

SLUŽBENE NOVINE TUZLANSKOG KANTONA

GODINA 28 • TUZLA, PETAK, 19. OŽUJAK 2021. GODINE • IZDANJE NA BOSANSKOM JEZIKU • BROJ 4

296

Na temelju članka 7. stavak (6) Zakona o financiranju političkih stranaka („Službeni glasnik BiH“, br. 95/12 i 41/16) i članka 21. Poslovnika Skupštine Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlanskog kantona“ br. 13/19 i 5/20) Administrativna komisija Skupštine Tuzlanskog kantona, na sjednici održanoj 04.02.2021. godine, donosi

ODLUKU

o raspoređivanju sredstava Proračuna Tuzlanskog kantona za 2021. godinu, namijenjenih financiranju političkih stranaka, parlamentarnih grupa, koalicija i neovisnih poslanika u Skupštini Tuzlanskog kantona

I.

Ovom odlukom se uređuje način raspoređivanja sredstava osiguranih u Proračunu Tuzlanskog kantona za 2021. godinu, za redovito godišnje financiranje političkih stranaka, parlamentarnih grupa, koalicija i neovisnih poslanika koji participiraju u Skupštini Tuzlanskog kantona.

II.

Sredstva iz točke I. osiguravaju se u razdjelu 10 glavi 02 „Političke stranke, parlamentarne grupe, koalicije i neovisni poslanici“ Proračuna Tuzlanskog kantona za 2021. godinu, u visini od 317.236,00 KM.

III.

Ukupna sredstva iz točke II. ove odluke ne mogu prelaziti iznos od 0,2% Proračuna Tuzlanskog kantona za 2021. godinu.

IV.

Sredstva iz točke II. ove odluke raspoređuju se na način da se:

- 30% sredstava dijeli jednako svim političkim strankama, odnosno koalicijama političkih stranaka koje su osvojile mandate,
- 60% sredstava dijeli prema broju poslaničkih mandata, koje svaka politička stranka, koalicija političkih stranaka, odnosno neovisni kandidat ima u trenutku dodjele mandata,
- 10% od ukupnog iznosa raspoređuje parlamentarnim grupama srazmjerno broju poslanika koji pripadaju manje zastupljenom spolu.

V.

Za realizaciju ove odluke zadužuju se Ministarstvo financija Tuzlanskog kantona i Služba Skupštine Tuzlanskog kantona.

VI.

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja, a primjenjivat će se za 2021. godinu i bit će objavljena u „Službenim novinama Tuzlanskog kantona“.

Bosna i Hercegovina   Predsjednik Komisije
Federacija Bosne i Hercegovine
TUZLANSKI KANTON   Žarko Vujović, v.r.
SKUPŠTINA
- Administrativna komisija-

Broj: 02-02-100-1/21
Tuzla, 04.02.2021. godine

297

Na temelju članka 24. stavak 1. točka c) Ustava Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlansko-podrinjskog kantona“, br. 7/97 i 3/99 i „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 13/99, 10/00, 14/02, 6/04 i 10/04) i članka 11. Zakona o mladima Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj: 36/10), na prijedlog Vlade Tuzlanskog kantona, Skupština Tuzlanskog kantona, na sjednici održanoj 25.2.2021. godine, donosi

ODLUKU

o usvajanju Strategije prema mladima Tuzlanskog kantona 2020.-2024.

Članak 1.

Usvaja se Strategija prema mladima Tuzlanskog kantona 2020.-2024. koja je u prilogu ove odluke i čini njen sastavni dio.

Članak 2.

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i bit će objavljena u „Službenim novinama Tuzlanskog kantona“.

Bosna i Hercegovina   Predsjednik
- Federacija Bosne i Hercegovine -   Skupštine
TUZLANSKI KANTON   Tuzlanskog kantona
Skupština

Slađan Ilić, v.r.

Broj: 01-02-181-8/20
Tuzla, 25.2.2021. godine

STRATEGIJA PREMA MLADIMA TUZLANSKOG KANTONA 2020.-2024.

1. UVOD

1.1. Zašto je potrebna Strategija prema mladima?

Strategija prema mladima Tuzlanskog kantona za period od 2020. do 2024. godine (u daljem tekstu: Strategija) temeljni je iskaz društveno-političke vizije razvoja položaja mladih u Tuzlanskom kantonu. Aktivnosti koje su usmjerene na unapređenje položaja mladih i koje se realiziraju sa mladima i/ili za mlade u nadležnosti su različitih institucija, te je potreban međuresorni i međusektorski pristup tijekom njihovog planiranja i implementacije. U tom kontekstu, Strategija pruža platformu za operacionalizaciju multisektorske i multiresorne suradnje u procesu planiranja i praćenja politike prema mladima Tuzlanskog kantona. Strategijom se utvrđuju strateški i prioritetni ciljevi te mjere (projekti) koji trebaju doprinijeti izgradnji obrazovnih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih i drugih uvjeta neophodnih za unapređenje položaja mladih u Tuzlanskom kantonu.

Strategijom su definirana četiri ciljna ishoda politike prema mladima Tuzlanskog kantona:

- Jednake mogućnosti za doseganje punog potencijala u učenju i razvoju
- Ekonomska i socijalna sigurnost
- Sigurno, ekološki čisto i ugodno okruženje
- Aktivno učešće u razvoju zajednice.

Ciljni ishodi definirani ovom Strategijom rezultat su strukturiranog dijaloga sa mladima i ključnim akterima koji rade sa mladima i/ili za mlade. Ciljni ishodi su jednostavni, mjerljivi, realni i komplementarni te tvore sinergiju u pogledu sustavne potpore unapređenja položaja mladih u Tuzlanskom kantonu.

Ključnu ulogu u izradi Strategije imalo je Ministarstvo za šport, kulturu i mlade Tuzlanskog kantona koje je kao koordinator obavljalo poslove koordinacije i učestvovalo u izradi dokumenta "Strategija prema mladima Tuzlanskog kantona od 2020. do 2024. godine". Osim uloge koordinatora, Ministarstvo za šport, kulturu i mlade Tuzlanskog kantona, ujedno je nositelj implementacije Strategije. S obzirom na iznimno kompleksnu prirodu politike prema mladima i relativno veliki broj aktera koji nerijetko imaju drugačija viđenja onoga što su problemi mladih, neophodno je da se u procesu implementacije Strategije ostvari suradnja Ministarstva za šport, kulturu i mlade Tuzlanskog kantona sa ostalim resornim ministarstvima Tuzlanskog kantona, gradskim/općinskim vlastima Tuzlanskog kantona, javnim ustanovama, organizacijama civilnog društva te brojnim drugim interesnim skupinama koje rade sa mladima i/ili za mlade. Sukladno navedenom, okvirni Akcioni plan uključuje identifikaciju aktera koji će biti uključeni u realizaciju pojedinih projekata te utvrđivanje mehanizama ocjenjivanja i praćenja napretka implementacije Strategije.

1.2. Usklađenost sa preporukama i strateškim dokumentima

Strategija slijedi preporuke Zakona o mladima Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 36/10), koji obvezuje svaki kanton/općinu u Federaciji BiH da pristupi izradi strategija prema mladima. Također, Strategija slijedi niz preporuka relevantnih europskih dokumenata i inicijativa u oblasti politike prema mladima, kao što su:

- *Europska povelja o učešću mladih u životu općina i gradova*, kojom se potiče aktivno učešće mladih u društvu, potiče kultura i slobodno vrijeme mladih, informiranje i mobilnost mladih te dostupnost naobrazbe i programa razvoja cjeloživotnih kompetencija;
- *Bijela knjiga: Novi podsticaji mladima u Europi*, strateški dokument kojim je uspostavljen koherentan okvir politike prema mladima na razini EU u sljedećim prioritarnim područjima: učešće, informiranost, volonterizam i razumijevanje mladih;
- *Strategija Europske unije za mlade za period 2019.-2027.*, strateški dokument koji je primarno usmjeren na: (1) poboljšanje politika prema mladima u svim sektorima od važnosti za mlade; (2) stvaranje jednakih prilika za sve mlade; (3) sprečavanje siromaštva među mladima i (4) sprečavanje svih oblika diskriminacije među mladima.
- *Okvir europske suradnje u području mladih*, strateški dokument koji sadrži preporuke u oblasti (1) aktivnog građanstva mladih; (2) profesionalne integracije mladih i (3) uključivanja mladih u kreiranje politika.

Također, ciljni ishodi Strategije su konzistentni sa ciljevima strategije Europa 2020 (pametna, održiva i uključiva rast), "Strategijom razvoja TK za period 2016.-2020." te strategijama razvoja gradova/općina Tuzlanskog kantona.

1.3. Metodologija izrade Strategije prema mladima

Proces izrade Strategije je inkluzivan i participativan, te je naglasak stavljen na sveobuhvatno uključivanje predstavnika različitih interesnih skupina u proces identifikacije i analize potreba, problema i pozitivnih promjena koje Strategija treba polučiti. Inkluzivni i participativni pristup u procesu izrade Strategije ima za cilj da među interesnim skupinama koje djeluju sa mladima i/ili za mlade kreira osjećaj vlasništva nad Strategijom i time potakne spremnost na suradnju između svih uključenih strana kako bi se dosegli ciljni (željeni) ishodi Strategije.

U svim fazama procesa izrade Strategije održavane su radionice, čija je svrha bila da se procijeni valjanost nalaza analiza koje je sproveo stručni tim, ali i da se usklade nerijetko suprotstavljeni stavovi različitih interesnih skupina koje rade s mladima i/ili za mlade. Tijekom procesa izrade Strategije organizirana su tri ciklusa radionica, sa ukupno šest radionica (Tabela *Pregled održanih radionica tijekom procesa izrade Strategije*). Prvi ciklus radionica bio je usmjeren na identifikaciju potreba i problema mladih po pojedinim tematskim oblastima politike prema mladima. Drugi ciklus radionica uključivao je strukturni dijalog u oblikovanju strateških odrednica (SWOT analiza, vizija, vrijednosti, strateški ciljevi), dok je treći ciklus uključivao predstavljanje strukture i sadržaja radne verzije nacrtu Strategije. Svaka radionica je trajala tri sata.

Tabela 1. 1. Pregled održanih radionica tijekom procesa izrade Strategije

Ciklus radionice	Datum održavanja radionice	Tematske oblasti	Broj učesnika
Prvi ciklus	19. 07. 2019.	Zdravstvena i socijalna zaštita	23
	25.07. 2019.	Aktivizam, informiranost, mobilnost i informiranje	22
	31.07. 2019.	Tržište rada (upošljavanje i poduzetništvo)	35
	13.09. 2019.	Naobrazba	53
Drugi ciklus	23.09. 2019.	Naobrazba i tržište rada (upošljavanje i poduzetništvo)	57
	23.09. 2019.	Aktivizam, informiranost, mobilnost i informiranje Zdravstvena i socijalna zaštita	23

Treći ciklus	31.10. 2019.	Naobrazba Tržište rada (upošljavanje i poduzetništvo) Zdravstvena i socijalna zaštita Aktivizam, informiranost, mobilnost i informiranje	35
--------------	--------------	--	----

Kako bi se osiguralo što veće učešće mladih u procesu izrade Strategije, provedeno je primarno istraživanje „Analiza potreba, problema i stavova mladih u Tuzlanskom kantonu – Neka se Tvoj glas čuje“, a u kojem su svi mladi s područja Tuzlanskog kantona imali priliku da učestvuju.

Sukladno projektnom zadatku, proces izrade Strategije uključivao je nekoliko faza:

- 1. Priprema.** Navedena faza prethodila je procesu izrade Strategije, a uključivala je sljedeće aktivnosti: (1) donošenje odluke Ministarstva za šport, kulturu i mlade Tuzlanskog kantona o izradi dokumenta „Strategija prema mladima Tuzlanskog kantona za period 2020.-2024.“; (2) provođenja postupka javne nabave čiji je predmet usluga provođenje istraživanja o potrebama i problemima mladih na Tuzlanskom kantonu i izrada strategije prema mladima Tuzlanskog kantona; (3) identificiranje potencijalnih partnera i aktera u izradi Strategije, te formiranje Radne skupine za izradu Strategije.
- 2. Izrada situacione analize.** Navedena faza obuhvatala je analizu stanja u oblasti demografije i osam tematskih oblasti politike prema mladima (naobrazba, tržište rada, zdravstvena zaštita, socijalne zaštita, aktivno građanstvo: aktivizam informiranje, mobilnost i slobodno vrijeme). Situaciona analiza temelji se na statističkim podacima publiciranim od strane Federalnog zavoda za statistiku (FZS), Federalnog zavoda za programiranje razvoja (FZZPR), Federalnog zavoda za upošljavanje (FZS) te drugim relevantnim podacima sadržanim u domaćim i međunarodnim dokumentima (zakoni, strategije, akcioni planovi, studije).
- 3. Provođenje istraživanja „Analiza potreba, problema i stavova mladih u Tuzlanskom kantonu – Neka se Tvoj glas čuje“.** Ova faza obuhvatala je nekoliko aktivnosti: (1) izrada mjernog instrumenta – upitnika; (2) odabir tehnike prikupljanja primarnih podataka i uzorkovanja (online anketa i neprobabilistička tehnika uzorkovanja); (3) prikupljanje primarnih podataka; (4) analiza prikupljenih podataka uporabom statističkog programa SPSS. Proces prikupljanja primarnih podataka trajao je tri mjeseca (kolovoz 2019. – listopad 2019.), a sprovedeno istraživanje je rezultiralo sa finalnim uzorkom od 1.560 mladih osoba sa područja cijelog Tuzlanskog kantona.
- 4. Oblikovanje strateških odrednica politika prema mladima Tuzlanskog kantona** (SWOT analiza, vizija, strateški i prioritetni ciljevi, potencijalne aktivnosti/projekti). Strateške odrednice politike prema mladima Tuzlanskog kantona rezultat su sveobuhvatnog i participativnog procesa kroz koji je ovaj dokument nastao. Tijekom radionica mladi i interesne skupine su putem strukturnog dijeloga učestvovali u analizi položaja i potreba mladih po pojedinim tematskim oblastima politike prema mladima, izradi SWOT matrice, te oblikovanju strateških i prioritetnih ciljeva. Također, Ministarstvo za kulturu, šport i mlade Tuzlanskog kantona uputilo je interesnim skupinama i javnosti poziv za dostavljanje prijedloga projekata za izradu Strategije.
- 5. Izrada nacрта Strategije** uključivala je proces konzultacija na radnu verziju nacрта Strategije te izradu finalnog Nacрта Strategije, koji je upućen u daljnju proceduru Ministarstvu za kulturu, šport i mlade Tuzlanskog kantona.

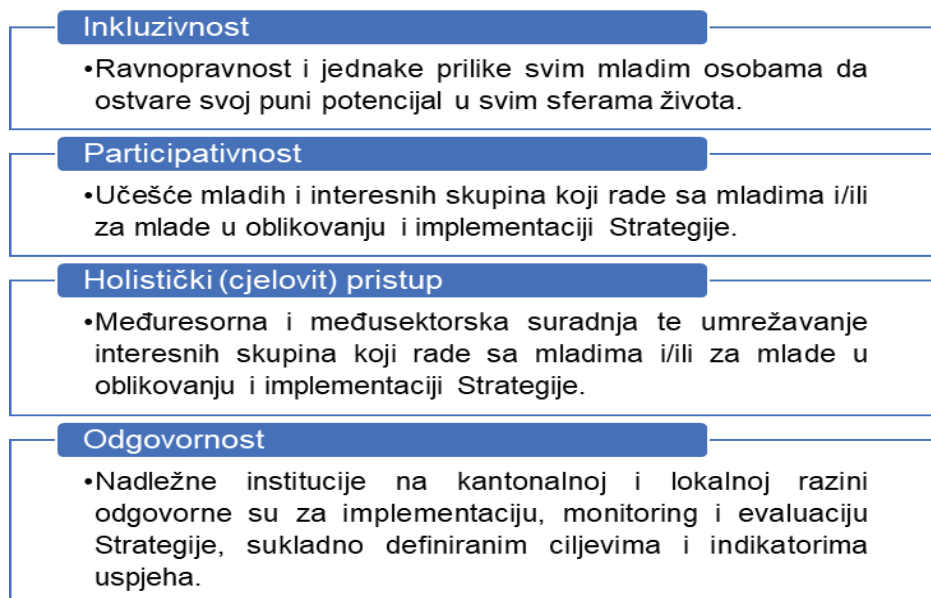
Strategija je predstavljena u formi studije, elaborata te sadrži šest cjelina (poglavlja):

1. Uvod.
2. Politika prema mladima: EU praksa i stanje u TK.
3. Situaciona analiza.
4. Analiza potreba, problema i stavova mladih u Tuzlanskom kantonu („Neka se Tvoj glas čuje!“),

5. Strateški dio. Na temelju informacija dobivenih SWOT analizom definiraju se strateške odrednice politike prema mladima Tuzlanskog kantona, uključujući viziju prema mladima, strateške i prioritetne ciljeve.
6. Programski aspekti i implementacija strategije. Na temelju prethodno definiranih strateških odrednica politike prema mladima Tuzlanskog kantona, oblikuje se okvirni akcioni plan, te plan monitoringa i evaluacije provedbe strategije.

1.4. Temeljni principi Strategije

Temeljni principi koji su integrirani u sve faze izrade Strategije, od situacione analize preko oblikovanja strateških odrednica, te određivanja indikatora za praćenje implementacije Strategije, dati su u nastavku.

Slika 1. 1. Temeljni principi Strategije

2. POLITIKA PREMA MLADIMA: EU PRAKSA I STANJE U TUZLANSKOM KANTONU

2.1. Politika prema mladima u EU

U poređenju sa ostalim područjima socijalne politike, politika prema mladima je relativno novi fenomen koji se intenzivnije počinje razvijati od druge polovine 20. stoljeća. Njene korijene razvoja treba tražiti u društvenim događanjima u zapadnim društvima tijekom 60-ih godina prošlog stoljeća kada su se zapadna društva suočila sa problemom antisocijalnog ponašanja mladih (npr. "hipi" pokret). U nastojanju da prevaziđu problem antisocijalnog ponašanja mladih, vlade država su oblikovale i implementirale mjere intervencije u različitim *policy* područjima. Potporu razvoju politike prema mladima, kao posebne nacionalne politike pružili su Ujedinjeni narodi (UN). Na Generalnoj skupštini UN-a 1965. godine usvojena je *Deklaracija o promicanju ideala mira, uzajamnog poštivanja i razumijevanja među ljudima* te su na temelju ove Deklaracije definirana dva ključna područja politike prema mladima u zemljama Zapadne Europe:

- zaštita i pomoć mladima koji su sve manje socijalno zaštićeni;
- razvoj socijalnih programa za sve mlade, sukladno njihovim specifičnim interesima, potrebama i zahtjevima.

Na Generalnoj skupštini UN-a 1985. godine usvojene su preporuke za prevenciju maloljetničke delikvencije koje bi državama članicama pomogle u oblikovanju i implementaciji specijaliziranih programa i politika usmjerenih ka promicanju i zaštiti prava i dobrobiti mladih. Potporu razvoju politike prema mladima pružile su međunarodne organizacije, prvenstveno Svjetska zdravstvena organizacija, SZO (*World Health Organization*, WHO) i Fond Ujedinjenih naroda za djecu (UNICEF).

Iako su tijekom 1980-ih godina zabilježena značajna poboljšanja i napredak u oblikovanju i implementiranju programa i politika usmjerenih ka poboljšanju položaja mladih u EU, koherentan okvir u području politike prema mladima uspostavljen je 2001. godine, usvajanjem strateškog dokumenta „Bijela knjiga: Novi podsticaji mladima u Europi“ (*White Paper: A New Impetus for European Youth*). Ovaj strateški dokument sadrži prijedlog da države članice intenziviraju suradnju sa mladima u četiri ključna područja: (1) participacija/učestvovanje; (2) informiranje; (3) volonterske aktivnosti i (4) uključivanje mladih u politiku. Također, Bijela knjiga predlaže primjenu metoda otvorene koordinacije (engl. *open method of coordination*) u procesu oblikovanja i implementacije strategije prema mladima na nacionalnoj i lokalnoj razini. Na temelju Bijele knjige, Vijeće EU je u lipnju 2002. godine uspostavilo „Okvir europske suradnje u području mladih“ (engl. *Framework for European Co-operation in the Field of Youth*) kojim je postavljen temelj uvažavanja i promicanja prava mladih. Okvir europske suradnje u području mladih usmjeren je na tri ključna područja: (1) aktivno građanstvo; (2) profesionalna integracija mladih i (3) uključivanje mladih u kreiranje politika. U obnovljenom „Okviru europske suradnje u području mladih“ iz 2009. godine, definirana su dva strateška cilja suradnje u periodu od 2010. do 2018. godine:

- stvaranje više (jednakih) prilika za sve mlade u naobrazbi i na tržištu rada, te
- promicanje aktivnog građanstva, društvene uključenosti i solidarnosti svih mladih.

Značajan strateški dokument za mlade je i Europski pakt za mlade iz 2005. godine koji ima za cilj promicanje učestvovanja mladih u naobrazbi, upošljavanju i društvenom uključivanju. Europski pakt za mlade poslužio je kao temelj za kreiranje sveobuhvatne europske strategije za mlade iz 2009. – „EU strategije za mlade: Investiranje i osnaživanje“ (engl. *An EU Youth Strategy: Investing and Empowering*) za period 2010.-2018. Ovom Strategijom definirani su ciljevi i mjere u osam ključnih područja: (1) naobrazba i osposobljavanje; (2) upošljavanje i poduzetništvo; (3) zdravstvo i dobrobit; (4) participacija/učestvovanje; (5) volonterske aktivnosti; (6) socijalna uključenost; (7) kreativnost i kultura i (8) mladi i svijet.

Vijeće za naobrazbu, mlade, kulturu i šport Europske unije (EYCS) 29. studenog 2018. godine usvojilo je novu Strategiju Europske unije za mlade za period 2019.-2027. Ovim dokumentom definirano je 11 ciljeva politike EU prema mladima:

1. **Poticati kod mladih osjećaj pripadnosti europskom projektu i graditi mostove između EU i mladih kako bi se izgradilo povjerenje i povećala razina uključenosti mladih.**
2. **Osigurati ravnopravnost svih rodova i rodno osvještenije pristupe u svim područjima života mladih.** Rodna diskriminacija utječe na živote mnogih mladih ljudi, posebno mladih žena. Potrebno je osigurati jednake mogućnosti i pristup pravima za mlade ljude svih rodova, uključujući i nebinarne i LGBTQI¹ mlade osobe.
3. **Omogućiti i osigurati uključivanje svih mladih ljudi u društvo.** Trećina mladih ljudi u Europi izložena je riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. Mnogi nemaju pristup osnovnim socijalnim pravima. Mnogi se i dalje suočavaju s višestrukom diskriminacijom i predrasudama te su meta zločina

---

¹ Kraticom „LGBTQI +“ želi se obuhvatiti neheteroseksualne i / ili nebinarne identitete, a slova se odnose na lezbijke, gejeve, biseksualne, transrodne ili queer osobe, osobe koje propituju svoj rod i/ ili seksualnu orijentaciju te interseksualne osobe, a znak + znači da je riječ o neispranom popisu.

iz mržnje. Nove migracije donose brojne izazove u području socijalnog uključivanja. Stoga je ključno ulagati napore kako bi svi mladi ljudi u Europi mogli uživati svoja prava, osobito oni koji su u najvećoj mjeri marginalizirani i isključeni.

4. **Osigurati da mladi ljudi imaju bolji pristup pouzdanim informacijama, podupirati njihove sposobnosti kritičkog vrednovanja informacija i uključivanja u participativni i konstruktivni dijalog.** Mladi ljudi nailaze na poteškoće u provjeravanju točnosti i pouzdanosti informacija. Potrebni su im dodatna znanja i vještine kako bi se znali adekvatno odnositi prema medijima i učestvovati u konstruktivnom dijalogu.
5. **Povećati razinu mentalne dobrobiti i zaustaviti stigmatizaciju vezanu za probleme mentalnog zdravlja, te na taj način promicati socijalnu inkluziju svih mladih ljudi.** Sve veći broj mladih ljudi širom Europe izražava svoju zabrinutost oko učestalosti problema mentalnog zdravlja, poput stresa, tjeskobe, depresije i ostalih mentalnih oboljenja, kod svojih vršnjaka. Mladi često navode velike društvene pritiske s kojima se suočavaju i upozoravaju na potrebu za boljom zdravstvenom zaštitom u području mentalnog zdravlja.
6. **Osigurati uvjete koji će omogućiti mladima iz ruralnih sredina da ispune svoje pune potencijale.** I pored značajnih napora zemalja članica EU u osiguranju razvoja ruralnih sredina prisutne su značajne razlike između života u urbanim i ruralnim područjima. Posljedično, iznimno je važno osigurati jednakost svih mladih, bez obzira žive li na selu ili u gradu.
7. **Osigurati pristupačno tržište rada s prilikama koje vode kvalitetnim poslovima za sve mlade ljude.** Mladi ljudi se suočavaju sa visokom stopom neuposlenosti te s diskriminacijom na tržištu rada i radnom mjestu. Manjak informacija i odgovarajućih vještina za buduće uposlenje onemogućuju punu integraciju mladih na tržište rada. Zbog toga je potrebno poduzeti ciljne mjere kako bi se osiguralo kvalitetno uposlenje za sve.
8. **Integrirati i unaprijediti različite oblike učenja kako bi mladi bili spremni za izazove koje nosi dinamični život u 21. stoljeću.** Nužno je proširiti našu viziju naobrazbe za 21. stoljeće, usmjeriti se na transferabilne vještine, proces učenja koji je usmjeren na učenika i na neformalnu naobrazbu, a u cilju osiguranja jednakog pristupa kvalitetnom učenju za sve.
9. **Osnažiti demokratsko učešće i autonomiju mladih te osigurati prostore za mlade u svim domenama društva.** Mladi ljudi su podzastupljeni u procesima donošenja odluka koje ih se neizravno tiču. Mladi trebaju imati pristup fizičkim prostorima u lokalnim zajednicama koji će doprinijeti njihovom osobnom, kulturnom i političkom razvoju.
10. **Izgraditi društvo u kojem su svi mladi aktivno uključeni, educirani i sposobni doprinijeti zaštiti okoliša.** U suvremenom društvu proizvodimo i trošimo više nego što naš okoliš može podnijeti. Društvo mora odgovoriti na klimatske promijene i druge rastuće prijetnje okolišu. No društvo ne može riješiti problem koji nije spremno priznati. Stoga svi, uključujući i mlade ljude, moraju početi preuzimati odgovornost za svoja djela i utjecaj koji imaju na živote budućih generacija. Prelazak na održivi način života nije izbor nego obveza.
11. **Osigurati svim mladim ljudima jednak pristup organizacijama mladih i europskim programima za mlade.** Organizacije mladih i europski programi za mlade uključuju milijune mladih ljudi i pružaju im mogućnosti za aktivno građanstvo i razvoj životnih vještina. Ipak, organizacije mladih i europski programi za mlade i dalje su nedovoljno financirani, prepoznati i pristupačni.

Osim dokumenata koji se eksplicitno odnose na proces formuliranja i implementacije politike prema mladima, postoji i niz drugih dokumenata (npr. Opća deklaracija o ljudskim pravima, Konvencija o pravima djeteta², Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom³ i Globalni ciljevi za održivi razvoj⁴) koje pružaju smjernice za unapređenje položaja mladih u globalnim, regionalnim, nacionalnim i lokalnim okvirima.

² Konvencija o pravima djeteta, usvojena od strane Skupštine UN-a 1989. godine, je međunarodni dokument koji sadrži univerzalne standarde koje država stranka Konvencije mora jamčiti svakom djetetu. Konvencija o pravima djeteta je pravni akt koji ima snagu zakona i

2.2. Politika prema mladima u Tuzlanskom kantonu

Na razini Bosne i Hercegovine još uvijek ne postoji zakon koji regulira opća pitanja mladih niti „krovno“ tijelo mladih. Značajan korak učinjen je 2004. godine kada je utemeljena Komisija za koordinaciju pitanja mladih u BiH, kao stalno tijelo Vijeća ministara BiH. Komisija djeluje pri Ministarstvu civilnih poslova BiH i nadležna je za koordinaciju aktivnosti svih aktera od značaja za promociju i zaštitu uloge i pozicije mladih BiH. Međutim, Vijeće ministara BiH do danas nije usvojilo niti je u proceduru stavilo okvirni zakon o mladima BiH.

Na entitetskoj razini, Zakon o mladima Federacije BiH („Službene novine FBiH“, broj: 36/10) i Zakon o omladinskom organiziranju („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 98/04, 119/08 i 1/12) uređuju pitanja koja su od značaja za status, egzistenciju i djelovanje mladih u BiH, te pokušavaju da brigu o mladima institucionaliziraju i da primjene strateški pristup u rješavanju problema mladih.

Zakon o mladima Federacije BiH (u daljem tekstu: ZMFBiH), usvojen 2010. godine, institucionalno i proračunski regulira implementaciju politike prema mladima na svim razinama vlasti: od državne preko resornih ministarstava do razine kantona i općina. Prema ovom Zakonu, organi javne uprave na svim razinama vlasti su zaduženi za pružanje potpore mladima, te usvajanje i implementaciju strategije prema mladima. Također, člankom 14. Zakona se predviđa da kantonalne, gradske i općinske vlasti osiguraju minimum mjera koje se odnose na rad sa mladima i planove aktivnosti mladih, kao i mehanizme i kapacitete koji uključuju⁵:

- osiguran adekvatan prostor za mlade, za rad sa mladima i omladinske aktivnosti, kao i osigurano plaćanje troškova za njegovo održavanje (omladinski centri);
- osigurana proračunska stavka vezana za pitanja mladih, kao dio ukupnog proračuna općine, grada ili kantona;
- određivanje nadležnog općinskog/gradskog ureda za pitanja mladih;
- osigurano financiranje projekata za mlade na godišnjoj razini i njegova raspodjela na temelju javnog natječaja, uključujući kriterije koji su sukladni europskim principima o radu javne uprave;
- profesionalno usavršavanje i osposobljavanje službenika/ce za mlade, kao i jačanje kapaciteta svih osoba koje se bave mladima i omladinskim aktivnostima;

---

obvezuje stranke Konvencije na pridržavanje njenih odredbi te uključuje pravo nadziranja primjene Konvencije u onim državama koje su je prihvatile i ratificirale. Konvencija o pravima djeteta sastavni je dio Ustava BiH i time je ugrađena u zakonodavstvo BiH.

³ Konvencija o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda, zajedno sa Fakultativnim protokolom, usvojena je na Generalnoj Skupštini UN-a 2006. godine. Svrha Konvencije o pravima osoba s invaliditetom sadržana je u njenom 1. članku, a odnosi se na «unapređivanje, zaštitu i osiguranje punog i ravnopravnog uživanja ljudskih prava i temeljnih sloboda osoba s invaliditetom i unapređenje poštivanja njihovog urođenog dostojanstva». Tematska područja Konvencije ogledaju se u općim načelima kao što su: nediskriminacija, sudjelovanje i uključivanje u društvo, poštivanje razlika i prihvatanje osoba sa invaliditetom kao dijela ljudske različitosti i čovječnosti, jednake mogućnosti, pristupačnost, jednakost između muškaraca i žena, te poštivanje sposobnosti razvoja djece sa invaliditetom i poštivanje prava djece sa invaliditetom na očuvanje vlastitog identiteta. Uz Konvenciju je usvojen i Fakultativni protokol kojim se uspostavlja sustav pojedinačnih pritužbi za osobe kojima su od strane država stranaka povrijeđena prava po Konvenciji. Za više informacija vidjeti tekst. Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom BiH ratificirala je 12. ožujka 2010. godine i time se opredijelila za novi pristup u oblasti invalidnosti koji uključuje sveobuhvatan pogled na pitanja invaliditeta te kreiranje i primjenu rješenja za osobe sa invaliditetom na razini zajednice uz multisektorski pristup i uključenost svih relevantnih aktera.

⁴ Globalni ciljevi održivog razvoja: (1) iskorijeniti siromaštvo svuda i u svim oblicima; (2) iskorijeniti glad, postići sigurnost hrane i poboljšanu ishranu te promovirati održivu poljoprivredu; (3) osigurati zdrav život i promovirati blagostanje za ljude svih generacija; (4) osigurati uključivu i kvalitetnu naobrazbu te promovirati mogućnosti cjeloživotnog učenja; (5) postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojke; (6) osigurati pristup pitkoj vodi za sve, održivo upravljati vodama te osigurati higijenske uvjete za sve; (7) osigurati pristup pouzdanoj, održivoj i suvremenoj energiji po pristupačnim cijenama za sve; (8) promovirati uključiv i održiv ekonomski rast, punu uposlenost i dostojanstven rad za sve; (9) izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovirati uključivu i održivu industrijalizaciju i poticati inovativnost; (10) smanjiti nejednakost između i unutar država; (11) učiniti gradove i naselja uključivim, sigurnim, prilagodljivim i održivim; (12) osigurati održive oblike potrošnje i proizvodnje; (13) poduzeti hitne akcije u borbi protiv klimatskih promjena i njihovih posljedica; (14) očuvati i održivo koristiti okeane, mora i morske resurse za održiv razvoj; (15) zaštititi, uspostaviti i promovirati održivo korištenje kopnenih ekosustava, održivo upravljati šumama, suzbiti dezertifikaciju, zaustaviti degradaciju tla te spriječiti uništavanje biološke raznolikosti; (16) promovirati miroljubiva i uključiva društva za održivi razvoj, osigurati pristup pravdi za sve i izgraditi efikasne, odgovorne i uključive institucije na svim razinama i (17) ojačati načine implementacije te učvrstiti globalno partnerstvo za održivi razvoj.

⁵ Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine FBiH“, broj: 36/10

- utemeljenje općinskog vijeća za mlade sa natpolovičnim učešćem udruga mladih koje djeluju na području općine;
- utemeljenje odbora za mlade u okviru općinskog vijeća, kao stalnog radnog tijela koje će se baviti pitanjima te koje će uključivati predstavnike općinskog vijeća mladih.

Usvajanjem Zakona o mladima Federacije BiH stvoreni su preduvjeti za učešće mladih u procesu odlučivanja, definirana su prava i obveze mladih, te način organiziranja mladih. Na temelju zakonskih odredbi u Federaciji BiH predviđeno je utemeljenje Komisije za mlade, na entitetskoj, kantonalnoj i općinskoj razini vlasti, koja bi trebala predstavljati ključnu kariku u dijalogu između mladih i nadležnih institucija. Također, predviđeno je i formiranje Vijeća mladih, radnog tijela sačinjenog od omladinskih organizacija koje predstavljaju izravne ili neizravne partnere kantonalnim/lokalnim vlastima u razvoju i provođenju kantonalne/lokalne politike prema mladima.

2.3. Analiza institucionalnih kapaciteta politike prema mladima

Efikasno oblikovanje i implementacija politike prema mladima na kantonalnoj i općinskoj razini zahtijeva definiranje institucionalnog okvira koji jasno opisuje aktere koji se bave (ili bi se trebali baviti) pitanjima mladih, ukazuje na djelokrug rada pojedinih aktera te mehanizam komunikacije između aktera koji su uključeni u proces oblikovanja i implementacije politike prema mladima. Postojanje institucionalnog okvira doprinosi dugoročnom razvoju sektora mladih i strateškom promišljanju o problemima mladih. Prema ZMFBiH institucionalni okvir oblikovanja i implementacije politike prema mladima na lokalnoj razini čine:

- Referent/suradnik/službenik za mlade,
- Komisija za mlade i
- Vijeće mladih.

Tabela 2. 1. Institucionalni okvir oblikovanja i implementacije politike prema mladima na lokalnoj razini u Federaciji BiH

Akter	Opis	Temeljna zaduženja
Referent/suradnik/službenik za pitanja mladih	Službenik za mlade je osoba uposlena u općinskoj administraciji i stručno osposobljena za rad sa mladima.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Redovita komunikacija sa omladinskim organizacijama, vijećima učenika, neformalnim skupinama i javnim institucijama koja su zadužena za pitanja mladih; ▪ Identifikacija problema mladih u lokalnoj zajednici; ▪ Koordinacija procesa, uspostavljanja i provođenja politike prema mladima; ▪ Suradnja sa drugim institucijama na višim razinama vlasti.
Komisija za mlade	Komisija za mlade je stalno radno tijelo Općinskog vijeća i ima značajnu ulogu u kreiranju i donošenju politika za mlade.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Inicira i razmatra nacрте i prijedloge zakona i drugih akata koji se odnose na mlade; ▪ Daje savjete i preporuke za razvoj omladinske politike i unapređenje učešća mladih u javnom životu; Komunicira sa institucijama, organizacijama i pojedincima koji se bave omladinskom problematikom; ▪ Traži od izvršne vlasti da svake godine predvidi sredstva za financiranje omladinskih projekata.

Vijeće mladih	Vijeće mladih je krovna udruga mladih, utemeljena na dobrovoljnom članstvu omladinskih udruga, a koje predstavlja interese mladih i omladinskih udruga.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Predstavljanje i zastupanje interesa omladinskih udruga na odgovarajućoj razini vlasti; ▪ Učešće u procesu izrade i provođenje politike prema mladima; ▪ Provođenje zajedničkih projekata mladih u FBiH te predstavljanje pitanja mladih na višoj razini i na međunarodnom planu.
---------------	---	---

U cilju analize institucionalnih kapaciteta za oblikovanje i implementaciju politike prema mladima u TK, provedena je *policy* analiza⁶ politike prema mladima u 13 općina TK. Policy analiza primarno je usmjerena na vrednovanje provođenja normi ZMFBiH te identifikaciju ključnih aktera politike prema mladima u pojedinim općinama TK⁷.

Općina Banovići. Sukladno zakonskoj regulativi, Općina Banovići utemeljila je Komisiju za pitanja mladih (KzM) kako bi se osigurala uvezanost svih struktura zaduženih za pitanje mladih te olakšala komunikacija i suradnja sa menadžerskim strukturama u općinskoj vlasti. Općina Banovići trenutno nema službu koja bi se bavila isključivo pitanjima mladih niti je izvršena sistematizacija radnog mjesta referenta/suradnika/službenika za pitanja mladih. Također, još uvijek nije formirano Vijeće mladih kao krovno tijelo omladinskih organizacija koje djeluju u općini Banovići.

Općina Čelić. Sukladno zakonskoj regulativi, Općina Čelić utemeljila je Komisiju za pitanja mladih (KzM) koja djeluje pri Općinskom vijeću. Ne postoji posebna općinska služba koja se bavi pitanjima mladih niti je izvršena sistematizacija radnog mjesta službenika za pitanja mladih. Prema informacijama Ministarstva za kulturu, šport i mlade TK⁸ u općini Čelić postoji Vijeće mladih. U cilju oblikovanja i implementacije politike prema mladima te unapređenja uvjeta života mladih usvojena je Strategija za mlade na period 2010.-2014. godine. Trenutno se ne provode aktivnosti koje bi rezultirale iniciranjem procesa izrade nove strategije prema mladima.

Općina Doboj Istok. Iako ZMFBiH tako nalaže, Općina Doboj Istok nije odredila nadležnu službu koja bi se bavila pitanjima mladih niti je imenovan službenik za mlade. Imenovana je Komisija za mlade pri Općinskom vijeću kao stalno radno tijelo, ali nije formirano Vijeće mladih.

Grad Gračanica. Komisija za pitanja mladih djeluje kao stalno radno tijelo Gradskog vijeća. Također, djeluje Vijeće mladih te je sistematizirano radno mjesto referenta/suradnika/službenika za pitanja mladih. Trenutno ne postoji strateški dokument koji je usmjeren na poboljšanje položaja mladih (Strategija prema mladima).

Grad Gradačac. U rujnu 2012. godine održana je osnivačka skupština Vijeća mladih općine Gradačac, a koju su činili predstavnici tri omladinske udruge s područja općine Gradačac (Omladinska organizacija SPEED Gradačac, Omladinska organizacija MOTIV Gradačac i Udruga KULT Gradačac). Pri Gradskom Vijeću djeluje Komisija za pitanja mladih, a pitanjima mladih bavi se službenik za mlade. Trenutno je u procesu izrade dokument „Strategija prema mladima općine Gradačac 2019.-2023.“. Nositelj projekta izrade „Strategije prema mladima općine Gradačac 2019.-2023.“ je Vijeće mladih općine Gradačac u partnerstvu s Institutom za mlade KULT uz potporu Općine Gradačac. Projekt je podržan kroz Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu – ReLOaD, koji financira Europska unija, a implementira Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP).

Općina Kalesija. Pri Općinskom vijeću formirana je Komisija za pitanja mladih koja ima sljedeće nadležnosti: (1) razmatranje svih akata upućenih Općinskom vijeću, a koji se odnose na problematiku mladih; (2) podsticanje suradnje mladih sa ustanovama naobrazbe, znanosti, kulture i športa; (3) predlaganje inicijativa za

⁶ Policy analiza odnosi se na metodologiju vrednovanja javnih politika utemeljenu na mikroekonomici. Jedan od najčešćih pristupa oslanja se na razumijevanje policy-ja kao lineranog niza vladinih izbora u kojem je moguće razlikovati pojedine faze kao što su postavljanje problema na dnevni red, formulacija mogućih rješenja, implementacija, vrednovanje i odlučivanje o tome treba li s nekom politikom nastaviti ili od nje odustati. Takvo razumijevanje policy-ja pretpostavlja jasnoću ciljeva kao i postojanje poznatih i jednoznačno određenih donositelja odluka (vlade ili nekog drugog aktera). S druge strane, razumijevanje policy-ja kao strukturirane interakcije mnogobrojnih aktera u analizu unosi potrebu za njihovim identificiranjem, opisom njihovih različitih shvaćanja situacije i problema te načina njihove interakcije.

⁷ Policy analiza temelji se na činjenicama koje su sadržane u Izvješćima nadležnih gradskih/općinskih službi o izvršenju obveza ZMFBiH koji su službeno dostavljeni Ministarstvu za kulturu, šport i mlade TK.

⁸ <http://mksmtk.gov.ba/vijeca-mladih-na-podrucju-tk>

unapređenje učešća mladih u javnom životu i (4) ostvarivanje suradnje sa organizacijama mladih radi unapređenja pozicija mladih u javnom životu. Sukladno ZMFBiH izvršena je sistematizacija radnog mjesta stručnog suradnika za društvene djelatnosti, mlade i NVO u okviru Službe za opću upravu i društvene djelatnosti. Međutim, navedeno radno mjesto nije popunjeno pa se sukladno ovoj činjenici ne realiziraju aktivnosti koje proizilaze iz općinskih nadležnosti koje su propisane ZMFBiH⁹. Također, u općini Kalesija nije formirano Vijeće mladih.

Općina Kladanj. Pri Općinskom vijeću djeluje Komisija za pitanja mladih. Ne postoji posebna općinska služba/odjel za pitanja mladih niti je sistematizirano radno mjesto službenika za mlade. Poslove i zadatke koji su vezani za pitanja mladih obavlja stručni suradnik za ljudske resurse i pravne poslove koji se kontinuirano educira i profesionalno usavršava. Ovi poslovi se, između ostalog, tiču monitoringa rada nevladinog sektora koji radi sa mladima, kao i savjetovanja mladih o pravnim postupcima kroz pružanje pravne i savjetodavne pomoći u realizaciji započetih aktivnosti koje se tiču mladih. Pored navedenog, vrši se koordinacija ovih aktivnosti prema potrebama mladih, kao i praćenje mogućih negativnih utjecaja na mlade koji su u suprotnosti sa Ustavom i Zakonom, a sve sa ciljem blagovremenog poduzimanja pravnih mjera. Iako je u prethodnim periodima (2011.-2013. i 2015.-2017.) Općina Kladanj imala usvojenu Strategiju prema mladima, nakon isteka posljednje strategije, koncem 2017. godine, nije se pristupilo izradi nove strategije. Izrada ovog strateškog dokumenta je u planu, ali su konkretne aktivnosti prolongirane zbog rada na drugim strateškim dokumentima¹⁰. Formirano je Vijeće mladih, kojeg čine četiri omladinske udruge. Kako se navodi u općinskom izvješću, zapažene su aktivnosti samo jedne omladinske udruge (KUD Mladost Kladanj), dok se Vijeće mladih, kao cjelina, prema informacijama iz Vijeća mladih TK, smatra neaktivnim. Potpora Općine Vijeću mladih funkcionira na principu podnesenih zahtjeva. Dosadašnja iskustva kazuju da ukoliko su članovi Vijeća mladih proaktivni i podnose zahtjeve za potporu, potpora Općine bude osigurana. Međutim, broj zahtjeva upućenih Općini za potporu rada Vijeća mladih opada u slučajevima kada proaktivni članovi Vijeća mladih promijene mjesto prebivališta (npr. okončanjem studija i pronalaskom uposlenja). Tako se, odlaskom ključne osobe u Vijeću mladih, ne nastavlja kontinuitet potpore radu Vijeća. Osiguran je prostor za sve omladinske udruge.

Općina Lukavac. Pri Općinskom vijeću djeluje Komisije za pitanja mladih, naobrazbu, kulturu i šport koja ima funkciju stalnog radnog tijela Općinskog vijeća. U Općini nije formirana služba koja se isključivo bavi pitanjima mladih niti je sistematizirano radno mjesto službenika za pitanja mladih. Služba za upravu, društvene djelatnosti, mlade i boračko-invalidsku zaštitu osigurava izvršavanje zakona i drugih propisa i općih akata iz oblasti politike prema mladima. U studenom 2012. godine održana je osnivačka skupština Vijeća mladih općine Lukavac, koja broji sljedeće organizacije: Udruga UG Dobri ljudi, Asocijacija mladih Devetak i Asocijacija mladih za Europu. Općina Lukavac nije oblikovala niti usvojila Strategiju prema mladima ali se u općinskom izvješću o implementaciji ZMFBiH navodi da je osiguran minimum mjera u radu sa mladima i omladinskim aktivnostima, da se djelomično radi na koordinaciji aktivnosti u svezi s radom sa mladima i da se vodi registar omladinskih udruga.

Općina Sapna. U 2016. godini, Općina Sapna imenovala je službenicu za pitanja mladih u okviru Službe za opću upravu, društvene djelatnosti i boračka pitanja koja ima nadležnost za pitanja mladih. Službenica je prošla certificiranu obuku koju su organizirali Federalno ministarstvo kulture i športa i Institut za razvoj mladih KULT. Općinsko vijeće imenovalo je Komisiju za mlade kao stalno radno tijelo u čijem radu učestvuju predstavnici mladih. Na području ove općine ne djeluje Vijeće mladih. Tijekom 2009. godine pristupilo se izradi dokumenta „Strategija za mlade općine Sapna za period 2010.-2013. godina“ u kojem su sadržani konkretni ciljevi i planovi aktivnosti usmjereni na poboljšanje položaja mladih u općini Sapna. Trenutno su poduzete aktivnosti koje bi trebale rezultirati inicijativom za izradu nove Strategije prema mladima općine Sapna.

Grad Srebrenik. Osnivačka skupština Vijeća mladih općine Srebrenik održana je u veljači 2013. godine. Osnivačkoj skupštini prisustvovali su predstavnici tri omladinske udruge (Omladinski pokret Rebus Srebrenik, UM Ljiljan Lisovići i UM Zefir Srebrenik). Služba za boračko-invalidsku zaštitu i društvene djelatnosti nadležna je za pitanja mladih te ne postoji referent/suradnik/službenik za mlade. Radne zadatke iz domena politike prema

⁹ Prema telefonskom razgovoru obavljenom sa gđom Hatom Mujčinović, pomoćnicom načelnika

¹⁰ Informacija iz telefonskog razgovora obavljenog sa gđom Ervinom Avdibegović, pomoćnicom općinskog načelnika

mladima obavlja stručni suradnik za rad sa nevladinim organizacijama i udrugama građana. Uzimajući u obzir činjenicu da nije sistematizirano radno mjesto službenika za mlade, već da su pitanja mladih dodijeljena suradniku za rad sa nevladinim organizacijama, isti nije upućivan na dodatna usavršavanja i profesionalni razvoj. U tom smislu, Grad Srebrenik nije dodatno ojačao kapacitete za rad sa mladima. Pri Općinskom/Gradskom vijeću djeluje Komisija za pitanja mladih.

Općina Teočak. Pri Općinskom vijeću djeluje Komisija za pitanje mladih, a utemeljeno je i Vijeće mladih općine Teočak. Trenutno ne postoji sistematizirano radno mjesto referenta/suradnika/službenika za pitanja mladih, ali postoji spremnost općinskog načelnika da u skorije vrijeme imenuje službenika za pitanja mladih kako bi se neometano realizirale aktivnosti planirane Strategijom prema mladima TK 2020.-2024.

Grad Tuzla. Prema izvješću nadležne službe za pitanja mladih tj. Službe za kulturu, šport, mlade i socijalnu zaštitu, navodi se da je Grad Tuzla ispoštovao sve obveze gradskih razina vlasti koje su propisane ZMFBiH. Od 2016. godine, Grad Tuzla intenzivno radi na institucionalizaciji politike prema mladima, kao i na uspostavljanju mehanizama koji potiču aktivnosti mladih u lokalnoj zajednici. U okviru nadležne službe, sistematizirano je radno mjesto službenika za mlade. Dva službenika iz Službe prošli su certificiranu obuku za općinske, gradske i kantonalne službenike za mlade iz FBiH. Ova obuka realizirana je u partnerstvu sa Federalnim ministarstvom kulture i športa, u organizaciji Instituta za razvoj mladih KULT. Jedan od domena rada certificiranih službenika za mlade jeste rad na savjetovanju mladih o ostvarivanju prava i izvršavanja obveza koji proizilaze iz ZMFBiH, kao i drugih zakona. Pri Gradskom vijeću Tuzla utemeljena je Komisija za mlade, koja ima funkciju stalnog radnog tijela u čijoj su nadležnosti pitanja mladih. Utemeljeno je Vijeće mladih (VM) Grada Tuzle koje ima funkciju krovne omladinske organizacije koja radi na osnaživanju mladih i koja je ravnopravan partner lokalne vlasti u realizaciji omladinskih politika. U Javnoj ustanovi Centar za kulturu, osiguran je prostor za rad Vijeća mladih. U 2016. godini donesen je Pravilnik o vođenju popisa omladinskih udruga na području Grada, sukladno kojem je objavljen stalni javni poziv omladinskim udrugama za upis u popis omladinskih udruga. Za razliku od formalnih omladinskih udruga, nadležna općinska služba nema evidenciju neformalnih skupina mladih. Grad Tuzla vodi evidenciju svih organizacija civilnog društva koje djeluju na području Grada. U tom smislu postoji određeni vid evidencije o NVO koje pružaju potporu mladima, ali se ta evidencija odnosi samo na one NVO koje su se javljale na zvanične pozive za dodjeljivanje sredstava iz proračuna Grada. U kontekstu djelovanja NVO, ističe se kvalitetna suradnja sa gradskim službama, te u tom smislu nisu primijećeni negativni utjecaji na mlade od strane bilo koje institucije, udruge ili organizacije, a koji bi bili suprotni sa Ustavom i ZMFBiH. Zvanična politika Grada Tuzle prema mladima ogleda se u prioritetiziranju izrade Strategije za mlade Grada Tuzla 2017.-2026. sa Akcionim planom 2017.-2019. Na izradi ove Strategije, učešće su uzele sve omladinske udruge sa područja Grada, veliki broj nadležnih institucija i Komisija za mlade Gradskog vijeća Tuzla. Strategija je jednoglasno usvojena 2017. godine.

Grad Živinice. U 2018. godini, Gradsko vijeće Živinice usvojilo je Strategiju prema mladima za period od 2018.-2023. godine. Iako pri Gradu Živinice ne djeluje Vijeće mladih, formiran je Savjet mladih Grada Živinice koji je dao značajan doprinos u izradi aktuelne Strategije prema mladima. U tijeku je natječajna procedura za izbor stručnog suradnika za mlade, šport i NVO u sklopu Službe za opću upravu, društvene djelatnosti, boračko-invalidsku zaštitu i raseljene osobe. Također, formirana je i Komisija za pitanja mladih kao stalno radno tijelo Gradskog vijeća Živinice.

Tabela 2. 2. Komparativni pregled institucionalnog okvira za oblikovanje i implementaciju politike prema mladima na lokalnoj razini u TK

Općina/ Grad	Komisija za pitanja mladih	Vijeće za mlade	Referent/suradnik/ službenik za mlade	Strategija prema mladima
Banovići	✓	×	×	×
Čelić	✓	✓	×	×
Doboj Istok	✓	×	×	×
Gračanica	✓	✓	✓	×

Gradačac	✓	✓	✓	☛
Kalesija	✓	×	×	×
Kladanj	✓	✓	×	×
Lukavac	✓	✓	×	×
Sapna	✓	×	✓	☛
Srebrenik	✓	✓	×	☛
Teočak	✓	✓	×	×
Tuzla	✓	✓	✓	✓
Živinice	✓	×	☛	✓

Napomena: ✓ - postoji/djeluje; × - ne postoji/ne djeluje; ☛ - poduzete aktivnosti kako bi u skorije vrijeme postojalo/djelovalo

Komparativni pregled institucionalnog okvira za oblikovanje i implementaciju politike prema mladima na lokalnoj razini u TK ukazuje na postojanje razlika u izgrađenim institucionalnim kapacitetima između pojedinih općina/gradova. Institucionalni okvir za oblikovanje i implementaciju politike prema mladima najrazvijeniji je u urbanim sredinama (Tuzla, Gračanica i Gradačac). U nastavku se kritički vrednuju pojedini elementi institucionalnog okvira za oblikovanje i implementaciju politike prema mladima na lokalnoj razini u TK.

Komisija za pitanja mladih. Sukladno zakonskoj regulativi, u svim općinama/gradovima TK utemeljena je Komisija za pitanja mladih (KzM), koja se sastoji od predsjednika, zamjenika predsjednika i pet članova. Formiranje navedenog tijela predstavlja značajan iskorak u pristupu gradskih/općinskih vlasti prema mladima i ukazuje na opredjeljenje gradova/općina da i sustavno pristupe rješavanju problema mladih.

KzM nema vlastita financijska sredstva (gradskim/općinskim proračunom nije predviđena posebna stavka za djelovanje ovog radnog tijela) niti realizira samostalne aktivnosti usmjerene ka poboljšanju položaja mladih na području grada/općine. Članovi KzM se uglavnom povremeno uključuju u realizaciju gradskih/općinskih projekata namijenjenih mladima ili su angažirani u aktivnostima koje provode gradovi/općine u suradnji sa partnerskim organizacijama za mlade. Dosadašnje djelovanje KzM uglavnom se ogleda u utjecaju na gradske/općinske vlasti da prilikom godišnjih programiranja proračunskih stavki osiguraju sredstva za realizaciju omladinskih projekata. U kontekstu informiranja mladih o aktivnostima koje gradske/općinske vlasti provode u cilju poboljšanja njihovog položaja i kvaliteta života u zajednici, neophodno je istaći da KzM nema utvrđene vlastite mehanizme informiranja mladih. Naime, iako aktivno djeluje 13 KzM u TK, niti jedna KzM nema vlastitu web stranicu niti je registrirani korisnik Facebook naloga (profil, stranica ili skupina). Navedeno ukazuje na određenu razinu neaktivnosti KzM u pogledu samoprezentacije i uspostavljanja višedimenzionalne interakcije sa ciljnom skupinom – mladima. Uvažavajući činjenicu da su mladi društvena skupina koja internet i društvene mreže u velikoj mjeri koriste kao sredstva informiranja i širenja informacija neophodno je da KzM osigura vidljivost i laku dostupnost na internetu, kako putem zvanične web stranice tako i putem naloga na društvenim mrežama (Facebook, LinkedIn, i sl.)

Vijeće mladih. Formiranje mreže omladinskih organizacija na gradskoj/općinskoj razini ima niz prednosti, među kojima se posebno izdvajaju sljedeće: (1) bolje sagledavanje potreba mladih, usuglašavanje stavova različitih omladinskih organizacija i zajednički nastup prema gradskim/općinskim vlastima čime se jača pregovaračka moć omladinskih organizacija; (2) povećanje efikasnosti pregovaranja sa gradskim/općinskim vlastima u cilju rješavanja problema mladih; (3) povećanje vidljivosti i prepoznatljivosti sektora mladih u javnosti. Prednosti utemeljenja Vijeća mladih prepoznale su omladinske organizacije u osam općina/gradova TK. Budući da Vijeće mladih ima legitimitet da predstavlja mlade prema svim interesno-utjecajnim skupinama, a posebno prema gradskim/općinskim vlastima, iznimno je važno da je postignuta vidljivost djelovanja gradskih/općinskih Vijeća mladih na internetu i društvenim mrežama, posebno Facebook-u. Podaci o predsjednicima Vijeća mladih (ime, prezime, email adresa) dostupni su na internet stranici Ministarstva za kulturu, šport i mlade TK. Niti jedno Vijeće mladih u TK nema vlastiti internet stranicu. Na temelju *ad hoc* analize registriranih korisnika Facebook naloga (profil, stranica ili skupina) utvrđeno je da sedam Vijeća mladih u TK imaju aktivan Facebook nalog. Istraživanje provedeno na

Facebooku je uključivalo pregled svih objava u periodu od 1. siječnja 2019. do 29. rujna 2019. Rezultati predstavljeni u narednoj tabeli pokazuju ključne pokazatelje Facebook metrike: broj pratitelja, broj objava u posmatranom periodu, broj podjela objava, broj komentara i broj "likeova" (uključujući i reakcije).

Tabela 2. 3. Temeljni pokazatelji vidljivosti Vijeća mladih na Facebook-u i angažiranosti zajednice

Indikator	VM Čelić	VM Općine Gračanica	VM Općine Gradačac	VM Općine Lukavac	VM Općine Srebrenik	VM Općine Teočak	VM Grada Tuzla	VM TK
Broj pratitelja	165	589	430	125	603	905	630	340
Broj objava	2	66	26	13	33	1	69	38
Ukupan broj likeova na objave	7	583	235	36	62	8	549	292
Ukupan broj komentara	0	8	3	1	0	0	26	3
Ukupan broj podjela	1	79	10	2	3	1	39	32
Posljednji datum objave	7.3. 2019.	18.9. 2019.	2.9. 2019.	3.9. 2019.	14.9. 2019.	26.3. 2019.	3.9. 2019.	26.8. 2019.

Izvor: Analiza vidljivosti Vijeća mladih TK na društvenoj mreži Facebook za period 01.01.2019. do 29.09.2018. godine

Na temelju analize vidljivosti gradskih/općinskih Vijeća mladih, a posebno angažiranosti zajednice (broj komentara, broj dijeljenja, broj likeova) može se zaključiti da je potencijal društvenih mreža još uvijek u nedovoljnoj mjeri iskorišten. Iako je zabilježen značajan broj pratitelja Facebook stranice gradskih/općinskih Vijeća mladih, primjetan je nizak stupanj angažiranosti pratitelja (komentariranje objava, dijeljenje objava), te niska frekvencija (učestalost) objava. Niska učestalost objava uz nizak stupanj angažiranosti pratitelja rezultira ograničenom količinom sadržaja (informacija) vezanih za mlade i niskim dosegom objavljenog sadržaja.

Referent/suradnik/službenik za mlade. Iskustva iz zemalja regiona potvrdila su da implementacija politike prema mladima na lokalnoj (gradskoj/općinskoj) razini zahtijeva i ispunjenje određenih preduvjeta koji će osigurati koordinaciju i nadgledanje provođenja Strategije prema mladima tj. Akcionog programa za mlade (APM). Na listi prioriteta nalazi se imenovanje osobe koja bi vodila računa o implementaciji politike prema mladima na općinskoj/gradskoj razini – referent/službenik/suradnik za pitanja mladih. U četiri općine/grada na području TK postoji stručni suradnik za pitanja mladih. Temeljna funkcija referenta za pitanja mladih jeste suradnja sa Komisijom za pitanja mladih, omladinskim organizacijama, neformalnim skupinama za mlade na području grada/općine. Niti jedna gradska/općinska uprava trenutno nema službu koja bi se bavila isključivo pitanjima mladih, već se druge općinske/gradske službe (npr. Služba za kulturu, šport, mlade i socijalnu zaštitu Grada Tuzle, Služba za upravu, društvene djelatnosti, mlade i boračko-invalidsku zaštitu Općine Lukavac itd.) bave ključnim pitanjima mladih. Međutim, kao što se može vidjeti iz samih naziva službi, područje djelovanja nadležnih službi je iznimno široko te je ograničena mogućnost usmjeravanja ljudskih i finansijskih kapaciteta na rješavanje pitanja koja su od značaja isključivo za mlade. Imenovanje referenta/suradnika/službenika za mlade koji bi bio zadužen za poslove koji se odnose na oblikovanje i implementaciju politike prema mladima i suradnju sa drugim gradskim/općinskim službama, u znatnoj mjeri bi osnažilo institucionalne kapacitete gradskih/općinskih vlasti u provođenju politike prema mladima.

2.4. Analiza finansijskih kapaciteta politike prema mladima

Uspjeh implementacije politike prema mladima ovisi od efikasnosti programa i mjera usmjerenih ka poboljšanju položaja mladih, ali i finansijskih sredstava dostupnih za realizaciju projekata namijenjenih unapređenju položaja mladih. Uslijed navedenog, neophodno je analizirati proračunske pozicije za mlade po

gradovima/općinama TK. S ciljem stjecanja uvida u financijske kapacitete politike prema mladima na području TK, od nadležnih općinskih/gradskih službi su tražena izvješća o implementaciji ZMFBiH u kojima su zastupljeni podaci o financijskim sredstvima dostupnim za financiranje projekata za unapređenje položaja mladih (u daljem tekstu: općinska/gradska izvješća).

Grad Tuzla. U gradskom izvješću o implementaciji Zakona o mladima FBiH nisu prezentirani podaci o izdvajanjima iz proračuna za period od 2014. do 2018. godine. Ipak, navodi se da je u proračunu Grada Tuzla formirana zasebna proračunska stavka „Grant za projekte za mlade“ u iznosu od 23.000 KM. Ova sredstva se dodjeljuju po osnovu javnog poziva na koji imaju pravo aplicirati isključivo one omladinske udruge koje su upisane u registar omladinskih udruga na području Grada Tuzle. Kada su u pitanju neformalne skupine mladih, Grad nema mogućnosti izravno financirati njihovo djelovanje. Umjesto toga, date su smjernice predstavnicima Vijeća mladih da sve neformalne skupine mladih koje imaju kvalitetne projekte mogu aplicirati na grantove za mlade koji se financiraju iz gradskog proračuna, ali isključivo putem Vijeća mladih. Pored financijske potpore mladima, gradonačelnik i Gradsko vijeće inicirali su izmjenu Zakona o porezu na promet, nepokretnosti i prava, koja bi omogućila da mladi do 35 godina starosti koji prvi puta rješavaju stambeno pitanje, budu oslobođeni plaćanja poreza na promet nepokretnosti.

Grad Živinice. Prema izvješću općina/gradova u TK o proračunskim izdvajanjima za mlade u periodu od 2014.-2018., u proračunu Grada Živinice navedene su sljedeće proračunske pozicije koje su usmjerene ka mladima: financiranje projekata i programa, stipendije, potpora školskim natjecanjima, omladinskom šahovskom klubu, nižoj i osnovnoj muzičkoj školi, sredstva za samoupošljavanje mladih, potpora utemeljenju biznisa kao i sredstva potrebna za izradu strategije za mlade. U periodu od 2014.-2018. godine proračunom je predviđeno 427.502,30 KM. Najviše sredstava je izdvojeno u 2018. godini i to 176.865,30 KM a najmanje u 2014. godini u iznosu od 12.096,00 KM. Za 2019. godinu utvrđena je proračunska stavka za financiranje rada svih udruga, uključujući i udruge mladih. U kontinuitetu se izdvaja 100.000 KM godišnje i usmjerava ih se u start-up projekte mladih. Ova sredstva se dodjeljuju putem javnog poziva, i to onim mladim ljudima čije poslovne ideje nadležna gradska komisija ocijeni najboljim ocjenama. Pored osiguranja sredstava iz gradskog proračuna, u općinskom izvješću Grad Živinice aktivno surađuje sa drugim razinama vlasti kao i sa međunarodnim organizacijama, sa ciljem povlačenja financijskih sredstava za financiranje određenih projekata koji su usmjereni prema mladima.

Općina Teočak. U periodu od 2014.-2018. godine, općina Teočak izdvojila je ukupno 122.729 KM za mlade po različitim osnovama poput stipendija, nagrada učenicima generacije, grantova omladinskom klubu Teočak i Vijeću mladih Teočak, škola fudbala Klub 10 i prijevoz učenika. Godišnji iznosi su se kretali u rasponu od 23.215 KM do 26.175 KM. U proračunu za 2019. godinu koji iznosi 2.324.795 KM navedene su sljedeće stavke koje se odnose na mlade, i to: stipendije studentima u iznosu od 20.000 KM, subvencije đacima u iznosu od 10.000 KM, sredstva za školska natjecanja u znanju u iznosu od 2.000 KM, kao i subvencioniranje mladih u utemeljenju obrta u iznosu od 5.000 KM. Posmatrane zbirno, proračunske stavke namijenjene mladima u 2019. godini iznose ukupno 37.000 KM, što čini 1,59% ukupnog proračuna.

Općina Doboj Istok. Sukladno informacijama iz općinskog izvješća, financijska potpora mladima osigurana je proračunu za 2019. godinu, i to kroz sredstva usmjerena na stipendiranje mladih u iznosu od 15.000 KM; nagradni fond za učenike generacije u osnovnim i srednjim školama u iznosu od 4.000 KM; sredstva za financiranje športskih aktivnosti u iznosu od 60.000 KM, te sredstva za kulturni razvoj u iznosu od 10.000 KM. Namjenskih sredstava za potporu mladima nema u proračunu za 2019. godinu. Podaci za period od 2014. do 2018. godine nisu dostavljeni.

Općina Kladanj. Uvidom u financijska izdvajanja za mlade iz općinskog proračuna, a na temelju općinskog izvješća, od 2014. do 2018. godine izdvojena su sredstva po osnovu stipendija, projekata za mlade, potpore školama, programa upošljavanja mladih, nagrada i priznanja mladima, prijevoza i programa volontiranja. Godišnja financijska izdvajanja za mlade u ovom periodu su varirala između 77.776,57 KM u 2014. godini do 142.408,20 KM u 2018. godini.

U proračunu općine za 2019. godinu predviđena su sredstva za realizaciju aktivnosti, programa i projekata mladih. Uvidom u proračun općine Kladanj koji za 2019. godinu iznosi 5.766.250 KM a koji je dostupan na web stranici Općine, izdvojene su sljedeće proračunske stavke koje se odnose na mlade: stipendije u iznosu od 30.000 KM, sredstva za Udruge mladih Kladanj u iznosu od 350 KM; potpora radu KUD Mladost Kladanj u iznosu od 3.000 KM, kao i transfer UG za financiranje projekata za unapređenje položaja mladih po javnom pozivu u iznosu od 2.490 KM. Pored gore navedenih sredstava, Općina Kladanj pruža financijsku potporu programu Omladinske banke Kladanj u iznosu 9.500 KM. Ovaj program ima za cilj stimulirati učešće mladih u procesima lokalnog razvoja ruralnih sredina kroz dodjelu bespovratnih novčanih sredstava mladima za projekte koje pokreću i vode neformalne skupine mladih. Pored Općine Kladanj, financijsku potporu Omladinskoj banci Kladanj pruža i Fondacija Mozaik.

Općina Lukavac. U općinskom izvješću navedeno je da je osiguran minimum mjera u radu sa mladima i omladinskim aktivnostima, da se djelomično radi na koordinaciji aktivnosti u svezi s radom sa mladima kao i da se vodi registar omladinskih udruga. U periodu od 2014. do 2018. godine iz proračuna su izdvajana sredstva za volonterski rad kao i sredstva za osiguranje volontera u slučaju ozljede na radu i profesionalnog oboljenja, transfer institucijama za prijem volontera, sredstva za potporu udrugama mladih za organiziranje kulturnih manifestacija u okviru proračunske pozicije sredstava za kulturu, podsticaji mladima vezanima za Komisiju za pitanja mladih, kulturu i šport, stipendije učenicima i studentima kao i nagrade učenicima generacije. Isplaćena sredstva po osnovu gore navedenih proračunskih izdvajanja za mlade variraju u rasponu od minimalnih 100.428,56 KM u 2014. godini do maksimalnih 151.489,88 KM u 2018. godini. U općinskom izvješću o implementaciji Zakona o mladima FBiH navodi se da je Općina osigurala godišnje grantove za projekte za mlade putem nekoliko javnih poziva.

Općina Sapna. U općinskom izvješću istaknuto je da općina kontinuirano osigurava posebnu proračunsku stavku za mlade, te da taj iznos ima tendenciju rasta. Ukoliko se osvrnemo na pregled proračunskih izdvajanja za mlade za period od 2014.-2018. godine proizilazi da iznosi izdvojenih sredstava za mlade variraju od 6.000 KM do 25.900 KM. Najmanji iznos sredstava za mlade realiziran je u 2016. godini, a prema općinskom izvješću razlika u iznosu izdvojenih sredstava po osnovu stipendija u periodu 2015.-2016. godina nastala je zbog kašnjenja isplata u ove dvije godine, jer su u tekućoj godini djelomično izmirivane obveze nastale u prethodnoj godini.

Grad Srebrenik. U kontekstu pružanja financijske potpore mladima, u općinskom izvješću se navodi da nema zasebne proračunske stavke za projekte mladih, ali da omladinske udruge imaju pravo prijaviti se na javni poziv za potporu projekata iz proračuna općine. Dodatno, nema zasebnih grantova za mlade, već se javni poziv objavljuje za sve udruge građana i NVO.

Najveći iznos sredstava usmjerenih na mlade izdvojen je u 2017. godini kada je iz proračuna izdvojeno 228.000 KM i to za financiranje udruga građana i mladih, volontiranje, stipendije i športske turnire za mlade. Najniži iznos izdvojenih sredstava usmjerenih ka mladima realiziran je dvije godine uzastopno, i to 2014. i 2015. godine, po 80.700 KM. Dalje, u općinskom izvješću stoji da ako se u obzir uzme činjenica da se iz proračuna izdvajaju značajna sredstva za športski savez i športske klubove, ali i druge oblasti u kojima se financiraju mladi i u kojima najveći dio, ako ne i cjelokupno članstvo čine mladi, onda su ovi iznosi daleko veći na godišnjoj razini. Grad Srebrenik već duži niz godina omogućava osobama sa VSS i VŠS stručno osposobljavanje bez zasnivanja radnog odnosa u pravnim subjektima za šta su izdvojena značajna financijska sredstva koja su se koristila za plaćanje zakonom utvrđenih obveza za osobe na stručnom osposobljavanju, a dijelom i naknada u vidu toplog obroka za te osobe. Pored ove proračunske pozicije Grad Srebrenik izdvaja sredstva za stipendiranje učenika i studenata, a od 2016. godine je uvrštena i posebna proračunska pozicija za organiziranje športskih turnira za mlade sa koje se daje potpora ovoj populaciji.

Općina Banovići. U posmatranom petogodišnjem periodu od 2014. do 2018. godine, Općina Banovići je izdvajala sredstva za stipendije i financiranje ostalih udruga i zajednica. Slično kao i u slučaju drugih općina, nije predviđena zasebna stavka za financiranje projekata mladih, već se radi o zbirnoj stavci financiranja ostalih udruga i zajednica. S tim u vezi, iznosi izdvojenih sredstava po osnovu stipendija i projekata udruga variraju od 60.400

KM u 2014. godini do 138.000 KM u 2017. godini. U 2018. godini, došlo je do smanjenja izdvojenih sredstava u odnosu na prethodnu godinu, te je za mlade izdvojeno 120.500 KM.

Grad Gradačac. Kada je u pitanju Grad Gradačac, proračunske stavke koje su usmjerene na mlade odnose se na redovita sredstva namijenjena za stipendiranje, nagrade učenicima generacije, financiranje projekata omladinskih udruga te sufinanciranje 30% ReLOaD¹¹ projekata mladih od 2018. godine. U gore navedene svrhe, za mlade je izdvajano između 99.650 KM u 2014. godini do maksimalnih 119.059,95 KM u 2018. godini.

Grad Gračanica. U općinskom izvješću o implementaciji Zakona o mladima FBiH navedeno je da postoje proračunska izdvajanja za stručno osposobljavanje, stipendije, proračun za mlade, potporu kulturnom stvaralaštvu mladih, tekuće transfere NVO i mladima, omladinski centar, Vijeće mladih i prvi biznis mladih. Dodjela grantova za mlade se vrši na bazi javnog poziva koji uključuje kriterije koji su sukladni Zakonu o mladima FBiH. Izdvojena proračunska sredstva variraju od 180.056 KM u 2014. godini do maksimalnih 225.266 KM u 2017. godini. U 2018. godini, izdvojena proračunska sredstva su se smanjila na iznos od 204.033 KM, što čini umanjenje od 21.233 KM u odnosu na 2017. godinu.

Općina Kalesija. Uvidom u financijska izdvajanja za mlade iz općinskog proračuna, a na temelju dostavljenog općinskog izvješća o implementaciji Zakona o mladima FBiH, te uporednom analizom sa izdvajanjima ostalih općina u TK, moguće je zaključiti da općina Kalesija izdvaja najveće godišnje iznose sredstava usmjerenih ka mladima. Izdvojena proračunska sredstva za mlade variraju u rasponu od 307.701,52 KM u 2016. godini do maksimalnih 458.394,38 KM u 2018. godini.

3. SITUACIONA ANALIZA

3.1. Demografske karakteristike

Depopulacija u Tuzlanskom kantonu je složen društveni i ekonomski problem koji zahtijeva poduzimanje hitnih mjera populacione politike!

Tuzlanski kanton (TK) ubraja se među važna prometno-geografska, demografska i društveno-ekonomska područja u BiH. Tranzitni geoprometni položaj te povoljni prirodno-geografski uvjeti za naseljavanje i ekonomsku valorizaciju temeljni su pokretač društveno-ekonomskog razvoja TK. Prema Indeksu razvijenosti Federalnog zavoda za programiranje razvoja (FZZPR) u 2018. godini, TK je rangiran na šesto mjesto od ukupno deset kantona Federacije BiH. Budući da potencijali i perspektive društveno-ekonomskog razvoja bilo kojeg prostora ovise od dinamičkih i strukturnih obilježja stanovništva koje živi na tome prostoru, potrebno je utvrditi dinamiku prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva, te stvarne demografske resurse¹² društveno-ekonomskog razvoja TK. Analiza ukupnog kretanja stanovništva TK temelji se na službeno raspoloživim podacima Federalnog zavoda za statistiku (FZS) i Federalnog zavoda za programiranje razvoja (FZZPR) za period od 2009. do 2018. godine.

3.1.1. Demografska kretanja

Prema podacima FZS u 2018. godini (stanje 30.6.2018.) na području TK živi ukupno 440.351 stanovnika odnosno 20,05% stanovnika FBiH. TK zauzima površinu od 2.649 km² te gustina naseljenosti u 2018. godini iznosi

¹¹ ReLOaD – Regionalni program lokalne demokratije na zapadnom Balkanu, UNDP

¹² Demografski resursi se odnose na ukupna kvalitativna i kvantitativna, korištena i potencijalna društvena i biološka obilježja stanovništva na nekom prostoru u određenom vremenu (Nejašmić i Mišetić, 2010: 50).

166,2 stanovnika/km². Gustina naseljenosti u TK znatno je veća od gustine naseljenosti u FBiH, koja iznosi 84,1 stan/km². Najgušće naseljeno područje u TK je Grad Tuzla sa 374,3 stanovnika/km².

U periodu od 2009. do 2018. godine, stanovništvo u TK kretalo se po prosječnoj godišnjoj stopi od -1,37%. Negativna prosječna godišnja stopa promijene ukupnog stanovništva ukazuje na tendenciju smanjenja ukupnog stanovništva u TK. U posljednjih deset godina, ukupan službeni broj stanovnika koji trajno prebiva u TK je smanjen za 58.198 osoba odnosno 5.820 stanovnika godišnje. Kada se analiziraju demografska kretanja po gradovima/općinama TK, u periodu od 2009.-2018., rast populacije zabilježen je samo u Gradu Živinice (5,5%). U svim ostalim gradovima/općinama TK zabilježen je trend ukupne depopulacije (Tabela *Dinamika stanovništva u Tuzlanskom kantonu po gradovima/općinama, 2009.-2018.*).

Najviši intenzitet demografske depopulacije zabilježen je u općinama/gradovima: Čelić (-28,2%), Kladanj (-21,6%), Sapna (-17,1%), Tuzla (-16,4%) i Gradačac (-15,7%). Demografska depopulacija slabijeg intenziteta prisutna je u općinama/gradovima: Srebrenik (-4,8%), Doboj Istok (-2,8%) te Teočak (-2,6%).

U posmatranom desetogodišnjem periodu (2009.-2018.) kontinuirano pozitivan prirodni priraštaj zabilježen je općinama Banovići, Gračanica i gradu Živinice (Tabela *Prirodni priraštaj u Tuzlanskom kantonu po gradovima/općinama, 2009.-2018.*).

Tabela 3. 1. Prirodni priraštaj u Tuzlanskom kantonu po gradovima/općinama, 2009.-2018.

Grad/Općina	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Banovići	100	57	59	95	71	103	38	57	72	19
Čelić	-10	-41	-44	-36	-34	-43	-23	-41	-22	-45
Doboj Istok	40	-28	-1	-7	3	1	5	-28	-35	-28
Gračanica	148	76	152	213	146	130	35	76	23	37
Gradačac	82	-17	4	47	29	-4	-29	-17	-6	-21
Kalesija	157	56	137	80	97	91	719	672	-4	16
Kladanj	6	1	-25	-24	-26	-8	161	200	-23	-44
Lukavac	56	-130	-57	-19	-80	-74	-150	-130	-133	-119
Sapna	12	-1	12	16	22	16	-8	-1	-28	-29
Srebrenik	163	12	88	136	143	135	-14	12	24	25
Teočak	12	-12	-13	-10	-2	9	-2	-12	-21	-32
Tuzla	17	-219	-77	-11	-60	59	-149	-219	-375	-311
Živinice	356	49	187	322	232	115	76	49	100	48
TK	1.139	-197	422	802	541	530	-216	-197	-428	-484
FBiH	3.314	-1.448	1.442	1.523	-30	-184	-1.950	-1.448	-1.803	-2.252

Izvor: FZS i FZPZR

Uporedna vremenska serija podataka vitalne statistike o broju živorođene djece i umrlih stanovnika TK između 2009. i 2018. godine ukazuje da stanovništvo TK generalno odlikuje rastuća bioreprodukcija stanovništva. U posljednjih deset godina, u TK je živorođeno 40.143 djece, dok je umrlo 38.231 osoba, pa je ostvareno prirodno povećanje od 1.912 stanovnika. Međutim, potrebno je istaći da je broj živorođenih u TK smanjen sa 4.902 (2009. godine) na 3.605 (2018. godine) ili za 26,5%. U istom periodu, broj umrlih povećan je sa 3.763 (2009. godine) na 4.089 (2018. godine) ili za 8,7%. Također, u posljednje 4 godine (2015.-2018.) u TK zabilježeno je negativno prirodno kretanje stanovništva (brojnim umiranjem od rađanja). Negativno prirodno kretanje stanovništva je nepovoljno obilježje bioreprodukcije stanovništva te ukazuje na trend smanjenja priliva stanovništva u reproduktivnu i radno sposobnu dob koja predstavlja najvažniji demografski okvir budućeg prirodnog kretanja, ali i ekonomskog razvoja Tuzlanskog kantona.

Tabela 3. 2. Dinamika stanovništva u Tuzlanskom kantonu po gradovima/općinama, 2009.-2018.

Grad/ Općina	Broj naseljenih mjesta	Površina u km ²	Stanovništvo										Gustina naseljenosti u 2018.	Apsolutna promjena 2009. - 2018.	Indeks promijene (2009 = 100)
			2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.			
Banovići	20	185	25.749	25.786	25.816	25.831	25.871	25.948	25.922	22.827	22.799	22.749	123	-3.000	88,3
Čelić	20	140	14.033	13.945	13.864	13.803	13.716	13.624	13.575	10.276	10.167	10.075	72	-3.958	71,8
Doboj Istok	6	41	10.221	10.243	10.237	10.207	10.220	10.194	10.167	10.105	10.030	9.936	242,3	-285	97,2
Gračanica	23	216	52.113	52.212	52.319	52.426	52.512	52.607	52.701	45.229	45.260	45.128	208,9	-6.985	86,6
Gradačac	34	218	46.244	46.154	46.132	46.018	46.027	45.965	45.875	39.148	39.082	38.997	178,9	-7.247	84,3
Kalesija	28	201	35.619	35.751	35.857	35.961	35.925	36.041	35.990	32.961	32.856	32.756	163	-2.863	92,0
Kladanj	45	331	15.086	14.981	14.900	14.806	14.689	14.616	14.470	12.070	11.936	11.824	35,7	-3.262	78,4
Lukavac	44	337	51.078	50.998	50.845	50.733	50.558	50.449	50.316	43.952	43.753	43.447	128,9	-7.631	85,1
Sapna	13	118	12.935	12.862	12.801	12.753	12.721	12.676	12.629	10.938	10.840	10.728	90,9	-2.207	82,9
Srebrenik	49	248	41.508	41.692	41.784	41.714	41.767	41.905	41.906	39.644	39.603	39.504	159,3	-2.004	95,2
Teočak	10	29	7.397	7.400	7.391	7.365	7.309	7.314	7.299	7.345	7.280	7.203	248,4	-194	97,4
Tuzla	66	294	131.640	131.718	131.768	131.778	131.639	131.634	131.684	110.642	110.379	110.040	374,3	-21.600	83,6
Živinice	29	291	54.926	55.305	55.507	55.704	55.958	56.171	56.232	57.916	57.917	57.964	199,2	3.038	105,5
TK	387	2.649	498.549	499.047	499.221	499.099	498.911	499.144	498.766	443.053	441.902	440.351	166,2	-58.198	88,3
FBiH	3.334	26.110	2.327.318	2.337.660	2.338.270	2.338.277	2.337.200	2.336.722	2.334.348	2.206.231	2.201.193	2.196.233	84,1	-131.085	94,4

Izvor: FZS i FZP

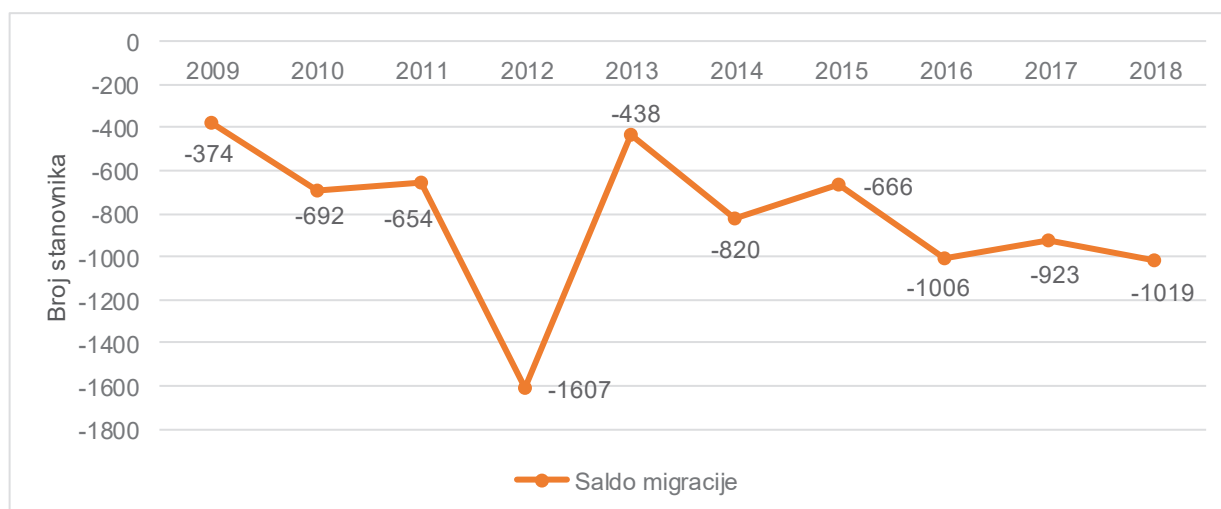
Nizak prirodni priraštaj, uz procese iseljavanja i starenja stanovništva, vodi demografskom slabljenju Tuzlanskog kantona!

Tabela 3. 3. Prirodno kretanje stanovništva u Tuzlanskom kantonu, 2009. - 2018.

Godina	Živorodeni	Indeksi kretanja		Umrli	Indeksi kretanja		Prirodne promijene
		Bazni indeks	Lančani indeks		Bazni indeks	Lančani indeks	
2009.	4.902	100		3.763	100,0		1.139
2010.	3.727	76,0	76,0	3.924	104,3	104,3	-197
2011.	4.086	83,4	109,6	3.664	97,4	93,4	422
2012.	4.584	93,5	112,2	3.782	100,5	103,2	802
2013.	4.158	84,8	90,7	3.617	96,1	95,6	541
2014.	3.908	79,7	94,0	3.378	89,8	93,4	530
2015.	3.724	76,0	95,3	3.940	104,7	116,6	-216
2016.	3.727	76,0	100,1	3.924	104,3	99,6	-197
2017.	3.722	75,9	99,9	4.150	110,3	105,8	-428
2018.	3.605	73,5	96,9	4.089	108,7	98,5	-484

Izvor: Izračun na temelju službenih podataka FZZPR- a "Socioekonomski pokazatelji po općinama Federacije BiH", 2009. – 2018.

Migracije su također jedna od negativnih i destabilizacijskih determinanti ukupnog kretanja i strukturnog razvoja stanovništva TK. Podaci o ukupnoj migraciji u periodu od 2009. do 2018. (uključujući podatke o migracijama unutar zemlje kao i migracijama izvan zemlje) ukazuju na negativni saldo migracija od 8.199 stanovnika (Slika *Saldo migracija stanovništva u TK, 2009.-2018.*). Smatramo potrebnim napomenuti da se saldo migracije temelji na registriranom doseljavanju/iseljavanju te da ne uključuje broj neregistriranih/neprijavljenih iseljenika.

Slika 3. 1. Saldo migracija stanovništva u TK, 2009.-2018.

Višak iseljenih nad doseljenima u TK, zajedno sa opadajućom bioreprodukcijom u posljednje četiri godine jasno upozorava na razmjere i posljedice depopulacije stanovništva u TK. Na temelju analize prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva može se zaključiti da demografsku sliku TK obilježava prirodna depopulacija, smanjenje stope nataliteta, povećanje stope mortaliteta te negativan saldo migracija. U cilju detaljnije analize demografske slike TK izračunat je kompozitni indeks demografskih resursa po gradovima/općinama TK.

3.1.2. Indeks demografskih resursa

Indeks demografskih resursa¹³ je kompozitni pokazatelj demografskih resursa koji uključuje 4 komponente: (1) koeficijent dinamike koji ukazuje na relativnu promjenu ukupnog stanovništva između 2009. i 2018. godine; (2) udio mladog stanovništva predferilne dobi (0-14 godina) u ukupnoj populaciji; (3) udio ženskog stanovništva dobi između 20 i 29 godina u ukupnoj ženskoj populaciji i (4) indeks vitaliteta. Imajući u vidu da razina naobrazbe stanovništva značajno utječe na društveno-ekonomski razvoj određenog prostora, prilikom izračuna demografskih resursa potrebno je uključiti i informaciju o dostignutoj razini naobrazbe stanovništva – indeks naobrazbe (Io). Iako se indeks naobrazbe može računati na različite načine, za potrebe predmetne analize korišten je pristup utemeljen na udjelu stanovništva u dobi od 15 i više godina sa završenim sekundarnom i tercijarnom naobrazbom.

Budući da se izračun indeksa demografskih resursa temelji na korištenju osam pojedinačnih demografskih pokazatelja (Tabela *Demografske varijable korištene za izračun indeksa demografskih resursa*) isti omogućava pouzdano utvrđivanje sličnosti i razlika u demografskim resursima po pojedinim gradovima/općinama TK. Podaci za osam pojedinačnih demografskih pokazatelja pribavljeni su iz baze popisnih publikacija FZS-a, a odnose se na popis stanovništva BiH iz 2013. godine. Koeficijent dinamike, prosječan broj živorođenih, prosječan broj umrlih izračunati su na temelju publikacija FZZPR-a “*Socioekonomski pokazatelji po općinama Federacije BiH*” za period 2009.-2018.

Tabela 3. 4. Demografske varijable korištene za izračun indeksa demografskih resursa

Pojedinačni demografski pokazatelji	Oznaka	Izračun	Objašnjenje
Koeficijent dinamike	k	$k = \frac{P_{2018}}{P_{2009}}$	P_{2018} – broj stanovnika u 2018. godini P_{2009} – broj stanovnika u 2009. godini
Udio mladog stanovništva u ukupnoj populaciji	p_{0-14}	$p_{0-14} = \frac{P_{0-14}}{P} \times 100$	P_{0-14} – broj stanovnika dobi između 0 i 14 godina prema popisu iz 2013. godine P – broj stanovnika prema popisu iz 2013. godine
Udio mlade ženske populacije u ukupnoj ženskoj populaciji	$p'_{f(20-29)}$	$p'_{f(20-29)} = \frac{P'_{f(20-29)}}{P_f} \times 100$	$P'_{f(20-29)}$ – broj ženskih osoba dobi između 20 i 29 godina prema popisu iz 2013. godine P_f – ukupna ženska populacija prema popisu iz 2013. godine
Opća stopa fertiliteta	f	$f = \frac{\bar{N}}{P_{f(15-49)}}$	$\bar{N}$ – prosječan broj živorođenih između 2009. i 2018. godine $\bar{M}$ – prosječan broj umrlih između 2009. i 2018. godine $P_{f(15-49)}$ – broj ženskog stanovništva starosti 15 – 49 godina (ženski fertilni kontingent) prema popisu iz 2013. godine
Opća stopa smrtnosti	m	$m = \frac{\bar{M}}{P}$	$\bar{M}$ – prosječan broj umrlih između 2009. i 2018. godine P – ukupni broj stanovnika prema popisu iz 2013. godine
Udio mlađeg zrelog stanovništva u ukupnoj populaciji	p_{20-39}	$p_{20-39} = \frac{P_{20-39}}{P}$	P_{20-39} broj stanovnika dobi između 20 i 39 godina prema popisu iz 2013. godine
Indeks starosti	I_s	$I_s = \frac{P_{65+}}{P_{0-14}} \times 100$	P_{65+} – broj stanovnika dobi 65 i više godina prema popisu iz 2013. godine P_{0-14} – broj stanovnika mlađih od 15 godina prema popisu iz 2013. godine

¹³ Indeks demografskih resursa je utemeljen na metodologiji *Sintetičkog pokazatelja demografskih resursa Republike Hrvatske* uz uvažavanje specifičnosti jedinica lokalne samouprave TK te raspoloživih službenih podataka. Izvor: Nejašmić i Mišetić, R. (2010). Sintetični pokazatelj demografskih resursa: doprinos tipologiji hrvatskog prostora, Hrvatski geografski glasnik 72/1, 49 - 62.

Indeks naobrazbe	Io	$I_o = \frac{O_{II} + O_{III}}{P_{15+}} \times 100$	<p>O_{II} – broj stanovnika dobi 15 i više godina sa završenom sekundarnom naobrazbom prema popisu iz 2013. godine</p> <p>O_{III} – broj stanovnika dobi 15 i više godina sa završenom tercijarnom naobrazbom prema popisu iz 2013. godine</p> <p>P_{15+} – broj stanovnika dobi 15 i više godina prema popisu iz 2013. godine</p>
------------------	----	---	---

U svrhu sveobuhvatne analize demografskih resursa razmotrene su sve komponente indeksa demografskih resursa po gradovima/općinama TK te za Kanton u cjelini.

Tabela 3. 5. Indeks demografskih resursa za općine/gradove Tuzlanskog kantona

Grad/ Općina	P2018/P2009	p0-14	pf(20-29)	Iv	IO	ID	Rang
Banovići	0,88	15,98	14,45	2,99	62,86	204,3	2.
Čelić	0,72	16,52	12,48	0,85	43,87	34,36	13.
Doboj Istok	0,97	16,76	13,26	1,36	56,55	92,41	8.
Gračanica	0,87	16,94	13,74	2	56,73	122,23	6.
Gradačac	0,84	17,14	12,76	1,48	51,59	80,32	10.
Kalesija	0,92	17,59	15,22	3,12	55,22	201,92	3.
Kladanj	0,78	15,55	14,31	1,50	58,16	85,15	9.
Lukavac	0,85	13,53	12,99	0,90	62,27	57,41	12.
Sapna	0,83	18,80	14,93	2,60	44,16	127,27	5.
Srebrenik	0,95	16,94	14,04	2,08	52,63	132,26	4.
Teočak	0,97	16,16	14,82	1,64	51,19	105,14	7.
Tuzla	0,84	13,18	13,20	0,88	72,51	62,88	11.
Živinice	1,06	17,14	15,38	2,87	58,73	224,32	1.
TK	0,88	15,69	13,84	1,54	60,34	101	
FBiH	0,94	16,08	13,60	1,45	64,28	106,39	

Izvor: Izračun na temelju službenih podataka FZZPR- a "Socio-ekonomski pokazatelji po općinama Federacije BiH", 2009. – 2018. i Popisa stanovništva iz 2013. godine

Pokazatelj promijene stanovništva u periodu od 2009. do 2018. godine pokazuje da se broj stanovnika u TK smanjio za 12%. Od ukupno 13 gradova/općina TK, porast ukupnog stanovništva zabilježen je samo u gradu Živinice. U ostalim gradovima/općinama TK zabilježena je depopulacija, pri čemu je najveći pad ukupnog broja stanovnika zabilježen u općinama Čelić (28%) i Kladanj (22%).

Udio mladog stanovništva u ukupnoj populaciji i udio mlađe fertile populacije u ukupnom ženskom kontingentu su ključni pokazatelji demografskog potencijala određenog područja. Udio mladog stanovništva u ukupnoj populaciji TK iznosi 15,69% dok je udio mlađe fertile populacije u ukupnom ženskom kontingentu stanovništva 13,84%. Navedeni pokazatelji ne odstupaju značajno od prosjeka na razini Federacije BiH.

Indeks naobrazbe za TK iznosi 60,34% i ne odstupaju značajno od prosjeka na razini Federacije BiH (64,28%). Navedeni pokazatelji ukazuju da dvije trećine stanovništva u TK ima završeno minimalno srednjoškolsku naobrazbu. Komparativna analiza po gradovima/općinama TK ukazuje da najveću vrijednost indeksa naobrazbe ima grad Tuzla (72,51%), što je posljedica koncentracije velikog broja djelatnosti koje zahtijevaju sekundarnu i tercijarnu naobrazbu. Dodatno, Grad Tuzla je univerzitetski centar TK te je privlačna sredina za mlade koji nakon završene srednjoškolske naobrazbe nastavljaju naobrazbu na visokoškolskim ustanovama. Odstupanja u vrijednosti indeksa naobrazbe između pojedinih gradova/općina TK nisu značajna (M = 55,8; SD = 7,27) te generalno ukazuju na povoljniju obrazovnu strukturu stanovništva TK.

Tabela 3. 6. Indeks vitaliteta za općine/gradove Tuzlanskog kantona

Grad/ Općina	f	m	p(20-39)	Is	Iv
Banovići	39,58	7,32	30,24	54,69	2,99
Čelić	25,78	9,52	27,32	87,09	0,85
Doboj Istok	35,96	10,05	27,87	73,22	1,36
Gračanica	39,28	7,85	28,41	70,97	2
Gradačac	36,82	9,10	27,29	74,60	1,48
Kalesija	35,41	7,32	30,55	47,40	3,12
Kladanj	28,53	8,58	28,99	64,27	1,50
Lukavac	33,38	9,97	27,25	101,69	0,90
Sapna	24,83	6,35	30,94	46,57	2,60
Srebrenik	35,74	7,33	29,04	67,90	2,08
Teočak	25,41	7,54	30,19	62,17	1,64
Tuzla	36,36	9,98	27,71	114,97	0,88
Živinice	38,14	7,34	30,06	54,47	2,87
TK	35,72	8,59	28,59	77,13	1,54
Federacija BiH	36,33	8,91	28,56	80,11	1,45

Izvor: Izračun na temelju službenih podataka FZZPR- a "Socio-ekonomski pokazatelji po općinama Federacije BiH", 2009. – 2018. i Popisa stanovništva iz 2013.

Indeks vitaliteta (Iv) je obilježje koje sadrži stvarnu i potencijalnu biodinamiku stanovništva, a za ukupno stanovništvo TK iznosi 1,54. Vrijednosti indeksa vitaliteta se za gradove/općine u TK kreću u rasponu od 0,85 (Čelić) do 3,12 (Kalesija). Uzroke varijabiliteta u vrijednosti indeksa vitaliteta među pojedinim gradovima/općinama TK moguće je indetificirati na temelju analize vrijednosti sastavnih komponenti indeksa vitaliteta (opća stopa fertiliteta, opća stopa mortaliteta, udio mlade zrele populacije u ukupnoj populaciji i indeks starosti). Najveća stopa devijacije od aritmetičke sredine zabilježena je kod indeksa starosti ($M = 70,77$; $SD = 19,57$) te opće stope fertiliteta ($M = 33,48$; $SD = 5,19$). Najniži indeks starosti odnosno najpovoljniji odnos između kontingenta stanovnika dobi 65+ i kontingenta stanovnika dobi između 0 i 14 godina zabilježen je u općinama Sapna i Kalesija (na jednu osobu starosti 65 i više godina dolaze dvije osobe mlađe od 14 godina).

Na temelju analiziranih pojedinačnih demografskih pokazatelja formiran je kompozitni indeks društvenih resursa – ID (Tabela *Indeks demografskih resursa za općine/gradove Tuzlanskog kantona*). Na temelju vrijednosti indeksa demografskih resursa (ID), moguće je indetificirati šest tipova gradova/općina određenog područja¹⁴: (1) demografsko izumiranje ($ID < 19,9$); (2) demografski krajnje ugroženo područje ($20 < ID < 49,9$); (3) demografski ugroženo područje ($45 < ID < 69,9$); (4) demografski oslabljeno (regresivno) područje ($70 < ID < 99,9$); (5) demografski stabilno područje ($100 < ID < 199,9$) i (6) demografski izrazito progresivno područje ($ID > 200$).

Vrijednosti indeksa društvenih resursa za gradove/općine TK ukazuju na postojanje demografskog dispariteta između pojedinih gradova/općina TK. Od ukupno 13 općina/gradova TK, sedam općina/gradova (Živinice, Banovići, Kalesija, Srebrenik, Sapna, Gračanica i Teočak) ima vrijednost indeksa društvenih resursa veću od 100 odnosno pripada tipu demografski izrazito progresivnog ili stabilnog područja (vrlo dobri ili dobri demografske resursi i potencijali). Općina Čelić ima najnižu vrijednost indeksa demografskih resursa ($ID = 34,36$) te se ubraja u područja sa vrlo slabom biološkom i obrazovnom strukturom stanovništva – demografski krajnje ugroženo područje. Gradovi/općine koji imaju vrijednost indeksa društvenih resursa između 50 i 100 (Lukavac, Tuzla, Gradačac, Kladanj i Doboj Istok) pripadaju tipu područja koje se odlikuje slabim ili prosječnim društvenim resursima (demografski oslabljeno ili demografski ugroženo područje).

¹⁴ Vojnović, N. (2012). Demografski resursi općina i gradova Istarske županije, *Annales*, 22(1), 198-198.

Na temelju analize demografskih obilježja stanovništva u TK moguće je izvesti sljedeće ključne zaključke:

- U posljednjih deset godina (2009.-2018.) broj stanovnika u TK se smanjio za 12% odnosno za 58.198 osoba. Pozitivno demografsko kretanje zabilježeno je samo u gradu Živinice dok je u svim ostalim gradovima/općinama TK prisutan trend depopulacije.
- Kritična vrijednost indeksa starosti od 40% dosegnuta je u svim gradovima/općinama TK te se može kazati da je populacija TK zašla u proces starenja.
- Kontingent mladog zrelog stanovništva (20-29 godina) čini jednu trećinu populacije TK te predstavlja značajan demografski potencijal TK.
- Prosječna vrijednost indeksa naobrazbe u TK iznosi 60,34% te ukazuje na iznimno povoljnu obrazovnu strukturu stanovništva (dvije trećine stanovništva TK ima završenu sekundarnu ili tercijarnu naobrazbu). Izazovi i potrebe u oblasti demografskih obilježja stanovništva u TK sumirani su u narednoj tabeli.

Tabela 3. 7. Izazovi i potrebe u oblasti demografskih obilježja stanovništva Tuzlanskog kantona

Izazovi	Potrebe
Negativni migracijski saldo	<ul style="list-style-type: none"> • Utvrditi i realizirati ekonomske mjere u cilju poticaja zadržavanja stanovništva na području TK (poticaji poslodavcima za upošljavanje mladih, otvaranje novih radnih mjesta, pojednostavljenje utemeljenja privrednih društava i obrta). • Utvrditi i realizirati mjere iz oblasti obrazovne politike, socijalne i zdravstvene politike u cilju poboljšanja kvaliteta života u TK te zaustavljanja trenda iseljavanja stanovništva iz TK
Pad broja novorođene djece	<ul style="list-style-type: none"> • Utvrditi i realizirati mjere pronatalitetne politike • Utvrditi mjere stambene politike koje će posebno pomoći mladima i obiteljima s djecom u rješavanju njihovog stambenog pitanja.

3.2. Naobrazba

Naobrazba predstavlja temelj za „permanentno povezivanje znanja, vještina i sposobnosti u složen sklop kompetencija potrebnih za uspješno učestvovanje u društvenom, ekonomskom, kulturnom i političkom životu zajednice“ (Farnel, 2012:16). Drugim riječima kazano, naobrazba je alat koji pojedincima, posebno onim koji su društveno i ekonomsko marginalizirani, omogućuje punopravno učešće u društvu. Pravo na naobrazbu je zagantirano i Međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima, te se smatra da ostvarivanje ovog prava daje mogućnost djeci i odraslima da se uzdignu iznad siromaštva. Pravo na naobrazbu stvara temelj za ostvarivanje drugih prava (ekonomskih, političkih, socijalnih, građanskih i kulturnih), što će donijeti koristi i pojedincu i društvu.

Tabela 3. 8. Potencijalne koristi od naobrazbe za pojedinca i društvo

Koristi	Privatne	Društvene
Ekonomske	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Veće plaće, mirovine ▪ Veća štednja ▪ Bolje prilike za uposlenje ▪ Veće prilike za privatnu i profesionalnu mobilnost ▪ Bolje prilike za razvoj karijere 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Povećanje produktivnosti rada ▪ Povećanje konkurentnosti lokalne/nacionalne ekonomije ▪ Bolje prilike za izvoz ▪ Povećanje agregatne ponude i potraćenje ▪ Ubrzani razvoj inovativnih tehnologija
Socijalne	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Poboljšanje kvalitete života ▪ Poboljšanje uvjeta rada ▪ Zadovoljstvo poslom ▪ Zdraviji životni stil 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Razvoj građanskog društva ▪ Unapređenje vitalnosti društva ▪ Smanjenje stope kriminaliteta ▪ Razvoj demokratskih vrijednosti, stavova i kulturnih normi

Izvor: Astakhova, K. V. i ostali (2016). The Role of Education in Economic and Social Development of the Country International Review of Management and Marketing, 2016, 6(S1) 53-58, str. 56.

U svrhu ispunjenja prava na naobrazbu u praksi, neophodno je da pravo na naobrazbu sadrži četiri ključne dimenzije, i to (Farnell, 2008):

- Dostupnost (eng. *availability*) podrazumijeva dovoljan broj adekvatno opremljenih obrazovnih institucija i njihovu ravnomjernu geografsku distribuiranost;
- Pristupačnost (eng. *accessibility*) se odnosi na stupanj u kojem su obrazovne institucije fizički i ekonomski dostupne svim društvenim skupinama;
- Prihvatljivost (eng. *acceptability*) se odnosi na stupanj u kojem obrazovni programi omogućuju kvalitetnu naobrazbu te mjeru u kojoj su obrazovni programi usklađeni sa međunarodnim standardima;
- Prilagodljivost (eng. *adaptability*) se odnosi na stupanj u kojem je sustav naobrazbe fleksibilan i u kojem odgovara interesima učenika/studenata, roditelja, tržišta rada i široj društvenoj zajednici. Navedena dimenzija također uključuje i stupanj u kojem je sustav naobrazbe adekvatno prilagođen osobama sa invaliditetom, manjinama i drugim marginaliziranim skupinama.

Mladi su snaga i budućnost Tuzlanskog kantona, a broj djece u osnovnim i srednjim školama se kontinuirano smanjuje!

Naobrazba predstavlja dinamičan proces kojim se proizvode i osiguravaju individualna znanja i vještine. Tri temeljne forme naobrazbe u modernom društvu su formalna naobrazba, neformalna naobrazba i informalna naobrazba.

Institucionalni okvir obrazovnog sektora u BiH je odraz uređenja države, definiranog Ustavom BiH, ustavima entiteta i kantona, te Statutom Brčko Distrikta BiH. U oblasti naobrazbe, Ministarstvo civilnih poslova BiH je u okviru svojih nadležnosti i u suradnji sa nadležnim obrazovnim i drugim vlastima iniciralo izradu i usvajanje strategija koje definiraju različite razine naobrazbe. Trenutno važeći strateški dokumenti na razini BiH u oblasti naobrazbe predstavljeni su u Tabeli 12.

Tabela 3. 9. Pregled važećih strateških dokumenata u oblasti naobrazbe na razini BiH

Strateški dokument	Kratak opis
Platforma za razvoj predškolskog odgoja i naobrazbe (POO) u BiH za period 2017.-2022.	Vijeće ministara BiH je 4. prosinca 2017. godine usvojilo Platformu za razvoj predškolskog odgoja i naobrazbe u Bosni i Hercegovini za period 2017.-2022. Ovim strateškim dokumentom definirani su strateški ciljevi i paketi aktivnosti POO-a koji su usmjereni na osiguranje optimalnih uvjeta da svako dijete, do polaska u školu, razvija i ostvaruje svoje potencijale do maksimuma putem različitih vidova visokokvalitetnih, sveobuhvatnih, kulturološki prilagođenih i inkluzivnih usluga POO-a.
Osnove kvalifikacijskog okvira u BiH	Vijeće ministara BiH je 24. ožujka 2011. godine usvojilo Osnove kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini kao početni dokument narednog procesa izgradnje i uspostavljanja kvalifikacijskog okvira u BiH, a na temeljima Europskog kvalifikacijskog okvira za cjeloživotno učenje. Polazne osnove utvrđene ovim dokumentom predstavljaju i smjernice za usklađivanje propisa kojima se uređuju područja osnovne, srednje i visoke naobrazbe, odnosno cjeloživotnog učenja, ali i bolje povezivanje promjena i potreba tržišta rada sa obrazovnim programima u BiH.
Akcionni plan za izradu i provođenje kvalifikacijskog okvira u BiH za period 2014.-2020.	Radni plan svih glavnih aktivnosti za izradu i provođenje kvalifikacijskog okvira u BiH. Kvalifikacijski okvir je instrument neophodan za osiguravanje jednakog korištenja i primjene standarda: naobrazbe i zanimanja, ishoda učenja, kvalifikacija, stručnosti i certificiranja pružatelja obrazovnih usluga.
Principi i standardi u oblasti naobrazbe odraslih u Bosni i Hercegovini	Dokument kojim su utvrđeni zajednički principi i standardi na kojima se temelje, razvijaju, implementiraju i koordiniraju politike i zakonodavstvo u svezi s naobrazbom odraslih u BiH, prati, procjenjuje i razmatra stanje u ovoj oblasti, te dogovaraju, predlažu i poduzimaju mjere za njegovo unapređenje.

Strateška platforma razvoja naobrazbe odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini, za period 2014.-2020.	Dokument kojim je definiran pravni okvir i temelj za djelovanje i suradnju nadležnih organa, institucija, organizacija i pojedinaca na svim razinama vlasti u BiH, na planu usvajanja i pune implementacije neophodnih strateških i/ili drugih razvojnih dokumenata i u svezi s naobrazbom odraslih. Strateškom platformom se utvrđuju globalni pravci razvoja naobrazbe odraslih u BiH kao zajednička platforma za razvoj suvremenih politika naobrazbe odraslih u BiH utemeljenih na konceptu cjeloživotnog učenja.
Mapa puta za implementaciju EU Direktive o reguliranim profesijama 2005/36EC i 2013/55EU	S ciljem povećanja razina usklađenosti relevantnog domaće zakonodavstva sa EU zakonodavstvom, Vijeće ministara je usvojilo Mapu puta te pokrenulo aktivnosti za povećanje mobilnosti i upošljavanja radne snage te za stvaranje uvjeta za brži i jednostavniji pristup u procesu priznavanja kvalifikacija.
Prioriteti za razvoj visoke naobrazbe u Bosni i Hercegovini za period 2016.-2026.	Ovim dokumentom definirane su glavne mjere i aktivnosti koje se trebaju provesti u BiH kako bi se osnažio razvoj visoke naobrazbe te postigla puna uključenost u Europski prostor visoke naobrazbe. Prioriteti za razvoj visoke naobrazbe su grupirani u sedam ključnih područja: dobro upravljanje i menadžment, resursi; povezanost tržišta rada i visoke naobrazbe; standardi kvalifikacija, studentsko iskustvo, internacionalizacija i statistika.

Na razini FBiH, nadležnost za naobrazbu raspoređena je na deset kantona, od kojih svaki može odlučiti da prenese određene nadležnosti na Federalno ministarstvo naobrazbe i znanosti koje je nadležno za koordinaciju među kantonima i one funkcije koje su mu povjerene od strane kantona. Na kantonalnoj razini u Federaciji BiH, ministarstva (od kojih je većina nadležna za naobrazbu i znanost ili kulturu i šport) zajedno sa pedagoškim zavodima imaju nadležnost nad sektorom naobrazbe. Temeljne nadležnosti kantonalnih ministarstava u oblasti naobrazbe odnose se na izradu zakonskog okvira za osnovnu, srednju i visoku naobrazbu, izradu zajedničke jezgre nastavnih planova i programa, reviziju udžbenika, dok ostale nadležnosti uključuju pružanje financijske potpore za izgradnju, obnovu i opremanje obrazovnih ustanova, pružanje potpore talentiranim učenicima, te pružanje potpore učeničkom i studentskom standardu i ocjenjivanju. Pri skupštini kantona djeluju kantonalne komisije za pitanja mladih, koje često u svojoj nadležnosti imaju kulturu, šport i naobrazbu te time imaju mogućnost da daju prijedloge aktivnosti za mlade u području naobrazbe.

Nadležnosti općina u sektoru naobrazbe se uglavnom odnose na razvoj, upravljanje i financiranje predškolskog odgoja i naobrazbe. U pogledu osnovne i srednje naobrazbe, nadležnosti općina uključuju imenovanje općinskog predstavnika u školskim upravnim organima, brigu o prijevozu, ishrani i smještaju učenika, pružanje financijske pomoći za školske objekte, natjecanja i druge nastavne i izvannastavne aktivnosti.

S obzirom da je u ovom strateškom dokumentu fokus na mladim osobama dobi od 15 do 30 godina života, razine formalne naobrazbe koji se izravno tiču ove demografske skupine su osnovna, srednjoškolska i visoka naobrazba, a relevantan zakonski okvir u oblasti naobrazbe čine Zakon o osnovnom odgoju i naobrazbi Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 9/15, 6/16 i 14/18), Zakon o srednjoj naobrazbi i odgoju Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 17/11, 9/15, 6/16 i 14/18), te Zakon o visokoj naobrazbi Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 7/16, 10/16, 5/17 i 15/17). Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku na području Tuzlanskog kantona u 2018. godini djelovalo je 290 registriranih ustanova za osnovnu, srednju i visoku naobrazbu.

Tabela 3. 10. Broj ustanova po različitim razinama naobrazbe u Tuzlanskom kantonu

Razina naobrazbe	Broj ustanova	Broj učenika/studenata u 2018/2019.
Osnovna naobrazba		
Redovna/redovita naobrazba	209	37.536
Škole za djecu sa posebnim potrebama	4	76
Osnovne glazbene/glazbene škole	7	939
Srednja naobrazba	34	15.579
Visoka naobrazba	36	19.916

Izvor: FZS.Tuzlanski kanton u brojkama, 2019.

3.2.1. Osnovna naobrazba

Obvezni osnovni odgoj i naobrazba počinje u kalendarskoj godini u kojoj dijete do prvog rujna navršava šest godina života i traje do navršene petnaeste godine života. Program osnovnog odgoja i naobrazbe se u TK izvodi sukladno Zakonu o osnovnom odgoju i naobrazbi („Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 6/04, 7/05, 17/11, 9/15 i 6/16). Na području TK redovito osnovna naobrazba se realizira u 209 osnovnih škola. Pored osnovnih škola, na području TK djeluju četiri škole za djecu s posebnim potrebama te sedam osnovnih muzičkih/glazbenih škola.

U posljednjih 10 godina, broj učenika upisanih u osnovne škole Tuzlanskog kantona smanjen je za 20%!

Analiza kretanja ukupnog broja učenika upisanih u osnovne škole koje djeluju na području TK (Tabela *Pregled osnovne naobrazbe u Tuzlanskom kantonu, 2009.-2018.*), za posmatrani desetogodišnji period, ukazuje na trend smanjenja broja učenika osnovnih škola. Najviša stopa smanjenja broja učenika upisanih u osnovne škole zabilježena je u općinama Sapna (-44,5%), Teočak (-37,5%), Kladanj (-34,6%), Čelić (-32,2%) te Kalesija (-30,5%). Smanjenje broja učenika osnovnih škola povezano je sa smanjenjem stope prirodnog priraštaja u TK te negativnim migracijskim saldom. Trend smanjenja ukupnog broja nastavnika u osnovnim školama zabilježen je u 10 gradova/općina TK.

Prema podacima Federalnog ministarstva naobrazbe i znanosti na području TK u školskoj 2018/19. godini upisano je 4.219 učenika u prvi razred osnovne škole. U posljednjih pet godina broj učenika upisanih u prvi razred osnovne škole na području TK se smanjio za 286 učenika odnosno za 6,35%¹⁵. U prosjeku, 33 učenika/ice godišnje prekinu osnovnu naobrazbu (Tabela *Broj učenika koji su napustili osnovnu naobrazbu u Tuzlanskom kantonu*)

Tabela 3. 11. Broj učenika koji su napustili osnovnu naobrazbu u Tuzlanskom kantonu

Školska godina	Napustili školu			Promijenili školu			Prekinuli školovanje		
	Ukupno	Učenice	Učenici	Ukupno	Učenice	Učenici	Ukupno	Učenice	Učenici
2017/2018.	810	367	443	780	353	427	30	14	16
2016/2017.	619	307	312	604	303	301	15	4	11
2015/2016.	665	299	366	634	268	366	31	13	18
2014/2015.	653	270	383	601	251	350	52	19	33
2013/2014.	334	156	178	296	138	158	38	18	20

Izvor: Federalni zavod za statistiku

¹⁵ Federalno ministarstvo naobrazbe i znanosti. Informacija o upisu učenika u osnovne i srednje škole u školskoj 2018/19. godini u Federaciji Bosne i Hercegovine, studeni 2018.

Tabela 3.12. Pregled osnovne naobrazbe u Tuzlanskom kantonu, 2009.-2018.

Grad/ Općina	2009.					2018.					Indeks broj nastavnika (2009. = 100)	Indeks broj učenika (2009. = 100)	Indeks broj nastavnika (2009. = 100)	Indeks omjer broja učenika i nastavnika (2009. = 100)
	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Omjer broja učenika i nastavnika	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Omjer broja učenika i nastavnika				
Banovići	14	105	2.452	164	15	13	95	2.042	159	13	83,3	97,0	85,9	
Čelić	7	55	1.167	80	15	7	44	791	78	10	67,8	97,5	69,5	
Doboj Istok	5	49	1.144	74	15	5	49	960	81	12	83,9	109,5	76,7	
Gračanica	20	232	5.264	374	14	20	212	4.291	385	11	81,5	102,9	79,2	
Gradačac	23	195	4.613	285	16	23	177	3.752	259	14	81,3	90,9	89,5	
Kalesija	20	174	4.155	253	16	19	148	2.887	230	13	69,5	90,9	76,4	
Kladanj	9	67	1.438	95	15	9	55	940	92	10	65,4	96,8	67,5	
Lukavac	26	185	4.356	307	14	24	158	3.113	279	11	71,5	90,9	78,6	
Sapna	6	57	1.339	78	17	6	42	743	61	12	55,5	78,2	71,0	
Srebrenik	26	191	4.423	296	15	26	183	3.755	297	13	84,9	100,3	84,6	
Teočak	4	34	783	48	16	4	27	489	40	12	62,5	83,3	74,9	
Tuzla	34	457	10.571	774	14	33	391	8.425	712	12	79,7	92,0	86,6	
Živinice	21	278	6.821	421	16	20	263	5.348	386	14	78,4	91,7	85,5	
TK	215	2.079	48.526	3.249	15	209	1.844	37.536	3.059	12	77,4	94,2	82,2	
FBIH	1.089	10.455	233.423	15.376	15	1.058	9.428	182.986	15.296	12	78,4	99,5	78,8	

Izvor: FZZPR

3.2.2. Srednjoškolska naobrazba

Sukladno članku 56. Zakona o srednjoj naobrazbi i odgoju Tuzlanskog kantona, na području Kantona mogu se osnovati sljedeće škole: a) gimnazija; b) umjetnička škola; c) tehnička škola; d) stručna škola; e) škola za učenike sa posebnim obrazovnim potrebama; f) vjerska škola; g) mješovita škola i h) škola posebne namjene (policijska i druga škola). Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku tijekom 2018. godine redovita srednjoškolska naobrazba u TK se realizirala u 34 srednje škole.

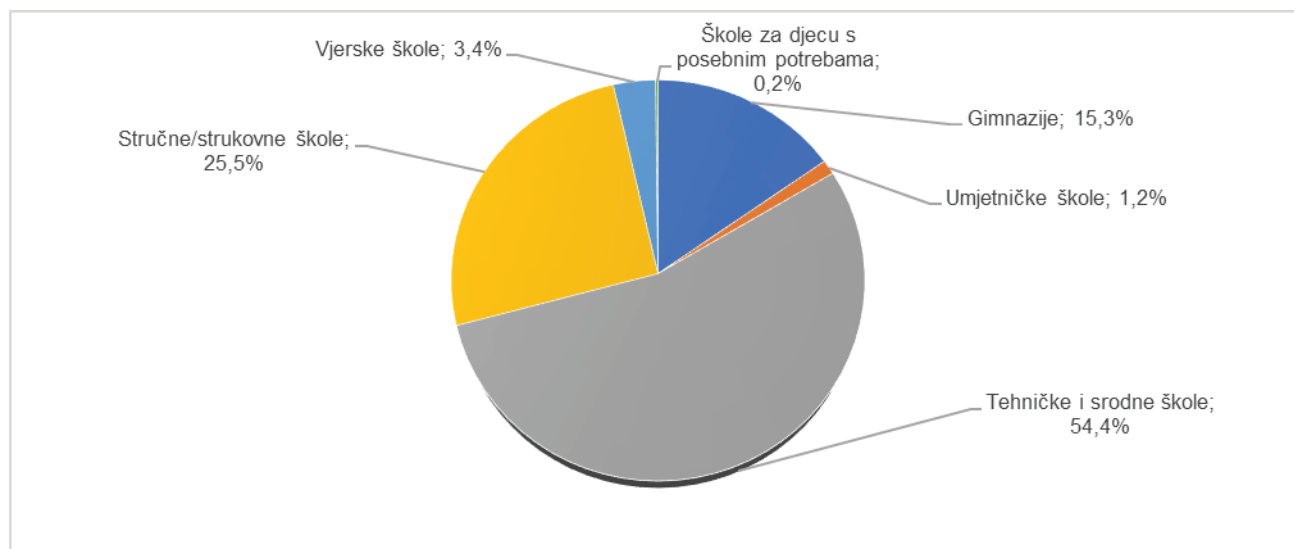
U posljednjih 10 godina, broj učenika upisanih u srednje škole Tuzlanskog kantona smanjen je za 30%!

Analiza kretanja ukupnog broja učenika upisanih u srednje škole, za posmatrani desetogodišnji period, ukazuje na trend smanjenja broja učenika koji su uključeni u srednjoškolsku naobrazbu (Tabela *Pregled srednjoškolske naobrazbe u Tuzlanskom kantonu, 2009.-2018.*). Najviše procentualno smanjenje ukupnog broja učenika upisanih u srednje škole zabilježeno je u srednjim školama koje djeluju na području općina Teočak (-52,6%), Sapna (-51,8%) i Kladanj (-41,5%). Porast stope upisanih učenika u srednje škole zabilježen je u Gradu Živinice. Ukupno posmatrano, stopa smanjenja broja učenika upisanih u srednje škole na području TK je za gotovo 10% viša od zabilježene stope na razini FBiH. Ukupan broj nastavnika u srednjim školama je u 2018. godini za 4,5% veći u odnosu na 2009. godini te je zabilježen trend smanjenja omjera broja učenika i nastavnika u srednjim školama u svim gradovima/općinama TK. Prema podacima FZS-a, u 2018. godini 15.582 mladih osoba uključeno je bilo u srednjoškolsku naobrazbu na području TK. Više od polovine mladih osoba pohađa tehničke i srodne škole, a jedna trećina stručne/strukovne škole te 15% gimnazije.

Tabela 3. 13. Pregled broja učenika/ica u srednjim školama u TK, 2018.

Tip srednje škole	Ukupno	Učenici	Učenice	% Učenika	% Učenica
Gimnazije	2.385	760	1625	31.9	68.1
Umjetničke škole	184	70	114	38.0	62.0
Tehničke i srodne škole	8.472	3.876	4.596	45.8	54.2
Stručne/strukovne škole	3.980	2.757	1.223	69.3	30.7
Vjerske škole	531	261	270	49.2	50.8
Škole za djecu s posebnim potrebama	30	17	13	56.7	43.3
Ukupno	15.582	7.741	7.841	49.7	50.3

Izvor: FZS

Slika 3. 2. Pregled broja učenika po tipovima srednjih škola u Tuzlanskom kantonu, 2018.

Prema podacima Federalnog ministarstva naobrazbe i znanosti u školskoj 2018/19. godini u prvi razred srednjih škola Tuzlanskog kantona upisano je 4.195 učenika, što je za 1.767 ili 29,64% manje od planiranog broja (5.962 učenika). Broj upisanih učenika u prvi razred srednjih škola u TK je fluktuirao tijekom posljednjih pet godina, pri čemu je najveći broj upisanih učenika zabilježen u školskoj 2015/16. godini (4.743 učenika). Broj upisanih učenika u prvi razred srednjih škola TK u školskoj 2018/19. godini je veći za 2,92% u odnosu na 2014/15. godinu.

Tabela 3. 14. Broj učenika koji su napustili srednjoškolsku naobrazbu u Tuzlanskom kantonu

Školska godina	Napustili školu			Promijenili školu			Prekinuli školovanje		
	Ukupno	Učenice	Učenici	Ukupno	Učenice	Učenici	Ukupno	Učenice	Učenici
2017/2018.	248	111	137	132	54	78	116	57	59
2016/2017.	325	134	191	187	79	108	138	55	83
2015/2016.	316	129	187	165	67	98	151	62	89
2014/2015.	323	108	215	222	73	149	101	35	66
2013/2014.	268	112	156	136	59	77	132	53	79

Izvor: FZS

Budući da je naobrazba temeljni mehanizam socijalnog uključivanja mladih (obrazovna postignuća, cjeloživotna naobrazba, bolje prilike na tržištu rada i sl.) neophodno je poduzimati konkretne mjere u cilju ublažavanja problema ranog napuštanja školovanja u srednjim školama. Prema podacima FZS-a u posmatranom petogodišnjem periodu 638 učenika je prekinulo školovanje u srednjim školama Tuzlanskog kantona (Tabela *Broj učenika koji su napustili srednjoškolsku naobrazbu u Tuzlanskom kantonu*). Kada je riječ o razlozima prekida srednjoškolske naobrazbe dominiraju osobni razlozi i slab školski uspjeh. Svaki deseti učenik prekinuo je srednjoškolsku naobrazbu iz ekonomskih ili socijalnih razloga.

Tabela 3. 15. Pregled srednjoškolske naobrazbe u Tuzlanskom kantonu, 2009.-2018.

Grad/Opcina	2009.								2018.								Indeks broj nastavnika (2009. = 100)	Indeks broj učenika (2009. = 100)	Indeks broj nastavnika (2009. = 100)	Indeks omjer broja učenika i nastavnika (2009. = 100)
	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Omjer broja učenika i nastavnika	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Omjer broja učenika i nastavnika	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Omjer broja učenika i nastavnika					
Banovići	1	37	1.032	68	15	1	32	661	74	9	9	64,1	108,8	58,9						
Čelić	1	13	324	30	11	1	12	201	40	5	5	62,0	133,3	46,5						
Doboj Istok	1	16	393	35	11	1	19	341	46	7	7	86,8	131,4	66,0						
Gračanica	2	77	2.141	138	16	2	71	1.682	161	10	10	78,6	116,7	67,3						
Gradačac	2	64	1.748	143	12	2	61	1.439	155	9	9	82,3	108,4	75,9						
Kalesija	1	36	877	67	13	1	35	679	70	10	10	77,4	104,5	74,1						
Kladanj	1	17	424	27	16	1	14	248	31	8	8	58,5	114,8	50,9						
Lukavac	3	64	1.645	136	12	3	49	1.088	112	10	10	66,1	82,4	80,3						
Sapna	1	17	500	37	14	1	15	241	39	6	6	48,2	105,4	45,7						
Srebrenik	1	59	1.707	108	16	1	47	1.081	95	11	11	63,3	88,0	72,0						
Teočak	1	14	363	30	12	1	11	172	28	6	6	47,4	93,3	50,8						
Tuzla	19	336	8.701	689	13	17	285	6.150	701	9	9	70,7	101,7	69,5						
Živinice	2	52	1.519	105	14	2	66	1.596	134	12	12	105,1	127,6	82,3						
TK	36	802	21.374	1.613	13	34	717	15.579	1686	9	9	72,9	104,5	69,7						
FBiH	212	3908	95.129	7.807	12	214	3.684	76.463	8401	9	9	80,4	107,6	74,7						

Izvor: FZZP

Budući da je srednja stručna naobrazba u bliskoj sprezi sa privrednim sustavom i tržištem, praktična nastava je od iznimne važnosti za usvajanje vještina i razvoja kompetencija učenika te njihovo što uspješnije uključivanje na tržište rada. Međutim, jedna od manjkavosti srednje stručne naobrazbe u BiH jeste manjak praktične komponente u nastavi. Jedna od mogućih mjera u oblasti srednjoškolske stručne naobrazbe koja bi smanjila jaz između znanja i vještina učenika te zahtjeva tržišta rada jeste uvođenje sustava dualne naobrazbe. Dualna naobrazba se odnosi na programe koji su dio formalne stručne naobrazbe i obuke i koji kombiniraju učenje na radnom mjestu sa učenjem u učionici. U okviru dualnog sustava naobrazbe učenici su od početka školovanja uposljeni u kompanijama u kojima tri do četiri dana tjedno usvajaju praktično znanje. Teorijska se nastava izvodi jedan do dva dana tjedno u strukovnim školama. Udruga poslodavaca FBiH je prepoznala prednosti dualnog sustava naobrazbe te se aktivno uključila u proces implementacije i uvođenja sustava dualne naobrazbe i pokrenulo projekat „Promocija dualne naobrazbe kroz pilot projekat i edukaciju“. Navedeni projekat se realizira pod krovim projektom „Lokalna partnerstva za upošljavanje u BiH“ kojeg financira EU, a provodi Međunarodna organizacija rada (ILO), s ciljem prekvalifikacije skoro 2.000 neuposlenih osoba i upošljavanje najmanje njih 620 u 22 općine u BiH.

3.2.3. Visoka naobrazba

Visoka naobrazba je integralni dio jedinstvenog sustava naobrazbe i u nadležnosti je Kantona. Na području TK, visokoškolska naobrazba se trenutačno provodi na četiri visokoškolske ustanove: Univerzitet u Tuzli, Američki univerzitet u Bosni i Hercegovini sa sjedištem u Tuzli, Europski univerzitet „Kallos“ Tuzla i Internacionalna poslovno-informaciona akademija Tuzla – IPI Akademija.

Univerzitet u Tuzli, kao javna ustanova, utemeljen je 18. studenog 1976. godine. Status integriranog univerziteta ima od 22. rujna 2000. godine. U sastavu Univerziteta ima 14 organizacijskih jedinica, i to: 12 fakulteta, jednu Akademiju i Studentski centar. Na Univerzitetu se realizira 40 studijskih programa prvog ciklusa studija, 40 studijskih programa drugog ciklusa studija te 15 programa trećeg ciklusa studija (doktorski studij)¹⁶. U okviru Univerziteta djeluje Centar za razvoj daljinskog učenja, Centar za osiguranje kvaliteta, Media centar, Centar za šport, Centar za potporu, Volonterski centar, Centar za doktorski studij, Cisco Akademija te Centar za izdavačku djelatnost. Univerzitet u Tuzli nalazi se na listi akreditiranih visokoškolskih ustanova u BiH.

Američki univerzitet u Bosni i Hercegovini (AUBiH) je visokoškolska institucija akreditirana u Sjedinjenim Američkim Državama i Bosni i Hercegovini. Cjelokupna nastava na dodiplomskim, postdiplomskim i doktorskim studijima odvija se na engleskom jeziku. Nastavni planovi i programi kao i pravila studiranja su usklađeni sa američkim i Bolonjskim sustavom naobrazbe. Sukladno misiji Univerziteta, AUBiH studentima širom regije pruža kvalitetnu univerzitetsku naobrazbu koja prati svjetske trendove u specijaliziranim područjima ekonomije, informacijskih tehnologija, inženjeringa, prava, međunarodnih odnosa, sigurnosti i obrane, industrijske tehnologije i moderne umjetnosti i znanosti¹⁷.

Europski univerzitet „Kallos“ Tuzla¹⁸ utemeljen je 2015. godine kao privatna visokoškolska ustanova. Na Univerzitetu se u okviru sedam fakulteta realizira nastavni procesi na I, II i III ciklusu studija u oblasti pravnih, ekonomskih, političkih, pedagoških, tehničkih, zdravstvenih i medicinskih znanosti. Europski univerzitet „Kallos“ Tuzla posjeduje početnu akreditaciju koju je izdalo Ministarstvo naobrazbe, znanosti, kulture i športa 2016. godine, ali nije upisano u Državni registar visokoškolskih ustanova Agencije za razvoj visoke naobrazbe i osiguranje kvaliteta BiH (HEA)¹⁹.

¹⁶ <http://www.untz.ba/index.php?page=studirajte-na-univerzitetu-u-tuzli-vodic-za-buduce-studente-maj2019>

¹⁷ <https://aubih.edu.ba/about-overview.html>

¹⁸ <http://eukallos.edu.ba/>

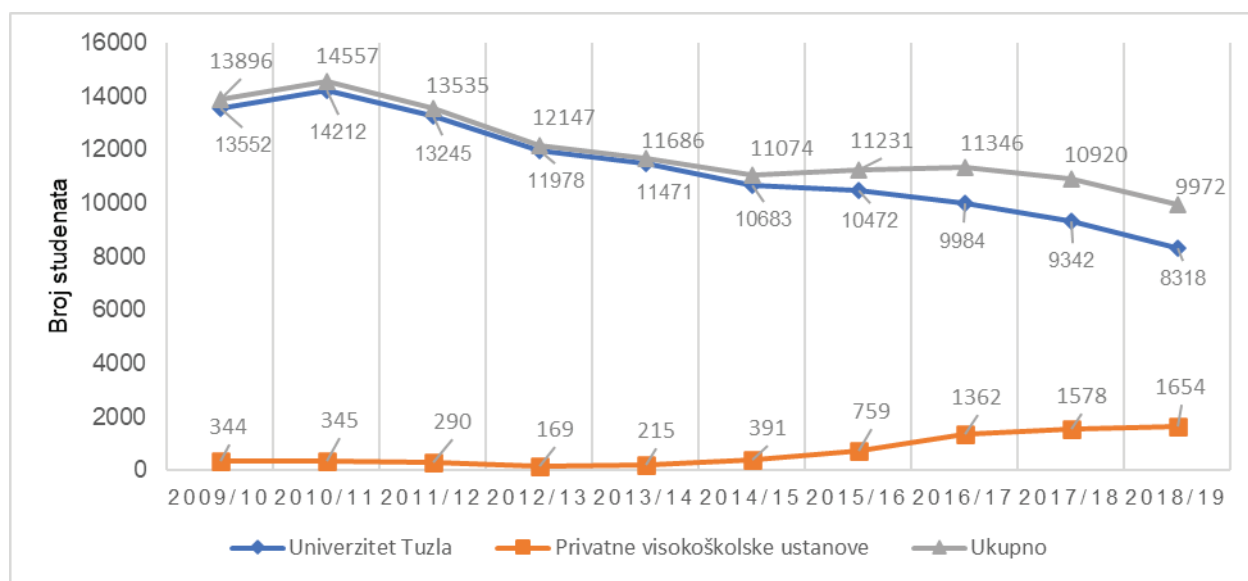
¹⁹ http://hea.gov.ba/akreditacija_vs/Default.aspx

Internacionalna poslovno-informacijska akademija Tuzla – IPI Akademija²⁰ je privatna visoka škola za suvremeno poslovanje, informacijske tehnologije i tržišne komunikacije. Utemeljena je 2014. godine i prva je domaća privatna visokoškolska ustanova u Tuzli. IPI Akademija nudi mogućnosti upisa na trogodišnje studijske programe (180 ECTS) iz oblasti informacijskih tehnologija, tržišnih komunikacija te suvremenog poslovanja i informatičkog menadžmenta ili četverogodišnje studijske programe (240 ECTS) iz oblasti informatike i računarstva te računovodstva i financija. IPI Akademija se ne nalazi na listi akreditiranih visokoškolskih ustanova Agencije za razvoj visoke naobrazbe i osiguranje kvaliteta BiH (HEA).

U posljednjih 10 godina, broj studenata u Tuzlanskom kantonu smanjen je za jednu trećinu!

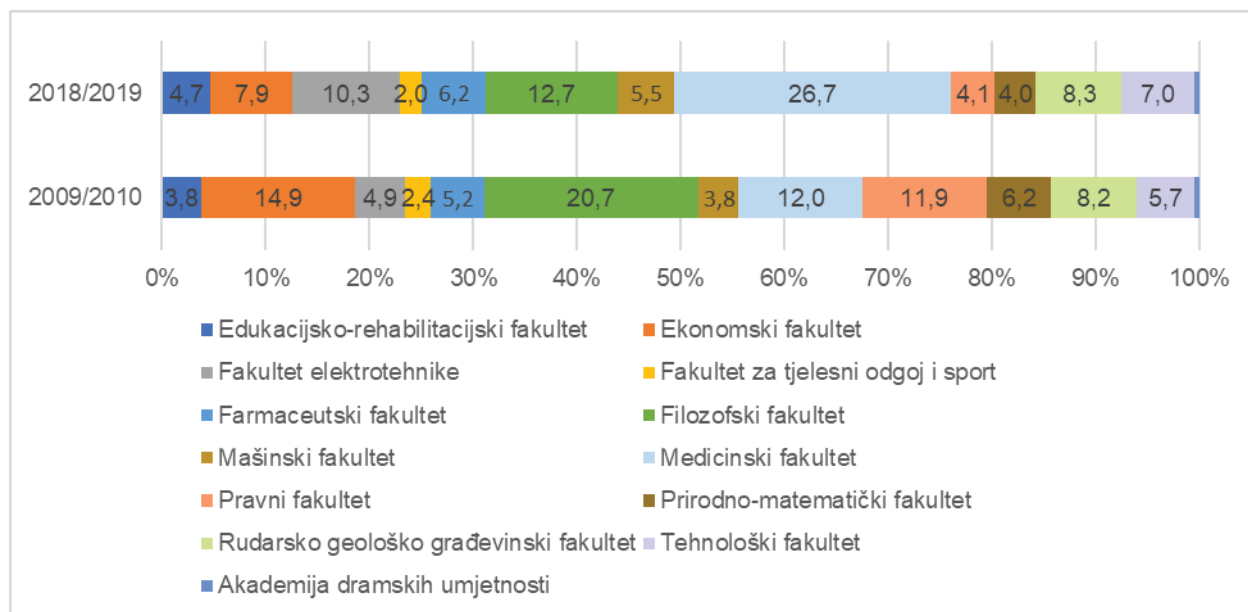
Ukupan broj studenata koji pohađaju visokoškolske ustanove na području TK bilježi kontinuirani pad u posljednjih deset godina. Tijekom akademske 2018/2019. godine ukupan broj studenata u TK je za 28,3% manji od zabilježenog broja studenata tijekom akademske 2009/2010. godine. Uporedo sa smanjenjem broja studenata na javnim visokoškolskim ustanovama (Univerzitet Tuzla), zabilježen je trend povećanja broja studenata na privatnim visokoškolskim ustanovama. U periodu od 2009. do 2018. godine broj studenata na privatnim visokoškolskim ustanovama se peterostruko povećao.

Slika 3. 3. Broj studenata na području Tuzlanskog kantona, 2009.-2018.

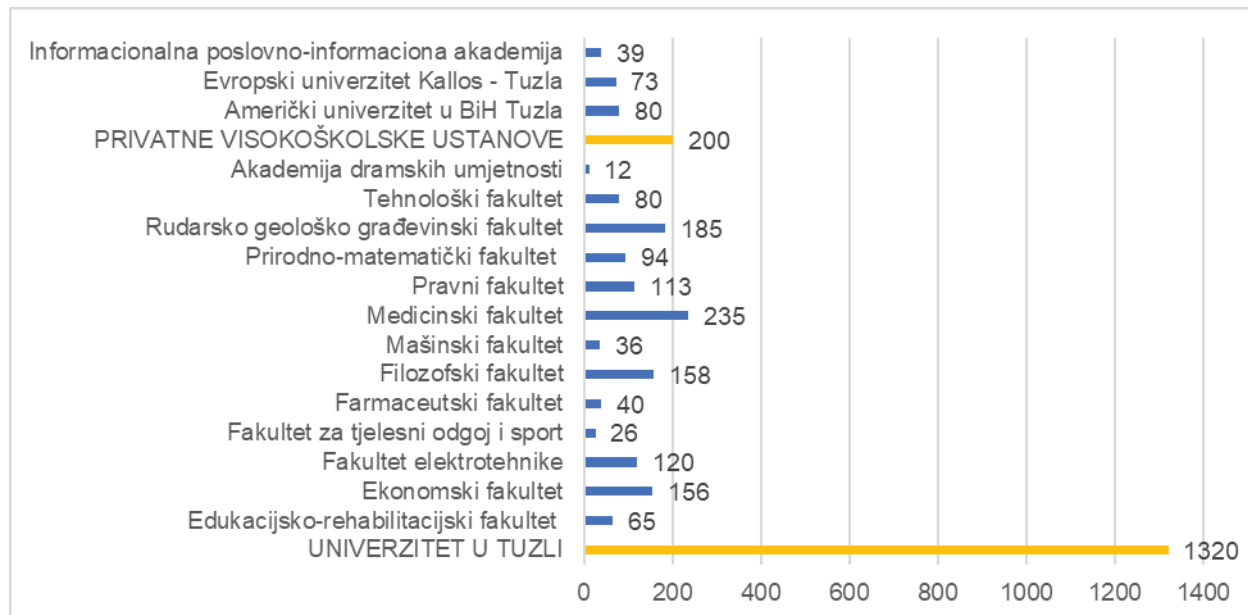
Iako je smanjenje broja studenata zabilježeno na većem broju fakulteta, Fakultet elektrotehnike i Medicinski fakultet tijekom akademske 2018/2019. godine imaju za 30% više studenata u odnosu na akademsku 2009/2010. godinu. S druge strane, broj studenata na Pravnom fakultetu je u akademskoj 2018/2019. za 80% manji u odnosu na 2009/2010. godinu. Značajna smanjenja broja studenata (oko 60%) zabilježena su na Ekonomskom fakultetu, Filozofskom fakultetu i Prirodno-matematičkom fakultetu.

²⁰ <http://ipi-akademija.ba/home>

Slika 3. 4. Struktura ukupnog broja studenata/ica Univerziteta Tuzla, 2009. – 2018.

Prema podacima FZS-a, u akademskoj 2018/19. godini na visokoškolskim ustanovama TK diplomiralo je 1.520 studenata (1.320 diplomanata Univerziteta u Tuzli i 200 diplomanata na privatnim visokoškolskim ustanovama). Najveći broj diplomanata je diplomu steklo na Medicinskom fakultetu (18%), potom Rudarsko geološko građevinskom fakultetu (14%) te Filozofskom fakultetu (12%) i Ekonomskom fakultetu (12%).

Slika 3. 5. Ukupan broj diplomiranih studenata na visokoškolskim ustanovama u TK, 2018.

Prema podacima Agencije za rad i upošljavanje BiH najtraženija zanimanja sa VSS u TK tijekom 2018. godine bila su ekonomista, pravnik, profesor razredne nastave, mašinski inženjer, inženjer elektrotehnike i doktor medicine. Budući da značajan broj evidentiranih neuposlenih pravnika, ekonomista i profesora razredne nastave, deficitarna zanimanja sa VSS u TK su doktor medicine, inženjer elektrotehnike i mašinski inženjer. Uzimajući u obzir odnos ponude i potražnje po pojedinim zanimanjima na tržištu rada može se zaključiti da diplomirani inženjeri elektrotehnike, mašinski inženjeri i doktori medicine potencijalno imaju najbolje prilike za integraciju na tržištu rada Tuzlanskog kantona.

3.2.4. Naobrazba odraslih

Naobrazba odraslih na području TK realizira se sukladno Zakonu o naobrazbi odraslih („Službene novine Tuzlanskog kantona“, broj: 9/15) i odvija se kao formalno, neformalno, informalno i/ili samousmjerenom učenje.

Formalna naobrazba odraslih je djelatnost koja se realizira u javnim i privatnim obrazovnim ustanovama verificiranim od strane Ministarstva naobrazbe i znanosti TK radi stjecanja opće naobrazbe, odgovarajućih kvalifikacija, znanja, vještina i kompetencija sukladno propisanim standardima i nastavnim planovima i programima donesenim ili odobrenim od strane Ministarstva naobrazbe i znanosti TK. Formalna naobrazba odraslih obuhvata: a) osnovnu naobrazbu odraslih; b) srednjoškolsku naobrazbu odraslih: stjecanje srednje školske ili stručne spreme, niže stručne spreme, prekvalifikaciju, dokvalifikaciju, osposobljavanje i usavršavanje; c) naobrazbu na visokoškolskim ustanovama osoba koje su stekle visokoškolsku naobrazbu.

Nedovoljno razvijena svijest o važnosti cjeloživotog učenja!

Neformalna naobrazba odraslih odnosi se na organiziranje procesa učenja na temelju posebnih programa usmjerenih na stjecanje znanja, sposobnosti i vještina radi lakšeg upošljavanja i stjecanja vrijednosti i stavova odraslih za različite socijalne aktivnosti, te za osobni razvoj. Neformalnu naobrazbu mogu organizirati i provoditi osnovne škole, srednje škole, visokoškolske ustanove, centri za naobrazbu odraslih, škole/centri stranih jezika, škole/centri za informacijsko-komunikacijske tehnologije, centri za kulturu i naobrazbu, auto-škole, ustanove za smještaj i brigu o osobama s posebnim potrebama, te penološke i druge ustanove, udruge građana, privredni subjekti i druge pravne osobe koje su, između ostalog, kao svoju djelatnost navele neformalnu naobrazbu odraslih.

Informalno učenje odraslih označava aktivnosti u kojima odrasla osoba prihvata stavove i pozitivne vrijednosti, te vještine i znanja iz svakodnevnog iskustva i različitih drugih utjecaja izvora iz svoje okoline.

Samousmjerenom učenje odraslih označava aktivnosti u kojima odrasla osoba samostalno uspostavlja kontrolu nad procesom učenja kao i odgovornost za rezultate učenja.

Pored Zakona o naobrazbi odraslih TK doneseni su i sljedeći podzakonski akti²¹:

- Standardi i normativi u naobrazbi odraslih u TK,
- Pravilnik o postupku utvrđivanja ispunjenosti uvjeta za rad organizatora naobrazbe odraslih,
- Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja registara organizatora naobrazbe odraslih,
- Pravilnik o postupku odobravanja izvođenja programa naobrazbe odraslih,
- Pravilnik o nazivu, sadržaju i obliku javnih isprava u naobrazbi odraslih,
- Pravilnik o formiranju ispitnih komisija, načinu rada i sprovođenju ispita,
- Pravilnik o sadržaju, obliku te načinu vođenja i čuvanja andragoške dokumentacije,
- Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja evidencije o organizatorima naobrazbe odraslih, programima, polaznicima, radnicima te evidencije o drugim podacima važnim za praćenje stanja i razvoj djelatnosti,
- Pravilnik o uvjetima i načinu obuke odraslih u cilju odgovora na hitne potrebe tržišta rada.

Iako je Zakonom o naobrazbi odraslih TK predviđeno donošenje dodatna tri podzakonska akta: Pravilnik o sadržaju i postupku izdavanja javnih isprava u naobrazbi odraslih, Pravilnik o načinu provjere i verifikacije poslodavaca kod kojih se obavlja praktičan rad, te sadržaju i načinu vođenja registra poslodavaca i Pravilnik o utvrđivanju visine troškova naobrazbe odraslih i provjere znanja, do danas navedeni propisi nisu doneseni²².

Člankom 57. Zakona o naobrazbi odraslih TK uređen je upravni, stručni i inspeksijski nadzor u oblasti naobrazbe odraslih. Upravni nadzor nad radom organizatora naobrazbe odraslih provodi Ministarstvo naobrazbe i znanosti TK, a stručni nadzor nad radom istih Pedagoški zavod TK.

²¹ <http://www.dvv-international.ba/bs/materijali/zakoni-i-propisi/tuzlanski-kanton/>

²² DVV International – Ured za BiH. Harmonizacija politika naobrazbe odraslih u Bosni i Hercegovini. Istraživačka studija prosinac 2018.

3.2.5. Naobrazba i tržište rada

Neusklađenost ponude i potražnje na tržištu rada može biti uzrokovana različitim faktorima koji mogu biti ciklične, frikционе i strukturne prirode. U ovisnosti od prirode uzroka neravnoteže između ponude i potražnje na tržištu rada razlikujemo tri vrste neuposlenosti:

- Ciklična neuposlenost – neuposlenost koja je rezultat smanjenja potražnje za radom usljed usporavanja ekonomskog rasta ili recesije;
- Frikciona neuposlenost – neuposlenost koja je privremenog karaktera i koja nastaje zbog asimetričnosti informacija na tržištu rada;
- Strukturna neuposlenost – neuposlenost koja je rezultat neusklađenosti razina naobrazbe neuposlenih sa znanjima i vještinama koje se traže na tržištu rada.

Indeks neravnoteže na tržištu rada mjeri jaz (gap) relativnog učešća svakog tipa kvalifikacija u ponudi i potražnji za radnom snagom. Kao indikator ponude rada može se koristiti distribucija radno sposobnog stanovništva ili neuposlenih prema razini naobrazbe dok se distribucija uposlenih prema razini naobrazbe može koristiti kao indikator potražnje na tržištu rada. U svrhu izračuna indeksa neravnoteže na tržištu rada u TK izračunati su sljedeći indikatori:

- Indikator ponude rada: distribucija registriranih neuposlenih prema razini naobrazbe u TK na dan 31.12. 2018. godine;
- Indikator potražnje rada: distribucija uposlenih u tijeku 2018. godine prema razini naobrazbe.

Indeks neusklađenosti na tržištu rada predstavlja omjer udjela neuposlenih sa određenim stupnjem naobrazbe i udjela uposlenih s tim istim stupnjem naobrazbe. Ukoliko je za određeni stupanj naobrazbe vrijednost indeksa neusklađenosti na tržištu rada veća od 1, kažemo da postoji „pozitivna“ neusklađenost odnosno „višak“ ponude radne snage s tim stupnjem naobrazbe. Drugim riječima kazano, sustav naobrazbe opskrbljuje ekonomiju s previše radnika tog stupnja naobrazbe nego što tržište rada može apsorbirati. Suprotno tome, ako je vrijednost indeksa neusklađenosti na tržištu rada manja od 1, kažemo da postoji „negativna“ neusklađenost odnosno „višak“ tražnje za radnom snagom tog stupnja naobrazbe. U ovom slučaju, sustav naobrazbe opskrbljuje ekonomiju s premalo radnika tog stupnja naobrazbe nego što tržište rada može apsorbirati. Ako je vrijednost indeksa neusklađenosti jednaka 1, kažemo da postoji savršena usklađenost odnosno jednakost između ponude i potražnje sa radnom snagom određenog stupnja naobrazbe.

Neusklađenost razina naobrazbe neuposlenih sa znanjima i vještinama koji se traže na tržištu rada!

Tabela 3. 16. Indeks neusklađenosti tržišta rada TK prema razini naobrazbe, 2018.

Razina naobrazbe	Ponuda radne snage		Potražnja za radnom snagom		Indeks neusklađenosti
	Broj neuposlenih	% u ukupnoj neuposlenosti	Broj uposlenih u 2018.	% u ukupnoj uposlenosti	
VSS	5.221	9,9	3.641	21,1	0.5
SSS	22.154	42,0	6.468	37,5	1.1
VKV i KV	25.333	48,0	7.155	41,4	1.2
Ukupno	52.698	100,0	17.473	100,0	

Izvor: Izračun prema podacima Agencije za rad i upošljavanje FBiH Pregled ponude i potražnje zanimanja u Tuzlanskom kantonu na kraju 2018. godine

Vrijednosti indeksa neusklađenosti na tržištu rada prema pojedinim razinama naobrazbe (Tabela *Indeks neusklađenosti tržišta rada TK prema razini naobrazbe, 2018.*) ukazuju na postojanje vertikalne neusklađenosti između razina formalne naobrazbe i kvalifikacijskih zahtjeva tržišta rada. Utvrđeno je da postoji negativna

neusklađenost između ponude i potražnje za visokokvalificiranim radnicima, odnosno da postoji "manjak" visokokvalificiranih radnika na tržištu rada. S druge strane, pozitivna neusklađenost između ponude i potražnje na tržištu rada prisutna je kod visokokvalificiranih, kvalificiranih radnika te radnika sa srednjom stručnom spremom.

Osim neusklađenosti tržišta rada prema pojedinim razinama naobrazbe iznimno je važno utvrditi i neusklađenost tržišta rada prema različitim obrazovnim profilima (oblast naobrazbe, obrazovni profili, zanimanja i sl.). S ciljem identifikacije neusklađenosti tržišta rada prema obrazovnim profilima u TK upoređena je struktura ponude (mjerena brojem registriranih neuposlenih osoba na dan 31.12. 2018.) i struktura potražnje (mjerena brojem uposlenih tijekom 2018. godine) prema zanimanju. Vrijednost indeksa neusklađenosti tržišta rada prema zanimanjima se interpretira na sličan način kao i vrijednost indeksa neusklađenosti tržišta rada prema razini naobrazbe. Na temelju poređenja strukture potražnje i ponude za obrazovnim profilima moguće je utvrditi da li na tržištu rada postoji horizontalna usklađenost.

Podaci o registriranim neuposlenim u TK na kraju 2018. godine ukazuju da pravnici i ekonomisti čine gotovo trećinu (28,6%) ukupnog broja registriranih visokoobrazovanih neuposlenih osoba u TK. Udio navedenih zanimanja u ukupnom upošljavanju tijekom 2018. godine iznosio je 19,1%.

Deset visokoobrazovanih zanimanja kod kojih je najizraženija pozitivna neusklađenost odnosno "višak" ponude radne snage u odnosu na tražnju za radnom snagom su: operator na opremi medicinske tehnologije, politolog, glumac, psiholog, ekonomista menadžmenta, fizioterapeut, kriminalist, socijalni radnik, inženjer kožarstva i sanitarni inženjer.

Deset visokoobrazovanih zanimanja kod kojih je najizraženija negativna neusklađenost odnosno „manjak“ ponude radne snage u odnosu na tražnju za radnom snagom su: učitelj predškolske djece, profesor informatike, mašinski inženjer, profesor njemačkog jezika, edukator-rehabilitator, profesor razredne nastave, profesor engleskog jezika, defektolog, inženjer elektrotehnike i profesor filozofije.

Nefleksibilni obrazovni programi koji ne obrazuju mlade za poslove budućnosti!

Analiza usklađenosti tržišta rada za obrazovne profile/zanimanja sa završenom srednjom školom ukazuje da je svaka peta neuposlena osoba sa srednjom stručnom spremom u TK ekonomski tehničar ili maturant gimnazije. Udio navedenih zanimanja u ukupnom upošljavanju tijekom 2018. godine iznosio je 17,7%.

Deset zanimanja sa srednjom stručnom spremom kod kojih je zabilježena najveća pozitivna neusklađenost odnosno „višak“ ponude u odnosu na potražnju su: poslovni sekretar, kemijsko-tehnološki tehničar, ekološki tehničar, kemijski tehničar analitičkih sustava, građevinski tehničar visokogradnje, ekonomski službenik, kemijski tehničar, tehničar za drvo, administrativni službenik i poljoprivredni tehničar.

Deset zanimanja sa srednjom stručnom spremom kod kojih je zabilježena najveća negativna neusklađenost odnosno „manjak“ ponude u odnosu na potražnju su: računarski tehničar, biokemijski tehničar, prehrambeni tehničar, službenik u knjigovodstvu, tehničar elektronike, veterinarski tehničar, saobraćajni tehničar, elektrotehničar, zubotehničar i poštanski službenik na šalteru.

Analiza usklađenosti tržišta rada za kvalificirane radnike ukazuje da je svaka peta neuposlena osoba sa trećim stupnjem naobrazbe (KV) prodavač. Udio navedenog zanimanja u ukupnom upošljavanju tijekom 2018. godine iznosio je 10,9%.

Deset zanimanja sa trećim stupnjem naobrazbe (KV) kod kojih je zabilježena najveća pozitivna neusklađenost odnosno „višak“ ponude u odnosu na potražnju su: knjigovezac, cvjećar, knjigovođa, poslovni sekretar, voćar, stočar, kemičar, šivač, prodavač i obućar.

Deset zanimanja sa trećim stupnjem naobrazbe (KV) kod kojih je zabilježena najveća pozitivna neusklađenost odnosno „manjak“ ponude u odnosu na potražnju su: moler, limar, vozač kamiona, električar održavanja, rukovalac rudarskim postrojenjima, rudar, monter opreme za grijanje i hlađenje, instalater grijanja i klimatizacije, vozač teretnog vozila i autoelektričar.

3.2.6. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti naobrazbe

Kauzalni odnos između naobrazbe i tržišta rada prepoznat je u strateškom dokumentu “Strategiji razvoja TK 2016.-2020. godine“, a što se primarno reflektira u definiranom drugom strateškom cilju *SC2: Uspostaviti efikasne sustave upravljanja razvojem ljudskih potencijala i tržišta rada*, u cilju povećanja upošljavanja te prvom prioritetnom cilju – *PC 2.1. Poboljšati kvalitetu naobrazbe i znanstveno-istraživačkog rada*.

Prema Izvješćima o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016.-2020. iz 2016. i 2017. godine u svrhu poboljšanja kvalitete naobrazbe i znanstveno-istraživačkog rada planirane su i implementirane sljedeće mjere/aktivnosti²³:

- **Unapređenje obrazovne infrastrukture:** Rekonstrukcija i sanacija prizemlja i radionica mašinske struke u JU MSS Čelić (odgođena realizacija zbog nedostatka sredstava), izgradnja, adaptacija, opremanje i vanjsko uređenje Kampusu Univerziteta u Tuzli (u tijeku realizacija), izgradnja područne škole u Devetaku, općina Lukavac (odgođena realizacija). Tijekom 2017. godine završeni su radovi na novoizgrađenom objektu PŠ Gornji Moranjci koja pripada Osnovnoj školi „Rapatnica“ Srebrenik, a koja je potpuno uništena klizištem u 2014. godini. Također u 2017. godini počela je prva faza izgradnje novog školskog objekta PŠ u Vučkovcima općina Gradačac, kao i druga faza izgradnje PŠ Požarike općina Gradačac. U 2017. godini počela je realizacija projekta izgradnje fiskulturne sale Osnovne škole “Sjenjak“ Tuzla. Na projektu „Izgradnja petogodišnje osnovne škole u Lukavici Rijeci“ čija je ukupna planirana vrijednost 321.513 KM do sada je realizirano 55.646 KM. U prvom polugodištu 2017. godine nije bilo financijskih i materijalnih ulaganja.
- **Unapređenje kvaliteta programa naobrazbe:** U tijeku je realizacija tri razvojna projekta: (1) Kreiranje programa cjeloživotnog učenja u funkciji jačanja konkurentnosti radne snage i povećanja broja uposlenih u poduzećima na području Tuzlanskog kantona; (2) Provedba programa cjeloživotnog učenja u funkciji jačanja konkurentnosti radne snage i povećanja broja uposlenih u poduzećima na području Tuzlanskog kantona i (3) Profesionalna orijentacija namijenjena djeci u završnim razredima osnovnih škola.
- **Potporna razvoju znanstveno-istraživačkih kapaciteta:** U tijeku je realizacija dva razvojna projekta: (1) Osnivanje Centra za društvena istraživanja i evaluaciju programa u okviru Univerziteta u Tuzli (pokrenuta inicijativa ka Rektoratu za utemeljenje Centra) i Razvoj istraživačkih kapaciteta znanstvenih novaka i kapaciteta fakulteta za učešće u međunarodnim znanstveno-istraživačkim projektima. Tijekom 2017. godine sufinancirana su dva projekta od strane FMON iz oblasti ekonomskog razvoja i borbe protiv siromaštva i unapređenja kvalitete u VO. Tijekom 2016. godine financijski je podržan angažman 18 predstavnika znanstvene dijaspore za učešće na trećem ciklusu studija, financiran je mjesečni boravak 12 kandidata na matičnoj ustanovi predstavnika znanstvene dijaspore s ciljem provedbe istraživanja te su sufinancirani troškovi pripreme tri istraživačka projekta u kojima je UNTZ partner.

Prema podacima Ministarstva naobrazbe i znanosti TK, prosječni godišnji ukupni izdaci na naobrazbu (osnovnu, srednjoškolsku i visoku) u periodu od 2014.-2018. godine iznosili su 150.239.098 KM. U posmatranom petogodišnjem periodu, izdaci za osnovnu i visoku naobrazbu su porasli za 10,5% i 9,9%, respektivno dok su izdaci za srednjoškolsku naobrazbu smanjeni za 3%. Izdaci za naobrazbu (osnovnu, srednjoškolsku i visoku) čine oko 45% ukupnih rashoda Proračuna TK.

²³ Izvješće o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016.-2020. za 2016. godinu

Tabela 3. 17. Izdaci za naobrazbu iz Proračuna TK, 2014.-2018.

Godina	Osnovna naobrazba		Srednjoškolska naobrazba		Visoka naobrazba	
	Apsolutni iznos u KM	%od ukupnih rashoda	Apsolutni iznos u KM	%od ukupnih rashoda	Apsolutni iznos u KM	%od ukupnih rashoda
2014.	77.572.070	24,83	42.669.778	13,66	29.197,686	9,35
2015.	75.98.4629	23,86	40.221.802	12,63	32.464,509	10,2
2016.	77.037.069	24,56	38.155,692	12,16	29.749,032	9,48
2017.	80.345.628	24,72	38.950,472	11,98	29.823,074	9,18
2018.	85.707.059	25,05	41.369.193	12,09	31.947.795	9,34

Izvor: Ministarstvo za naobrazbu TK

U uvjetima postojanja vertikalne i horizontalne neusklađenosti naobrazbe i tržišta rada, dodatna ulaganja u naobrazbu su više nepovratni (potonuli) trošak nego investicija!

Koristeći izdvajanja zemalja EU28 za naobrazbu kao uporedna razina kojoj bi BiH i kantoni trebali težiti nameće se zaključak da TK izdvaja dovoljno sredstava za naobrazbu. Naime, udio javnih rashoda za naobrazbu u TK iznosi oko 5% bruto domaćeg proizvoda TK što je iznad prosjeka EU28 (4,6%). Međutim, neophodno je istaći da javna ulaganja u naobrazbu neće automatski dovesti do većeg broja školovanih osoba, boljih prilika za uposlenje, smanjenja broja neuposlenih osoba i sl. Dodatna ulaganja u naobrazbu u uvjetima postojanja vertikalne i horizontalne neusklađenosti naobrazbe i tržišta rada više se mogu posmatrati kao nepovratni trošak (potonuli trošak) nego kao investicija. Da li će javna potrošnja na naobrazbu biti isplativa ili ne prvenstveno ovisi od privatnog povrata na ulaganje u naobrazbu odnosno od sadašnjih troškova školovanja i diskontovanoj vrijednosti budućih zarada. Drugim riječima kazano, mlada osoba će donijeti odluku da uloži svoje vrijeme i novac u naobrazbu ukoliko će u budućnosti ostvariti povrat. Reforme u oblasti obrazovnih politika (npr. izrada nastavnih planova i programa prilagođenih potrebama tržišta rada, dualni sustavi naobrazbe, sustav subvencioniranja naobrazbe i sl.) trebaju osigurati mladim osobama privatni povrat od naobrazbe, a što će u konačnici rezultirati i socijalnim povratima od naobrazbe.

Pored mjera definiranih Strategijom razvoja TK 2016.-2020. (unapređenje obrazovne infrastrukture, unapređenje kvalitete programa i potpora razvoju znanstveno-istraživačkih kapaciteta) na temelju provedne situacione analize identificirani su i dodatni izazovi u oblasti naobrazbe (tabela 21.)

Tabela 3. 18. Izazovi i potrebe u oblasti demografskih obilježja stanovništva TK

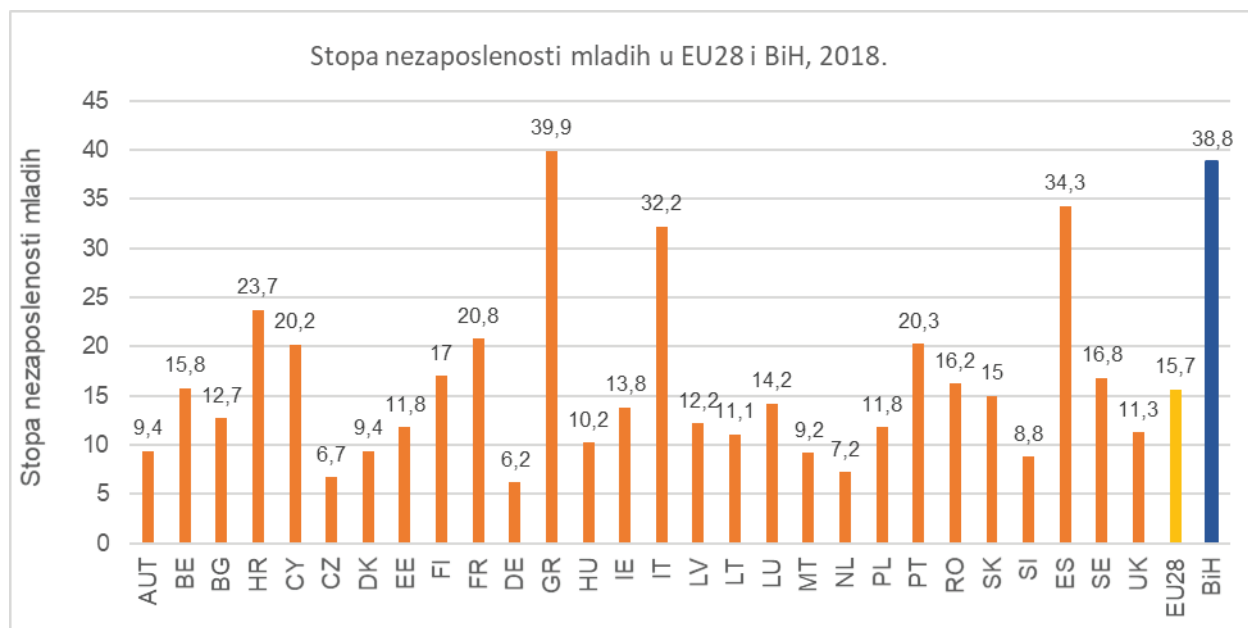
Izazovi	Potrebe
Smanjenje broja učenika u osnovnim i srednjim školama TK te broja studenata u TK	<ul style="list-style-type: none"> Smanjenje broja učenika osnovnih i srednjih škola povezano je sa depopulacijom TK te je neophodno utvrditi i realizirati ekonomske i socijalne politike u cilju poticaja zadržavanja stanovništva na području TK; Definiranje mehanizama izravne potpore (stipendije i krediti) za deficitatne visokoobrazovne profile.
Vertikalna i horizontalna neusklađenost naobrazbe i tržišta rada	<ul style="list-style-type: none"> Stvaranje mehanizma potpore (savjetovanje, mentorstvo i supervizija) mladih za (profesionalnu) orijentaciju mladih, otkrivanje interesa, sposobnosti (unutar i izvan sustava osnovne i srednjoškolske naobrazbe); Razvoj programa dokvalifikacije i prekvalifikacije mladih osoba s ciljem popunjavanja deficitarnih radnih mjesta; Uspostavljanje suradnje sa poslovnim sektorom u cilju jačanja praktične komponente u nastavi;

	<ul style="list-style-type: none"> • Uspostavljanje suradnje sa poslovnom zajednicom u cilju unapređenja komunikacije i organizacije programa volontiranja kod uspješnih lokalnih poduzetnika; • Razvoj pilot projekata dualnog sustava naobrazbe u srednjim stručnim školama; • Razvoj i promocija programa cjeloživotnog učenja usmjerena na mlade osobe.
Nedovoljno iskorišteni potencijali dodatne neformalne naobrazbe mladih	<ul style="list-style-type: none"> • Promovirati važnost kontinuiranog (cjeloživotnog) učenja kao jednu od temeljnih strateških odrednica sustava naobrazbe; • Izraditi katalog usluga neformalnog učenja u TK koji uključuje i pružatelje usluga.

3.3. Tržište rada

3.3.1. Neuposlenost mladih i NEET populacija

Neuposlenost mladih rastući je problem koji nepovoljno utječe na pojedinca i društvo. Prema podacima Međunarodne organizacije rada (ILO) najniže stope neuposlenosti mladih osoba dobi između 15 i 24 godine zabilježene su u Njemačkoj (6,2%), Češkoj (6,7%) i Nizozemskoj (7,2%). Veća skupina zemalja EU ima stopu neuposlenosti mladih do 20%. Najnepovoljnije stanje je u Italiji, Španjolskoj i Grčkoj, gdje su zabilježene stope neuposlenosti mladih iznad 30%. Visoka stopa neuposlenosti mladih (38,8%) prisutna je i u Bosni i Hercegovini.

Slika 3. 6. Stopa neuposlenosti mladih u EU28 i BiH, 2018 (Izvor: EUROSTAT)

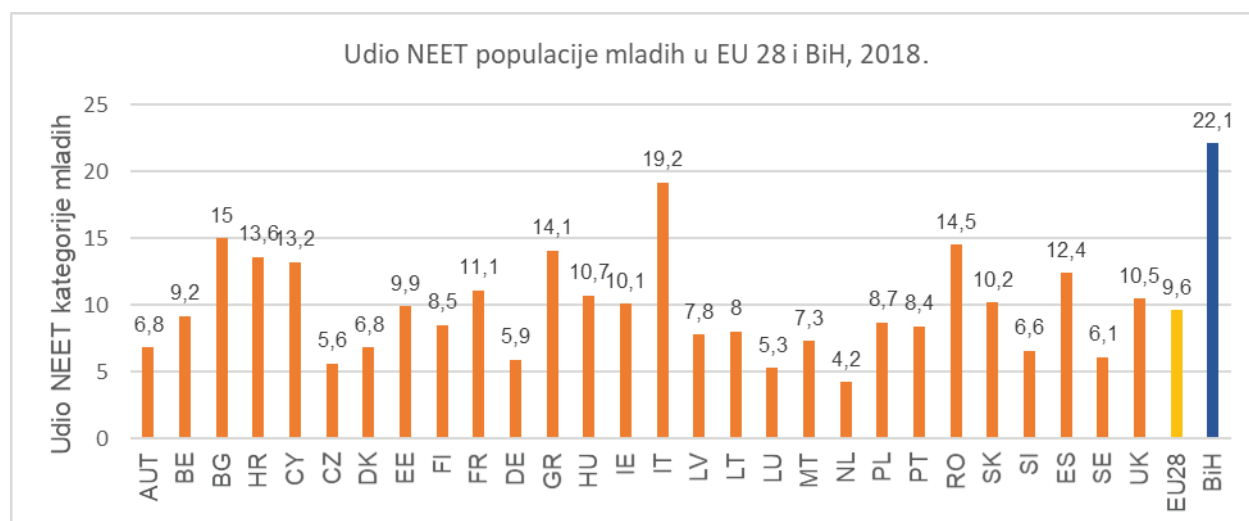
Osim stope neuposlenosti mladih značajan indikator stupnja integracije mladih na tržište rada jeste i pokazatelj NEET (eng. *Not in Education, Employment and Training*). NEET kategorija mladih predstavlja mlade osobe dobi između 15 i 24 godine koje su završile školovanje, nisu uposlene niti pohađaju obuku. NEET kategorija uključuje mlade ljude koji su neuposleni i aktivno traže posao, ali i one mlade ljude koji su ekonomski neaktivni iz niza razloga poput dugoročne bolesti ili drugo. Istraživanja Europske zaklade za poboljšanje životnih i radnih uvjeta (Eurofound) o različitosti NEET osoba pruža okvir za kategorizaciju NEET populacije u sedam podskupina:

- Kratkotrajno neuposleni: mlade osobe koje aktivno traže uposlenje i koje su neuposlene manje od 12 mjeseci;

- Dugotrajno neuposleni: mlade osobe koje aktivno traže uposlenje i koje su neuposlene duže od 12 mjeseci;
- Ponovno upisani: a) mlade osobe koje ne traže uposlenje s obzirom da su već pronašle posao koji će započeti uskoro; b) mlade osobe koje će uskoro nastaviti naobrazbu ili obuku;
- Nedostupni: a) osobe koje ne traže uposlenje radi bolesti ili nesposobnosti; b) osobe koje traže uposlenje, ali nisu u mogućnosti započeti s istim radi bolesti ili nesposobnosti;
- Obiteljske obveze: a) osobe koje ne traže uposlenje radi čuvanja djeteta ili radi ostalih osobnih ili obiteljskih obveza; b) osobe koje traže uposlenje, ali nisu u mogućnosti započeti isto unutar dva tjedna radi obiteljskih obveza (uključujući majčinstvo);
- Obeshrabreni: mlade osobe koje su prestale da traže posao jer vjeruju da za njih nema prilika za uposlenje;
- Ostale NEET osobe: a) osobe koje ne traže uposlenje radi razloga koji nisu specificirani.

U poređenju sa zemljama EU, udio NEET populacije mladih u BiH je iznimno visok i zabrinjavajući. Visok udio NEET populacije predstavlja veći problem za društvo od porasta stope neuposlenosti (Bruno i ostali, 2014). Naime, NEET populacija se često označava terminom „izgubljena generacija“ jer obuhvata osobe koje su dugotrajno isključene s tržišta rada, kojima sve više nedostaju vještine koje se traže na tržištu i koje postaju sve teže upošljive.

Slika 3. 7. Udio NEET populacije mladih u EU28 i BiH, 2018. (Izvor: EUROSTAT)

Dosadašnja istraživanja ukazuju da visok udio NEET populacije mladih rezultira velikim individualnim i društvenim troškovima:

- Smanjivanje zarada (engl. wage scarring): isključenost pojedinca s tržišta rada tijekom mladosti može nepovoljno utjecati na mogućnosti ostvarivanja dohotka u kasnijim fazama života;
- Povećani rizik učešća u kriminalnim aktivnostima: neuposlenost mladih je često povezana s rizičnim ponašanjima;
- Smanjena upošljivost: usljed nedovoljne integracije na tržište rada, mlade osobe ne razvijaju ili gube vještine, kao što su motivacija, upravljanje vremenom ili komunikacijske vještine;
- Lošije zdravlje: isključenost s tržišta rada uzrokuje stres, smanjuje samopouzdanje i može dovesti do narušavanja mentalnog zdravlja. To se dodatno može negativno odraziti na zdravstveno stanje pojedinca i izazvati troškove za zdravstveni sustav. Smanjenje samopouzdanja dovodi do toga da osoba odustaje od traženja posla i situacija se s vremenom samo pogoršava;

Osim navedenih individualnih i društvenih troškova, također nastaju i izravni troškovi vezani za sustav socijalne zaštite, ali i neizravni troškovi koji su povezani sa sustavom javnih financija (gubitak potencijalnih prihoda od oporezivanja uposlenih mladih građana).

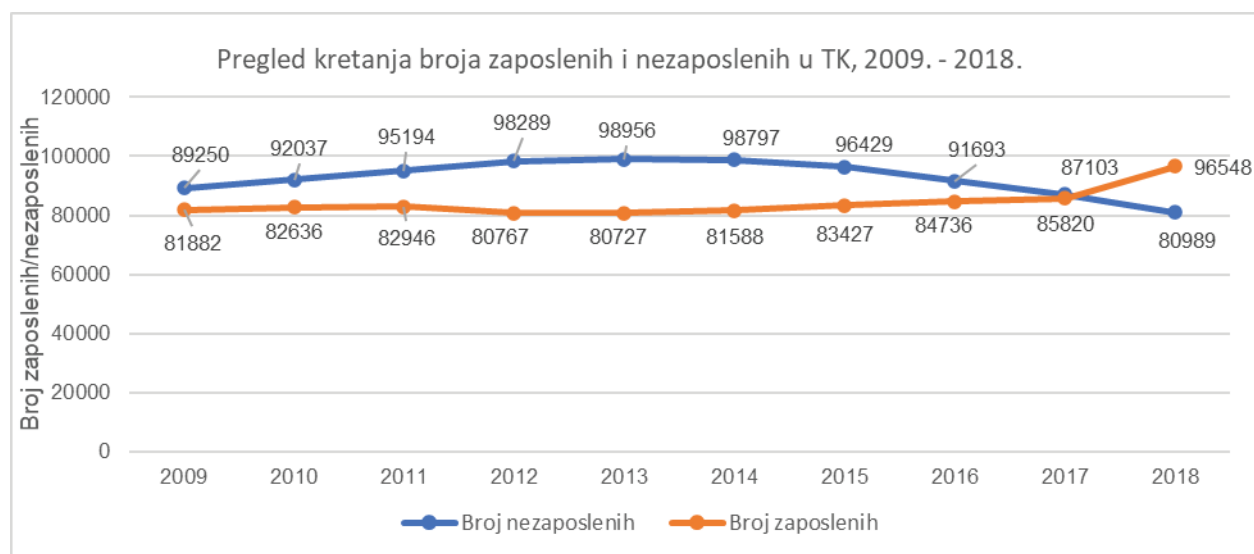
3.3.2. Stanje u oblasti upošljavanja

Stanje u oblasti upošljavanja sagledat će se sa tri aspekta:

- Kretanje broja uposlenih i neuposlenih u TK, po gradovima/općinama TK u periodu od 2009.-2018.;
- Neuposlenost mladih po gradovima/općinama u TK;
- Analiza industrija sa potencijalom rasta i perspektivom za upošljavanja.

3.3.2.1. Uposlenost i neuposlenost u TK

Pregled kretanja broja uposlenih i neuposlenih u periodu 2009.-2018. godine na području TK predstavljen je narednom slikom. U posmatranom desetogodišnjem periodu broj uposlenih u TK se povećao za 17,9% dok se broj neuposlenih smanjio za 9,3%. Podaci iz statistike o radnoj snazi ne pružaju odgovor na to koliko je radne snage otišlo iz TK ali je jasno da je podatak iznimno važan kada se razmatraju stope neuposlenosti, posebno mladih ljudi.

Slika 3. 8. Pregled kretanja broja uposlenih i neuposlenih u TK, 2009.-2018.

U svrhu analize uvjeta na tržištu rada po pojedinim gradovima/općinama TK izračunati su sljedeći pokazatelji/indikator:

- Koeficijent neuposlenosti koji predstavlja odnos učešća gradova/općina u neuposlenosti na području TK i učešća određenog grada/općine u stanovništvu TK;
- Koeficijent uposlenosti koji predstavlja odnos učešća gradova/općina u uposlenosti TK i učešća određenog grada/općine u stanovništvu TK;
- Kompozitni koeficijent neuposlenosti koji predstavlja odnos koeficijenta neuposlenosti i koeficijenta uposlenosti.

Pripadajuće veličine koeficijenta ukupne uposlenosti – Cep po gradovima/općinama (Tabela *Kompozitni koeficijent neuposlenosti po gradovima/općinama TK*) pokazuju da se Grad Tuzla nalazi u najpovoljnijem položaju

(koeficijent uposlenosti je za 70% iznad prosjeka TK). Relativni pokazatelji učešća u ukupnoj neuposlenosti (koeficijent neuposlenosti – Cup) također ukazuju da je Grad Tuzla u najpovoljnijem položaju (koeficijent neuposlenosti je za 30% niži od prosjeka TK). Vrijednost koeficijenta ukupne uposlenosti – Cep ukazuje da su u najnepovoljnijem položaju općine Sapna i Teočak (Cep za 50% niži od Cep na razini TK). Vrijednost koeficijenta ukupne neuposlenosti po pojedinim gradovima/općinama TK ne odstupa značajno od prosječne vrijednosti na razini TK.

Tabela 3. 19. Kompozitni koeficijent neuposlenosti po gradovima/općinama TK

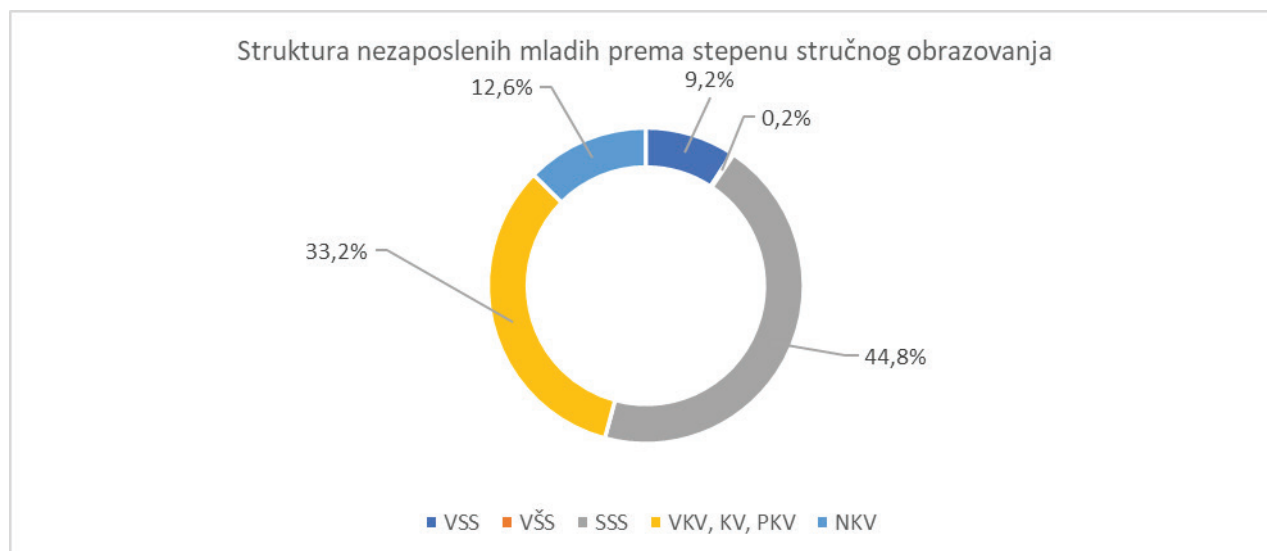
Grad/ Općina	Stanovništvo		Ukupna uposlenost		Ukupna neuposlenost		Cep	Cup	CuC	Rang
	N	%	N	%	N	%				
Banovići	22,749	5,2	5,193	5,4	4,733	5,8	1,0	1,1	1,1	4.
Čelić	10,075	2,3	1,160	1,2	2,385	2,9	0,5	1,3	2,5	13.
Doboj Istok	9,936	2,3	1,856	1,9	1,987	2,5	0,9	1,1	1,3	6.
Gračanica	45,128	10,2	10,738	11,1	7,570	9,3	1,1	0,9	0,8	2.
Gradačac	38,997	8,9	8,887	9,2	6,358	7,9	1,0	0,9	0,9	3.
Kalesija	32,756	7,4	4,468	4,6	7,292	9,0	0,6	1,2	1,9	10.
Kladanj	11,824	2,7	2,061	2,1	2,361	2,9	0,8	1,1	1,4	8.
Lukavac	43,447	9,9	9,188	9,5	8,553	10,6	1,0	1,1	1,1	4.
Sapna	10,728	2,4	635	0,7	2,148	2,7	0,3	1,1	4,0	12.
Srebrenik	39,504	9,0	5,984	6,2	7,664	9,5	0,7	1,1	1,5	9.
Teočak	7,203	1,6	484	0,5	1,379	1,7	0,3	1,0	3,4	12.
Tuzla	110,040	25,0	35,654	36,9	17,051	21,1	1,5	0,8	0,6	1.
Živinice	57,964	13,2	10,241	10,6	11,507	14,2	0,8	1,1	1,3	6.
TK	440,351	100,0	96,548	100,0	80,989	100,0	0,8	1,1	1,7	-

Izvor: Izračun prema podacima Federalnog zavoda za programiranje razvoja, 2018. godina

Budući da rangiranje općina po koeficijentima uposlenosti i neuposlenosti, posmatranih posebno, ne može pružiti cjelovitu sliku o stanju na tržištu rada u pojedinim gradovima/općinama TK izračunat je kompozitni koeficijent neuposlenosti koji predstavlja odnos koeficijenta neuposlenosti i koeficijenta uposlenosti. Niža vrijednost kompozitnog koeficijenta neuposlenosti ukazuje na povoljniju poziciju grada/općine odnosno na veće učešće uposlenosti u odnosu na učešće u stanovništvu (veći koeficijent uposlenosti) te manje učešće neuposlenosti u odnosu na učešće u stanovništvu (niži koeficijent neuposlenosti). Na temelju kompozitnog koeficijenta neuposlenosti možemo zaključiti da su tri grada (Tuzla, Gračanica i Gradačac) ostvarili ispodprosječne veličine kompozitnog koeficijenta neuposlenosti, a što ukazuje da su u ovim gradovima najpovoljniji uvjeti na tržištu rada. Vrijednost kompozitnog koeficijenta neuposlenosti ukazuje da su najnepovoljniji uvjeti na tržištu rada prisutni u općinama Sapna, Teočak i Čelić.

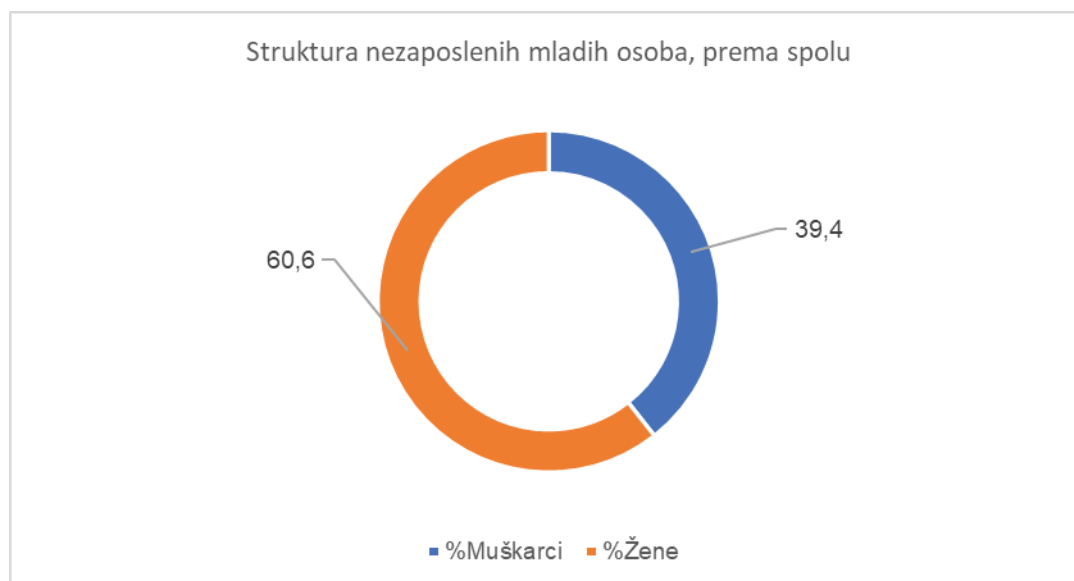
3.3.2.2. Neuposlenost mladih

Prema podacima JU Službe za upošljavanje TK u prosincu 2018. godine broj registriranih neuposlenih osoba dobi između 15 i 29 godina iznosio je 22.029. Od ukupnog broja registriranih neuposlenih mladih osoba najveći je broj neuposlenih sa srednjom stručnom spremom (44,8%) i kvalificiranih radnika (33,2%).

Slika 3. 9. Struktura neuposlenih mladih prema stupnju stručne naobrazbe
(Izvor: JU Služba za upošljavanje TK, prosinac 2018.)

Od ukupnog broja neuposlenih mladih osoba, 13.343 odnosno 60,6% su žene, a 8.686 odnosno 39,4% su muškarci.

Slika 3. 10. Struktura neuposlenih mladih osoba prema spolu

U svrhu analize uvjeta na tržištu rada za mlade po pojedinim gradovima/općinama TK izračunati su sljedeći pokazatelji/indikator²⁴:

- Koefficient neuposlenosti mladih koji predstavlja odnos učešća gradova/općina u neuposlenosti mladih TK i učešća određenog grada/općine u populaciji mladih osoba TK;
- Koefficient uposlenosti mladih koji predstavlja odnos učešća gradova/općina u uposlenosti mladih TK i učešća određenog grada/općine u populaciji mladih osoba TK;

²⁴ Izračun navedenih pokazatelja/indikatora temelji se na podacima iz Popisa stanovništva iz 2013. godine. Budući da su podaci o radno sposobnom stanovništvu prema statusu aktivnosti, starosnim skupinama i spolu, po općinama predstavljeni po devetogodišnjim dobnim skupinama, podaci o uposlenim i neuposlenim mladim osobama odnose se na dvije dobne skupine (15-24 i 25-34)

- Kompozitni koeficijent neuposlenosti mladih koji predstavlja odnos koeficijenta neuposlenosti mladih i koeficijenta uposlenosti mladih.

Tabela 3. 20. Kompozitni koeficijent neuposlenosti mladih po gradovima/općinama TK

Grad/ općina	Mladi (15 – 34)		Uposlenost mladih		Neuposlenost mladih		Cep	Cup	Cuc	Rang
	N	%	N	%	N	%				
Banovići	6.917	5,4	1,652	4,1	1,488	6,2	0,8	1,2	1,5	12.
Čelić	2.911	2,3	1,121	2,8	204	0,9	1,2	0,4	0,3	1.
Doboj Istok	2.871	2,2	929	2,3	411	1,7	1,0	0,8	0,7	2.
Gračanica	13.039	10,2	4,615	11,5	2,056	8,6	1,1	0,8	0,7	2.
Gradačac	11.016	8,6	3,991	10,0	1,675	7,0	1,2	0,8	0,7	2.
Kalesija	10.289	8,0	3,356	8,4	1,674	7,0	1,0	0,9	0,8	5.
Kladanj	3.703	2,9	1,101	2,8	568	2,4	1,0	0,8	0,9	6.
Lukavac	12.231	9,5	3,475	8,7	2,607	10,9	0,9	1,1	1,3	11.
Sapna	3.572	2,8	999	2,5	522	2,2	0,9	0,8	0,9	6.
Srebrenik	11.660	9,1	3,521	8,8	2,360	9,9	1,0	1,1	1,1	10.
Teočak	2.260	1,8	599	1,5	348	1,5	0,9	0,8	1,0	9.
Tuzla	30.162	23,5	10,365	25,9	5,877	24,6	1,1	1,0	0,9	6.
Živinice	17.778	13,8	4,308	10,8	4,137	17,3	0,8	1,2	1,6	13.
TK	128.409	100,0	40,032	100,0	23,927	100,0	1,0	1,0	1,0	

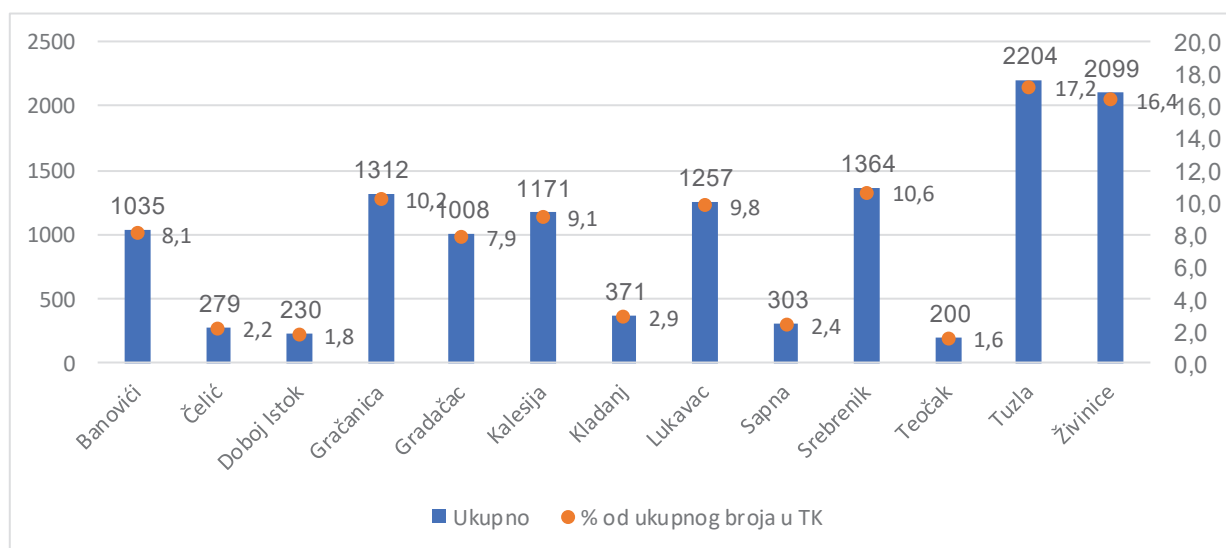
Izvor: Izračun prema podacima FZS-a. Popis stanovništva iz 2013. godine

Pripadajuće vrijednosti koeficijenta uposlenosti mladih (Cep_m), koeficijenta neuposlenosti mladih (Cup_m) i kompozitnog koeficijenta neuposlenosti mladih (Cuc_m) predstavljeni su u Tabeli *Kompozitni koeficijent neuposlenosti mladih po gradovima/općinama TK*.

Na temelju kompozitnog koeficijenta neuposlenosti mladih možemo zaključiti da su u najnepovoljnijem položaju grad Živinice (60% veća neuposlenost mladih u odnosu na prosjek TK), Banovići (50% veća neuposlenost mladih u odnosu na prosjek TK), Lukavac (30% veća neuposlenost mladih u odnosu na prosjek TK) i Srebrenik (10% veća neuposlenost mladih u odnosu na prosjek TK). Relativno najpovoljniji položaj na tržištu rada imaju mladi u općinama Čelić, Doboj Istok, Gračanica i Gradačac. Međutim, neophodno je napomenuti da je relativno povoljna pozicija općina Čelić i Doboj Istok uvjetovana relativno niskim udjelom populacije mladih u ovim općinama u ukupnoj populaciji mladih TK.

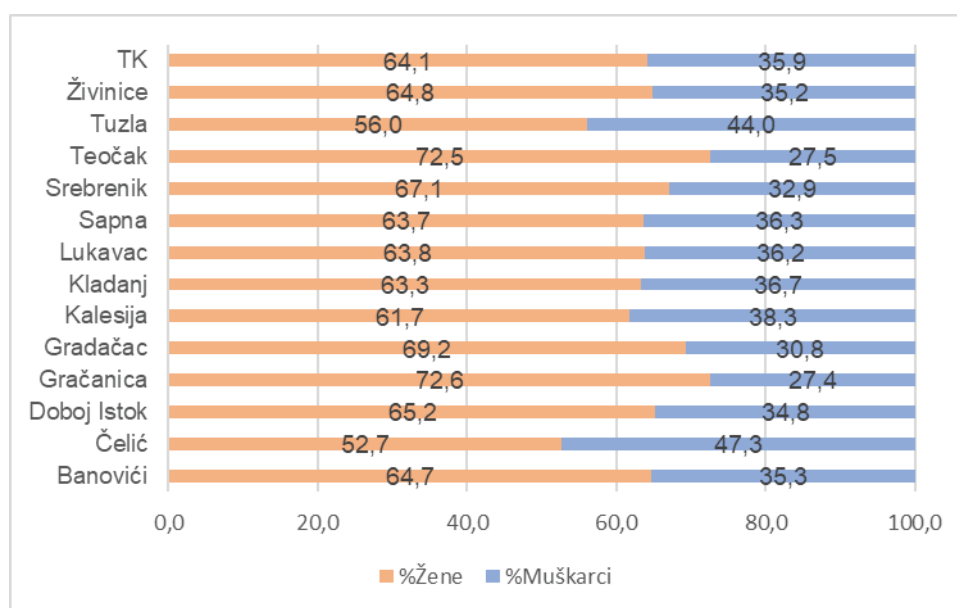
Visok udio mladih NEET-ovaca (mladi izvan naobrazbe, uposlenja i osposobljavanja) zahtijeva hitno poduzimanje aktivnih mjera upošljavanja!

Kada je riječ o broju neuposlenih mladih koji su evidentirani na birou duže od 48 mjeseci (dugoročno neuposleni, podkategorija NEET populacije), najveći procenat mladih NEET populacije prisutan je u gradu Tuzla (17,2%), gradu Živinice (16,4%) i općini Srebrenik (10,6%).

Slika 3. 11. NEET populacija mladih po općinama Tuzlanskog kantona, 2018.

Među NEET populacijom mladih prisutna je rodna nejednakost pri čemu je veći udio mladih žena u odnosu na mlade muškarce u svim općinama TK.

Slika 3. 12. Rodna (ne)jednakost među NEET populacijom mladih

Ovakav rodni jaz u okviru NEET populacije ukazuje na zabrinjavajuću činjenicu da bi ograničena participacija mladih žena na tržištu rada mogla značajno utjecati na dodatno siromašenje ženske populacije u TK u bliskoj budućnosti. U tom smislu, pored ekonomskih implikacija ova pojava može imati šire, društvene implikacije. Siromašenje ženske populacije u kombinaciji sa postojećim ekonomskim nejednakostima na tržištu rada kreira kontekst u kojem žene postaju sve ugroženija kategorija stanovništva. Imajući u vidu depopulacijski trend u TK, siromašenje mlade ženske populacije sasvim sigurno može usložiti problematiku diskriminacije, postojećih nejednakosti između muškaraca i žena, utjecati na natalitet i socijalnu mobilnost mladih žena, kao i produbiti nejednakosti kod stanovništva koje živi u urbanim i ruralnim sredinama. Poseban izazov će biti adresirati problematiku ograničene participacije mladih žena kao i razmotriti utjecaj rodne nejednakosti na demografske i ekonomske politike.

Ograničena participacija mladih žena iz NEET populacije na tržištu rada može značajno utjecati na dodatno siromašenje ženske populacije u Tuzlanskom kantonu!

3.3.2.3. Analiza industrija sa potencijalom rasta i perspektivom za upošljavanja

U ovom dijelu ćemo pokušati identificirati industrije sa potencijalom rasta i perspektivom upošljavanja u TK. Podaci će biti analizirani iz dvije perspektive: dinamika upošljavanja po djelatnostima i sektorska struktura i specijalizacija ekonomije TK.

Prema kriteriju dinamike upošljavanja po djelatnostima, moguće je identificirati tri djelatnosti koje imaju potencijal za dalji rast odnosno kreiranje novih radnih mjesta: djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanje hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo), umjetnost, zabava i rekreacija te ostale uslužne djelatnosti.

Nizak stupanj diverzifikacije privrede Tuzlanskog kantona ne vodi kreiranju novih radnih mjesta!

Tabela 3. 21. Dinamika upošljavanja po djelatnostima u Tuzlanskom kantonu

Oznaka	Djelatnost	Broj uposlenih				Omjer (6)/(4)
		2014.		2018.		
		N	%	N	%	
A	Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov	847	1,2	1.551	1,6	1,4
B	Vađenje ruda i kamena	7.362	10,2	6.583	6,8	0,7
C	Prerađivačka industrija	17120	23,8	23.166	24,0	1,0
D	Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom i klimatizacija	1.875	2,6	1.582	1,6	0,6
E	Snabdijevanje vodom; uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom te djelatnost sanacije okoliša	1.327	1,8	1.401	1,5	0,8
F	Građevinarstvo	3.632	5,1	5.875	6,1	1,2
G	Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikala	9.796	13,6	17.896	18,6	1,4
H	Prijevoz i skladištenje	4.653	6,5	5.314	5,5	0,9
I	Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanje hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo)	941	1,3	3.340	3,5	2,6
J	Informacije i komunikacije	1.144	1,6	1.490	1,5	1,0
K	Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	1.321	1,8	1.565	1,6	0,9
L	Poslovanje nekretninama	195	0,3	226	0,2	0,9
M	Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	1.462	2,0	2.195	2,3	1,1
N	Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	758	1,1	1.312	1,4	1,3
O	Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	5.155	7,2	5.311	5,5	0,8
P	Naobrazba	7.732	10,8	7.891	8,2	0,8
Q	Djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite	5.881	8,2	6.635	6,9	0,8
R	Umjetnost, zabava i rekreacija	470	0,7	1.569	1,6	2,5
S	Ostale uslužne djelatnosti	217	0,3	1.559	1,6	5,4
	Ukupno (TK)	71.888	100	96.461	100,0	1,0

Imajući u vidu da sektorska struktura i specijalizacija ekonomije može imati utjecaj na stopu integracije neuposlenih osoba na tržište rada, izračunati su lokacijski koeficijenti za TK. Lokacijski koeficijent pokazuje koliko je pojedini sektor nadzastupljen u privredi TK u odnosu na cjelokupnu privredu FBiH. Računanje lokacijskog koeficijenta predstavlja uobičajeni način za ocjenu onih djelatnosti u kojima pojedini kanton ima komparativnu prednost.

Lokacijski koeficijenti po pojedinim djelatnostima izračunati su po sljedećem obrascu:

$$LQ = \frac{e_i/e}{E_i/E}$$

gdje je:

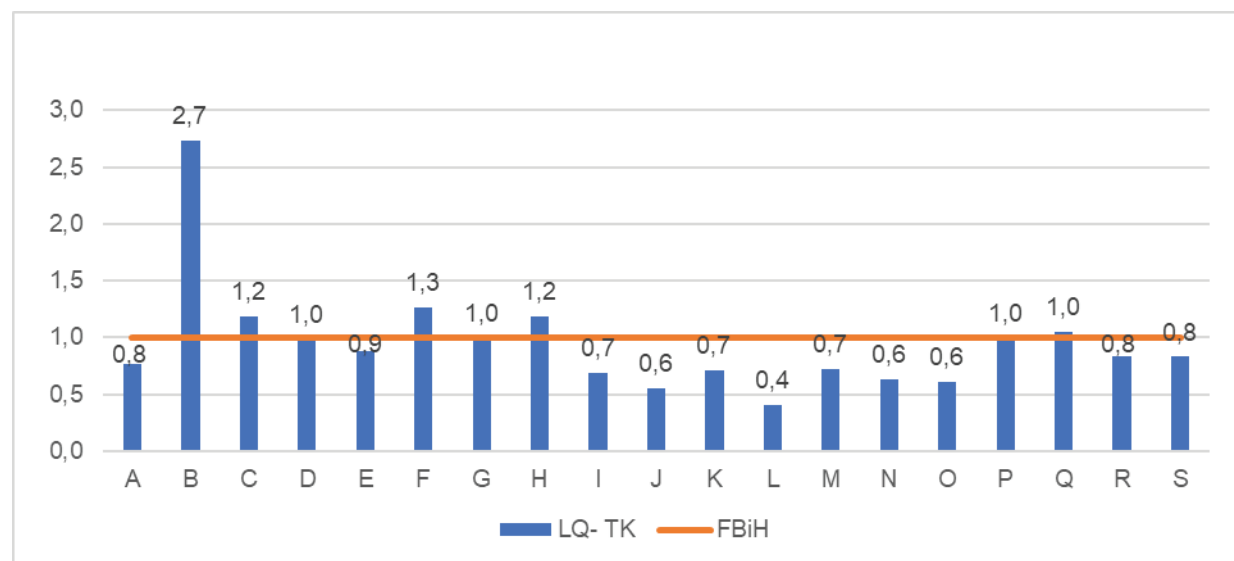
e_i = broj uposlenih u TK u djelatnosti i ,

e = ukupan broj uposlenih na razini TK

E_i = broj uposlenih u području djelatnosti i na razini FBiH

E = ukupan broj uposlenih na razini FBiH

Ukoliko je za određenu djelatnost vrijednost LQ koeficijenta jednaka 1 izvodi se zaključak da kantonalna privreda ima identično učešće uposlenih u datoj djelatnosti FBiH. Ukoliko je za određenu djelatnost vrijednost LQ koeficijenta veća od 1 izvodi se zaključak da kantonalna privreda ima komparativnu prednost u odnosu na FBiH, a ukoliko je LQ manji od 1 izvodi se zaključak da je razvijenost te djelatnosti na razini kantona ispod prosjeka razvijenosti iste djelatnosti na razini FBiH.

Slika 3. 13. Lokacijski koeficijenti po djelatnostima u Tuzlanskom kantonu

U TK, četiri djelatnosti su iznad prosjeka FBiH, i to: vađenje ruda i kamena (B), građevinarstvo (F), prerađivačka industrija (C), te prijevoz i skladištenja (H). Ostale djelatnosti su ispod prosjeka FBiH. Sektorska struktura privrede TK ukazuje na značajnu koncentraciju uposlenih u djelatnosti vađenja ruda i kamena. U ovoj djelatnosti je u 2018. godini uposleno 6.583 osoba odnosno 6,8% ukupnog broja uposlenih TK, što je znatno više nego u FBiH (2,5%). Također, u TK prisutna je visoka koncentracija uposlenih u djelatnosti građevinarstva. U ovoj djelatnosti je u 2018. godini uposleno 5.875 osoba odnosno 6,1% ukupnog broja uposlenih TK, što je više nego u FBiH (4,8%).

Uslužne djelatnosti (hotelijerstvo i ugostiteljstvo, zabava i rekreacija) su djelatnosti s potencijalnom rasta koje pružaju perspektivu za upošljavanje!

Također, dominantne djelatnosti su prerađivačka industrija te djelatnosti prijevoz i skladištenje koje učestvuju u ukupnoj uposlenosti TK sa 24% i 5,5%, respektivno. Kreiranje novih radnih mjesta primarno će ovisiti od stupnja ekonomske diversifikacije TK posebno u onim djelatnostima koje su zabilježile rast broja uposlenosti u posljednjih pet godina: pružanje smještaja, pripreme i usluživanje hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo), umjetnost, zabava i rekreacija te ostale uslužne djelatnosti. Perspektive upošljavanja u TK u velikoj mjeri će ovisiti od oživljavanja i razvoja sektora uslužne ekonomije, s posebnih fokusom na razvoj turizma te kreativnih industrija.

3.3.3. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti upošljavanja

Problem neuposlenosti prepoznat je u strateškom dokumentu "Strategiji razvoja TK 2016.-2020. godine", a što se primarno reflektira u definiranom drugom strateškom cilju *SC2: Uspostaviti efikasne sustave upravljanja razvojem ljudskih potencijala i tržišta rada*, u cilju povećanja upošljavanja te prvom prioritetnom cilju – *PC 2.2. Jačati i razvijati inkluzivne programe upošljavanja*.

Prema Izvješćima o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016.-2020. iz 2016. i 2017. godine u svrhu jačanja i razvijanja inkluzivnih programa upošljavanja realizirane su dvije mjere: (1) potpora upošljavanju marginaliziranih skupina stanovništva i (2) potpora upošljavanju osobama sa evidencije Službe za upošljavanje TK.

Potpora upošljavanju marginaliziranih skupina stanovništva ima za cilj povećanje održivog uposlenja i radnog angažiranja marginaliziranih skupina stanovništva, resocijalizacije i uklapanje istih u regularne tokove razvoja i napretka društva u cjelini. Navedena mjera se realizira putem sljedećih projekata/aktivnosti:

- Dodjela beskamatnih kreditnih sredstava za samoupošljavanje (vlastiti biznis) i upošljavanje branitelja,
- Program upošljavanja i samoupošljavanja Roma i
- Sufinanciranje upošljavanja teško upošljivih osoba – vaučer za posao.

Prema informacijama sadržanim u Izvješću o realizaciji Strategije razvoja TK za period 2016.-2018. iz 2017. godine dodjela beskamatnih kreditnih sredstava za samoupošljavanje (vlastiti biznis) i upošljavanje branitelja – nije realizirano. U okviru Programa upošljavanja Roma uposleno je 12 osoba romske nacionalnosti te je kroz projekt sufinanciranja upošljavanja teško upošljivih osoba – vaučer za posao uposleno 449 osoba. Strategijom razvoja TK za period 2016.-2018. godina je planirano da se kroz projekat vaučer za posao uposli najmanje 1.000 osoba do 2020. godine.

Potpora upošljavanju osobama sa evidencije Službe za upošljavanje TK ima za cilj povećanje održivog uposlenja i radnog angažiranja osoba koje se nalaze na evidenciji Službe za upošljavanje TK. Navedena mjera se realizira putem sljedećih aktivnosti/projekata:

- Jačanje konkurentnosti na tržištu rada – Prvo radno iskustvo
- Sufinanciranje upošljavanja – Prilika za sve
- Program sufinanciranja samoupošljavanja START UP
- Program javnih radova
- Program pripreme za rad (obuka, stručno osposobljavanje i usavršavanje)
- Program sufinanciranja samoupošljavanja i upošljavanja u oblasti poljoprivrede

Strategijom razvoja TK za period 2016.-2020. godine planirano je da se do 2020. godine implementacijom mjere potpore upošljavanju osoba sa evidencije Službe za upošljavanje TK uposli najmanje 2.350 osoba. Prema Izvješću o realizaciji Strategije razvoja TK za period 2016.-2018. iz 2017. godine realizacijom planiranih aktivnosti/projekata uposleno je 1.728 osoba (73,5% od željenog stanja u 2020. godini).

Tabela 3. 22. Izazovi i potrebe u oblasti upošljavanja

Izazovi	Potrebe
Visok udio neuposlenih mladih sa SS i NEET populacije	<ul style="list-style-type: none"> Razvoj programa dokvalifikacije i prekvalifikacije mladih osoba s ciljem popunjavanja deficitarnih radnih mjesta Oblikovanje i realizacija mjera usmjerenih na smanjenje neaktivnosti mladih, sa posebnim naglaskom na žensku NEET populaciju Olakšavanje upošljavanja mladih iz ranjivih skupina (OSI, NEET) sukladno njihovim mogućnostima i interesima
Ekonomski razvoj primarno fokusiran na djelatnost vađenja ruda i kamena uz nizak stupanj diverzifikacije privrede po ostalim djelatnostima	<ul style="list-style-type: none"> Razvoj i realizacija sustavnih programa za upošljavanje mladih, posebno u djelatnostima s potencijalom rasta Razvoj i realizacija sustavnih programa za potporu mladim poduzetnicima
Nedovoljno iskorišteni potencijali djelatnosti s potencijalom rasta koje nude perspektivu za upošljavanje (djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanje hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo), umjetnost zabava i rekreacija te ostale uslužne djelatnosti).	

3.4. Zdravstvena zaštita

3.4.1. Zdravstvena infrastruktura i zdravstveno stanje

Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji (WHO – World Health Organization) zdravlje je stanje potpunog fizičkog, psihičkog i socijalnog blagostanja, a ne samo odsustvo bolesti ili iznemoglosti. Prema tome, zdravlje zahtijeva multidisciplinarni pristup, dakle ne samo provođenje mjera iz oblasti zdravstva, već i naobrazbe, ekonomije, socijalne zaštite i dr. Prema procjeni Svjetske zdravstvene organizacije, zdravstveno stanje ovisi samo 10% od aktivnosti zdravstva, a preostalih 90% ovisi od uvjeta stanovanja, naobrazbe, ekonomskog položaja i sl.

Nemoguća misija: Sačuvaj zdravlje u uvjetima 1 ljekar na 1.000 stanovnika i 1 stomatolog na 10.000 stanovnika!

Očuvanje i unapređenje zdravlja u dječijoj i adolescentnoj dobi temelj je zdravlja u odrasloj dobi, a usvajanje zdravih stilova života (npr. pravilna ishrana, redovita tjelesna aktivnost i sl.) umanjuju ili otklanjaju neke od faktora rizika za nastanak vodećih kroničnih nezaraznih bolesti (kardiovaskularne bolesti, dijabetes, i sl.).

Zdravstvena zaštita mladih na federalnoj razini regulirana je sljedećim zakonima:

- Zakon o zdravstvenoj zaštiti koji uređuje nadležnosti FBiH i kantona u oblasti zdravstvene zaštite, uključujući i aktivnosti prevencije i zdravstvene edukacije građana;
- Zakon o zdravstvenom osiguranju koji uređuje zdravstveno osiguranje djece i mladih kroz pripadnost obitelji osiguranika, te obvezno zdravstveno osiguranje do 15 godina starosti. Mlade osobe iznad 15 godina starosti mogu ostvariti zdravstveno osiguranje preko pripadnosti obitelji osiguranika do svoje 26. godine ukoliko imaju status redovitog učenika ili studenta.
- Zakon o osnovama socijalne zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom definira kategorije djece i mladih koji su korisnici socijalne zaštite (djeca bez roditeljskog staranja, odgojno zanemarena djeca, odgojno zapuštena djeca, djeca čiji je razvoj ometen obiteljskim prilikama, osobe sa

invaliditetom i osobe ometene u fizičkom ili psihičkom razvoju te osobe sa društveno negativnim ponašanjem)

- Zakon o ograničenoj uporabi duhana i duhanskih prerađevina koji zabranjuje uporabu duhana i duhanskih proizvoda u odgojno-obrazovnim ustanovama, ustanovama za smještaj i boravak djece i studenata, zdravstvenim ustanovama, socijalnim ustanovama te drugim javnim ustanovama.

U 2018. godini je u TK evidentirano 412 stanovnika na jednog ljekara, te 6.382 stanovnika na jednog stomatologa. Iako indikator broja stanovnika na jednog ljekara znatno ne odstupa od FBiH alarmantan je podatak da je broj stanovnika na jednog stomatologa dvostruko veći u TK u odnosu na FBiH. Razlike u navedenim indikatorima su iznimno izražene između različitih gradova/općina TK. U najnepovoljnijem položaju prema kriteriju broja stanovnika na jednog ljekara su općine Čelić, Kadanj, Dobož Istok i Kalesija. Također, zabrinjavajući je i podatak da u općinama Sapna i Teočak ne postoji niti jedan stomatolog u ustanovama javne zdravstvene zaštite. Navedeni problem je posebno alarmantan ukoliko se u obzir uzmu podaci sadržani u izvješću Zavoda za javno zdravstvo Federacije BiH – *Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH*. Prema podacima sadržanim u ovom izvješću vodeća oboljenja djece i mladih su zubni karijes (42,3%), oboljenja zubne pulpe i periapikalnog tkiva (20,2%) te dentofacijalne anomalije (17,0%).

Tabela 3. 23. Pregled broja zdravstvenih radnika po općinama Tuzlanskog kantona

Grad/Općina	Broj ljekara	Broj stomatologa	Broj bolesničkih postelja	Broj stanovnika na		
				1 ljekar	1 stomatolog	1 bolesničku postelju
Banovići	27	3	0	843	7.583	0
Čelić	8	1	0	1259	10.075	0
Dobož Istok	9	2	0	1104	4.968	0
Gračanica	73	7	103	618	6.447	438
Gradačac	46	5	174	848	7.799	224
Kalesija	30	2	0	1092	16.378	0
Kladanj	10	1	0	1182	11.824	0
Lukavac	58	11	0	749	3.950	0
Sapna	11	0	0	975	0	0
Srebrenik	42	3	0	941	13.168	0
Teočak	8	0	0	900	0	0
Tuzla	667	22	1.330	165	5.002	83
Živinice	80	12	0	725	4.830	0
TK	1.069	69	1.607	412	6.382	274
FBiH	4.810	604	8.252	457	3.636	266

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, 2018.

U općinama Sapna i Teočak ne postoji niti jedan stomatolog u ustanovama javne zdravstvene zaštite!

Prema izvješću Zavoda za javno zdravstvo Federacije BiH – *Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH*, temeljni faktori rizika po zdravlje stanovništva u TK su: nepravilna ishrana i fizička neaktivnost, nedostaci mikronutrijenata, bolesti ovisnosti, kvalitet i zdravstvena ispravnost vode za piće, zagađenje zraka te neadekvatno upravljanje otpadom.

Loše prehrambene navike odnosno nepravilna ishrana i fizička neaktivnost među najznačajnijim su faktorima rizika, kako za trenutno zdravlje tako i za zdravlje u kasnijem dobu. Prema podacima sadržanim u izvješću Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH za 2017. godinu, visok indeks tjelesne mase odnosno prekomjerna težina i gojaznost su primarni faktori rizika koji doprinose ukupnom teretu oboljenja za kardiovaskularne bolesti, a i među vodećim su faktorima koji doprinose teretu obolijevanja od diabetesa i ostalih nezaraznih oboljenja.

Nedostaci mikronutrijenata posebno jod deficitarni poremećaji i anomalije uslijed nedostatka željeza. Nedostatak joda je jedan od vodećih uzroka poremećaja kognitivnog razvoja djece. Deficit joda se može odraziti na zdravlje u oblicima koji su mnogo manje vidljivi (smanjen intelektualni kapacitet), a u posebno ozbiljnim oblicima se javlja ukoliko postoji za vrijeme trudnoće. Posljedice variraju od mrtvorodenosti i spontanog pobačaja, do pojave kongenitalnih anomalija i mentalne retardacije. Uslijed toga se ovom javnozdravstvenom problemu treba posvetiti puna pažnja. Iako prisustvo blagog stupnja anemije u populaciji ne zahtijeva složene i skupe programe suplementacije željezom, neophodno je raditi na edukativnim programima za unapređenje ishrane, te programima za unapređenje prehrambenog okruženja (npr. ishrana u školama).

Bolesti ovisnosti (konzumacija duhana, alkohola, droga i psihotropnih supstanci) povezuju se sa trendom različitih oboljenja i stanja izravno uzrokovanih štetnim efektima po zdravlje ovih bolesti ovisnosti.

Higijensko-sanitarno stanje vodnih objekata i sustav javnozdravstvene kontrole vode za piće nisu u potpunosti zadovoljavajući!

Kvalitet i zdravstvena ispravnost vode za piće. Prema podacima Zavoda za javno zdravstvo FBiH higijensko-sanitarno stanje vodnih objekata i sustav javnozdravstvene kontrole vode za piće nisu u potpunosti zadovoljavajući u TK. Izvorišta centralnih vodovoda uglavnom imaju reguliranu prvu i drugu zonu sanitarne zaštite. Prva zona sanitarne zaštite je zadovoljavajuće osigurana, dok se već u drugoj zaštitnoj zoni često nalazi jedan ili više potencijalnih zagađivača. Najčešći potencijalni zagađivači su neuređene i divlje deponije. U većini centralnih vodovoda klorisanje se vrši automatski, uz redovitu kontrolu rezidualnog klora. U lokalnim vodovodima koji su pod kontrolom zavoda za javno zdravstvo i javnih komunalnih poduzeća, vrši se redovita kontrola i klorisanje vode za piće. U individualnim objektima vodosnabdijevanja klorisanje se u većini slučajeva uopće ne vrši, ili se povremeno vrši ručno, dok zone sanitarne zaštite, uglavnom, nisu definirane. Kontrola vode u ovim objektima vodosnabdijevanja se vrši isključivo na zahtjev vlasnika. Zavod za javno zdravstvo TK je posljednjih nekoliko godina pojačao nadzor nad zdravstvenom ispravnošću vode za piće sa javnih česmi, kao i vode za piće u izdvojenim školskim objektima i mjestima koja nisu pokrivena sustavnom kontrolom vode za piće. Od ukupno 115 lokalnih vodovoda pod redovitim javnozdravstvenim nadzorom je 47 lokalnih školskih vodovoda.

Zagađenje zraka. Tijekom 2016. i 2017. godine granične vrijednosti srednje godišnje koncentracije sumpordioksida ($50\text{ug}/\text{m}^3$) su prekoračene na svim stanicama na području TK (Tuzla, Lukavac). Dozvoljeni broj prekoračenja (3 puta u tijeku godine) dnevne granične vrijednosti koncentracije sumpordioksida ($125\text{ug}/\text{m}^3$) je prekoračen na svim mjernim stanicama na području TK (tijekom 2016. i 2017. godine).

Dozvoljeni broj prekoračenja dnevne granične vrijednosti koncentracije sumpordioksida ($125\text{ug}/\text{m}^3$) prekoračen na svim mjernim stanicama na području Tuzlanskog kantona!

Neadekvatno upravljanje otpadom. Na određenim lokacijama TK zagađenost tla je konstantno prisutna, uslijed odlaganja otpadnog materijala raznih vrsta, posebno komunalnog otpada („divlje deponije”), kao i tehnološkog otpada, odnosno otpadnih materijala i postrojenja kemijske i druge industrije.

Neadekvatno upravljanje otpadom, posebno veliki broj “divljih deponija” predstavlja rizik po zdravlje stanovništva Tuzlanskom kantona!

Prema podacima sadržanim u studiji Fondacije Tuzlanske zajednice “Vitalni znaci 2015/2016”, najčešća oboljenja koja predstavljaju uzročnike smrti u TK su akutne infekcije gornjih respiratornih puteva te hipertenzivna oboljenja (kardiovaskularna i srčana oboljenja). Prema podacima Zavoda za javno zdravstvo Federacije BiH tijekom 2017. godine je na području TK registriran najveći broj slučajeva tuberkuloze (157 slučajeva odnosno 30,5% ukupnog broja slučajeva u FBiH). Također, prema podacima Zavoda za javno zdravstvo FBiH, tijekom 2017. godine registrirana je jedna epidemija zaraznih bolesti (Enterocollitis acuta) u općini Sapna – 139 oboljelih.

3.4.2. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti zdravstvene zaštite

Potreba za unapređenjem zdravstvenog stanja stanovništva i zdravstvene zaštite u TK prepoznata je u strateškom dokumentu “Strategiji razvoja TK 2016.-2020. godine“, a što se primarno reflektira u definiranom trećem strateškom cilju – SC3: *Poboljšati kvalitetu života, sigurnost i socijalnu uključenost građana i učiniti politiku socijalne zaštite pravičnom i djelotvornom* te prioritetni cilj – PC 3.2: *Unaprijediti socijalnu i zdravstvenu zaštitu*.

Prema izvješćima o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016.-2020. iz 2016. i 2017. godine u svrhu unapređenja i zdravstvene zaštite u TK planirani su sljedeći projekti:

- Reforma hitne medicinske pomoći (nije bilo poduzetih aktivnosti tijekom 2016. i 2017. godine);
- Opremanje Centra urgentne medicine pri JZU UKC Tuzla (u tijeku realizacija);
- Izmiještanje hitne službe Doma zdravlja Srebrenik i rješavanje prostora fizijatrije (u tijeku realizacija).

U svrhu smanjenja faktora rizika po zdravlje stanovništva u TK, “Strategijom razvoja TK 2016. – 2020. godine“ planirane su sljedeće mjere:

- Izgradnja, modernizacija i legalizacija općinskih i mjesnih kanalizacijskih sustava, po prioritetima jedinica lokalne samouprave (u tijeku realizacija);
- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda, po prioritetima jedinica lokalne samouprave (u tijeku realizacija);
- Izrada programa povećanja obuhvata stanovništva organiziranim prikupljanjem i odvajanja otpada (u tijeku realizacija);
- Izmjene i dopune Prostornog plana TK kako bi se osigurao funkcionalan i ekonomski održiv razmještaj infrastrukture upravljanja otpadom (u tijeku realizacija);
- Razvoj infrastrukture za sortiranje i prikupljanje reciklažnog otpada (u tijeku realizacija).

Tabela 3. 24. Izazovi i potrebe u oblasti zdravstvene zaštite

Izazovi	Potrebe
Nepovoljan indikator broja stanovnika po 1 ljekaru te broja stanovnika po 1 stomatologu.	<ul style="list-style-type: none"> • Povećati dostupnost zdravstvenih usluga • Povećati broj zdravstvenih radnika, posebno u manjim općinama TK • Oblikovati i implementirati mjere aktivne brige o zdravlju mladih • Razviti intersektoralnu suradnju između javnih ustanova i nevladinih organizacija koje se bave prevencijom zdravlja mladih
Visoki rizici po zdravlje stanovništva (kvalitet i zdravstvena ispravnost vode za piće, zagađenje zraka i neadekvatno upravljanje otpadom).	<ul style="list-style-type: none"> • Oblikovati i implementirati mjere unapređenja kvaliteta i zdravstvene ispravnosti vode za piće, mjere smanjenja zagađenja te mjere efikasnog upravljanja otpadom.

3.5. Socijalna zaštita

3.5.1. Socijalna infrastruktura i socijalno stanje

Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom („Službene novine FBiH“, br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09) i Zakonom o socijalnoj zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti obitelji sa djecom („Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 5/12, 7/14, 11/15, 13/16, 4/18 i 12/20) socijalna zaštita je definirana kao „organizirana društvena djelatnost usmjerena na osiguranje socijalne sigurnosti građana i njihovih obitelji u stanju socijalne potrebe“. Socijalnom potrebom se smatra trajno ili privremeno stanje u kome se nalazi građanin ili obitelj, prouzrokovano ratnim događajima, elementarnim nesrećama, općom ekonomskom krizom, psihofizičkim stanjem pojedinaca ili iz drugih razloga, koje se ne mogu otkloniti bez pomoći druge osobe. Kantonalnim zakonom propisani su korisnici socijalne zaštite i prava iz socijalne zaštite koja korisnici mogu ostvariti. Prema Kantonalnom zakonu, korisnici socijalne zaštite su:

- djeca bez roditeljskog staranja;
- odgojno zanemarena djeca;
- odgojno zapuštena djeca;
- djeca čiji je razvoj ometen obiteljskim prilikama;
- osobe sa invaliditetom i osobe ometene u fizičkom ili psihičkom razvoju (djeca i odrasle osobe: slijepi i slabovidni, gluhi i nagluhi, sa poremećajem u govoru i glasu, sa tjelesnim oštećenjem i trajnim smetnjama u fizičkom razvoju, smetnjama u psihičkom razvoju (lakog, umjerenog, težeg i teškog stupnja), sa kombiniranim smetnjama (višestruko ometene u razvoju);
- materijalno neosigurane i za rad nesposobne osobe;
- stare osobe bez obiteljskog staranja;
- osobe sa društveno negativnim ponašanjem;
- osobe i obitelji u stanju socijalne potrebe, kojima je uslijed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite.

Naprijed navedenim korisnicima se sukladno Kantonalnom zakonu pružaju sljedeći oblici socijalne zaštite, odnosno sljedeća prava: (1) novčana i druga materijalna pomoć; (2) osposobljavanje za život i rad; (3) smještaj u drugu obitelj; (4) smještaj u ustanove socijalne zaštite; (5) usluge socijalnog i drugog stručnog rada i (6) kućna njega i pomoć u kući.

Nemoguća misija: Ostvari svoja socijalna prava brzo u uvjetima 1 socijalni radnik na 9.000 stanovnika!

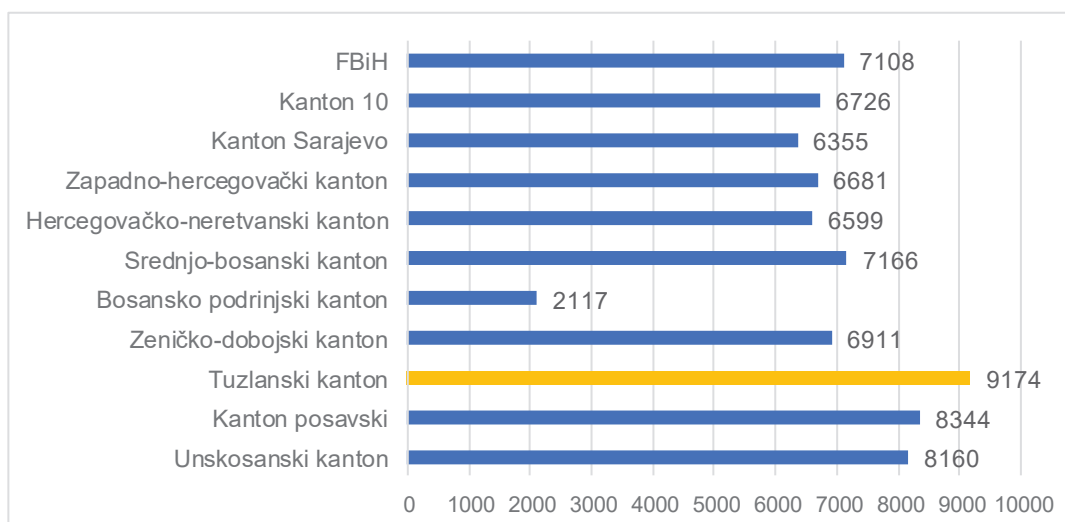
Kantonalni zakon je harmoniziran sa Federalnim zakonom u pogledu definiranja prava iz socijalne zaštite, a u člancima od 55. do 62. posebno je razradio oblike organiziranja ustanova socijalne zaštite u pružanju pojedinih socijalnih usluga: domovi za zaštitu osoba u stanju socijalne potrebe, centri za dnevni boravak, službe kućne njege i pomoći, savjetovalište za mlade, brak i obitelj, prihvatilište za osobe u stanju socijalne potrebe, domovi i drugi oblici smještaja za djecu i mlade. Na temelju odredbi ovog Zakona na području TK utemeljene su i djeluju ustanove koje pružaju usluge socijalne zaštite za djecu i mlade, i to:

- JU Dom za djecu bez roditeljskog staranja Tuzla – ustanova koja pruža usluge smještaja, cjelokupnog zbrinjavanja, odgoja, školovanja, zdravstvene zaštite djece bez roditelja, djece bez adekvatnog roditeljskog staranja i djece čiji je razvoj ometen obiteljskim prilikama;
- JU Zavod za odgoj i naobrazbu osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju Tuzla – ustanova čija je primarna djelatnost odgoj, naobrazba i rehabilitacija učenika sa smetnjama u psihičkom i

tjelesnom razvoju. Također je otvoreno i odjeljenje za djecu sa poremećajima iz autističnog spektra, kao privremeno rješenje do izgradnje centra za autizam koji je u fazi izgradnje, kao referentnog centra za detekciju, dijagnostiku, rehabilitaciju i rehabilitaciju djece - osoba sa autizmom, za šire područje BiH;

- JU Odgojni centar Tuzlanskog kantona utemeljena je Zakonom o utemeljenju Javne ustanove Disciplinski centar za maloljetnike Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 5/09, 15/13 i 8/15). Utemeljitelj Odgojnog centra je Tuzlanski kanton. Temeljna djelatnost ustanove je izvršenje odgojne mjere upućivanja u odgojni centar i stručni dijagnostičko – opservacioni tretman maloljetnika sa izraženim poremećajima u ponašanju, u cilju otkrivanja i procjene uzroka i intenziteta poremećaja koji su doveli do toga, kao i poduzimanje adekvatnog tretmana za suzbijanje takvog ponašanja.
- JU Centar za rehabilitaciju ovisnika o psihoaktivnim supstancama Crops (Terapijska zajednica). Ustanova je utemeljena 2004. godine a Odlukom Vlade TK od 2013. godine i djeluje kao javna ustanova. Crops je stacionarna ustanova koja pruža socijalno-zdravstvenu zaštitu osobama koje su ovisnici o psihoaktivnim supstancama: psihosocijalna rehabilitacija, socijalna reintegracija u zajednicu, okupacioni tretman (radna terapija), tercijarne prevencije ovisnosti o drogama i unapređenje mentalnog zdravlja.

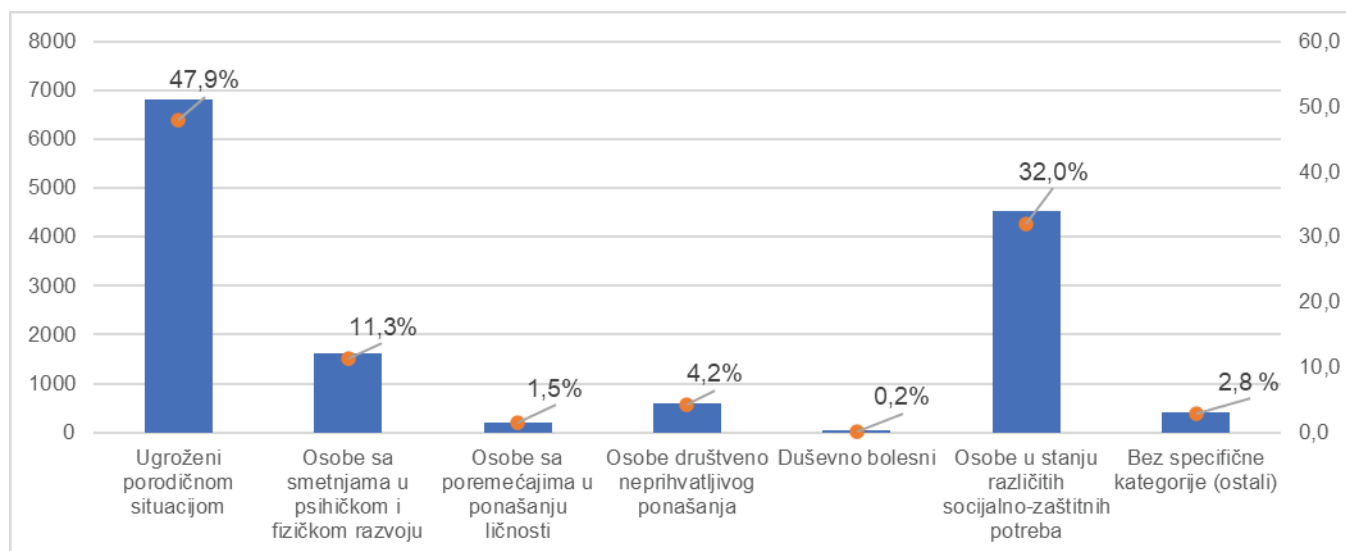
Na području TK djeluje 13 centara za socijalni rad u kojima je tijekom 2018. godine obrađeno 71.854 slučaja te je pruženo 92.459 intervencija u centru. Prema indikatoru „broj stanovnika na jednog socijalnog radnika“ TK se nalazi u relativno najnepovoljnijem položaju (9.174 stanovnika po jednom socijalnom radniku).

Slika 3. 14. Broj stanovnika po 1 socijalnom radniku u Tuzlanskom kantonu

Polovina maloljetnih korisnika socijalne zaštite ugrožena je obiteljskom situacijom, a svaki deseti maloljetni korisnik socijalne zaštite je osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju!

Prema podacima FZS u 2018. godini na području TK registrirano je 14.199 maloljetnih korisnika socijalne zaštite, od čega je gotovo polovina korisnika ugrožena obiteljskom situacijom. Jedna trećina maloljetnih korisnika socijalne zaštite su u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba. Svaki deseti maloljetni korisnik socijalne zaštite je osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju.

Slika 3. 15. Maloljetni korisnici socijalne zaštite prema kategorijama

U cilju bližeg definiranja uvjeta i načina obavljanja djelatnosti socijalne zaštite i pojedinih socijalnih usluga, kao i obveze usklađivanja podzakonskih akata sa Federalnim pravilnikom o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u Federaciji BiH, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak donijelo je "Pravilnik o uvjetima, načinu i postupku utvrđivanja ispunjavanja uvjeta za obavljanje djelatnosti socijalne zaštite u Tuzlanskom kantonu ("Službene novine Tuzlanskog kantona", broj: 1/16). Ovaj Pravilnik je bio od posebnog značaja za NVO koje pružaju socijalne usluge smještaja i dnevnog zbrinjavanja djece i mladih, s obzirom da je ovim pravilnikom prepoznata socijalna usluga dječijih sela kao oblika smještaja djece i mladih, odnosno usluga dnevnih centara za djecu i mlade.

U cilju implementacije Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i upošljavanju osoba sa invaliditetom FBiH¹⁹ na području TK, a sukladno članku 66. stavci 1. i 2. Zakona, od strane nadležnog ministarstva u oblasti socijalne zaštite doneseni su sljedeći pravilnici:

- Pravilnik o sadržaju i načinu provođenja nadzora nad zakonitošću rada, općih akata i stručnog rada ustanova, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnog centra i
- Pravilnik o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i upošljavanju osoba sa invaliditetom i utemeljenje i rad ustanova, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnog centra.

3.5.2. Osobe sa invaliditetom

Uprkos progresu koji je napravljen u domeni unapređenja života osoba sa invaliditetom (u daljem tekstu OSI), još uvijek postoji enorman broj barijera koje otežavaju socijalnu inkluziju i aktivno učešće OSI u društvu. OSI se suočavaju sa siromaštvom, imaju otežan pristup naobrazbi, zdravstvenim uslugama, upošljavanju, te su slabo zastupljene u procesima donošenja odluka uz ograničenu političku participaciju. Posebno su ugrožene žene i djevojčice sa invaliditetom. Neke od osnovnih barijera socijalnoj inkluziji OSI su diskriminacija i stigma, neadekvatna arhitektonska rješenja, nepristupačnost asistivnih tehnologija, bazičnih usluga, rehabilitacije i potpore samostalnom životu koji su ključni faktori za potpuno i jednakopravno učešće OSI u društvu (UN Flagship Report, 2018).

Veliki broj ratificiranih konvencija i postojeći pravni okvir nisu utjecali na unapređenje kvalitete života OSI u BiH!

Procjene kazuju da oko 10% stanovništva u BiH ima fizičke, senzorne, razvojne, mentalne ili emotivne oblike invalidnosti, te da je 30% ukupnog stanovništva posredno ili neposredno pogođeno posljedicama invalidnosti²⁵. Prema izvješću državne Agencije za statistiku²⁶, u 2017. godini u BiH živjelo je ukupno 294.058 osoba sa invaliditetom što čini 8,33% populacije. U istom izvješću stoji da je u 2017. godini u BiH živjelo 9.284 mladih osoba sa invaliditetom od 15 do 30 godina starosti, od čega su 3.822 osobe ženskog spola (41,2%) i 5.462 osobe muškog spola (58,8%).

**Osobe sa invaliditetom u BiH su marginalizirane u svim segmentima života,
a vjerovatnoća da će živjeti ispod granice siromaštva
u odnosu na opću populaciju je tri puta veća!**

U svibnju 2008. godine usvojen je prvi dokument koji je od posebnog značaja za OSI, a radi se o dokumentu „Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini“ („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 76/08). Navedeni dokument predstavlja prekretnicu u pristupu OSI, a na temelju kojeg je pripremljen operativni dokument „Strategija za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011.-2015.“. Pored navedenih dokumenata, Bosna i Hercegovina je ratificirala niz konvencija i dokumenata koji reguliraju pitanje ostvarivanja prava OSI. Na državnoj razini, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice te Vijeće za osobe sa invaliditetom BiH aktivno rade na pitanjima prava osoba sa invaliditetom. Svrha ovog Vijeća je osiguravanje suradnje sa nadležnim entitetskim i državnim organima vlasti kao i svim udrugama osoba sa invaliditetom.

Pored velikog broja ratificiranih dokumenata i konvencija koje čine zakonodavni okvir za ostvarivanje prava OSI i socijalnu inkluziju, njihov položaj se nije značajno promijenio. Svakodnevica OSI karakteristična je po nedostatku resursa u nadležnim institucijama, diskriminaciji i društvenoj stigmi, neadekvatnoj i nepristupačnoj naobrazbi, siromaštvu i visokoj stopi neuposlenosti. Iako su OSI definirane kao kategorija stanovništva o kojoj državne institucije trebaju voditi posebnu brigu, primijetno je smanjenje potpore ovoj populaciji kroz proračunska izdvajanja, te izmjenama zakona kojima se ukidaju određene privilegije za ovu populaciju (npr. izmjene Zakona o porezu na dohodak kojim su ukinute određene beneficije koje su uživali poslodavci koji upošljavaju OSI)²⁷.

Tabela 3. 25. Pregled dokumenata koji čine zakonodavni okvir za ostvarivanje prava OSI

Institucija	Dokument	Godina ratifikacije/usvajanja u BiH
UN	Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom i njen Fakultativni protokol	2010.
	Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka	-
	Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom	2003.
	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima	1993.
	Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima	-
	Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)	-
	Konvencija o pravima djeteta	-
	Konvencija protiv diskriminacije u naobrazbi	1993.
	Europska deklaracija o zdravlju djece i mladih sa intelektualnim teškoćama i njihovih obitelji	-
Program održivog razvoja do 2030. godine	-	
Vijeće Europe	Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda	2002.
	Europska socijalna povelja	2008.

²⁵ Strategija za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH 2016 - 2021

²⁶ Žene i muškarci u BiH, 2018, Tematski bilten, ISSN 1840-104X

²⁷ Analiza potreba, prava i položaja osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini, Fondacija za socijalno uključivanje u BiH, veljača 2017.

	Strategija Vijeća Europe za osobe sa invaliditetom 2017.-2023.	-
	Akcioni plan Vijeća Europe za promociju prava i punog učestvovanja osoba sa invaliditetom u društvu	-
EU	Povelja Europske unije o temeljnim pravima	-
	Strategija Europske unije za invaliditet 2010.-2020.	-
Domaći pravni akti	Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini	2008.
	Izvešće analize implementacije Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011.-2015.	2015.
	Analiza implementacije Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011.-2015.	2015.
	Zaključak V. Broj: 890/2011 Vlade Federacije Bosne i Hercegovine od 5. rujna 2011. godine, u kojem se navodi da svi zakoni Federacije Bosne i Hercegovine koji tretiraju pitanja invalidnosti i koji su od značaja za osobe s invaliditetom trebaju biti doneseni sukladno principima Konvencije, Politike u oblasti invalidnosti u BiH i Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011.-2015.	2011.
	Strategija za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH 2016.-2021.	2016.

Ratificirane konvencije i postojeći pravni okvir nisu ujecali da BiH napravi konkretnije korake kako bi se unaprijedio kvalitet života OSI kao ni eliminirale diskriminacija i društvena stigma koje postoje u oba entiteta. Prema istraživanju koje je provela Fondacija za socijalno uključivanje (2017.), u FBiH i RS-u djelomično je uređeno pitanje potpore OSI. Razlozi za takvu situaciju jesu postojanje nedorečenosti i neravnopravan tretman OSI u ovisnosti o vrsti invaliditeta. U navedenoj studiji izdvojeni su sljedeći problemi:

- Diskriminatorna praksa koja je posljedica razlika u opsegu i vrsti prava OSI koje ovise o vrsti invaliditeta (npr. različitosti u pravima ratnih vojnih invalida naspram civilnih žrtava rata i naspram osoba sa neratnim invaliditetom);
- Ne postoji jedinstvena baza podataka OSI;
- Ne postoji definirani prag socijalne sigurnosti za OSI;
- Odsustvo jasnih kriterija i neovisnog sustava procjene stupnja invalidnosti, zbog čega se u procedurama i metodama određivanja stupnja invalidnosti javljaju brojne nedosljednosti, česte izmjene i subjektivna tumačenja;
- Prisutna diskriminacija OSI zbog slabe informiranosti i nedostatka društvene interakcije OSI sa općom populacijom;
- Postojeći zakoni i akti nisu definirali niti uspostavili efikasne mehanizme provedbe definiranih strateških ciljeva koji se odnose na OSI i
- Problematika uključivanja većeg broja OSI u rad matičnih udruga.

U Strategiji za unapređenje prava i položaja OSI u Federaciji BiH 2016.-2021. navodi se da je, bez obzira na poboljšanja, i dalje prisutna nejednakost u dostupnosti primarne zdravstvene zaštite stanovništvu u različitim kantonima u Federaciji BiH. Neki od problema na kojima je potreban kontinuiran rad a sve u cilju jačanja kapaciteta za pružanje kvalitetnih zdravstvenih usluga OSI su: nepristupačnost usluga zdravstvene zaštite u ovisnosti od kantona, otežan pristup OSI kvalitetnim ortopedskim pomagalima, zdravstveni radnici nisu dovoljno obučeni za rad sa OSI, slaba intersektorska suradnja i odsustvo multidisciplinarnog pristupa posebno u oblasti ranog rasta i razvoja djece gdje je potrebno kreirati efikasan sustav monitoringa i evaluacije od ranog uzrasta, nedovoljan broj edukacija iz oblasti rane detekcije, dijagnostike i intervencije profesionalaca koji se bave unapređenjem ranog rasta i razvoja djece, slaba promocija važnosti ranog rasta i razvoja, nedostatak informacija o dostupnim uslugama u oblasti ranog rasta i razvoja kako roditeljima tako i profesionalcima iz drugih oblasti, nedovoljno strukturirana suradnja sa organizacijama civilnog društva.

Diskriminacija osoba sa invaliditetom u velikoj mjeri proizilazi iz zastarjelog medicinskog modela procjene i diskriminirajućih pravilnika za utvrđivanje stupnja oštećenja!

Ostvarivanje prava na materijalnu potporu i zaštitu OSI u Federaciji BiH usloženo je administrativnom kompleksnošću jer se prava OSI ostvaruju po osnovu nekoliko zakona i na više razina vlasti. Pored toga, iznosi novčanih sredstava koji se primaju po temelju socijalne skrbi su neujednačeni u ovisnosti od vrste (npr. ratna ili neratna invalidnost) i stupnja invalidnosti izražene u procentima. S tim u svezi, novčane naknade po temelju invalidnosti za isti stupanj i vrstu invalidnosti kreću se u rasponu od 41 KM do 1.800 KM²⁸. U Strategiji za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH 2016.-2021. stoji da kvaliteta života osoba sa invaliditetom nije bitno unaprijeđena kao i da su OSI socijalno isključene društvene kategorije. Razlog za takvo što jeste što u Federaciji BiH ne postoji sustav socijalnih usluga, servisa potpore za OSI te se ne radi sustavno na uklanjanju arhitektonskih i komunikacijskih barijera i prilagođavanju okruženja.

U oblasti naobrazbe, promijene su započete uvođenjem inkluzivnog modela naobrazbe u BiH koji datira od 2004. godine, kada je donesen Okvirni zakon o osnovnoj i srednjoj naobrazbi. Prema ovom zakonu, djeca i mladi sa posebnim obrazovnim potrebama stječu svoju naobrazbu u redovitim školama, a rad djece i mladih je baziran na prilagođenim planovima i programima koji se sačinjavaju prema individualnim potrebama i potencijalima djece i mladih.

Socijalna isključenost mladih osoba sa invaliditetom uvjetovana je nedostatkom adekvatnih programa profesionalne orijentacije kojima bi se riješilo usmjeravanje mladih u zanimanja koja odgovaraju njihovim potencijalima i društvenim potrebama!

Iako je prošlo 15 godina od uvođenja inkluzije u osnovne i srednje škole u BiH, evidentno je da postoji jaz između regulativa koje uređuju ovu oblast i praksi u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama.²⁹ Iako problema u implementaciji inkluzije u školama u BiH ima mnogo, moguće ih je kategorizirati u sljedeće skupine:

- Diskrepanca između Okvirnog zakona o osnovnoj i srednjoj naobrazbi i kantonalnih zakonskih propisa: Veliki kamen spoticanja u efikasnoj provedbi inkluzivne naobrazbe jeste administrativna uređenost države BiH, odnosno Federacije BiH kao njenog entiteta. Takva administrativna složenost dovodi do neusklađenosti kantonalnih zakonskih propisa sa Okvirnim zakonom o osnovnoj i srednjoj naobrazbi BiH. Dok učenici u određenim dijelovima Federacije BiH imaju pravo na prijevoz do škole i finansijsku potporu obitelji, u drugim kantonima njihovi vršnjaci nemaju takva prava. Na ovakav način, izravno se krše članci Okvirnog zakona o osnovnoj i srednjoj naobrazbi prema kojem je imperativ osigurati jednake mogućnosti naobrazbe za sve učenike;
- Diskrepanca između zakonskih okvira i profesionalnog usavršavanja nastavnika i stručnih suradnika u školama: ne postoji sustavno rješenje za probleme edukacije i upošljavanja budućih nastavnika i asistenata u nastavi; odsustvo multidisciplinarnih stručnih timova za potporu u školama; neadekvatna infrastrukturna rješenja i slaba opremljenost asistivnim tehnologijama i didaktičkim materijalima³⁰.

Uzimajući u obzir gore rečeno, proizilazi da su najveći izazovi u implementaciji inkluzije u naobrazbi prevladavanje predrasuda prema mladima sa invaliditetom, kao i podizanje razina znanja nastavnika, učenika i

²⁸ Izvješće o stanju u oblasti invalidnosti, 2012, U sklopu projekta: Jačanje kapaciteta invalidskih organizacija, ACED u partnerstvu sa Koordinacionim odborom invalidskih organizacija Republike Srpske - KOOIRS

²⁹ http://www.skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/5460fd4f1b800_07InkluzivnoobrazovanjeuBiH.pdf

³⁰ Cerić, H. (2018). Inkluzivna naobrazba u Bosni i Hercegovini: Utopija ili put do humanijeg društva?, Novi Mualim, god. XIX, br. 73

studenata o prirodi i različitosti poteškoća, a sve sa ciljem eliminiranja neprimjerenih i diskriminirajućih nastavnih praksi i diskriminirajućih odnosa u obrazovnim institucijama.

U inkluzivnom modelu naobrazbe neophodno je kontinuirano podizati svijest nastavnika, učenika i studenata o prirodi i različitosti poteškoća mladih sa invaliditetom!

Prema izvješću Informativnog centra Lotos iz Tuzle, djeca i mladi sa invaliditetom suočeni su sa brojnim izazovima koji najčešće rezultiraju neadekvatnim akademskim i osobnim vještinama, prekidom školovanja i daljom socijalnom izolacijom. Naime, ono što se navodi kao razlog za socijalnu isključenost mladih jeste što u sustavu naobrazbe nedostaju programi profesionalne orijentacije čime bi se riješilo pitanje usmjeravanja učenika u područja koja najbolje odgovaraju njihovim psihofizičkim sposobnostima, osobinama ličnosti i društvenim potrebama.

Mladi se invaliditetom se suočavaju sa neadekvatnim akademskim i osobnim vještinama, prekidom školovanja i daljom socijalnom izolacijom!

U kontekstu upošljavanja, entitetski zakoni su obvezali privredne subjekte na upošljavanje osoba sa invaliditetom i to prema broju uposlenih. U FBiH, takvi zakoni uključuju Zakon o radu, Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i upošljavanju osoba sa invaliditetom, Zakon o zabrani diskriminacije i Zakon o mirovinskom i invalidskom osiguranju. Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i upošljavanju osoba sa invaliditetom utvrđena je obveza upošljavanja osoba sa invaliditetom od strane svih poslodavaca u FBiH koji upošljavaju 16 i više uposlenika (najmanje jedna osoba sa invaliditetom na svakih 16 uposlenika). Privredni subjekti svoju obvezu upošljavanja osoba sa invaliditetom mogu izvršiti ili zasnivanjem radnog odnosa sa određenim brojem osoba sa invaliditetom ili uplatom novčanog iznosa u visini 25% prosječne plaće u FBiH za odgovarajući broj osoba sa invaliditetom srazmjerno ukupnom broju uposlenika Fondu za profesionalnu rehabilitaciju i upošljavanje osoba sa invaliditetom. Tako prikupljena sredstva iz privrednih subjekata Fond raspoređuje na osnovu javnih natječaja za upošljavanje, profesionalno osposobljavanje i rehabilitaciju osoba sa invaliditetom. Ipak vrijedi istaći da je obveza države da u privatnom sektoru promovira upošljavanje osoba sa invaliditetom posredstvom odgovarajućih mjera i politika, poticaja i drugih mjera samo djelomično ispunjena. Iako je u Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji i upošljavanju osoba sa invaliditetom, članak 48. stavak 1. istaknuto da poslodavci imaju pravo na poreske i carinske olakšice utvrđene poreskim i carinskim propisima kao i pravo na stimulans predviđen ugovorom o upošljavanju osobe sa invaliditetom zaključenim sa Fondom, službom za upošljavanje, Fondom za mirovinsko-invalidsko osiguranje, nadležnom službom socijalne zaštite, jedinicom lokalne uprave ili sa drugim poslodavcem (u daljnjem tekstu: nositelj osiguranja upošljavanja), u realnosti je situacija bitno drugačija. Naime, prava koja poslodavci mogu ostvariti po osnovu upošljavanja osoba sa invaliditetom ostaju samo kao mogućnost, jer stimulansi poslodavcima koji se utvrđuju ugovorom o upošljavanju osoba sa invaliditetom postoje samo ukoliko nadležni organi u proračunima imaju predviđen novac za te namjene, što u praksi vrlo često nije slučaj³¹.

Stimuliranje socijalnog poduzetništva na općinskim razinama može biti ključ rješenja za problem neuposlenosti osoba sa invaliditetom!

Evidentno je da rješavanje upošljavanja osoba sa invaliditetom na ovaj način nije adekvatno rješenje, jer je stopa neuposlenosti osoba sa invaliditetom i dalje iznimno visoka. Jedno od potencijalnih rješenja za upošljavanje i samoupošljavanje osoba sa invaliditetom kao i njihovu socijalnu inkluziju jesu socijalna poduzeća. Međutim, otežavajuća je okolnost što u BiH ne postoji platforma za razvoj socijalnog poduzetništva. Stoga je neophodno

³¹ „Upošljavanje osoba sa invaliditetom kroz poticaje poslodavcima“, Udruga poslodavaca FBiH,

učiniti socijalno poduzetništvo vidljivim kroz strategije i politike javnog sektora, kako horizontalno tako i vertikalno, polazeći od općinskih razina, preko entitetske pa sve do državne razine.³²

U svega tri aktuelne strategije razvoja općina i gradova u Tuzlanskom kantonu pomenuta je problematika osoba sa invaliditetom!

Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, na području Tuzlanskog kantona živi ukupno 445.028 stanovnika, od čega 43.418 osoba sa invaliditetom što čini ukupno 9,75% populacije. Međutim, pretpostavke su da se radi o mnogo većem broju OSI, jer ne postoje egzaktni podaci. Procjena je da na Tuzlanskom kantonu živi oko 75.000 OSI³³. Aktivna je Koalicija organizacija osoba sa invaliditetom Tuzlanskog kantona³⁴ koja predstavlja neformalno koordinacijsko tijelo. Koalicija je utemeljena 2011. godine, a trenutno Koaliciju čini osam organizacija osoba sa invaliditetom iz pet općina Tuzlanskog kantona, uključujući sljedeće:

- Udruga građana Informativni centar za osobe sa invaliditetom „Lotos” Tuzla;
- Udruga građana Udruga za uzajamnu pomoć u duševnoj nevolji TK „Fenix“;
- Udruga građana oboljelih od mišićne distrofije Tuzlanskog kantona;
- Udruga građana „Majke hendikepirane djece TK“;
- Udruga građana Humanitarna organizacija „Lotosice“;
- Udruga paraplegičara i oboljelih od dječije paralize općine Lukavac;
- Udruga djece i osoba sa posebnim potrebama i civilnih invalida općine Srebrenik „SPEKTAR“ i
- Udruga osoba sa cerebralnom paralizom i drugim onesposobljenjima Sapna.

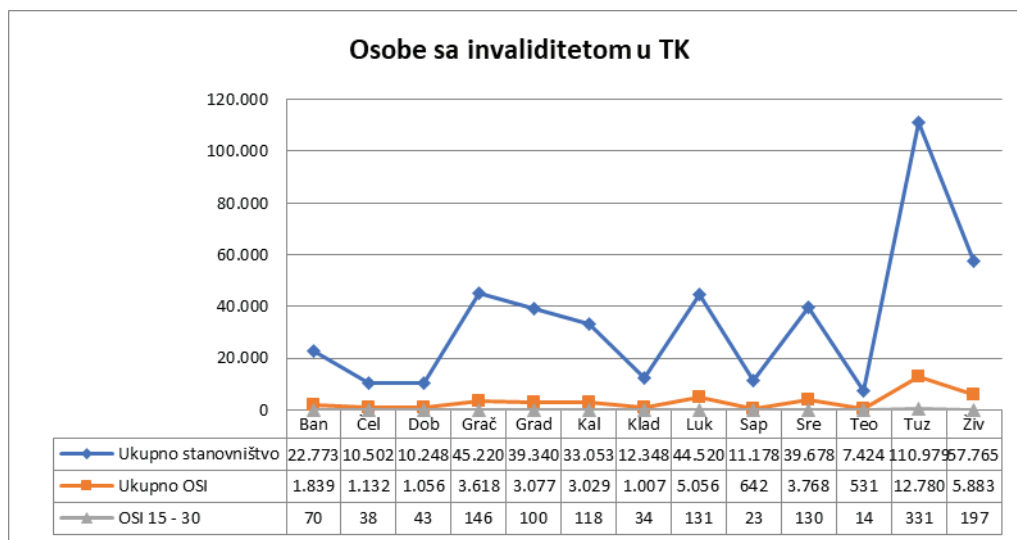
Za područje Tuzlanskog kantona, nema zvaničnih podataka o neuposlenosti osoba sa invaliditetom, a rijetke su strategije razvoja općina i gradova u kojima su inkorporirani strateški pravci djelovanja prema osobama sa invaliditetom. Prema Strateškom planu razvoja općine Gradačac za period 2014.-2023. stoji da je 2011. godine od ukupnog broja registriranih neuposlenih osoba (7.612), njih 253 su osobe sa invaliditetom (RVI – 201; ostale OSI – 52), što pokazuje da je njihovo učešće na tržištu radne snage zanemarivo (oko 3%). U Strategiji integriranog razvoja grada Tuzla navodi se da se posvećuje posebna pažnja osobama sa invaliditetom te da se isto postiže kroz prilagođavanje pristupa javnim objektima, obilježavanje parking mjesta za osobe sa invaliditetom, uvođenje zvučne signalizacije na semaforima i taktilnih traka u užem gradskom jezgru za olakšavanje kretanja slijepih i slabovidnih osoba. Pored toga navedeno je da je neophodno kontinuirano raditi na unapređenju stanja pristupačnosti grada Tuzle za osobe sa invaliditetom na cijelom području grada, kao i stvaranju prilika za njihovo upošljavanje.³⁵ Iako Strategija razvoja općine Srebrenik za period 2011.-2020. nije eksplicitno fokusirana na OSI, navedeno je da su poboljšani uvjeti za prilaz ustanovama i ulicama, te da je rekonstrukcijom ulica urađeno stotinu pristupnih rampi, te da su uređeni prilazi u 95% javnih ustanova.

³² Halilbašić, M., Osmanković, J. i Talić, A. (2015). Modeli socijalnog poduzetništva u BiH, YEP Working Papers, YEP-WP-01-09-15

³³ Put ka samostalnom životu: Izvješće o istraživanju o stavovima mladih osoba sa invaliditetom i njihovih obitelji o pravima i mogućnostima osoba sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu, Informativni centar za osobe sa invaliditetom „Lotos“ Tuzla, 2015

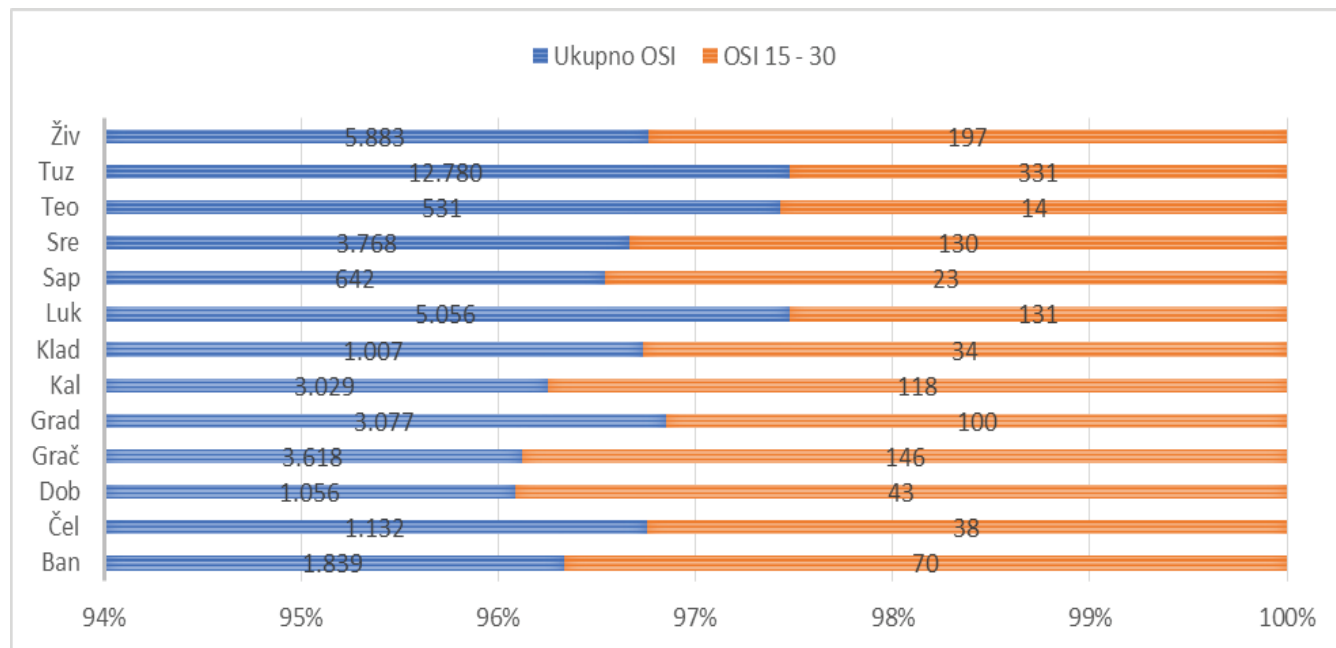
³⁴ Preuzeto sa: <http://www.myright.ba/koalicija-organizacija-osoba-s-invaliditetom-tuzlanskog-kantona> (02/10/2019)

³⁵ Strategija integriranog razvoja grada Tuzla – revidirana strateška platforma – prosinac 2018.

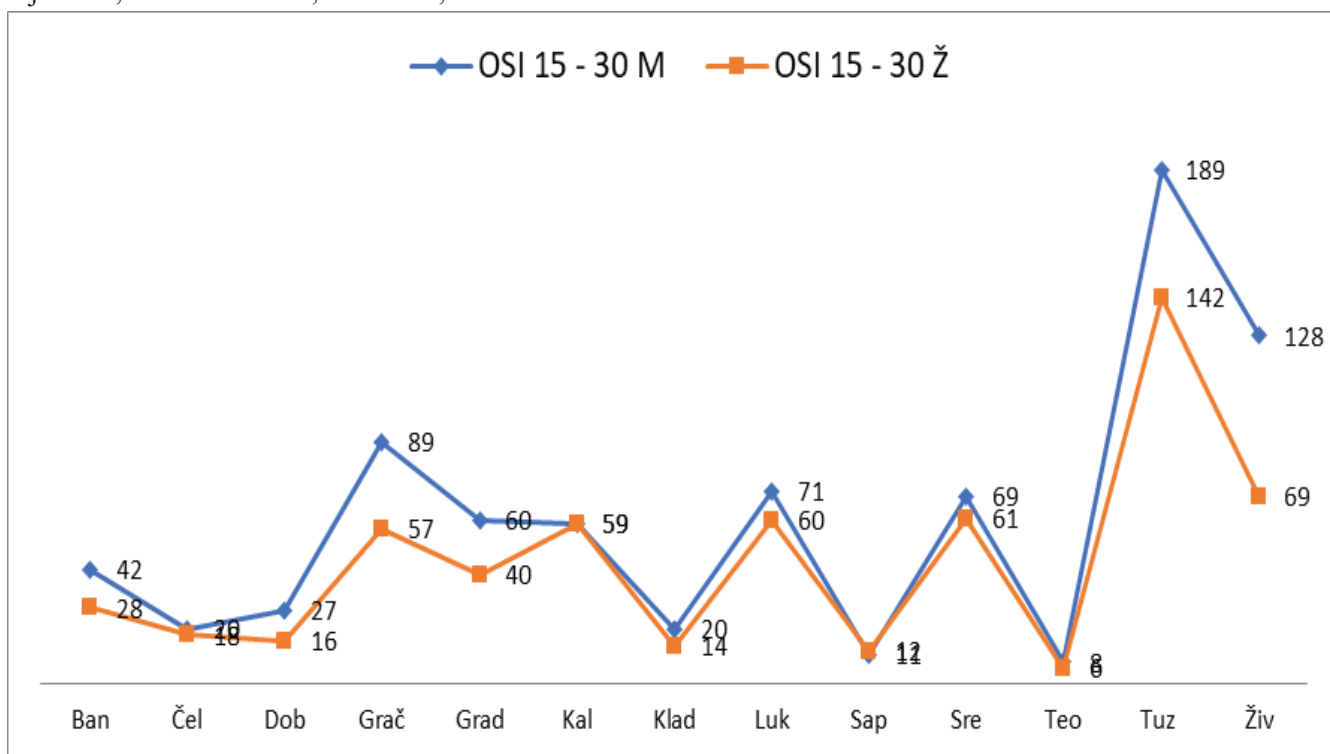
Slika 3. 16. Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu prema popisu stanovništva iz 2013. godine

Prema popisu stanovništva, općine i gradovi na području Tuzlanskog kantona u kojima je zastupljen najveći broj osoba sa invaliditetom u odnosu na ukupan broj stanovnika na općini/gradu su Tuzla (11,52%), Lukavac (11,36%), Čelić (10,78%), Doboj Istok (10,30%) i Živinice (10,18%), dok je najmanji procenat osoba sa invaliditetom u odnosu na ukupan broj stanovnika na općini/gradu zastupljen u Sapni (5,74%). U Tuzlanskom kantonu je u 2013. godini živjelo 1.375 mladih osoba sa invaliditetom tj. 3,16% od ukupnog broja osoba sa invaliditetom u ovom Kantonu. Ukoliko posmatramo ukupnu populaciju osoba sa invaliditetom po općinama, najveći procenat mladih osoba sa invaliditetom živi u općinama Doboj Istok (4,07%), Gračanica (4,03%), Kalesija (3,9%) i Banovići (3,8%), gdje je zastupljeno više od 3,5% mladih osoba sa invaliditetom od ukupnog broja osoba sa invaliditetom.

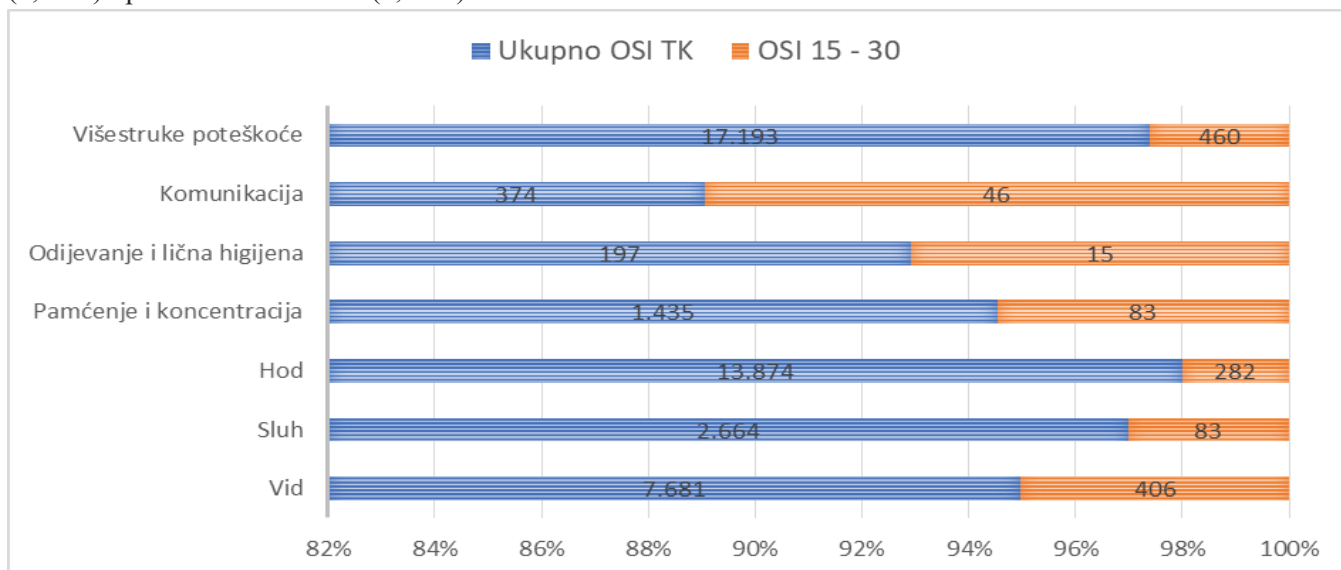
Slika 3. 17. Udio OSI 15 – 30 u ukupnoj populaciji OSI po općinama i gradovima

Prema spolnoj strukturi, u gotovo svim općinama i gradovima na području Tuzlanskog kantona uočen je trend da je veći broj mladih osoba sa invaliditetom muškog spola, a ta razlika je najevidentnija u većim naseljenim mjestima, i to u Gračanici, Gradačcu, Tuzli i Živinicama.

Slika 3. 18. Spolna struktura OSI u dobnoj skupini od 15 do 30 godina starosti

Kada je u pitanju vrsta poteškoća koju imaju mlade osobe sa invaliditetom, najveći procenat mladih od ukupnog broja osoba sa invaliditetom ima poteškoće u komunikaciji (14%), odijevanju i osobnoj higijeni (8,24%), pamćenju i koncentraciji (6,14%), poteškoće sa vidom (5,58%), poteškoće sa sluhom (3,21%), višestruke poteškoće (2,75%) i poteškoće sa hodom (2,07%).

Slika 3. 19. Osobe sa invaliditetom prema vrsti poteškoće

U 2015. godini IC Lotos sproveo je istraživanje o stavovima mladih osoba sa invaliditetom i njihovih obitelji o pravima i mogućnostima OSI u Tuzlanskom kantonu. Istraživanjem je obuhvaćeno 40 obitelji sa područja općina/gradova Gračanica, Gradačac, Živinice, Banovići, Sapna, Kalesija, Tuzla i Lukavac.

Rizik od socijalne izoliranosti mladih osoba sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu je iznimno visok!

Od ukupno 40 mladih osoba sa invaliditetom koje su zastupljene u uzorku, 65% su bile ispitanice prosječne dobi od 25,07 godina i 35% ispitanika prosječne dobi od 24,85 godina. Ovo istraživanje je pokazalo da je rizik od socijalne izoliranosti mladih osoba sa invaliditetom iznimno visok, te da mladi sa invaliditetom imaju veći stupanj socijalne potpore kada uspostavljaju komunikaciju putem interneta. Ujedno, imaju manje mogućnosti da razvijaju socijalne odnose i socijalnu interakciju sa vršnjacima jer se njihova socijalna interakcija realizira posredno tj. preko roditelja, članova obitelji i interneta. U istom istraživanju navodi se da mlade osobe sa invaliditetom i njihovi roditelji pristupaju invaliditetu sa aspekta medicinskog modela prema kojemu je invalidnost “bolest” koja, ukoliko je nije moguće “liječiti”, zahtijeva izvjesne mjere brige i zaštite, bez mogućnosti bilo kakve samostalnosti, mogućnosti izbora i ambicija za bolji ili drugačiji način života.

Mlade osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu su usamljene i boje se budućnosti!

Većina mladih osoba koje su bile obuhvaćene ovim istraživanjem potvrdile su da imaju visok stupanj nade i samopoštovanja, ali da su usamljene i da se boje budućnosti. U tom kontekstu, neophodna je potpora mladima sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu i to u pravcu definiranja strategija suočavanja i kreiranja unutarnjih resursa koji bi im omogućili dostizanje postavljenih ciljeva i velikih očekivanja u budućnosti.

3.5.3. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti socijalne zaštite

Potreba za unapređenjem sustava socijalne zaštite u TK prepoznata je u strateškom dokumentu “Strategija razvoja TK 2016.-2020. godine“, a što se primarno reflektira u definiranom trećem strateškom cilju – SC3: *Poboljšati kvalitetu života, sigurnost i socijalnu uključenost građana i učiniti politiku socijalne zaštite pravičnom i djelotvornom* te prioritetnom cilju – PC 3.2: *Unaprijediti socijalnu i zdravstvenu zaštitu*.

Prema Izvješćima o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016.-2020. iz 2016. i 2017. godine u svrhu unapređenja i zdravstvene zaštite u TK planirani su sljedeći projekti:

- Izgradnja Centra za autizam (realizacija u tijeku). Dio objekta je izgrađen u 2015. godini, a preostala je adaptacija postojećeg objekta, za koji u proteklom periodu nisu osigurana sredstva. Trenutno se poduzimaju aktivnosti traženja potencijalnog donatora kako bi se osigurala sredstva za završetak objekta.
- Izgradnja objekta socijalnog stanovanja u Špionici i Tinji – općina Srebrenik (realizacija u tijeku).
- Izgradnje zgrade socijalnog stanovanja u Lukavcu (realizacija u tijeku).

Tabela 3. 26. Izazovi i potrebe u oblasti socijalne zaštite

Izazovi	Potrebe
Nedovoljni kapaciteti (materijalni, ljudski i financijski resursi) za pružanje socijalnih usluga mladima	<ul style="list-style-type: none"> • Jačanje suradnje javnog sektora i NVO u oblasti pružanja socijalnih usluga mladima • Izravna potpora osnaživanju položaja mladih slabijeg socioekonomskog statusa • Izravna potpora radu s mladima sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju • Izravna potpora radu sa mladima sa invaliditetom • Izravna potpora programima/projektima prevencija nasilja među mladima i prema mladima
Nedovoljan broj socijalnih usluga u zajednici kao potpora deinstitucionalizacije i transformacije ustanova za smještaj djece i mladih	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj izvaninstitucionalnih socijalnih usluga (usluge potpore mladima za život u zajednici)
Stigmatizacija osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju	<ul style="list-style-type: none"> • Oblikovati i implementirati mjere kojima će smanjiti predrasude, stigmatizacija, neosjetljivost i netolerantno ponašanje prema osobama sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju.

3.6. Aktivno građanstvo, mobilnost, slobodno vrijeme i informiranje

3.6.1. Aktivno građanstvo

Građanstvo je „suštinski osporavan pojam“ odnosno pojam koji nema jedinstvenu definiciju. Drugim riječima kazano, značenje pojma građanstvo ovisi od povijesnog, društvenog, političkog i kulturnog konteksta. Građanstvo predstavlja apstraktni, univerzalni pojam, ali je istodobno i „interpretirano i artikulirano u specifičnim nacionalnim društvenim i političkim kontekstima, odražavajući povijesne tradicije i institucionalne i kulturne komplekse“ (Lister, 2007., str. 55).

Nemoguća misija: Visok stupanj angažiranog građanstva mladih u uvjetima nepovjerenja mladih u političke institucije!

Normativne rasprave o građanstvu fokusirane su na tri glavna pitanja: obuhvat građanstva (odgovarajući kriteriji za uključivanje i isključenje pojedinca kao građanina), sadržaj građanstva (ravnoteža između prava i odgovornosti) i dubina građanstva (izravno sudjelovanje građana – građani kao objekti vs. građani kao vladari). Na temelju ove tri razlike u razmišljanju o građanstvu, postoje tri široka pristupa građanstvu:

- (1) Pristup temeljen na pravima: fokusiran je na prava koja pojedinci imaju kao građani;
- (2) Pristup temeljen na odgovornosti – naglašava odgovornosti ili dužnosti građana i
- (3) Pristup temeljen na participaciji: građanstvo predstavlja aktivno sudjelovanje svih građana.

Posljednjih godina u akademskoj i široj javnosti se govori o tzv. „aktivnom građanstvu“ „odgovornom građanstvu“ ili „dobrom građanstvu“. Većina studija naglašava tri glavna područja aktivnog, odgovornog ili dobrog građanstva: političku aktivnost (npr. glasanje, aktivno djelovanje u društvenim i političkim udrugama); građansku dužnost (npr. plaćanje poreza i poštivanje zakona) i društvenu odgovornost (uvažavanje mišljenja drugih, pomaganje onima koji su slabiji). Rezultati dosadašnjih studija pokazuju da se poimanje aktivnog građanstva razlikuje među mladima iz različitih zemalja. Primjerice, mladi iz Poljske smatraju da građanstvo uključuje i angažirano građanstvo (odgovornost i dobrovoljna participacija) i građanstvo temeljeno na dužnosti dok mladi iz Mađarske, Češke i Slovenije poimaju građanstvo u smislu obveznih normi (glasanje i pridržavanje zakona).

Mladi izvršavaju svoju građansku dužnost i glasaju, mladi žele da se njihov glas čuje!

Na koji način mladi u BiH poimaju svoju ulogu aktivnih građana? Prema podacima sadržanim u Studiji o mladima BiH 2018/2019., među mladima u BiH dominira poimanje građanstva temeljeno na dužnostima. Naime, većina mladih su glasali na izborima i smatraju to građanskom dužnošću svakog građanina demokratske države. S druge strane, mladi ljudi u BiH su slabo politički angažirani bilo u smislu učešća u protestima i peticijama ili rada za političke stranke. Navedeni rezultati ukazuju na nizak stupanj angažiranog građanstva među mladima u BiH. Nizak stupanj angažiranog građanstva među mladima u BiH rezultat je nepovjerenja mladih u političke institucije, uključujući Predsjedništvo BiH, Parlamentarnu skupštinu, vladu i političke stranke.

Rezultati istraživanja položaja mladih na području Tuzle iz 2016. godine također potvrđuju tezu o dominantnom poimanju građanstva temeljenog na dužnosti. Naime, na pitanje ako bi se lokalni izbori održali „sutra“, oko 72,6% mladih je stava da bi izašli na njih i dalo svoj glas.

3.6.2. Mobilnost

Pod pojmom mobilnosti mladih podrazumijeva se obrazovna, kulturna i turistička pokretljivost mladih te njihovo uključivanje u međunarodnu suradnju i razmjenu. Mobilnost predstavlja važan segment interkulturalnog učenja i suradnje, razmjene znanja, iskustava i ideja, kao i osobne afirmacije mladih u obrazovnom i profesionalnom smislu. U BiH, mobilnost mladih u svim područjima (turistička, kulturna i obrazovna) je pod velikim utjecajem socio-ekonomskih faktora te je veoma često opterećena jezičkim, akademskim, financijskim, ekonomskim i administrativnim preprekama. Navedene prepreke zahtijevaju sustavno strukturnu reformu kako bi se olakšalo učestvovanje i pristup mobilnosti.

Manje od 1% studentske populacije Univerziteta u Tuzli učestvovalo je u programima obrazovne mobilnosti!

Europska komisija adresirala je pitanje prepreka mobilnosti mladih u dokumentu „Mladi u pokretu“ već 2010. godine. Također, Europska komisija je u okviru dokumenta predložila inicijativu za stvaranje metodološkog okvira pod nazivom „Semafor mobilnosti“ (Mobility Scoreboard) kako bi se pratio napredak u području obrazovne mobilnosti mladih. Mreža Eurydice bila je zadužena za razvoj „Semafora mobilnosti“ u visokoj naobrazbi, dok je Cedefop sličan zadatak imao vezano za strukovnu naobrazbu. Na temelju konzultacija sa stručnjacima iz država članica i Europske komisije, identificirano je pet tematskih područja praćenja: informiranje i usmjeravanje, jezička priprema, prijenos stipendija i kredita, potpora za studente slabijeg socioekonomskog statusa te priznavanje ishoda učenja. Svako od navedenih tematskih područja se evaluira na temelju seta kriterija te se u ovisnosti od ispunjenosti tih kriterija sustav mobilnosti svrstava u jednu od kategorija koje su označene odgovarajućim bojama: „tamnozelen“ – ispunjeni svi kriteriji, „svijetlozelen“ – većina aspekata postoji u sustavu; „žuta“ – prisutni samo neki aspekti u sustavu; „narandžasta“ – sustav ispunjava samo ograničeni broj kriterija, i „crvena“ – sustav ne ispunjava niti jedan kriterij.

Prvo tematsko područje analizira se prema četiri kriterija: (1) pristup koji je odabran za informiranje i usmjeravanje mladih u području mobilnosti; (2) postojanje portala koji se bave upravo informiranjem i usmjeravanjem mladih u području mobilnosti; (3) mogućnost osobnih usluga te njihovo vrednovanje i praćenje; (4) uključivanje multiplikatora odnosno pojedinaca koji su imali izravno iskustvo učenja u inozemstvu ili su bili uključeni u različite programe mobilnosti (nastavnici, obitelji i sl.) Sve četiri točke isključivo su usmjerene na odlaznu mobilnost, ocjenjujući potporu koja se u ovome području pruža potencijalnim outgoing studentima. Prema podacima sadržanim u „Semaforu mobilnosti“ Bosna i Hercegovina ispunjava samo jedan od četiri kriterija –

postoje inicijative u oblasti poticanja akademske mobilnosti koje su uglavnom usmjerene na razvoj međunarodne mobilnosti studenata.

Drugo tematsko područje – priprema stranog jezika ocjenjuje pristupe obveznom učenju stranih jezika, od predškolske razine naobrazbe do kraja srednjoškolske naobrazbe. Drugim riječima kazano, ovo tematsko područje usmjereno je na evaluaciju trajanja obveznog učenja stranog jezika koje je dostupno svim učenicima u redovitoj naobrazbi, uključujući opću i stručnu naobrazbu. Ovo područje se analizira prema dva kriterija: (1) ukupno trajanje obveznog učenja stranog jezika za sve učenike i (2) trajanje razdoblja u kojem učenici moraju učiti najmanje dva jezika istodobno. Prema podacima sadržanim u „Semaforu mobilnosti“, u BiH učenici u općoj naobrazbi su obvezni učiti strani jezik 10 ili više godina. Dodatno, učenici u općoj i stručnoj naobrazbi su obvezni najmanje pet godina istodobno učiti dva strana jezika.

Nemoguća misija: Iskoristiti prilike za obrazovnu mobilnost bez postojanja mehanizama informiranja i usmjeravanja mladih u području obrazovne mobilnosti te automatskog priznavanja ishoda učenja!

Treće tematsko područje se odnosi na prenosivost stipendija i kredita. Prema podacima sadržanim u „Semaforu mobilnosti“, BiH primjenjuje najrestriktivnije politike u smislu prijenosa stipendija. Općenito, studenti ne mogu prenositi svoje državne stipendije kada studiraju u inozemstvu bilo tijekom kraćeg perioda (Credit mobility) ili dužeg perioda (Degree mobility – mobilnost u svrhu stjecanja visokoškolske kvalifikacije).

Četvrto tematsko područje – potpora za studente slabijeg socioekonomskog statusa mjeri se pomoću sljedećih kriterija: (1) postojanje ciljeva vezano uz učešće studenata slabijeg socioekonomskog statusa u programima mobilnosti; (2) cjelovito praćenje učešća studenata slabijeg socioekonomskog statusa u programima mobilnosti; (3) financijska potpora u obliku državnih stipendija za učešće studenata slabijeg socioekonomskog statusa u programima mobilnosti. Prema podacima sadržanim u „Semaforu mobilnosti“, u BiH ne postoji sustavna financijska potpora za studente slabijeg socioekonomskog statusa u obliku posebnih namjenskih stipendija za mobilnost ili prenosivih namjenskih stipendija.

Peto tematsko područje – priznavanje ishoda učenja predstavlja *sine qua non* mobilnosti. Za bilo kojeg mobilnog i potencijalno mobilnog studenta ključno je da stečeni krediti/bodovi i kvalifikacije budu prepoznati u matičnoj zemlji i drugim zemljama. Ukoliko sustavi naobrazbe ne uspijevaju ispuniti kriterije priznavanja, svi naponi ka internacionalizaciji su oslabljeni. Prema podacima sadržanim u „Semaforu mobilnosti“, BiH ispunjava dva kriterija: (1) revidiranje zakonodavstva kako bi se osiguralo poštivanje načela Lisabonske konvencije o priznavanju; i (2) visokoškolske ustanove ili druga tijela zadužena za priznavanje dobivaju jasne upute o ispravnoj primjeni načela Lisabonske konvencije o priznavanju. Ona u kojoj postoji najveći prostor za napredak je praksa „automatskog priznavanja“. Cilj je da razina kvalifikacije bude automatski prepoznata omogućujući studentima pristup idućoj razini naobrazbe u svim europskim zemljama.

Prema podacima Ministarstva za šport, kulturu i mlade, tijekom posljednjih pet godina samo 64 studenta Univerziteta Tuzla (0,8% studentske populacije) su bila uključena u neki od oblika studentske mobilnosti.

Prema podacima Ministarstva za šport, kulturu i mlade, mobilnost učenika osnovnih i srednjih škola ostvaruje se na temelju individualne suradnje pojedinih škola TK sa školama u inozemstvu, AFS programa razmjene u inozemstvu te inicijative „Škole: partneri budućnosti“ (PASCH) u suradnji sa Goethe Institutom.

3.6.3. Slobodno vrijeme

Prema zaključcima 4. svjetskog foruma mladih Ujedinjenih naroda (2001) svi mladi ljudi trebaju imati pravo i mogućnost učestvovanja u socijalnim, kulturnim i športskim aktivnostima bez obzira na spol, rasu, religiju, socioekonomski status ili mjesto gdje žive. Slobodno vrijeme trebalo bi omogućiti različite oblike zadovoljavanja

potreba mladih osoba kroz individualni ili timski rad. Prema tome, mladi ljudi od slobodnog vremena očekuju da im osigura zabavu, druženje, učenje novih vještina te priliku da budu aktivni u životu svoje lokalne zajednice. Aktivnosti i prostor slobodnog vremena na taj način postaju važno sredstvo za osnaživanje mladih, ali i područje realizacije interesa svake mlade osobe ili skupine mladih.

Plenković (2000) slobodnom vremenu pridaje četiri bitna aspekta: slobodu (kao temelj svih znanosti, bit samog čovjeka), stvaralaštvo (kroz koje čovjek spoznaje, a zatim i ostvaruje slobodu), djelovanje (koje smatra prijelaznim oblikom ljudskog življenja jer nosi elemente stvaralaštva i rada) i rad (koji ima mehanički karakter). Pozitivni ishodi provođenja slobodnog vremena mladih uključuju fizički, kognitivni, socio-emocionalni razvoj, profesionalni i građanski razvoj mladih (Irby i Tolman, 2002). Istodobno, loše strukturirano slobodno vrijeme predstavlja prostor za problematična/rizična ponašanja mladih kao što su konzumiranje droga, alkoholizam, delikvencija, nasilje, rizično seksualno ponašanje i sl.

Loše strukturirano slobodno vrijeme stvara prostor za problematična i rizična ponašanja kod mladih, poput konzumiranja droga i alkohola, delikvencije i nasilja, kao i rizičnog seksualnog ponašanja!

Odabir načina na koji mlade osobe provode slobodno vrijeme uvjetovan je subjektivnim faktorima – društveni položaj mladih i njihovih roditelja, naobrazba, sposobnosti, stečene navike itd., ali i objektivnim faktorima – kulturno nasljeđe uže i šire okoline te aktualna ponuda i dostupnost određenih sadržaja. Međutim, ključan faktor koji određuje aktivnosti slobodnog vremena jesu ekonomska i društvena realnost područja na kojem mladi žive.

Na koji način mladi u BiH provode svoje slobodno vrijeme? Prema podacima sadržanim u Studiji o mladima BiH 2018/2019., mladi u BiH preferiraju hedonistički stil života u odnosu na intelektualni (čitanje ne kotira visoko na njihovoj listi prioriteta) i skloniji su korištenju slobodnog vremena da se zabave i posvete samima sebi nego za pomaganje drugima (npr. volonterski rad). U pogledu spremnosti da se bave športskim aktivnostima, mladi iskazuju interes za učešće u športskim aktivnostima, ali to interesiranje ne pokušavaju realizirati u praksi. Iako zdrav stil života smatraju bitnim većinu svog slobodnog vremena provode u pasivnim aktivnostima usmjerenim na računare.

Nedovoljan broj, dotrajalost i neravnomjerna raspodjela postojećih športskih i rekreacijskih objekata!

Rezultati istraživanja položaja mladih na području Tuzle iz 2016. godine potvrđuje hipotezu o dominantnom hedonističkom stilu provođenja slobodnog vremena među mladima, Naime, mladi svoje slobodno vrijeme provode u aktivnostima kao što su gledanje televizije i boravak u kafićima.

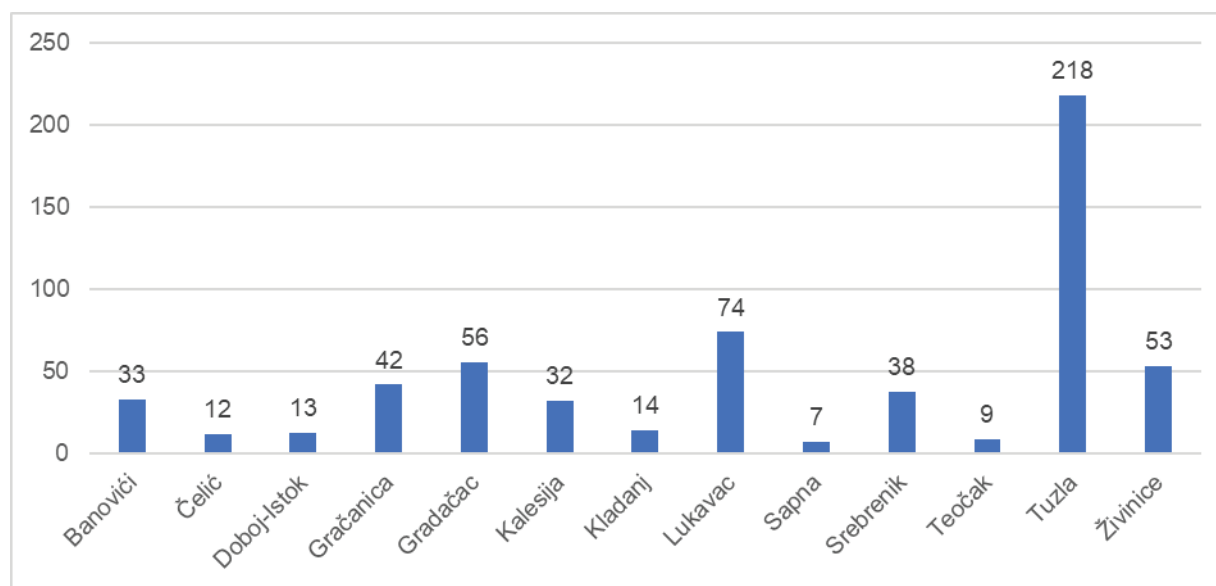
Budući da je način slobodnog vremena mladih uvjetovan i objektivnim faktorima odnosno aktuelnom ponudom i dostupnošću određenih sadržaja neophodno je utvrditi stanje dostupnih športskih i kulturnih sadržaja u TK. Usljed nepostojanja institucija koje vode evidenciju o ustanovama i objektima „slobodnog vremena“ precizni podaci iz ove oblasti su nedostupni³⁶. Prema informacijama sadržanim u Strategiji razvoja Tuzlanskog kantona 2016.-2020. stanje športske infrastrukture na području TK, u svim oblastima športa, u većini slučajeva ne zadovoljava međunarodne i europske standarde, što se negativno odražava na učešće športskih klubova na međunarodnim natjecanjima. Evidentan je nedostatak športskih dvorana, fiskulturnih sala i kvalitetnih otvorenih športskih i rekreacijskih terena i kompleksa. Također, u Strategiji razvoja Tuzlanskog kantona 2016.-2020. godine

³⁶ Strategija razvoja Tuzlanskog kantona 2016. – 2020.

se navodi da se na temelju pregleda nesustavno prikupljenih podataka o ustanovama kulture i športa može zaključiti da je dostupnost ovih ustanova veća u gradskim u odnosu na ruralne sredine.

Mladi preferiraju hedonistički stil života, te su u manjoj mjeri involvirani u intelektualno i aktivističko djelovanje!

Prema podacima Ministarstva za šport, kulturu i mlade³⁷, na području TK djeluje oko 350 registriranih športskih organizacija sa oko 25.000 uključenih športista u raznim granama športa. Pregled aktivnih subjekata u oblasti športa na području TK u 2018. godini po lokalnim zajednicama dat je na slici ispod.

Slika 3. 20. Broj športskih subjekata u TK po općinama, 2018.

Od ukupnog broja aktivnih subjekata u oblasti športa, najveći je udio onih koji djeluju na području Grada Tuzla (36,3%) te općine Lukavac (12,3%) i Grada Gradačca (9,3%). Najmanji broj aktivnih subjekata u oblasti športa zabilježen je u općinama Sapna i Teočak.

Na području TK organizirana športska aktivnost se realizira kroz djelovanje športskih klubova, Športskog saveza TK, Športskog saveza grada Tuzla, Športskog saveza invalida TK, športskih saveza općina TK te uz financijsku potporu Vlade TK i nadzor Ministarstva za kulturu, šport i mlade TK.

Športski savez TK je krovna organizacija u oblasti športa na razini TK i kao takva nadležna je za: a) organiziranje poslova izrade radne verzije Strategije razvoja športa Kantona, b) organiziranje poslova izrade radne verzije Godišnjeg programa razvoja športa Kantona sukladno Strategiji, c) organizaciju i provođenje sustava ligaškog natjecanja na razini Kantona, d) suradnju sa nadležnim športskim organizacijama i organima Bosne i Hercegovine, entiteta, Kantona, Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine i drugih razina administrativnog organiziranja, e) zastupanje i predstavljanje športa u Federaciji BiH, f) obavljanje administrativnih, stručnih i drugih poslova u oblasti športa, sukladno Zakonu o športu. Djelovanje Športskog saveza TK ostvaruje se putem sufinansiranja iz sredstava predviđenih za šport u Proračunu TK. U 2018. godini Športski savez TK brojao je 27 članica odnosno športskih organizacija koje su registrirane kao kantonalni savez, športski savez općina ili kao klubovi koji nemaju kantonalnih saveza.

Športski savez invalida Tuzlanskog kantona je krovna organizacija u oblasti športa osoba sa invaliditetom. Savez je utemeljen radi zadovoljavanja potreba osoba sa invaliditetom kroz rekreativne i športske

³⁷ Informacija o stanju u oblasti športa na području Tuzlanskog kantona u 2018. godini

aktivnosti, a u svrhu unapređenja zdravstvenog i psihičkog stanja takvih osoba. Športski savez invalida TK broji sedam članica.

Potpota razvoju oblasti tjelesne kulture i športa na području TK vrši se iz proračuna različitih razina vlasti uključujući: Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo kulture i športa, Ministarstvo za kulturu, šport i mlade TK te jedinice lokalne samouprave. Tijekom 2018. godine Ministarstvo za kulturu, šport i mlade TK izdvojilo je 418.400 KM za sufinanciranje programa/projekata športskih organizacija i ostvarivanje javnog interesa TK u oblasti športa i tjelesne kulture. Također, u 2018. godini je iz Proračuna Vlade TK izdvojeno 59.340 KM za potporu športu i športskim klubovima za odlazak na međunarodna natjecanja kao i u organizaciji športskih manifestacija od interesa za TK. Iz proračuna jedinica lokalne samouprave je tijekom 2018. godine izdvojeno ukupno 6.910.368 KM za potporu razvoju oblasti tjelesne kulture i športa.

Tabela 3. 27. Pregled izdvajanja za šport iz proračuna Vlade TK i proračuna lokalnih zajednica u 2018.

Grad/ Općina	Dodijeljena sredstva – Ministarstvo za kulturu, šport i mlade TK	Dodijeljena sredstva – JLS	Ukupno
Banovići	53.400	542.800	596.200
Čelić		30.000	30.000
Doboj Istok	5.600	50.000	55.600
Gračanica	10.700	797.927	808.627
Gradačac	7.600	448.700	456.300
Kalesija	17.200	216.500	233.700
Kladanj	7.500	37.200	44.700
Lukavac	42.400	519.600	562.000
Sapna	0	12.000	12.000
Srebrenik	54.900	386.900	441.800
Teočak	1.500	6.480	7.980
Tuzla	195.600	2.928.631	3.124.231
Živinice	21.000	934.150	955.150

Od ukupno izdvojenih sredstava za potporu športu iz proračuna Vlade TK i JLS Gradu Tuzla dodijeljeno je 3.124.231 KM (47,8%). Općinama Banovići, Lukavac i Srebrenik dodijeljen je ukupan iznos od 1.600.000 KM (24,5%). Manje od jedne trećine ukupnih sredstava (27,3%) dodijeljeno je ostalim općinama TK.

U dokumentu *Informacije o stanju u oblasti športa na području Tuzlanskog kantona u 2018. godini*, predstavljene su sljedeće smjernice za razvoj športa u TK:

- **Unapređenje regulatornog okvira za rad športskih organizacija i razvoj športa** odnosno kontinuirani monitoring primjene Zakona o športu i njegovih efekata te pripremu analiza i inicijativa za dalje unapređenje regulatornog okvira za oblast športa.
- **Izrada Strategije razvoja športa TK.** Budući da na razini TK ne postoji strateški plan razvoja športa, potrebno je pristupiti izradi Strategije razvoja športa kako bi se planski usmjerio razvoj športa na razini Kantona.
- **Jačanje kapaciteta športskih organizacija.** S obzirom na relativno nizak stupanj iskorištenosti bespovratnih sredstava iz oblasti športa, neophodno je jačati kapacitete športskih organizacija u području pripreme projektnih aplikacija te unaprijediti informiranost športskih organizacija o potencijalnim izvorima (su)financiranja njihovog djelovanja.
- **Potpota stručnom radu u oblasti športa.** U svrhu potpore stručnom radu u oblasti športa neophodno je da Ministarstvo za kulturu, šport i mlade nastavi razvijati i podupirati aktivnosti znanstvenih i stručnih institucija i potencijala TK s ciljem edukacije stručnih osoba osposobljenih za rad u športu.

- **Financiranje i potpora razvoju športa.** Neophodno je kontinuirano unapređivati kriterije i program raspodjele sredstava iz proračuna Tuzlanskog kantona za potporu razvoju oblasti tjelesne kulture i športa kao i sam iznos sredstava. Također, neophodno je podupirati perspektivne športiste kao i podupirati i razvijati programe koji omogućavaju daljnji razvoj i napredak vodećih klubova koji najviše doprinose popularizaciji športa u TK.
- **Promocija bavljenja športom i tjelesnom kulturom.** Ministarstvo za kulturu, šport i mlade u suradnji sa drugim relevantnim akterima (športski savezi, Fakultet za tjelesni odgoj i šport i dr.) trebaju definirati mjere promocije aktivnosti masovno-rekreacijskog karaktera i športskih aktivnosti među građanima svih dobnih skupina. Također, potrebno je da Ministarstvo za kulturu, šport i mlade pruži potporu realizaciji športskih natjecanja osnovnih i srednjih škola, a s ciljem promocije tjelesne kulture i športa na razini škola.
- **Povezivanje i jačanje suradnje svih relevantnih aktera iz oblasti športa na području TK.** Neophodno je uspostaviti suradnju među različitim akterima iz oblasti športa na području TK (Ministarstvo za kulturu, šport i mlade TK, Športski savez TK, Športski savez invalida TK, jedinice lokalne samouprave TK, fakultet za za tjelesni odgoj i šport, udruge iz oblasti športa na području TK).

Na području TK u oblasti kulture djeluje devet kantonalnih javnih ustanova koje se financiraju uglavnom iz proračuna kantona i proračuna općina koje su suosnivači: JU Javna biblioteka „Alija Isaković“ Gradačac, JU Javna biblioteka Lukavac, JU Javna biblioteka Kladanj, JU Javna biblioteka Banovići, JU Gradska biblioteka Čelić, Bosanski kulturni centar Živinice, Bosanski kulturni centar Gračanica, Centar za kulturu i informiranje Srebrenik, Bosanski kulturni centar „Alija Izetbegović“ Kalesija, JU Centar za kulturu i informiranje „Ahmed Muradbegović Gradačac“ JU Informativno kulturni centar Kladanj, JU Dom kulture Lukavac i Centar za kulturu Tuzla.

Neravnomjeran raspored kulturnih sadržaja po gradovima/općinama Tuzlanskog kantona!

Značajan broj navedenih ustanova organizira manifestacije kulture koje se redovito uvrštavaju na Kalendar manifestacija kulture od interesa za TK, te u tom smislu postoji obveza dostavljanja izvješća o utrošku dodijeljenih sredstava. Također, Ministarstvo za kulturu, šport i mlade navedenim ustanovama prosljeđuje informacije o javnim pozivima, programima i projektima domaćih i međunarodnih donatora, te na taj način kontinuirano održava suradnju. Aktivnosti u kulturi postoje i u općinama, koje nemaju institucionaliziran oblik organiziranja kulturne djelatnosti (Sapna, Doboj Istok, Teočak).

U 2018. godini u TK registrirano je 275 udruga iz oblasti kulture i umjetnosti. Svake godine se iz Proračuna Vlade TK izdvajaju sredstva za potporu razvoja kulture i umjetnosti na području TK. Planiranim sredstvima se vrši sufinansiranje pojedinačnih projekata pravnih osoba koja organiziraju tradicionalne i druge značajne kazališne, književne, glazbeno-scenske, glazbene, plesne, muzejske, likovne, galerijske i arhivske manifestacije, tribine, simpozije i programe, ukoliko projekti koji se kandidiraju ispunjavaju jedan ili više od sljedećih uvjeta:

- arfirmiraju kulturu, kulturno stvaralaštvo i kulturno-povijesno naslijeđe Tuzlanskog kantona i doprinose njegovom očuvanju,
- uključuju programe međunarodne suradnje,
- znače obilježavanje godišnjica rada ustanova kulture,
- nisu prethodno sufinancirani iz proračuna Tuzlanskog kantona za tekuću kalendarsku godinu.

Neravnomjerna raspodjela sredstava za financiranje novih i inventivnih kulturnih programa i projekata!

Potpota razvoju kulture i umjetnosti na području TK realizira se iz proračuna različitih razina vlasti uključujući: Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo kulture i športa, Ministarstvo za kulturu, šport i mlade TK te jedinice lokalne samouprave. Tijekom 2018. godine iz Proračuna TK izdvojeno je 3.752.841 KM za financiranje djelovanja ustanova čiji je osnivač ili suosnivač Kanton. Također, u 2018. odobreno je 18.000 KM iz tekućih rezervi Proračuna TK za manifestacije iz oblasti kulture te 100.000 KM za financiranje manifestacija kulture od interesa za Kanton. Pregled izdvojenih sredstava za financiranje projekata iz oblasti kulture i umjetnosti iz proračuna lokalnih zajednica dat je u Tabeli *Pregled izdvajanja za kulturu iz proračuna Vlade TK i proračuna lokalnih zajednica u 2018.*

Tabela 3. 28. Pregled izdvajanja za kulturu iz proračuna Vlade TK i proračuna lokalnih zajednica u 2018.

Grad/Općina	Izdvojena sredstva iz proračuna JLS³⁸
Tuzla	2.082.483,67 KM
Banovići	299.030 KM
Čelić	4.700 KM
Doboj Istok	10.900 KM
Gračanica	445.473 KM
Gradačac	53.930 KM
Kalesija	23.100 KM
Kladanj	26.394,79 KM
Lukavac	220.000 KM
Sapna	4.000 KM
Srebrenik	311.100 KM
Teočak	11.89939 KM
Živinice	233.364 KM

U dokumentu *Informacije o stanju iz oblasti kulture i umjetnosti na području Tuzlanskog kantona u 2018.* predstavljene su sljedeće smjernice za razvoj kulture i umjetnosti u TK:

- Na sustavan način pristupiti rješavanju problema prostornih kapaciteta, kao i pitanju nabave nove i zamjene dotrajale opreme;
- Nastaviti jačati kapacitete ustanova i udruga u oblasti kulture za privlačenje sredstava od domaćih i stranih donatora;
- Ojačati suradnju sa ustanovama kulture kojima su utemeljitelji grad/općina, te sa nadležnim gradskim/općinskim službama uspostaviti sustave dostavljanja informacija Ministarstvu za kulturu, šport i mlade, radi pregleda cjelokupne djelatnosti u oblasti kulture;
- Koordinirati aktivnosti na promociji ustanova kulture, te u suradnji sa Ministarstvom trgovine, turizma i prometa Tuzlanskog kantona jačati kapacitete istih u kulturnom turizmu i
- Kontinuirano raditi na unapređenju pravnog okvira za razvoj oblasti kulture.

3.6.4. Informiranje

Vijeće Europe prepoznalo je potrebu uključivanja mladih u društvene procese kroz dvije temeljne aktivnosti – naobrazbu i informiranje. Od posebnog je značaja da informiranje uključuje mlade u kreiranju

³⁸ Akti nadležnih gradskih/općinskih službi

³⁹ Nadležna općinska služba dostavila jedinstven iznos izdvajanja u oblasti mladih i kulture

informacija i učestvovanju u procesu informiranja, pri čemu se treba osigurati pristup informacijama svim mladim osobama kroz ciljane i specijalizirane kanale koji su prilagođeni i dostupni svakoj skupini mladih.

Europska povelja o učešću mladih u lokalnom i regionalnom životu ističe sljedeće:

- informiranje je od ključnog značaja za uključivanje mladih u društvene procese;
- lokalne vlasti trebaju poduprijeti i unaprijediti postojeće informativne centre i savjetovališta za mlade kako bi osigurali da se zadovolje potrebe za informacijama mladih koji imaju teškoće sa dostupnošću informacija;
- lokalne vlasti trebaju pripremati redovita izvješća za mlade kako bi se ocijenila razina uključenosti mladih u život lokalne zajednice (npr. putem realizacije projekata ili angažiranjem u strukturama učestvovanja mladih);
- lokalne vlasti trebaju poduprijeti stvaranje i funkcioniranje medija koje razvijaju mladi za mlade, kao i odgovarajućih edukativnih programa.

Kvalitetna osobna i profesionalna afirmacija mladih ljudi temelji se na primjerenom informiranju i savjetovanju mladih o njihovim pravima i mogućnostima te o uslugama koje im se nude u njihovoj lokalnoj zajednici. Raspon aktivnosti kojima se, sukladno Europskoj povelji o informiranju mladih⁴⁰, može olakšati dostupnost i korištenje informacija među populacijom mladih vrlo je širok te se proteže od informiranja, savjetovanja preko vođenja i uspostavljanja kontakata do edukacije, umrežavanja i upućivanja mladih na specijalizirane usluge. Iako u BiH još uvijek ne postoje sveobuhvatni europski modeli informativnih centara za mlade koji mladim ljudima na jednom mjestu nude široku paletu informativnih i savjetodavnih usluga, utemeljenje takvih informativnih servisnih centara ili usluga treba promatrati kao jedan od važnijih ciljeva unapređenja kvalitete života mladih u lokalnoj zajednici.

Formalni mehanizmi informiranja mladih postoje, ali to nužno ne znači da su mladi informirani!

Informiranost mladih je preduvjet za poboljšanje kvaliteta njihovog života te preduvjet aktivnog učestvovanja mladih u životu zajednice. U svrhu postizanja što većeg stupnja informiranosti mladih, u većini europskih zemalja utemeljeni su info centri za mlade (ICM) koji na jednom mjestu nude veliki izbor informacija iz različitih oblasti života (koji su dostupni i besplatni za sve mlade ljude). Područja u kojima ICM pružaju informacije uobičajeno su: naobrazba (formalna i neformalna), profesionalna orijentacija i upošljavanje, prava mladih i pogodnosti (npr. stipendije, krediti, popusti, besplatne usluge i sl.), slobodno vrijeme, športske i kulturne aktivnosti, praktična pitanja iz svakodnevnog života, europske i međunarodne mogućnosti za mlade te praznici i putovanja.

U pogledu informiranosti svih građana, uključujući i mlade, Vlada TK i gradske/općinske uprave pružaju pravodobne informacije koje su dostupne na službenim stranicama Vlade TK te gradskih/općinskih uprava te putem gradskih/općinskih Vijeća mladih.

---

⁴⁰ Europska povelja o informiranju mladih usvojena je u Batislavi (Slovačka) u studenom 2004. godine na petnaestoj Generalnoj skupštini Europske agencije za informiranje i savjetovanje mladih (ERYICA – *European Youth Information and Counselling Agency*) www.eryica.org/ ERYICA, kao dio svoje temeljne misije smatra obuku info radnika i na taj način uspostavljanje razina kvaliteta usluga u području informiranja mladih. U tom smislu, ERYICA uspostavlja bazu obučanih i certificiranih trenera radi uspostavljanja standarda kvaliteta u informiranju mladih. Yintro – *Trening o osnovama informiranja mladih* je novi trening priručnik koji sadrži četiri bazične oblasti znanja i vještina koje su potrebne info radnicima koji su početnici u ovom polju rada. SHERYICA je internet platforma namijenjena info radnicima. Omogućava prostor za što efikasniju i lakšu razmjenu informacija među info radnicima širom Europe. Vodič za utemeljenje Info centara – projekat realiziran u suradnji sa Savjetom Europe. Sadrži temeljne upute o utemeljenju Info centra, smjernice i principe, praktične informacije, kontakte, mreže.

3.6.5. Dosadašnje strateške mjere/aktivnosti u oblasti aktivnog građanstva, mobilnosti, slobodnog vremena i informiranja

Potreba za unapređenjem infrastrukture u oblasti športa i kulture u TK prepoznata je u strateškom dokumentu “Strategiji razvoja TK 2016. – 2020. godine“, a što se primarno reflektira u definiranom trećem strateškom cilju – SC3: *Poboljšati kvalitetu života, sigurnost i socijalnu uključenost građana i učiniti politiku socijalne zaštite pravičnom i djelotvornom*, te prioritetnom cilju – PC 3.1: *Poticati i razvijati športsko-kulturne aktivnosti*.

Prema Izvješćima o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016.-2020. iz 2016. i 2017. godine u svrhu unapređenja javne infrastrukture u oblasti športa i kulture planirani su sljedeći projekti:

- Izgradnja Športske dvorane u Kladnju, Kalesiji, Brijesnici, Teočaku, Sapni i Čeliću (u tijeku realizacija);
- Izgradnja športske sale OŠ “Hamdija Kreševljakovic” Gradačac (u tijeku realizacija);
- Završetak Privrednokulturno-športskog centra "Bazen" Gračanica (u tijeku realizacija).

Tabela 3. 29. Izazovi potrebe u oblasti aktivnog građanstva, mobilnosti, slobodnog vremena i informiranja

Izazovi	Potrebe
Nizak stupanj aktivnog građanstva mladih (dominira poimanje građanstva temeljenog na dužnosti, a ne odgovornog/angažiranog građanstva)	<ul style="list-style-type: none"> • Osigurati kvalitetan sustav informiranja, savjetovanja i edukacije mladih s ciljem njihovog osnaživanja za aktivno učešće u lokalnoj zajednici
Neodovoljno iskorišten potencijal volonterskog rada	<ul style="list-style-type: none"> • Omogućiti mladima objedinjene informacije o organizatorima volontiranja, volonterskim programima i volonterskim aktivnostima/prilikama
Nedovoljna potpora akademskoj mobilnosti mladih	<ul style="list-style-type: none"> • Oblikovanje i implementacija mjera potpore akademskoj mobilnosti mladih
Dominantan hedonistički stil provođenja slobodnog vremena među mladima	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj infrastrukture za šport i rekreaciju mladih • Unapređenje kvaliteta rada sa djecom i mladima te masovno uključivanje djece i mladih u šport i rekreaciju • Osnaživanje kapaciteta OCD za razvoj i pružanje rekreacijskih sadržaja mladima (npr. edukacija za rad s mladima, posebno s mladima iz ranjivih skupina, pisanje projekata, fundraising, umrežavanje, suradnju i dr.) • Potpora ustanovama/udrugama/projektima iz oblasti kulture i športa • Potaknuti mlade na poduzetništvo kroz kreativnost i kulturno stvaralaštvo • Ustupiti na besplatno korištenje kulturnim i kreativnim potrebama mladih prostore javne infrastrukture za kulturne namjene • Financiranje kulturne produkcije i kreativnog stvaralaštva mladih

4. ANALIZA POTREBA, PROBLEMA I STAVOVA MLADIH U TUZLANSKOM KANTONU

4.1. Uzorak i prikupljanje podataka

Kako bi se prikupili podaci o potrebama, problemima i stavovima mladih na području Tuzlanskog kantona, u periodu od kolovoza do listopada 2019. godine, sprovedeno je eksplorativno istraživanje među populacijom mladih ljudi, starosne dobi od 15 do 30 godina. Cilj eksplorativnog istraživanja je da omogući jasnije razumijevanje istraživanja, odnosno da pomogne u preciznijem definiranju problema i određivanju relevantnih pravaca djelovanja.

Istraživanje je sprovedeno putem online ankete, čije osnovne prednosti temeljeno na Ang (2014), Malhotra et al. (2010) i Saunders et al. (2007) se ogledaju u širokoj geografskoj pokrivenosti, velikom obuhvatu, anonimnosti ispitanika, brzini implementacije, izbjegavanju društveno poželjnih odgovora i racionaliziranju troškova. Kao nedostatke online istraživanja, literatura prepoznaje nešto nižu stopu odgovora, manji broj odgovora na otvorena pitanja anketnog upitnika, te mogućnost kontrole reprezentativnosti uzorka. Iako svjesni i prednosti i nedostataka prilikom izbora metode istraživanja, istraživači moraju biti spremni na „trade off“ između prednosti i ograničenja svakog tipa istraživanja (Cooke i Buckley, 2008). Kako bi se prevazišle manjkavosti i što više iskoristile prednosti online anketiranja, sprovedeno je neprobabilističko uzorkovanje sa pogodnim uzorkom (engl. *convenience sampling*). Anketa je distribuirana online putem društvenih mreža (Facebook) kao i preko e-mailing liste članova radne skupine imenovane od strane Ministarstva za kulturu, šport i mlade TK te učesnika radionica čime je primijenjena snow ball tehnika uzorkovanja. Putem Facebook-a anketa je distribuirana korištenjem plaćenih oglasa čiji je obuhvat dosego 93.200 mladih ljudi sa područja TK. Ključni parametri za ovakvo postavljanje i distribuiranje ankete su bili: mladi ljudi starosne dobi 15 – 30 godina i područje TK. Različite forme e-maila kao i internet istraživanja, predstavljaju jedno od najčešćih formi pogodnog uzorka čija je najveća prednost brzo lociranje i dostupnost željenih ispitanika – mladih ljudi Tuzlanskog kantona. Na ovaj način omogućena je generalizacija rezultata sprovedenog istraživanja za populaciju mladih TK.

Sprovedeno istraživanje je rezultiralo sa finalnim uzorkom od 1.560 ispitanika sa područja cijelog Tuzlanskog kantona. Frekvencija ispitanika po općinama je prikazana u Tabeli *Učešće ispitanika po gradovima i općinama TK*, a očekivano najveća zastupljenost u uzorku dolazi iz Grada Tuzle (31,3%). Procentualno učešće ispitanika po gradovima i općinama u anketi je proporcionalno broju mladih u gradovima/općinama Tuzlanskog kantona prema podacima popisa stanovništva iz 2013. godine.

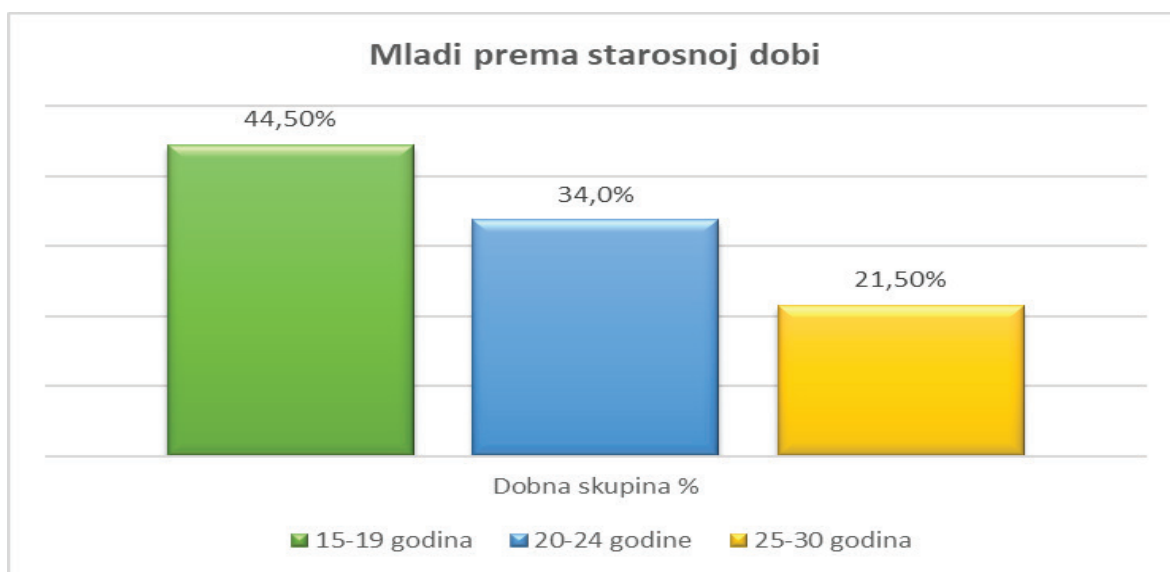
Tabela 4. 1. Učešće ispitanika po općinama i gradovima TK

Grad/općina	Mladi (15-34) ⁴¹		Uzorak	
	N	%	Frekvencija	%
Banovići	6.917	5,4	74	4,7
Čelić	2.911	2,3	94	6,0
Doboj Istok	2.871	2,2	32	2,1
Gračanica	13.039	10,2	172	11,0
Gradačac	11.016	8,6	110	7,1
Kalesija	10.289	8,0	42	2,7
Kladanj	3.703	2,9	46	2,9
Lukavac	12.231	9,5	112	7,2
Sapna	3.572	2,8	24	1,5
Srebrenik	11.660	9,1	100	6,4
Teočak	2.260	1,8	30	1,9
Tuzla	30.162	23,5	488	31,3
Živinice	17.778	13,8	236	15,1
TK	128.409	100	1560	100

U uzorku dominiraju osobe ženskog spola u odnosu na muškarce sa učešćem od 67,6% naprema 32,4%, respektivno. Kada je u pitanju dobna skupina mladih, u uzorku su najviše zastupljeni mladi starosne dobi od 15 do 19 godina (44,5%), zatim od 20 do 24 godine (34%) dok mladi starosne dobi od 25 do 30 godina starosti

⁴¹ FZS, Popis stanovništva iz 2013.

obuhvataju nešto više od 1/5 uzorka (21,5%) što je prikazano na Grafikonu *Dobna skupina mladih*. Prosječna starosna dob mladih ispitanika na razini cijelog uzorka je 20,5 godina.

Slika 4. 1. Mladi prema starosnoj dobi

Najveći broj mladih, čak njih 83,7% živi sa roditeljima, dok samo 7,8% njih živi u vlastitom smještaju. Njihove obitelji su većinom četveročlane (39,7%) i tročlane (23,5%) a unutar njih najčešće su uposleni jedan (41,5%) ili dva člana domaćinstva (34,9%). Posmatrajući uposlenost mladih u uzorku, prije svega potrebno je podsjetiti da uzorak obuhvata mlade starosne dobi 15 - 30 godina, te da je dio mladih trenutno uključen u formalnu naobrazbu (osnovnu, srednju, visoku). Za potrebe ovog istraživanja, pod neuposlenim mladim su se posmatrali svi oni koji trenutno ne rade, bez obzira na razloge, a koji analogno prethodno navedenom mogu biti učenici, studenti i sl. Dakle, neuposlenost mladih navedena u Tabeli *Socio-demografski pokazatelji mladih osoba obuhvaćenih istraživanjem* ne predstavlja stopu neuposlenosti po ILO definiciji (engl. *International Labour Organization*) već se odnosi na mlade starosne dobi 15 - 30 godina obuhvaćene ovim uzorkom.

Naredna tabela daje pregled izabranih socio-demografskih karakteristika posmatranog uzorka.

Tabela 4. 2. Socio-demografski pokazatelji mladih osoba obuhvaćenih istraživanjem

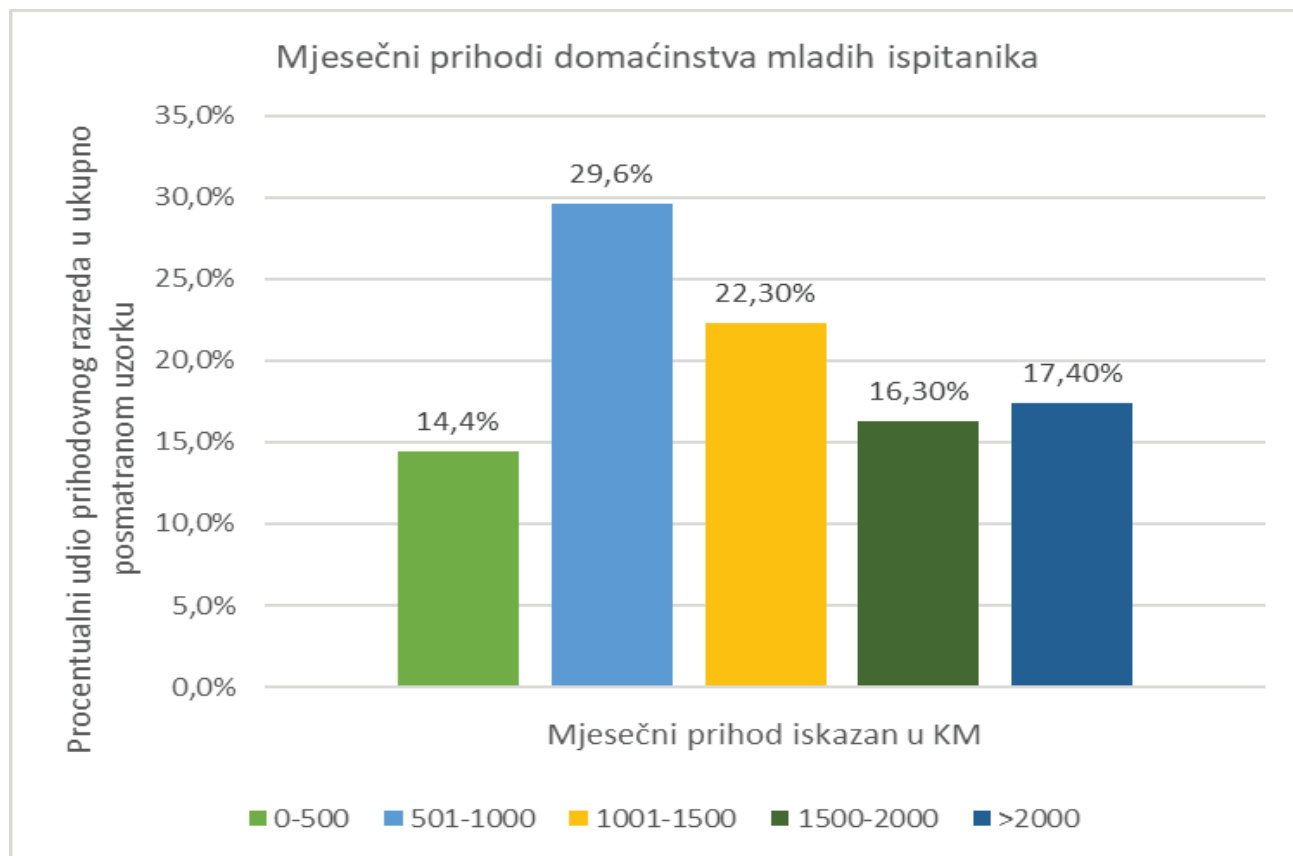
Stambeni status	%	Uposlenost članova domaćinstva	%
Sa roditeljima	83,7	Niti jedan član domaćinstva	13,8
U vlastitom stanu/kući	7,8	Jedan član	41,5
Kao podstanar	5,9	Dva člana	34,9
U đlačkom/studentском domu	2,6	Tri člana	8,2
Ukupno	100	Četiri člana	1,5
		Ukupno	100
Područje življenja	%		
Ruralno	47,9	Uposlenost mladih	%
Urbano	52,1	Uposleni	16,2
Ukupno	100	Neuposleni	83,8
		Ukupno	100
Veličina domaćinstva	%		
Jedan član	1,9	Bračni status	%
Dva člana	10,1	Sam/a	66,8
Tri člana	23,5	Ne želim da odgovorim	13,6

Četiri člana	39,7	U bračnoj zajednici	11,7
Pet članova	16,1	U partnerskoj zajednici	7,9
Šest i više članova	8,7	Ukupno	100
Ukupno	100		

Kako bi se detaljnije ispitale i objasnile veze među navedenim socio-ekonomskim pokazateljima, urađena je kros-tabelarna analiza koja ukazuje na naredno:

- Posmatrajući uposlenost i dobne skupine, 64,3% uposlenih pripada starosnoj skupini mladih od 25 do 30 godina.
- 88,5% mladih koji nisu uposleni, živi sa roditeljima.
- 71,1% mladih koji su neuposleni su sami (nisu u bračnoj ili partnerskoj zajednici).

Posmatrajući strukturu obitelji ispitanika, 37,1% domaćinstava mladih koji su obuhvaćeni uzorkom navode da nemaju djecu kao članove domaćinstva, dok 53,6% domaćinstava ima jedno ili dvoje djece (24,5% i 29,1% respektivno). Manji broj mladih dolazi iz obitelji koje broje troje djece (7,2%) dok samo 2,2% mladih u okviru domaćinstva ima četiri i više djece. Posmatrajući broj umirovljenih članova u domaćinstvima, 21,9% mladih posmatranog uzorka dolazi iz domaćinstava koja imaju jednog umirovljenog člana, 3,7% domaćinstava imaju po dva umirovljena člana a nekolicina njih ima tri ili četiri umirovljena člana (sumarno 1%). Najveći broj ispitanika u okviru svog domaćinstva nema umirovljene članove (73,3%). Veličina i struktura članova obitelji posebno dobijaju na značaju kada se uporede sa ukupnim prihodima domaćinstava iz kojih mladi dolaze. Prihodi domaćinstava čiji su mladi ispitanici članovi se najčešće kreću u rasponu od 501KM – 1.000KM (29,6%) a zatim 1.001 KM – 1.500 KM (22,3%). Sa iznosima manjim od 500KM raspolaže čak 14,4% domaćinstava. Graf *Ukupni prihodi domaćinstva* daje pregled mjesečnih prihoda po prihodovnim razredima.

Slika 4. 2. Ukupni prihodi domaćinstva

Iako bi bilo za očekivati da brojnije obitelji imaju veće prihode, rezultati istraživanja ukazuju na suprotno. Kao što tabela *Veličina obitelji i ukupni prihodi* pokazuje, i one obitelji koje imaju veći broj članova i dalje se najčešće kreću u prihodovnom rangu od 1.000 KM do 1.500KM ili do 2.000KM.

Tabela 4. 3. Veličina obitelji i ukupni prihodi

Veličina obitelji	Ukupni prihodi iskazani u KM					Ukupno
	<500	501-1000	1001-1500	1501-2000	>2000	
jedan član	46,7%	33,3%	6,7%	0,0%	13,3%	100%
dva člana	22,8%	38,0%	11,4%	17,7%	10,1%	100%
tri člana	15,9%	34,6%	21,4%	13,7%	14,3%	100%
četiri člana	10,0%	27,7%	26,4%	17,4%	18,6%	100%
pet članova	13,6%	28,0%	22,4%	18,4%	17,6%	100%
šest članova	14,7%	19,1%	22,1%	16,2%	27,9%	100%

Kod 91,5% ispitanika socijalnu pomoć ne prima niti jedan član domaćinstva, dok među korisnicima socijalne pomoći se najčešće nalazi jedan (6,3%) ili dva (1,4%) člana domaćinstva iz kojeg dolaze mladi ljudi. Ipak, ovo istraživanje je pokazalo da obitelji mladih koji su uzeli učešće u istraživanju nekada broje i po tri, četiri ili pet članova koji su korisnici socijalne pomoći (0,8%) što zapravo implicira da se radi o cijelim obiteljima koje su primatelji ovog vida pomoći.

Mlade osobe sa invaliditetom su uzele učešće u ukupnom uzorku sa 3,9%, a važno je spomenuti i da od ukupnog broja ispitanika njih 11,7% u domaćinstvu ima jednu osobu sa invaliditetom a 1,7% živi u istom domaćinstvu sa dvije osobe sa invaliditetom.

U obrazovnoj strukturi ispitanika dominiraju mlade osobe koje imaju status učenika/studenta (70,4%) dok 29,6% ispitanika trenutno ne pohađa određenu razinu formalne naobrazbe. Detaljan prikaz obrazovne strukture ispitanika je prikazan prema dva kriterija:

a) za učenike/studente koji su dio formalnog sustava naobrazbe i

b) za ispitanike koji su izvan formalnog sustava naobrazbe.

Među prvom skupinom su najviše zastupljeni studenti dodiplomskog studija (39,4%) i učenici srednjih škola (32,5%), dok se među drugom skupinom kao najveći završeni stupanj naobrazbe navodi četverogodišnja srednja škola. (38,8%) i dodiplomski studij, bakaleurat (35,3%).

Tabela 4. 4. Obrazovna struktura ispitanika

a) Učenici/studenti unutar formalnog obrazovnog sustava	%
Osnovna škola	23,5
Srednja škola	32,5
Dodiplomski studij	39,4
Postdiplomski studij/master studij	4,0
Doktorski studij	0,6
Ukupno	100
b) Ispitanici izvan formalnog obrazovnog sustava	%
Osnovna škola	3,0
Trogodišnja stručna škola	7,8
Četverogodišnja srednja škola	38,8
Viša škola	3,4
Bakaleurat (dodiplomski)	35,4
Master	9,9
Doktorat	1,7
Ukupno	100

4.2. Analiza rezultata istraživanja

U nastavku su predstavljeni rezultati istraživanja koji se odnose na probleme sa kojima se mladi suočavaju u zajednici u kojoj žive, diskriminaciju, isključenost i njihove uzroke te potrebe mladih. Također, ovaj dio daje pregled nalaza istraživanja koji se odnose na probleme i potrebe osoba sa invaliditetom. Najveći dio analize je predstavljen kroz pojedine tematske oblasti koje tretiraju probleme, potrebe i stavove mladih a odnose se na: 1) naobrazbu; 2) upošljavanje i poduzetništvo; 3) zdravstvenu zaštitu; 4) socijalnu zaštitu; 5) aktivizam mladih; 6) mobilnost; 7) informiranje i 8) slobodno vrijeme.

4.2.1. Problemi mladih

Zakon o mladima FBiH predviđa izradu strategije prema mladima (članak 4. stavak 7. i članak 11. stavak 2.) koja se definira, usvaja i provodi na temelju istraživanja o potrebama i problemima mladih. Iako su potrebe, problemi i stavovi mladih detaljno ispitani kroz ključne oblasti, sprovedeno istraživanje je kroz dizajn anketnog upitnika dodatno predvidjelo i akcentiralo probleme i potrebe mladih.

Top 3 problema koje mladi TK identificiraju kroz sprovedeno istraživanje su: zagađenje okoliša (79,6% mladih), utjecaj politike na život (71,9% mladih) i troškovi života (70,8% mladih)!

U cilju identifikacije najvećih problema sa kojima se suočavaju mladi TK, ispitanicima je kroz anketni upitnik ponuđeno pitanje dihotomnog tipa (da/ne) sa potencijalnom listom problema prepoznatih kroz analizu sekundarnih podataka. Pored izbora problema sa navedene liste, kroz pitanje otvorenog tipa ispitanici su mogli navesti sve ostale probleme koje smatraju bitnim a koji eventualno nisu navedeni na listi. Od ukupno 26 stavki koje se odnose na opis problema, 16 problema u svojim zajednicama je prepoznalo više od pola mladih. Samo 10 (od 26) problema na razini zajednice u kojoj žive je identificiralo manje od 50% mladih ali treba napomenuti da su čak i ti problemi nominirani od strane minimalno 35,1% mladih. Drugim riječima, najmanje trećina mladih ljudi posmatranog uzorka ukazuje na svaki od navedenih 26 problema (Tabela *Problemi mladih u zajednici*).

Najveći broj mladih, njih 79,6% identificira problem zagađenja okoliša. Prema rezultatima ankete, zagađenje okoliša je daleko ispred problema koji se odnose čak i na egzistencijalna pitanja poput mogućnosti upošljavanja, ambijenta za pokretanje vlastitog biznisa, mogućnosti za zdravstvenu i socijalnu zaštitu ili sigurnosti, prava manjina i slično. Poređenja radi, prema EU strategiji za mlade za period 2019.-2027., jedan od 11 ciljeva politika EU prema mladima fokus stavlja na izgradnju društva u kojem svi mladi treba da budu aktivno uključeni, educirani i sposobni da doprinose zaštiti okoliša jer održivi način života prema politikama EU više nije izbor nego obveza.

Utjecaj politike na život, troškovi života i korupcija su također identificirani kao problemi među iznimno visokom stopom mladih (71,9%, 70,8%, 70,5% respektivno). Više od dvije trećine mladih (68,7%) kao problem unutar svoje zajednice prepoznaje i lošu putnu infrastrukturu, nepoštivanje zakona, ekonomsku situaciju, mogućnosti za upošljavanje, efikasnosti lokalne uprave (60,4%-68,7% mladih). Interesantno je primijetiti da su mladi potpuno svjesni potrebe za kulturnim sadržajima te čak 60% njih ovo navodi kao problem. Komparacije radi, kultura kao problem je prepoznata na sličan način kao i mogućnosti upošljavanja (60,6%) ili efikasnost lokalne uprave (60,4%), što dodatno potvrđuje ulogu i značaj institucija kulture u životu mladih ljudi. Zbrinjavanje otpada te (ne)postojanje jednakih prava za sve su također visokorangirani problem.

Kriminal (57,2%), zabavni sadržaji (57,1%), ambijent za pokretanje vlastitog biznisa (52,9%) te javna rasvjeta (50,6%) su dodatni problemi koje prepoznaje više od polovine mladih.

Kada je riječ o naobrazbi, u poređenju sa ostalim stavkama, najmanji procenat mladih je identificirao problem u mogućnostima za naobrazbu a nešto više od pola ispitanika (50,9%) ne vidi problem u ovoj stavci. Kao mnogo veći problemi od naobrazbe izdvojili su se problemi poput: javne rasvjete (50,6%), komunalnih usluga (48,1%), javnog prijevoza (42,8%), kanalizacije (41,4%), vodovoda (40,5). Značajan broj mladih problem vidi i u mogućnostima koje imaju na raspolaganju po pitanju zdravstvene (44,5%) i socijalne zaštite (42,1%). Veliki broj mladih TK upućuje i na problem koji se odnosi na športske sadržaje (46%).

Prema nalazima istraživanja sigurnost u lokalnoj zajednici kao problem prepoznaje 40,5% mladih a 37,9% mladih se u okviru svoje zajednice suočava i sa problemima koji se odnose na prava manjina.

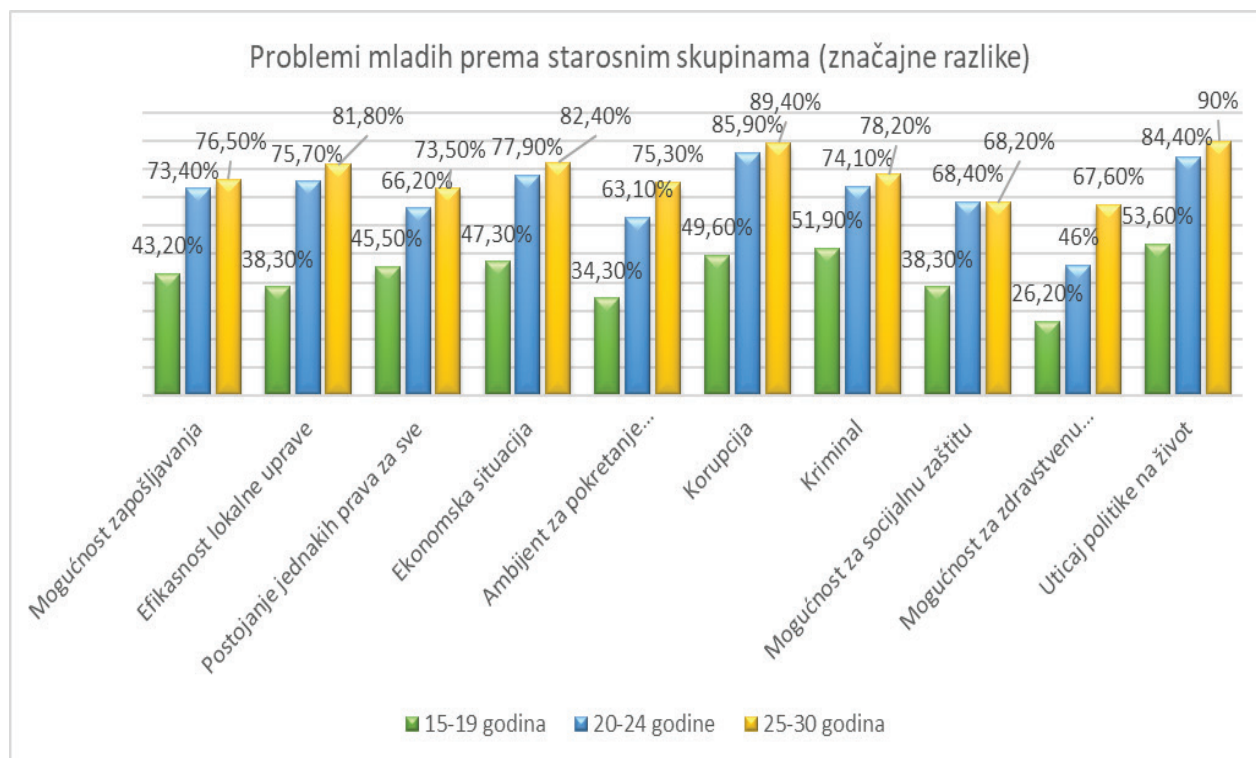
Tabela 4. 5. Problemi mladih u zajednici

#	Problemi mladih u zajednici	Odgovori ispitanika			Ukupno
		Da	Ne	Bez odgovora	
1.	Zagađenje okoliša	79.6	13.2	7.2	100
2.	Utjecaj politike na život	71.9	14.7	13.3	100
3.	Troškovi života	70.8	17.2	12.1	100
4.	Korupcija	70.5	14.5	15.0	100
5.	Putevi	68.7	22.8	8.5	100
6.	Poštivanje zakona	66.7	20.9	12.4	100
7.	Ekonomska situacija	65.3	21.7	13.1	100
8.	Mogućnost za upošljavanje	60.6	23.5	15.9	100
9.	Efikasnost lokalne uprave	60.4	20,6	19.0	100
10.	Kulturni sadržaji	60.0	29.4	10.6	100
11.	Zbrinjavanje otpada	59.1	27.2	13.7	100
12.	Postojanje jednakih prava za sve	58.6	28.5	12.9	100
13.	Kriminal	57.2	27.2	15.6	100
14.	Zabavni sadržaji	57.1	32.4	10.5	100
15.	Ambijent za pokretanje vlastitog biznisa	52.9	24.4	22.7	100
16.	Javna rasvjeta	50.6	39.6	9.7	100
17.	Komunalne usluge	48.1	39.0	12.9	100
18.	Športski sadržaji	46.0	41.7	12.3	100
19.	Mogućnost za zdravstvenu zaštitu	44.5	38.5	17.1	100
20.	Javni prijevoz	42.8	45.5	11.7	100
21.	Mogućnost za socijalnu zaštitu	42.1	33.1	24.9	100
22.	Kanalizacija	41.4	46.7	11.9	100
23.	Sigurnost	40.5	48.2	11.3	100
24.	Vodovod	40.5	46.8	12.7	100
25.	Prava manjina	37.9	33.3	28.7	100
26.	Mogućnost za naobrazbu	35.1	50.9	14.0	100

Generalno, mladi starije dobi (20-24 i 25-30 godina) u većoj mjeri ukazuju na prisustvo problema u različitim područjima pružanja javnih usluga na razini lokalne zajednice nego mladi dobi između 15 i 19 godina. Uporabom Pearsonovog hi-kvadrat testa ustanovljene su statistički značajne razlike sa visokim efektom (Cramer V

> 0.3) na naredne probleme među mladima različitih starosnih skupina: mogućnost upošljavanja, efikasnost lokalne uprave, postojanje jednakih prava za sve, ekonomska situacija, ambijent za pokretanje vlastitog biznisa, korupcija, kriminal, mogućnost za socijalnu zaštitu, mogućnost za zdravstvenu zaštitu i utjecaj politike na život (Graf *Problemi mladih prema starosnim skupinama*).

Slika 4. 3. Problemi mladih prema starosnim skupinama

Posmatrajući probleme prema spolnoj strukturi, nalazi istraživanja sugeriraju da djevojke u većem broju nego muškarci ocjenjuju navedene probleme te kod ponuđenih problema nisu pronađene značajnije statističke razlike. Ipak treba istaći da veći procenat djevojaka u odnosu na mladiće kao problem prepoznaje sigurnost (hi-kvadrat test signifikantan) ali statistička jačina kauzalnosti je slaba (Cramer $V < 0.2$). Presjek problema prema spolnoj strukturi pokazuje još i da ispitanici oba spola u gotovo jednakom omjeru kao problem posmatraju ambijent za pokretanje vlastitog biznisa ($\chi^2 = 53,2\%$, $M = 52,4\%$)⁴². Ostali problemi obuhvaćeni ovim setom pitanja ne pokazuju statistički značajne razlike među spolovima što znači da ih i mladići i djevojke jednako nominiraju kao probleme.

Kako bi dobili nalaze istraživanja koji ukazuju na specifičnosti problema u urbanim/ruralnim sredinama, rađena je pripadajuća kros-tabulacija i hi-kvadrat test. U nastavku su najznačajniji rezultati analize.

- Javni prijevoz kao problem identificira veći broj mladih iz ruralnih u odnosu na urbanu sredinu.
- Korupciju kao problem navodi veći broj mladih iz urbanih sredina (u odnosu na ruralne).
- Kriminal kao problem više prepoznaju mladi urbanih sredina (u odnosu na ruralne).
- Problem sigurnosti navodi veći broj mladih iz urbane sredine (u odnosu na ruralnu).

⁴² Hi kvadrat (2) = 1,991, Sig. > 0,05

Problem javne rasvjete navodi gotovo identičan broj mladih u ruralnim (50,5%) i urbanim sredinama (50,7%)⁴³ a i ostali problemi iz ponuđenog seta pitanja ne pokazuju statistički značajne razlike prema sredini iz koje dolaze mladi već upućuju da se ti problemi mogu posmatrati univerzalno za obje sredine.

Problemi mladih su dodatno predstavljeni prema gradovima/općinama iz kojih mladi dolaze i taj prikaz je dat u Tabeli *Problemi mladih prema općinama/gradovima*.

Kroz narrative ispitanika anketnog upitnika, te transkripte učesnika radionica, prethodnih 26 problema je potvrđeno i dodatno elaborirano. U nastavku se nalazi nekoliko citata iz otvorenog anketnog pitanja gdje su mladi trebali navesti probleme koji eventualno nisu spomenuti ili su mogli dodatno iznijeti svoj stav. Prema nekim od odgovora problemi su:

„*„Virus“ među ljudima koji jede sve mrvice koje su ostale od ljudskosti i komšijske dobronamjernosti. Sve je u nekom haosu*”. (N.N., TK)

„*Sve više pasa lualica*.” (N.N., TK)

„*Problem nepostojanja pješačkih staza i pješačkih prijelaza, problem nesigurnosti đaka na putu do škole*.” (N.N., TK)

„*Niske plaće zbog kojih se ne može napredovati kao mladi stanovnik ovog područja i neosiguravanje u firmama čak i nakon šest mjeseci rada. U Gračanici mladi imaju problem sa mjestima za zabavu za izlazak i organizaciju zabavnih projekata za mlade*.”

„*Problemi su sa zagađenosti rijeke Spreče koja sadrži u sebi teške metale i onda kada ta rijeka poplavi dođe u kontakt sa njivama poljoprivrednika koji to povrće, voće i žitarice ne mogu prodati jer kupci ne žele kupiti to iz „Sprečkog polja”*.”

„*Voljeli bismo da se izgradi športska dvorana pored srednje škole koja je započeta sa izgradnjom prije par godina i još nije završena jer đaci koji trebaju da imaju tjelesni odgoj imaju ga u lošim uvjetima gdje i po četiri razreda se raspremaju u maloj sobici i kad se ne stignu svi raspreniti kasne na naredne časove*.” (N.N., TK)

---

⁴³ Hi-kvadrat (2) = 4,096, Sig. > 0,05

Tabela 4. 6. Problemi mladih prema gradovima/općinama TK

Problemi	Gradovi/Općine TK												
	Banovići (%)	Čelić (%)	Doboj Istok (%)	Gračanica (%)	Gradačac (%)	Kalesija (%)	Kladanj (%)	Lukavac (%)	Sapna (%)	Srebrenik (%)	Teočak (%)	Tuzla (%)	Živinice (%)
Mogućnost za upošljavanje	56,8	63,8	50,0	48,8	56,4	85,7	39,1	71,4	66,7	48,0	60	67,2	58,5
Mogućnost za naobrazbu	32,4	44,7	50,0	31,4	40,0	47,6	34,8	35,7	16,7	34,0	53,3	30,3	38,1
Javni prijevoz	45,9	51,1	56,3	34,9	47,3	66,7	39,1	50	41,7	34,0	40	37,7	48,3
Sigurnost	27,0	38,3	68,8	48,8	36,4	57,1	47,8	55,4	16,7	50,0	13,3	59,0	43,2
Efikasnost lokalne uprave	51,4	44,7	75,0	53,5	63,6	81,0	34,8	69,6	66,7	50,0	46,7	72,5	48,3
Zabavni sadržaji	54,1	61,7	68,8	68,8	61,8	81,0	56,5	67,9	58,3	52,0	40,0	54,9	50,8
Kulturni sadržaji	54,1	70,2	75,0	59,3	74,5	81,0	56,5	73,2	75,0	56,0	40,0	54,1	55,1
Športski sadržaji	32,4	59,6	31,3	33,7	43,6	66,7	43,5	57,1	58,3	50,0	40,0	42,2	49,2
Postojanje jednakih prava za sve	43,2	44,7	37,5	52,3	52,7	71,4	60,9	64,3	75,0	56,0	53,3	64,8	57,6
Ekonomska situacija	62,2	59,6	87,5	53,5	61,8	81,0	52,2	80,4	66,7	50,0	60,0	74,2	56,8
Komunalne usluge	45,9	53,2	56,3	40,7	38,2	66,7	39,1	62,5	33,3	50,0	26,7	50,4	45,8
Putevi	73,0	66,0	75,0	62,8	60,0	71,4	47,8	78,6	66,7	52,0	40,0	78,3	66,1
Vodovod	43,2	46,8	56,3	37,2	49,1	38,1	34,8	53,6	25,0	30,0	20,0	33,2	54,2
Kanalizacija	35,1	53,2	56,3	39,5	47,3	47,6	30,4	51,8	16,7	38,0	26,7	38,5	44,9
Javna rasvjeta	48,6	46,8	68,8	59,3	36,4	57,1	56,5	55,4	75,0	34,0	40,0	54,9	43,2
Zagađenje okoliša	75,7	68,1	87,5	82,6	80,0	81,0	69,6	82,1	58,3	66,0	46,7	86,9	79,7
Ambijent za pokret. vlastitog biznisa	54,1	40,4	62,5	51,2	43,6	71,4	47,8	58,9	50,0	38,0	40,0	61,9	46,6
Zbrinjavanje otpada	54,1	53,2	56,3	59,3	56,4	66,7	60,9	66,1	41,7	54,0	40,0	61,5	61,0
Korupcija	64,9	38,3	87,5	65,1	78,2	90,5	65,2	80,4	91,7	56,0	60,0	79,1	63,6
Poštovanje zakona	59,5	53,2	75,0	64,0	69,1	81,0	65,2	76,8	66,7	54,0	53,3	74,6	57,6
Kriminal	56,8	25,5	62,5	53,5	56,4	90,5	52,2	67,9	50,0	44,0	26,7	68,0	50,0
Mogućnost za socijalnu zaštitu	37,8	29,8	37,5	38,4	40,0	42,9	30,4	51,8	50,0	42,0	26,7	48,8	37,3
Mogućnost za zdravstvenu zaštitu	56,8	31,9	62,5	46,5	52,7	47,6	34,8	46,4	25,0	32,0	33,3	47,5	40,7
Utjecaj politike na život	83,8	42,6	87,5	62,8	83,6	95,2	60,9	82,1	91,7	64,0	53,3	79,1	61,0
Troškovi života	73,0	55,3	75,0	64,0	67,3	90,5	56,5	83,9	83,3	58,0	60,0	77,5	66,9
Prava manjina	35,1	25,5	25,0	38,4	40,0	33,3	26,1	41,1	41,7	34,0	33,3	41,8	39,8

4.2.2. Diskriminacija i isključenost

U najširem smislu, diskriminacijom se smatra svaki čin razlikovanja i nejednakog tretmana jedne osobe ili skupine osoba zbog njihovih osobnih karakteristika koje ih čine drugačijim od ostalih po nekom osnovu. Zajedno sa društvenom nejednakošću i društvenom isključenosti, diskriminacija čini tzv. ukleti trokut svakog društva. Može se posmatrati kroz različite znanstvene discipline poput psihologije (na razini pojedinca), ekonomije (npr. tržište rada je mjesto gdje se najčešće sreće diskriminacija u BiH i to po osnovu spola, nacionalne pripadnosti i invaliditeta⁴⁴) ili sociologije (kao rezultat društvenih procesa). U BiH, Zakon o zabrani diskriminacije člankom 2. stavkom 1. jasno definira šta se podrazumijeva pod diskriminacijom⁴⁵.

Nalazi istraživanja pokazuju da 38,3% mladih ispitanika se osjetilo diskriminiranim i isključenim u svojoj zajednici, 17,6% je bilo žrtvom psihičkog i fizičkog nasilja u obitelji a čak 31,6% mladih je bilo žrtvom vršnjačkog nasilja!

Kako bi se adekvatno odgovorilo i na ovaj društveni problem, anketnim upitnikom kreiranim za potrebe ovog istraživanja, kreiran je i set pitanja koji tretira tematiku diskriminacije, isključenosti i nejednakosti. Pitanja su dihotomnog tipa i za svaku od ponuđenih opcija ispitanici su trebali označiti da/ne odgovor.

Nalazi istraživanja pokazuju da 38,3% mladih ispitanika se osjetilo diskriminiranim i isključenim u svojoj zajednici, dok 51,5% mladih nije bilo a 10,1% mladih nije željelo dati odgovor na ovo pitanje. Daljnji rezultati analize tretiraju razloge diskriminacije i isključenosti među skupinom mladih ispitanika koji su u prethodnom pitanju potvrdno odgovorili na diskriminaciju i isključenost.

Kao najčešće razloge diskriminacije i isključenosti, mladi navode životni stil te društveni i materijalni status (Tabela *Uzroci diskriminacije i isključenosti mladih*). Stavke koje su odraz materijalnog statusa su praćene sa razlozima diskriminacije koji se odnose na političko uvjerenje, izgled i spol. Među 23,1% i 18,1% ispitanika religija i nacionalna pripadnost su uzroci diskriminacije, respektivno. Razinu naobrazbe kao razlog diskriminacije navodi čak 20,7% mladih. Manje od desetine ispitanog uzorka navodi kao uzroke diskriminacije i isključenosti: seksualno opredjeljenje (8%), poteškoće u razvoju i učenju (7%), invaliditet (2%) te rodni identitet (1%).

Tabela 4. 7. Uzroci diskriminacije i isključenosti mladih

#	Razlozi diskriminacije i isključenosti	Odgovori ispitanika			Ukupno
		Da	Ne	Bez odgovora	
1.	Životni stil	52,5	34,8	12,7	100
2.	Društveni status	49,9	38,1	12,0	100
3.	Materijalni status	49,8	36,8	13,4	100
4.	Političko uvjerenje	43,2	41,1	15,7	100
5.	Izgled	39,1	47,5	13,4	100
6.	Spol	28,8	58,5	12,7	100
7.	Religija	23,1	64,2	12,7	100

⁴⁴ Preuzeto sa <https://www.diskriminacija.ba/%C5%A1ta-je-diskriminacija>, zadnji datum pristupa 12.10.2019.

⁴⁵ „Svako različito postupanje uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojoj osobi ili skupini osoba i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na temelju njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditet, starosna dob, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugoj udruzi, naobrazbe, društvenog položaja i spola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojoj osobi onemogućiti ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima života.“

8.	Nivo naobrazbe	20,7	64,2	15,1	100
9.	Nacionalna pripadnost	18,1	68,2	13,7	100
10.	Seksualno opredjeljenje	8,0	72,2	19,8	100
11.	Poteškoće u razvoju i učenju	7,0	77,6	15,4	100
12.	Invaliditet	2,0	81,3	16,7	100
13.	Rodni identitet (npr. transgender, transseksualni)	1,0	74,9	24,1	100

Od ukupnog broja ispitanika, 17,6% je potvrdno odgovorilo da su bili žrtve psihičkog i fizičkog nasilja u obitelji a čak 31,6% mladih je bilo žrtvom vršnjačkog nasilja. Među uposlenima, mobing na radnom mjestu potvrđuje 4,5% mladih ispitanika, 10,4% navodi da nisu bili žrtve mobinga dok 85,1% ispitanika nije dalo odgovor na ovo pitanje.

Kako bi se ispitala razlike u pogledu na problem diskriminacije i isključenosti među tri starosne skupine (15-19, 20-24 i 25-30) rađeno je kros-tabeliranje sa Pearsonovim hi-kvadrat testom. Nalazi ovih testova pokazuju da ispitanici najmlađe starosne skupine značajno više kao uzrok diskriminacije navode izgled, rodni identitet i seksualno opredjeljenje. Dodatno, statistički jaku kauzalnost (Cramer $V > 0,3$) srećemo između dobnih skupina od 15-19 i 25-30 godina a srednju jačinu veze srećemo u dobnjoj skupini od 15-19 i 20-24 godine. Ovo znači da se ispitanici starosne dobi od 15-19 godina češće sreću sa diskriminacijom po osnovu izgleda, rodnog identiteta i seksualnog opredjeljenja u odnosu na ispitanike starije od 20 godina. Religija, nacionalna pripadnost, društveni status, materijalni status, naobrazba, životni stil i političko uvjerenje su najviše prepoznati kao uzroci diskriminacije među ispitanicima starosne skupine od 25-30 godina, posebno u usporedbi sa ispitanicima najmlađe dobi (15-19 godina).

Isto testiranje je rađeno i za ispitanike koji dolaze iz urbanih i ruralnih sredina a rezultati pokazuju značajne razlike urbanih u odnosu na ruralne sredine za materijalni status, razina naobrazbe, nacionalnu i religijsku pripadnost. Ovo znači da djevojke i mladići koji žive u urbanim sredinama kao uzrok diskriminacije više navode materijalni status, razinu naobrazbe, nacionalnu i religijsku pripadnost nego njihovi vršnjaci u ruralnim sredinama. Za ostale izvore diskriminacije i isključenosti u ovoj kategoriji (urbano-ruralno) nisu pronađene statistički značajne razlike što znači da se svi mladi u jednakom broju susreću sa ostalim uzrocima diskriminacije navedenim u Tabeli *Uzroci diskriminacije i isključenosti mladih*.

Obzirom da je i ovo pitanje osim ponuđenih odgovora, mladim ljudima dalo mogućnost da navedu i komentiraju izvore diskriminacije, u nastavku navodimo nekoliko narativa.

„Uposlena sam na određeno vrijeme i ne primam plaću adekvatnu za moju stručnu spremu.” (N.N., TK)

“Zato što sam rođen i živim na selu.

Što sam politički neaktivan...

Što imam samo srednju školu.

Nemam sredstva da "poguram" za razgovor za posao u struci..." (N.N., TK)

“Građanin doseljenik/raseljena osoba.” (N.N., TK)

“Diskriminacija pri dodjeli općinskih i kantonalnih stipendija po principu: ako ti je otac preživio u ratu (iako mu je sve oteto i bio je zarobljen), ništa za tebe, bez obzira na 5.0 prosjek u srednjoj školi i 9.3 na fakultetu.” (N.N., TK)

“Hidžab i nikab kao prepreka bez obzira na "more" diploma, edukacija, praksi, jezika, elokventnosti, talenta, iskustva itd.” (N.N., TK)

„Dijete razvedenih roditelja.“ (N.N., TK)

4.2.3. Potrebe mladih

Kvalitet života je suvremeni koncept koji koriste različite struke poput medicine, psihologije, sociologije, ekonomije, politike itd. Unutar njih, kvaliteta života se definira obično uzimajući u obzir manji broj dimenzija koje su usko vezane za potrebe te struke (Pehlić, 2014). Općenito gledano, kvalitet života predstavlja stupanj blagostanja koji je dosegao neki pojedinac ili društvo. Obično se posmatra kroz set faktora koji djeluju na život društva i pojedinaca unutar njega. Ipak treba istaći da je kvalitet života prije svega psihološka kategorija koja ne mora nužno da proizilazi iz zadovoljavanja osnovnih životnih potreba, već se vezuje i za kompletnu psihološku strukturu pojedinca koja interaktivno djeluje sa fizičkim i socijalnim okruženjem u kojem živi (Krizmanić i Kolesarić, 1989). Svaki pojedinac ima brojne i različite izvore zadovoljstva i nezadovoljstva, a kontekst u kojem pojedinac živi može smanjiti ili proširiti raspon mogućih izvora zadovoljstva. Djelovanje objektivnih okolnosti u dobroj mjeri počiva na sustavu vrijednosti i interesima pojedinca (Kvrgić, 2001).

Sukladno navedenom, kvaliteta života se odnosi na subjektivni osjećaj zadovoljstva kojeg je moguće procijeniti na nekoj skali te objektivne uvjete koje dovode do tog zadovoljstva, a koji se mogu empirijski istraživati. Najčešće, indikatorima kvalitete života se smatraju: zdravstveni status, kvaliteta naobrazbe, uvjeti rada (uposlenost), kvaliteta stanovanja, ishrane, odijevanja i slobodnog vremena, te razina socijalne sigurnosti i ljudske slobode (Lay, 1991).

Na temelju analize sekundarnih izvora podataka i teorijskih okvira, za potrebe ovog istraživanja kreiran je poseban set pitanja koja ispituju potrebne elemente za kvalitetan život mladih u TK. U okviru pitanja „Ono što je meni potrebno za kvalitetan život“ mladi su trebali da svaku od ponuđenih tvrdnji ocijene na skali od 1 (apsolutno se ne slažem) do 5 (apsolutno se slažem) a njihovi odgovori su predstavljeni u narednoj tabeli.

Tabela 4. 8. Potrebe i kvaliteta života mladih

#	Tvrdnje	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Mogućnost da ostvarim svoje ciljeve	4,48	0,023	0,886
2.	Imati ista prava i mogućnosti kao i drugi ljudi	4,48	0,025	0,941
3.	Mogućnost za posao	4,45	0,027	1,029
4.	Mogućnost da putujem	4,41	0,024	0,923
5.	Mogućnost za učenje i stjecanje novih iskustava	4,40	0,025	0,941
6.	Mogućnost da dobijem potporu od institucija sustava ako budem imao potrebu (zdravlje, socijalna zaštita, itd)	4,39	0,025	0,971
7.	Osjećaj osobne sigurnosti	4,37	0,026	0,974
8.	Pozitivan stav zajednice prema mladima	4,33	0,025	0,948
9.	Osjećaj finansijske sigurnosti	4,33	0,026	0,997
10.	Mogućnost da pokrenem svoj posao	4,27	0,027	1,2
11.	Osjećaj neovisnosti	4,22	0,027	1,031
12.	Raznovrsnost društvenih sadržaja (npr. kulturnih, obrazovnih, športskih, znanstvenih i slično)]	4,19	0,027	1,032
13.	Ambijent za planiranje obitelji	4,19	0,029	1,064
14.	Mogućnost da se čuje moj glas	4,12	0,026	0,991
15.	Mogućnost dobijanja informacija o dešavanjima u zajednici	4,11	0,025	0,928
16.	Umrežavanje sa mladima u TK, državi, regiji i svijetu	4,04	0,027	0,990
17.	Mogućnost za utjecaj na odluke vlasti	3,99	0,030	1,135
18.	Osjećaj da pripadam zajednici	3,84	0,027	1,033
19.	Pozitivni primjeri iz okruženja koji me motiviraju (npr. Jusuf Nurkić, Larisa Cerić, Amel Tuka)	3,82	0,028	1,031
20.	Osjećaj da sam angažiran/a u zajednici	3,81	0,027	1,030

Ponuđene tvrdnje ispitanici su ocijenili prosječnom ocjenom u rasponu 3,81 (osjećaj da sam angažiran u zajednici) do 4,48 (mogućnost da ostvarim svoje ciljeve i imati ista prava i mogućnosti kao i drugi ljudi). Šesnaest od ukupno ponuđenih dvadeset tvrdnji mladi su ocijenili prosječnom ocjenom većom od 4 (tvrdnje rednog broja od 1 do 16) što ukazuje da su sve potrebe obuhvaćene navedenim tvrdnjama neophodne mladima kako bi imali zadovoljavajuću kvalitetu života. Navedene potrebe se kreću u rasponu od temeljnih, tzv. fizioloških potreba (npr. osjećaj financijske sigurnosti, mogućnosti za posao,) preko sigurnosnih potreba (npr. osjećaj osobne sigurnosti), samopoštovanja (npr. mogućnost da se čuje moj glas) do potreba samoostvarenja (npr. osjećaj neovisnosti). Najnižom prosječnom ocjenom su rangirane one tvrdnje koje se tiču potreba za pripadnošću (npr. osjećaj pripadnosti zajednici, pozitivni primjeri iz okruženja).

Kako bi se navedene potrebe grupirale prema srodnosti urađena je eksplorativna faktorska analiza (EFA)⁴⁶. Tijekom analize, navedene potrebe koje mladi trebaju ispuniti kako bi imali kvalitetan život su grupirane u dva faktora. Prvi faktor obuhvata 16 tvrdnji koje se prema razini potreba koje zadovoljavaju kod mladih ljudi mogu posmatrati kao temeljne (fiziološke) potrebe⁴⁷, sigurnosne potrebe te potrebe za razvojem i rastom. Obzirom da se tvrdnje grupirane u ovom faktoru odnose na temeljne potrebe pojedinca, nazvane su Individualne potrebe („Ja“ potrebe). Ovako grupiranje tvrdnji u jedan faktor ukazuje da mladi ispitanici univerzalno, jednako važnim smatraju temeljne, sigurnosne i potrebe rasta i razvoja.

Drugi faktor je povukao dvije tvrdnje („osjećaj da pripadam zajednici“ i „osjećaj da sam angažiran/a u zajednici“) koje upućuju na potrebe mladih ka pripadnosti zajednici i imenovan je kao Potrebe povezivanja sa zajednicom („Mi“ potrebe)⁴⁸. Testirana je i potvrđena pouzdanost za oba ekstrahovana faktora (Cronbach's α (Individualne potrebe) = 0,966 i Cronbach's α (Potrebe vezivanja sa zajednicom) = 0,797)⁴⁹.

Da bi se dublje ispitala priroda odnosa između potreba mladih grupiranih u dva navedena faktora po starosnoj dobi primijenjeni su Kruskal-Wallis H i Mann-Whitney U test. Kruskal-Wallis test je ukazao na postojanje značajnih razlika u načinu na koji mladi različitih starosnih skupina posmatraju dvije izdvojene skupine potreba (Individualne potrebe i Potrebe povezivanja sa zajednicom). Nalazi Mann-Whitney testa sugeriraju da mladi iz dobne skupine 15-19 godina u odnosu na mlade dobne skupine 25-30 godina, važnijim percipiraju svoje potrebe povezivanja sa zajednicom, dok mladi dobne skupine 25-30 veći značaj pridaju Individualnim potrebama a koje se tiču temeljnih, sigurnosnih i potreba rasta i razvoja. Slično je pokazano i prilikom upoređivanja mladih dobne skupine 20-24 godina koji također u odnosu na mlade dobi 15-19 važnijim percipiraju Individualne potrebe. Međutim, za ove dvije skupine nije uočena značajna razlika u pogledu njihove percepcije Potreba povezivanja sa zajednicom što znači da su za mlade ukupne starosne dobi od 15-24 godine, ove potrebe podjednako važne.

⁴⁶ KMO = 0,964, Sig. = 00; Bartlett's test of sphericity 153, Sig. 00; Ukupno objašnjena varijansa 65,5%.

⁴⁷ U ovom kontekstu izraz „fiziološki“ se ne posmatra u strogo biološkom smislu već u širem kontekstu zadovoljavanja temeljnih ljudskih potreba za mogućnostima za posao, informacijama o zajednici u kojoj se živi i sl.

⁴⁸ Posmatrani kriterij za loading tvrdnje tijekom EFA je 0.6. Faktor 1 Individualne („ja“ potrebe) obuhvata tvrdnje: osjećaj financijske sigurnosti, osjećaj neovisnosti, mogućnost za učenje i stjecanje novih iskustava, mogućnost za posao, mogućnost za utjecaj na odluke vlasti, raznovrsnost društvenih sadržaja, ambijent za planiranje obitelji, mogućnost da se čuje moj glas, pozitivan stav zajednice prema mladima, mogućnost da putujem, mogućnost da pokrenem svoj posao, mogućnost da dobijem potporu sustava od institucija ako budem imao potrebu, mogućnost dobijanja informacija o dešavanjima u zajednici, mogućnost da ostvarim svoje ciljeve, imam ista prava i mogućnosti kao i drugi. Zbog faktor loadinga nižeg od 0,6 tvrdnje: „pozitivni primjeri iz okruženja koji me motiviraju“ i „umrežavanje sa mladima u TK, državi, regiji i svijetu“ su odstranjene iz EFA.

⁴⁹ Generalno, Cronbach's α (alpha) se računa kako bi se ispitala unutarnja konzistentnost skale a skala se smatra pouzdanom ako je Cronbach's α < 0,7.

4.2.4. Osobe sa invaliditetom

Kao problemi mladih osoba sa invaliditetom u TK izdvajaju: pristupačnost objektima i javnoj infrastrukturi, raspoloživost asistenata te dostupnost i adekvatnost javnog prijevoza!

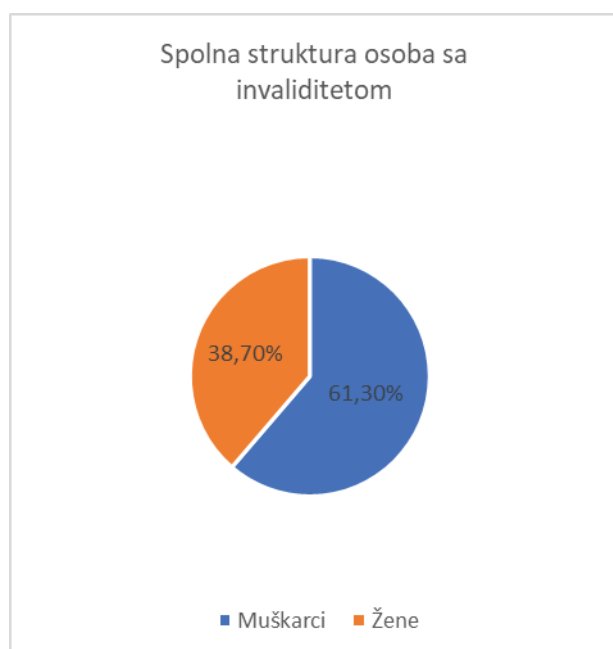
Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije (engl. *World Health Organization*), invaliditet je bilo kakvo ograničenje ili nedostatak sposobnosti za obavljanje neke aktivnosti na način ili u obimu koji se smatra normalnim za ljudsko biće. Odredbom članka 1. stavak 2. Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom, osobe s invaliditetom su osobe koje imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili senzorna oštećenja koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu otežati puno i efektivno učešće ovih osoba u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima. Ovako postavljena definicija invaliditeta nije finalna, svezremana i nepromjenljiva kategorija. Percepcija i realnost invalidnosti dobrim dijelom ovisi o infrastrukturi, tehnologiji, pomoći i uslugama koje su dostupne osobama sa invaliditetom u posmatranom društvu, ali i od kulturoloških obilježja pojedinih društava (Lotos, 2015). UN Konvencija je jasna da invaliditet treba posmatrati kao rezultat interakcije između osobe i njenog životnog okruženja te da je definicija invaliditeta koncept koji je u stalnom razvoju. Shodno tome, nacionalna zakonodavstva i osviještenost društva o ovom pitanju zapravo najefektivnije doprinose pozitivnim promjenama koje će osobama sa invaliditetom osigurati potpunu inkluziju u svim oblastima.

Podatak o broju osoba sa invaliditetom u BiH nije dostupan. Pretpostavka je da osobe sa invaliditetom čine 15% ukupne populacije svake zemlje (World Health Organization, 2011) te se na temelju ove kauzalnosti navode podaci o broju osoba sa invaliditetom u BiH koji govore o nekih 569.000 osoba sa invaliditetom. Dodatno, točni podaci o broju osoba sa invaliditetom ne postoje ni u TK već se na temelju iste preporuke Svjetske zdravstvene organizacije taj broj procjenjuje na 75.000. Podaci Statističkog biltena socijalne zaštite/skrbi Federalnog zavoda za statistiku FBiH, navode da je u 2014. godini broj osoba sa invaliditetom na području Tuzlanskog kantona koji su koristili usluge centra za socijalni rad iznosio 7.953, od čega je 2.176 maloljetnih i 5.777 punoljetnih osoba sa invaliditetom (Lotos, 2015).

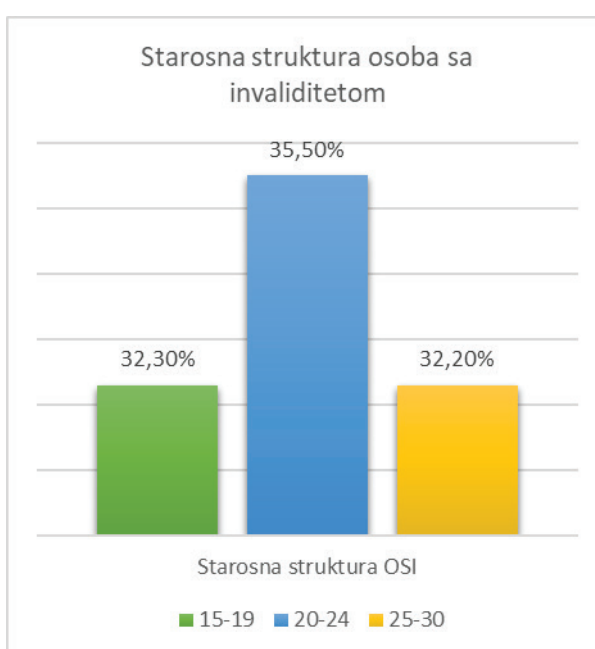
Kao što je već navedeno u poglavlju koje tretira socio-demografske pokazatelje, mlade osobe sa invaliditetom su uzele nisko učešće u istraživanju. Uzimajući u obzir postojeći položaj osoba sa invaliditetom, činjenicu da je jedan od temeljnih principa ove strategije inkluzija, kao i preporuku UN Konvencije da se invaliditet treba posmatrati kao rezultat interakcije između osobe i njenog okruženja, ovako nizak odziv osoba sa invaliditetom je nedovoljan i nezadovoljavajući.

U nastavku je naveden pregled rezultata istraživanja za mlade osobe sa invaliditetom za koje je anketni upitnik sadržavao poseban set pitanja sa 18 tvrdnji koje su se bazirale na njihove probleme i potrebe na TK. Prije svega potrebno je navesti da su učešće u istraživanju uzele samo osobe sa invaliditetom iz sedam gradova/općina TK: Čelić (35,5%), Tuzla (35,5%), Živinice (12,9%), Teočak (6,5%), Kladanj, Lukavac i Srebrenik (po 3,2%).

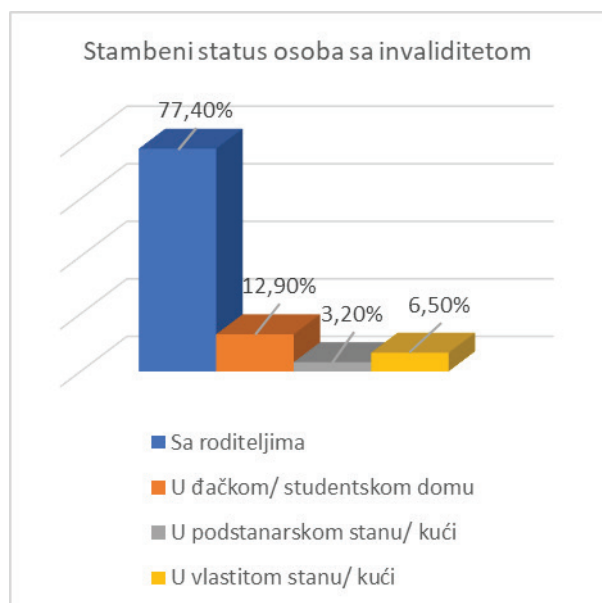

Slika 4. 4. Spolna struktura osoba sa invaliditetom

Slika 4. 5. Starosna struktura osoba sa invaliditetom

U spolnoj strukturi dominiraju muškarci a prema dobnoj, mladi starosne dobi 20-24 godine. Kao i na razini cijelog uzorka, i osobe sa invaliditetom u najvećem broju žive sa roditeljima (77,4%), dok 12,9%% njih živi u studentskom/đačkom domu. Najveći broj ispitanika (90,3%) je neuposlono a 71% ih dolazi iz urbanih područja.

Slika 4. 6. Stambeni status osoba sa invaliditetom

Slika 4. 7. Uposlenost osoba sa invaliditetom

Ispitanici su odgovore na tvrdnje anketnog upitnika davali iskazivanjem neslaganja/slaganja na skali od 1 (apsolutno se ne slažem) do 5 (apsolutno se slažem) a prosječne ocjene za navedene tvrdnje se kreću u rasponu od 1,89 do 4,06. Najnižim prosječnim ocjenama su ocijenjene tvrdnje „zdravstveni sustav u TK je prilagođen osobama sa invaliditetom“ te „društveni sustav u TK omogućava samostalan život osobama sa invaliditetom“.

Nalazi ovog dijela istraživanja ukazuju da se kao problemi mladih osoba sa invaliditetom u TK izdvajaju: pristupačnost objektima i javnoj infrastrukturi, raspoloživost asistenata te dostupnost i adekvatnost javnog prijevoza.

Zbog veličine uzorka navedeni rezultati za mlade osobe sa invaliditetom u TK su indikativni i ne preporučuje se njihova generalizacija.

Tabela 4. 9. Problemi i potrebe mladih osoba sa invaliditetom

#	Tvrdnje	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa pristupačnosti objektima i javnoj infrastrukturi.	4,065	0,1922	1,5136
2.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa raspoloživosti asistenata.	4,032	0,1882	1,4818
3.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa dostupnošću i adekvatnošću javnog prijevoza.	40	0,1931	1,4958
4.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa raspoloživosti pomagala.	3,806	0,1880	1,4803
5.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa ravnopravnim pristupom naobrazbi.	3,667	0,1911	1,4806
6.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa ravnopravnim pristupom tržištu rada.	3,517	0,2017	1,5360
7.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa ravnopravnim pristupom športu.	3,370	0,1948	1,4314
8.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu su stigmatizirane.	3,222	0,1882	1,3827
9.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu su društveno isključene.	3,143	0,1755	1,3133
10.	Sposoban/a sam da radim stvari kao i većina drugih ljudi.	3,129	0,1713	1,3488
11.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju problem sa ravnopravnim pristupom kulturi i umjetnosti.	3,071	0,1763	1,3192
12.	Udruge osoba sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu adekvatno djeluju u cilju zaštite interesa osoba sa invaliditetom.	3,034	0,1824	1,3887
13.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju pristup zdravstvenim uslugama.	2,500	0,1568	1,2143
14.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu su upoznate sa svojim pravima.	2,483	0,1580	1,2029
15.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu su ravnopravni članovi zajednice.	2,483	0,1654	1,2599
16.	Osobe sa invaliditetom u Tuzlanskom kantonu imaju potporu zajednice.	2,310	0,1306	0,9948
17.	Obrazovni sustav u Tuzlanskom kantonu je prilagođen osobama sa invaliditetom.	2,233	0,1414	1,0949
18.	Zdravstveni sustav u Tuzlanskom kantonu je prilagođen osobama sa invaliditetom.	1,933	0,1299	162
19.	Društveni sustav u Tuzlanskom kantonu omogućava samostalan život osobama sa invaliditetom.	1,897	0,1271	0,9677

4.2.5. Naobrazba

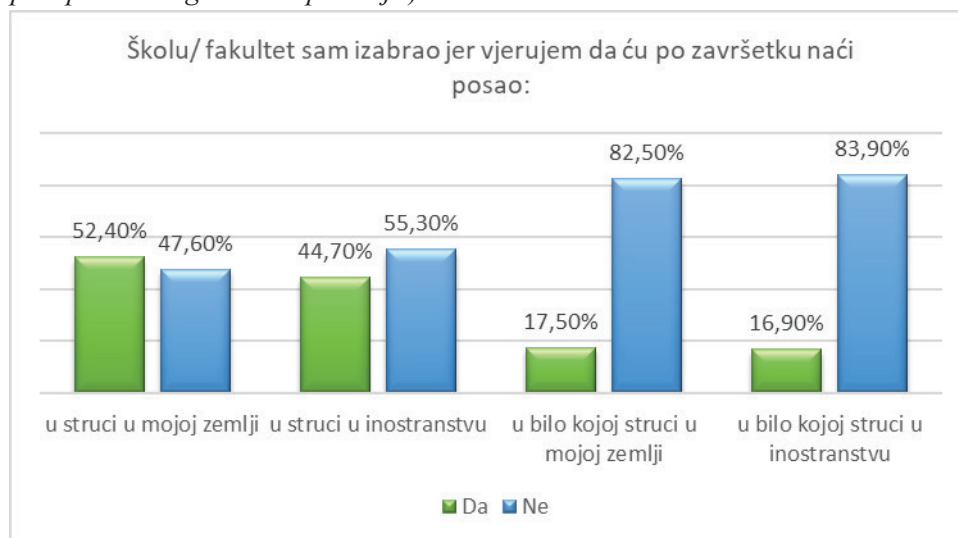
Oblast naobrazbe je tretirana kroz ocjenu kvalitete sedam dimenzija: oprema i tehnologija, nastavnici, nastavni sadržaji, poticajno okruženje za razvoj, razvoj talenata, profesionalna orijentacija i inkluzivna pedagogija. Za ocjenu svih sedam dimenzija korištena je skala od 1 (apsolutno se ne slažem) do 5 (apsolutno se slažem). Pored toga, ispitanicima je na raspolaganju bilo i osam općih pitanja od kojih se dio njih odgovarao u ovisnosti od toga koju razinu naobrazbe pohađaju. Analiza pitanja kako pojedinačno tako i po oblastima je prikazana u nastavku.

Najveći broj ispitanika je samostalno donio odluku o izboru škole/fakulteta, a prema nalazima istraživanja, najmanju odluku na izbor budućeg usmjerenja učenika/studenata imaju nastavnici.

Tabela 4. 10. Odluka o upisu

Stupanj naobrazbe koji ispitanik pohađa	Na izbor škole/fakulteta ujecali su:							
	Ja (%)		Obitelj (%)		Prijatelji (%)		Preporuka nastavnika (%)	
	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne
Osnovna škola	63,8	36,2	43,1	56,9	3,1	96,9	6,2	93,8
Srednja škola	81,5	18,5	33,7	66,3	5,1	94,9	9	91
I ciklus studija	89,4	10,6	31,5	68,5	8,3	91,7	3,7	96,3
II ciklus studija	95,5	4,5	22,7	77,3	13,6	86,4	4,5	95,5
III ciklus studija	100	0	0	0	0	0	0	0

Najveći broj ispitanika vjeruje da će po završetku školovanja naći posao u struci u BiH ili inozemstvu (Graf Odluka o upisu prema mogućnosti uposlenja).

Slika 4. 8. Odluka o upisu prema mogućnosti za uposlenje

Svaka druga mlada osoba vjeruje da će po završetku školovanja naći posao u struci u BiH!

U uzorku ispitanika koji su dio formalnog sustava naobrazbe, za gotovo 60% ispitanika troškovi školovanja su prihvatljivi pri čemu 35,5% ispitanika ima pristup stipendiranju (34,8% nema pristup stipendijama, 29,7% nije odgovorilo na ovo pitanje).

Slika 4. 9. Financijski troškovi školovanja

Kako bi se dodatno ispitao odnos između pristupa stipendijama i troškova školovanja, urađena je kros-tabulacija koja pokazuje da ispitanici koji imaju pristup stipendijama značajno prihvatljivijim smatraju financijske troškove školovanja (hi-kvadrat test, $p = 00$, Cramer $V = 0,199$).

Tabela 4. 11. Odnos financijskih troškova školovanja i pristupačnosti stipendija

Imam ili ću imati pristup stipendiranju	Financijski troškovi školovanja su prihvatljivi meni i mojoj obitelji		
	Da (%)	Ne (%)	Bez odgovora (%)
Da	65,6	29,2	5,1
Ne	52,4	37,7	9,9

Najveći broj ispitanika koji su trenutno dio obrazovnog sustava (87,4%) namjerava dalje nastaviti svoje školovanje. Potrebno je istaći da ne postoji značajna razlika u namjeri za nastavak školovanja, posmatrano po različitim socio-demografskim obilježjima što implicira da je namjera za nastavak školovanja univerzalna za sve ispitanike, bilo da se radi o djevojkama ili mladićima, mladima koji dolaze iz ruralnih ili urbanih sredina, mladih pripadnika diskriminiranih i isključenih skupina, te osoba sa invaliditetom.

Tabela 4. 12. Nastavak školovanja prema razini naobrazbe

Namjeravam nastaviti svoje školovanje	Da (%)	Ne (%)	Ukupno (%)
Osnovna škola	97,7	2,3	100
Srednja škola	87,6	12,4	100
I ciklus studija	81,8	18,2	100
II ciklus studija	81,9	18,1	100
III ciklus studija	66,7	33,3	100

Unapređenje infrastrukturnih uvjeta u školama/fakultetima je neophodno, posebno u pogledu dostupnosti digitalnih materijala za učenje (e-biblioteka i e-učenje) te osobnih asistenata i opreme prilagođena za mlade s poteškoćama u razvoju!

Posmatrajući dostupnost obrazovne ustanove, škola/fakultet koju ispitanici namjeravaju upisati je dostupna u: TK (42,2%), BiH (27,2%) van BiH (18,1%).

Ispitanici su tvrdnje kojima se provjeravao kvalitet opreme i tehnologije u školama/fakultetima ocijenili prosječnim ocjenama u rasponu od 2,39 do 3,34, pri čemu pet od šest ponuđenih tvrdnji ima prosječnu ocjenu nižu od 3. Detaljan pregled po tvrdnjama naveden je u Tabeli *Oprema i tehnologija*.

Tabela 4. 13. Oprema i tehnologija

#	Tvrdnje „Kvalitet opreme i tehnologije“ <i>U školi/na fakultetu dostupni su mi:</i>	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Informatička oprema koju mogu koristiti za pristup digitalnim sadržajima/internetu	3,34	0,04	1,29
2.	Računalo i drugi uređaji koje mogu koristiti za učenje.	2,97	0,04	1,35
3.	Biblioteka u kojoj mogu naći sve knjige koje mi trebaju.	2,91	0,03	1,26
4.	Infrastruktura i oprema prilagođena za osobe sa invaliditetom.	2,67	0,04	1,37
5.	Digitalni materijali za učenje (e-biblioteka, platforme za e-učenje).	2,51	0,04	1,33
6.	Osobni asistent i oprema prilagođena za mlade sa poteškoćama u razvoju.	2,39	0,04	1,35

Uporabom testova za određivanje signifikantnih razlika (Kruskal Wallis i Mann Whitney) među određenim socio-demografskim obilježjima ispitanika, značajne razlike u načinu ocjene kvaliteta opreme i tehnologije u školama/na fakultetima su utvrđene prema sredini iz koje mladi dolaze. Naime, mladi ruralnih sredina značajno većim ocjenama procjenjuju kvalitetu opreme i tehnologije u odnosu na mlade iz urbanih sredina. Mladi koji dolaze iz skupine diskriminiranih i isključenih, značajno niže ocjene daju kvalitetu opreme i tehnologije. Prema stupnju naobrazbe, nalazi rezultata pokazuju da su studenti dodiplomskog studija najmanje zadovoljni kvalitetom opreme i tehnologije koja im je dostupna na fakultetima dok su najviše zadovoljni učenici osnovnih škola. Nakon učenika osnovnih škola rangirani su srednjoškolci pa studenti doktorskih i master studija. Osobe sa invaliditetom kvalitetu opreme i tehnologije procjenjuju na sličan način kao i ostali ispitanici i analiza nije pokazala značajne razlike u pogledu na kvalitetu između ove dvije skupine.

Procjena nastavnika/profesora u školama/na fakultetima se vršila kroz četiri tvrdnje rangirane od strane ispitanika u intervalu od 2,99 do 3,32. Značajne razlike u skupini razina naobrazbe su zabilježene između pet posmatranih skupina: osnovna škola, srednja škola, dodiplomski studij, master i doktorski studij. Najniže ocjene u pogledu kvalitete nastavnika su zabilježene za doktorski studij, zatim master i dodiplomska razina. Učenici osnovnih škola su najvećim ocjenama procijenili kvalitetu nastavnika na razini cijele obrazovne skupine a nakon njih to su učinili srednjoškolci. Učenici/studenti koji dolaze ruralnih sredina su zadovoljniji kvalitetom nastavnika u poređenju sa učenicima iz urbanih sredina dok osobe sa invaliditetom nisu pokazale značajna odstupanja u ocjenjivanju u odnosu na ostale ispitanike. Ispitanici iz skupine diskriminiranih i isključenih, značajno nižim ocjenama ocjenjuju kvalitetu nastavnika u školama/fakultetima u odnosu na ostale ispitanike.

Tabela 4. 14. Nastavnici

#	Tvrđnje „Nastavnici“ <i>U školi/na fakultetu nastavnici:</i>	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Podstiču me da slobodno izražavam svoje mišljenje tijekom nastave.	3,32	0,03	1,20
2.	Povezuju teoriju i praksu.	3,14	0,03	1,15
3.	Motiviraju me jer su dobri uzori.	3,10	0,03	1,17
4.	Prilagođavaju zahtjeve mogućnostima i potencijalima učenika/studenata.	2,99	0,03	1,20

Nastavni sadržaj se procjenjivao sa pet tvrdnji a analiza je pokazala da se prosječna ocjena kretala u rasponu od 2,72 do 3,47. Značajne razlike su pokazane uporabom testova pa su najniže ocjene kvalitete nastavnog sadržaja dali studenti doktorskog studija, zatim dodiplomci te studenti II ciklusa studija. Veće ocjene su davali učenici srednjih i osnovnih škola. Značajna razlika se pokazala i u ocjenama nastavnog sadržaja koje su dali ispitanici iz ruralnih sredina koji su dali veće ocjene u odnosu na učenike/studente iz urbanih sredina. Dodatno, statistički značajna odstupanja su utvrđena prema kriteriju diskriminacije, jer su ispitanici koji su diskriminirani i isključeni nižim ocjenama procijenili kvalitetu nastavnog sadržaja. Gledano po kriteriju za osobe sa invaliditetom, nisu utvrđena statistički značajna odstupanja.

Tabela 4. 15. Nastavni sadržaji

#	Tvrđnje „Nastavni sadržaj“ <i>Škola/fakultet:</i>	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	U školi/fakultetu postoje izvannastavne/praktične aktivnosti u koje se mogu uključiti.	3,47	0,04	1,23
2.	Zadovoljan/a sam znanjem usvojenim tijekom školovanja.	3,34	0,03	1,15
3.	Zadovoljan/a sam vještinama stečenim tijekom školovanja.	3,26	0,03	1,19
4.	Zadovoljan/a sam sa udžbenicima koje moram koristiti u školi/fakultetu.	2,89	0,03	1,18
5.	Nudi sadržaje/programe koji su suvremeni i sukladni trendovima.	2,72	0,03	1,18

Dimenzija okruženja poticajnog za razvoj je posmatrana kroz 15 tvrdnji. Tvrđnja „škola/fakultet je okruženje u kojem se svi osjećaju ravnopravno“ je jedina tvrdnja ocijenjena prosječnom ocjenom 2,97 dok je preostalih 14 tvrdnji ocijenjeno u intervalu 3,05 do 3,91. Statistički značajne razlike u ocjenama su utvrđene prema stupnju naobrazbe ispitanika gdje studenti doktorskog, dodiplomskog i master studija daju znatno niže ocjene u odnosu na učenike osnovnih i srednjih škola. Ispitanici koji dolaze iz ruralnih sredina školsko okruženje percipiraju značajno poticajnijim za razvoj u odnosu na ispitanike iz urbanih sredina, dok ispitanici iz diskriminiranih i isključenih skupina značajno nižim ocjenama procjenjuju školsko/univerzitetsko okruženje u odnosu na ostale ispitanike. Kao i kod prethodnih dimenzija, tako i ovdje, ne postoje razlike u načinu ocjenjivanja mladih osoba sa invaliditetom i ostalih ispitanika.

Tabela 4. 16. Okruženje poticajno za razvoj

#	Tvrđnje „Okruženje poticajno za razvoj“ <i>Škola/fakultet je okruženje:</i>	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Koje me uči da se borim za sebe.	3,91	0,03	1,11
2.	Koje me uči da budem odgovoran/a prema sebi i okruženju.	3,86	0,03	1,02

3.	Koje me podstiče da poštujem pravo na različitost.	3,69	0,03	1,08
4.	Koje me uči da se borim protiv stereotipa.	3,56	0,04	1,12
5.	Koje me čini boljom osobom.	3,54	0,03	1,11
6.	U kojem se osjećam dobrodošlo.	3,49	0,03	1,10
7.	Koje me uči da kritički promišljam.	3,48	0,03	1,14
8.	U kojem se osjećam sigurno.	3,40	0,04	1,15
9.	Koje me inspirira.	3,37	0,04	1,22
10.	U kojem mogu biti to što jesam.	3,26	0,04	1,26
11.	U kojima se promoviraju i njeguju univerzalne ljudske vrijednosti i ljudska prava.	3,26	0,03	1,14
12.	Opterećen/a sam nastavnim aktivnostima.	3,26	0,04	1,17
13.	Koje je garant za budući uspjeh.	3,07	0,04	1,29
14.	Imam dovoljno slobodnog vremena za sebe.	3,05	0,04	1,22
15.	U kojem se svi osjećaju ravnopravno.	2,97	0,04	1,21

Razvoj talenata je dimenzija sa šest tvrdnji ocijenjenih u uskom intervalu između 2,93 i 3,24. Najniža prosječna ocjena je zabilježena za tvrdnju „nastavnici/profesori mi daju zadatke koji su usklađeni sa mojim afinitetima i interesima“. Statistički značajne razlike su utvrđene prema razini naobrazbe, skupini diskriminiranih i isključenih te sredini iz koje studenti dolaze, dok nisu zabilježene značajne razlike u načinu ocjenjivanja osoba sa invaliditetom i ostalih ispitanika. Prema razini naobrazbe najniže ocjene su davali studenti doktorskog, master i dodiplomskog studija a nešto veće ocjene su dali studenti srednjih i osnovnih škola. Mladići i djevojke iz ruralnih sredina daju nešto veće ocjene u odnosu na ispitanike iz urbanih sredina, dok ispitanici iz skupine diskriminiranih i isključenih nižim ocjenama procjenjuju kvalitet razvoja talenata.

Tabela 4. 17. Razvoj talenata

#	Tvrdnje „Razvoj talenata“ <i>U školi/na fakultetu:</i>	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Nastavnici/profesori podupiru moju maštovitost i kreativnost.	3,19	0,03	1,07
2.	Nastavnici/profesori mi daju zadatke koji su usklađeni sa mojim afinitetima i interesima.	2,93	0,03	1,13
3.	Nastavnici/profesori me usmjeravaju i daju savjete kako da jačam svoje talente/kompetencije.	3,18	0,03	1,12
4.	Nastavnici/profesori me ohrabruju da radim na svojim talentima.	3,18	0,04	1,15
5.	Moji talenti su prepoznati u školi/na fakultetu.	3,02	0,04	1,16
6.	Nastavnici/profesori imaju razumijevanja za učenike/studente koji idu na natjecanja koji se aktivno/profesionalno bave športom/umjetnošću/ glumom/folklorom i slično.	3,24	0,04	1,24

Tri tvrdnje su korištene za procjenu dimenzije koja se tiče inkluzivne pedagogije. Pregled prosječnih ocjena po tvrdnjama je predstavljen u Tabeli *Inkluzivna pedagogija*. Analiza rezultata ukazuje na statistički značajne razlike u ocjenama ove dimenzije između različitih obrazovnih razina. Najveće ocjene su dali učenici osnovnih a najniže studenti doktorskih studija. U intervalu od najvećih ka najnižim ocjenama su rangirani učenici srednjih škola, studenti master studija i studenti dodiplomskog studija, respektivno. Učenici i studenti iz ruralnih sredina većim ocjenama procjenjuju aspekte inkluzivne pedagogije u odnosu na učenike iz urbanih sredina, a oni ispitanici koji su bili diskriminirani i isključeni daju niže ocjene na sve tvrdnje inkluzivne pedagogije. Ne postoje statistički značajne razlike u rezultatima između osoba sa invaliditetom i ostalih ispitanika.

Tabela 4. 18. Inkluzivna pedagogija

#	Tvrđenje „Inkluzivna pedagogija“ <i>U školi/na fakultetu:</i>	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Nastavnici stvaraju raznovrsne prilike za učenje s ciljem aktivnog uključivanja svih učenika/studenata, bez obzira na poteškoće sa kojima se suočavaju i različitosti.	2,98	0,03	1,09
2.	Nastavnici koriste raznovrsne načine za provjeru znanja učenika/studenata.	3,15	0,04	1,18
3.	Nastavnici promoviraju različitosti (npr. obilježavanje dana svijesti o autizmu, Down sindromu, i slično).	3,24	0,04	1,26

Dimenzija profesionalne orijentacije je posmatrana kroz dvije tvrdnje koje su namijenjene samo mladima koji pohađaju osnovne i srednje škole. Učenici osnovnih škola su imali tendenciju davanja većih ocjena u odnosu na učenike srednjih škola, a značajne razlike su uočene i kod skupine diskriminiranih u odnosu na ostale učenike. Naime diskriminirani učenici su znatno nižim ocjenama procijenili kvalitetu profesionalne orijentacije. Učenici koji dolaze iz ruralnih sredina veće ocjene pripisuju dimenziji profesionalne orijentacije u odnosu na učenike iz urbanih sredina. Ponovo, nisu pronađene značajne razlike u percepciji profesionalne orijentacije između osoba sa invaliditetom i ostalih ispitanika.

Tabela 4. 19 Profesionalna orijentacija

#	Tvrđenje „Profesionalna orijentacija“ <i>Samo za OŠ i SŠ.</i>	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Škola mi pomaže da donesem odluku čime se želim baviti u životu.	3,38	0,05	1,25
2.	Škola pozitivno utječe na moju svjesnost o tome čime se želim baviti.	3,41	0,05	1,19

Na temelju predočenih nalaza, može se utvrditi da za svih sedam navedenih dimenzija:

- Najniže prosječne ocjene daju studenti doktorskih studija a najveće učenici osnovnih škola;
- Značajne razlike u percepciji postoje posmatrano prema skupinama diskriminiranih i isključenih te ostalih ispitanika na način da diskriminirani i isključeni ispitanici znatno nižim ocjenama procjenjuju svih sedam posmatranih dimenzija;
- Učenici i studenti koji dolaze iz urbanih sredina nižim ocjenama procjenjuju svih sedam dimenzija u odnosu na ispitanike iz ruralnih sredina;
- Ne postoje značajne razlike u načinu na koji osobe sa invaliditetom procjenjuju svih sedam dimenzija u odnosu na ostale ispitanike.

4.2.6. Zapošljavanje i poduzetništvo

Problemi, potrebe i stavovi mladih TK se analiziraju i u oblasti upošljavanja, mjera protiv neuposlenosti i omladinskog poduzetništva. Kao što je već navedeno u okviru socio-demografskog pregleda rezultata istraživanja, na razini posmatranog uzorka uposleno je 16,2% mladih. Najveći procenat mladih je uposlen u privatnom sektoru (65,9%), zatim u javnom (21,4%) i nevladinom (12,7%). Tabela *Odnos uposlenosti i naobrazbe* daje sintetički prikaz rezultata odnosa uposlenosti i mladih koji su unutar ili van formalnog sustava naobrazbe.

Tabela 4. 20. Odnos uposlenosti i naobrazbe

Uposlenost	Učenik/student (%)	Van formalnog sustava naobrazbe (%)	Ukupno (%)
Uposlen	23,8	76,2	100
Neuposlen	79,4	20,6	100

Od ukupnog broja neuposlenih ispitanika njih 14,7% je registrirano na birou za upošljavanje dok 3,1% nije. Ostali neuposleni mladi nisu dali odgovor na ovo pitanje. Naredni graf daje prikaz broja mjeseci (vrijeme) koje mladi provedu na birou za upošljavanje. Dok se 29,6% neuposlenih mladih nalazi manje od šest mjeseci na evidenciji biroa za upošljavanje, njih 37,4% je na birou preko dvije godine.

Slika 4. 10. Broj mjeseci koje mladi provode na birou za upošljavanje

Svaka treća neuposlena mlada osoba ima status dugoročno neuposlene osobe – prijavljena na evidenciji duže od 24 mjeseca!

Anketni upitnik kroz tri seta pitanja provjerava generalne stavove mladih o njihovom odnosu ka upošljavanju, trenutnom radnom mjestu (za uposlene) te poduzetništvu. U svakoj od tri ponuđene skupine pitanja, ispitanici su birali odgovore koji se kreću u rasponu od 1 (apsolutno se ne slažem) do 5 (apsolutno se slažem). U nastavku su predstavljeni nalazi istraživanja za ove tri kategorije pitanja.

Tabela 4. 21. Stavovi mladih o upošljavanju

#	Tvrđnje	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Svjestan/na sam koliko mi je potrebna naobrazba za posao.	4,01	0,026	1,019
2.	Za upošljavanje je potrebno imati vezu.	3,62	0,032	1,216
3.	Volontiranje je važno za dobijanje posla.	3,33	0,029	1,107
4.	Financijski doprinosim proračunu domaćinstva.	2,83	0,035	1,274
5.	Upoznat/a sam sa financijskim poticajima za mlade (npr. stambeno pitanje, razvoj biznisa i slično) koje pružaju općine ili kanton.	2,65	0,032	1,158
6.	Očekujem od drugih da mi pomognu da nađem posao.	2,43	0,028	1,056
7.	Prava radnika su zaštićena.	2,27	0,028	1,058

8.	Školovanje me je dobro pripremio za uposlenje.	2,22	0,029	1,069
9.	Mogu samostalno riješiti stambeno pitanje.	2,22	0,029	1,069
10.	Lako je naći posao u struci.	2,12	0,025	0,973

Posmatrajući vezu između naobrazbe i uposlenosti, nalazi istraživanja pokazuju da su mladi svjesni značaja naobrazbe u pronalasku posla ali istodobno, smatraju i da ih završena naobrazba (školovanje) nije adekvatno pripremila za uposlenje. Dodatno, mladi posmatranog uzorka ne vjeruju da je lako naći posao u struci, odnosno onoj oblasti za koju su se prethodno školovali.

Mladi iskazuju relativno visoku razina spremnosti za prekvalifikaciju i dokvalifikaciju koja će im osigurati uposlenje!

Od ukupnog broja uposlenih, njih 9,5% nije prijavljeno na obvezno osiguranje od strane poslodavca. Zaposleni mladi navode da su redovito plaćeni ali i da su spremni promijeniti posao ili se prekvalificirati/dokvalificirati, kada se za to ukaže prilika. Prema nalazima ovog istraživanja mladi imaju negativnu percepciju omjera uloženog i dobijenog za posao koji obave. Dodatno, smatraju i da na poslovima na kojima trenutno rade nemaju dovoljno prilika za napredovanje. Tabela *Stavovi uposlenih mladih o poslu* daje pregled stavova ispitanika o njihovom trenutnom poslu.

Tabela 4. 22. Stavovi uposlenih mladih o poslu

#	Tvrđenje	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Moj poslodavac mi redovito isplaćuje plaću.	4,30	0,058	0,903
2.	Ukoliko mi se ukaže prilika, spreman/a sam promijeniti posao.	4,16	0,064	19
3.	Moj poslodavac redovito uplaćuje doprinose.	4,13	0,068	1,058
4.	Ukoliko mi se pruži prilika za posao, spreman/a sam se prekvalificirati/ dokvalificirati.	4,05	0,069	1,077
5.	Želim napredovati na radnom mjestu.	4,03	0,072	1,106
6.	Ukoliko mi se pruži prilika za posao, spreman/a sam promijeniti mjesto boravka.	3,79	0,078	1,219
7.	Strah me je da u budućnosti zbog svoje ekonomske situacije neću moći zasnovati obitelj.	3,44	0,120	1,248
8.	Moje radno mjesto ispunjava moja očekivanja.	3,16	0,077	1,199
9.	Pružaju mi se prilike da napredujem na radnom mjestu.	2,99	0,086	1,336
10.	Naknada koju dobijam je adekvatna uloženom trudu.	2,85	0,082	1,274

Mladima se sviđa ideja o pokretanju vlastitog biznisa!

Među uposlenim mladima, njih 2,4% se nalazi u kategoriji samouposlenih odnosno vode vlastiti biznis. Nalazi istraživanja pokazuju da se mladima ideja o pokretanju vlastitog biznisa sviđa te da su spremni na pokretanje istog kako bi se se uposlili. Ipak, hrabrost, znanje, posjedovanje vlastitih sredstva i potpora okruženja za pokretanje biznisa su faktori koji su nešto niže rangirani prema nalazima ovog istraživanja. Kao najniže rangirana tvrdnja (ona sa kojom se mladi ispitanici apsolutno ne slažu) se izdvojila jednostavnost procedura za pokretanje biznisa, što implicira da su procedure prema mišljenju mladih ispitanika zapravo kompleksne.

Tabela 4. 23. Stavovi mladih o poduzetništvu

#	Tvrđnje	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Radije bih pokrenuo/la vlastiti biznis nego bio neuposlen/a.	4,13	0,025	0,937
2.	Sviđa mi se ideja o pokretanju vlastitog biznisa.	4,05	0,025	0,944
3.	Zainteresiran/a sam za pokretanje vlastitog biznisa.	3,86	0,028	1,041
4.	Hrabar/a sam da započnem biznis.	3,49	0,029	1,071
5.	Naobrazba me podstiče da razmišljam o pokretanju biznisa.	3,48	0,031	1,160
6.	Spreman/a sam uložiti vlastita sredstva za pokretanje biznisa.	3,47	0,028	1,017
7.	Posjedujem vještine i znanje za pokretanje biznisa.	3,41	0,028	1,034
8.	Mogu računati na potporu ljudi iz mog bližeg okruženja ukoliko se odlučim na pokretanje biznisa.	3,39	0,031	1,166
9.	Novac je glavni motivator za pokretanje vlastitog biznisa.	3,37	0,031	1,176
10.	Radije bih pokrenuo/la biznis u drugoj zemlji.	3,04	0,033	1,225
11.	Radije bih bio svoj šef/ica nego imao siguran posao kod drugog poslodavca	3,02	0,031	1,187
12.	Mogu se ostvariti jedino ako imam vlastiti biznis.	2,68	0,030	1,102
13.	Dostupna je poduzetnička infrastruktura (npr. poslovni prostori, hubovi, i slično).	2,64	0,029	16
14.	Dostupni su grantovi za mlade poduzetnike.	2,63	0,030	0,987
15.	Dostupne su savjetodavne usluge za mlade poduzetnike.	2,60	0,030	13
16.	Dostupni su povoljni bankarski krediti za mlade poduzetnike.	2,38	0,027	0,934
17.	Imam sredstva za pokretanje biznisa.	2,16	0,029	1,025
18.	Procedure za pokretanje vlastitog biznisa su jednostavne.	1,85	0,022	0,822

Kompleksne procedure za pokretanje vlastitog biznisa te nedostatak sustava potpore mladim poduzetnicima obeshrabruje mlade da pokrenu vlastiti biznis!

Uporedba stavova mladih ispitanika o upošljavanju, trenutnom poslu i poduzetništvu ukazuje na određene razlike u stavovima prema dobnim skupinama ispitanika. Uporabom Kruskal Wallis testa među navedenim skupinama utvrđene su statistički značajne razlike u stavovima mladih prema poduzetništvu posmatrano prema svim dobnim skupinama. Mann Whitney test je pokazao da mladi starosne dobi 15-19 godina imaju pozitivniji stav ka poduzetništvu u odnosu na mlade starosnih skupina 20-24 i 25-30 godina, ali i da mladi starosne dobi 20-24 godine imaju isti takav stav u odnosu na mlade iz skupine 25-30 godina. Nalazi komparacije dobnih skupina, pokazuju na razliku u stavu o upošljavanju gdje mladi dobne skupine 15-19 godina, imaju tendenciju davanja većih ocjena navedenim tvrdnjama u odnosu na mlade druge dvije skupine. Rezultati testova nisu pokazali statistički značajne razlike u pogledu stavova o upošljavanju među tri dobne skupine, kao ni razlike u stavovima uposlenih mladih o poslu između dobne skupine 20-24 i 25-30 godina.

Tabela 4. 24. Stavovi mladih o upošljavanju, trenutnom poslu i poduzetništvu prema dobnim skupinama

Kompoziti: stavovi mladih ⁵⁰	Dobna skupina 15-19			Dobna skupina 20-24			Dobna skupina 25-30		
	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija	Srednja vrijedn ost	St. greška	St. devijacija
Stav mladih o upošljavanju	2,92	0,026	0,526	2,785	0,020	0,419	2,731	0,027	0,460
Stav uposlenih mladih o poslu	4,20	0,183	0,447	3,810	0,057	0,363	3,656	0,104	0,705
Stav mladih o poduzetništvu	3,23	0,023	0,580	3,093	0,022	0,517	34	0,030	0,0555

Nalazi istraživanja su pokazali da učenici i studenti u poređenju sa mladima koji se trenutačno ne obrazuju, iskazuju pozitivnije stavove o upošljavanju i poduzetništvu (Kruskal Wallis testom utvrđene statistički značajne razlike; $p < 0,05$). Rezultati testova su utvrdili i statistički značajne razlike u stavovima prema poduzetništvu između uposlenih i neuposlenih pri čemu neuposleni većom prosječnom ocjenom ocjenjuju stav o poduzetništvu a statistički testovi pokazuju i da imaju pozitivniju percepciju poduzetništva u odnosu na uposlene.

4.2.7. Zdravstvena zaštita

Prema nalazima istraživanja koji se tiču oblasti zdravstvene zaštite, 37,3% mladih tijekom zadnjih 12 mjeseci nije koristilo usluge kontrolnog ili sistematskog zdravstvenog pregleda dok 57,2% jeste (bez odgovora 5,5% ispitanika). Značajane razlike u odgovorima nisu primijećene prema dobnoj strukturi ali jesu prema spolu, uposlenosti i sredini iz koje ispitanici dolaze. Uporabom hi-kvadrat testa pokazalo se da mladi iz urbanih sredina, uposleni i ženski ispitanici su u većem broju koristili usluge zdravstvene zaštite na ovaj način (sistematski ili kontrolni pregled).

Svaka treća mlada osoba nije koristila usluge kontrolnog ili sistematskog zdravstvenog pregleda u posljednjih 12 mjeseci!

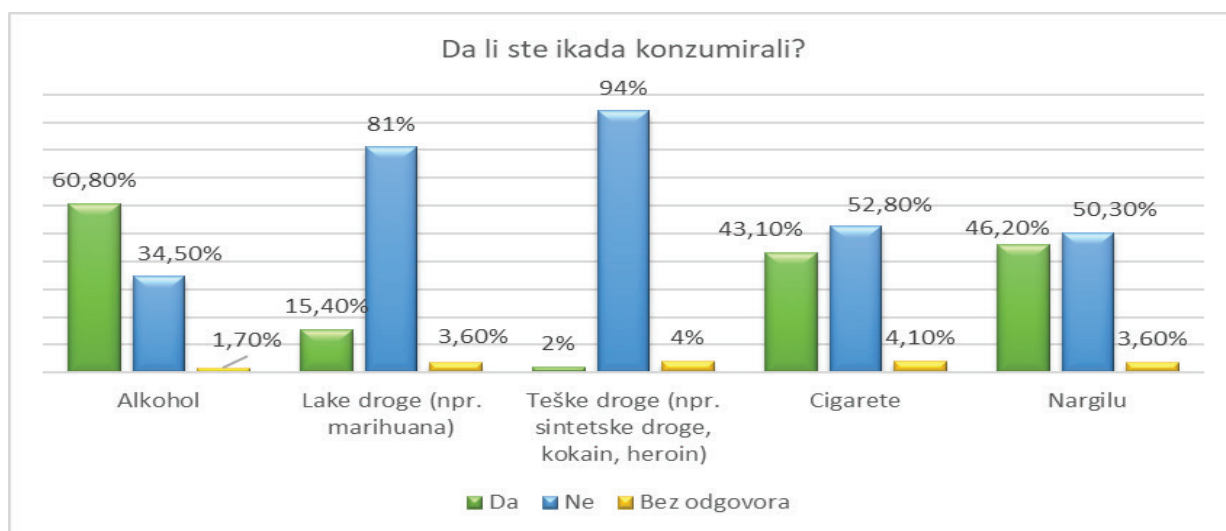
Najveći broj mladih ispitanika smatra da ima idealnu tjelesnu težinu (61,3%), dok 20% ispitanika smatra da ima prekomjernu tjelesnu težinu. Da su pretili ili pothranjeni, vjeruje 3,7% i 4,4% mladih, respektivno.

Na skali od 1 do 5 pri čemu 1 znači apsolutno se ne slažem a 5 apsolutno se slažem, mladi su ocjenjivali tri naredne tvrdnje: Redovito posjećujem stomatologa ($M = 3,4$, $SE = 0,032$, $SD = 1,242$), Redovito posjećujem ginekologa ($M = 2,53$, $SE = 0,042$, $SD = 1,225$) i Moje zdravstveno stanje je dobro ($M = 3,96$, $SE = 0,032$, $SD = 1,031$)⁵¹.

Značajan broj mladih je pozitivno odgovorio na pitanje o konzumiranju alkohola, nargile i cigareta (Graf *Konzumacija psihoaktivnih supstanci*). Posmatrano po dobnim skupinama, psihoaktivne supstance (alkohol, cigarete, lake droge) se najviše koriste među starijim dobnim skupinama i to 25-30 i 20-24 godine (respektivno), sa izuzetkom nargile i teških droga. Nalazi istraživanja pokazuju da su najčešći korisnici nargile mladi starosne dobi 20-24 godine a kod teških droga mladi starosne dobi 25-30 i 15-19 godina.

⁵⁰ Kako bi se uradila komparacija stavova mladih o upošljavanju, trenutačnom poslu i poduzetništvu kreirani su kompoziti sa tvrdnjama iz svake skupine pitanja: Stav mladih o upošljavanju, Stav uposlenih mladih o poslu i Stav mladih o poduzetništvu.

⁵¹ M (Mean) – Srednja vrijednost; SE (Standard Error) – Standardna greška; SD (Standard Deviation) – Standardna devijacija

Slika 4. 11. Konzumacija psihoaktivnih supstanci

Svaka druga mlada osoba konzumirala je alkohol, cigarete i nargilu!

Kako bi se ispitala veza između korištenja psihoaktivnih tvari i potencijalnih oblika diskriminacije, urađena je analiza hi-kvadrat testom koji je potvrdio postojanje statistički značajnih razlika ($p = 00$) kod mladih koji su se osjetili diskriminirano i isključeno ili bili žrtve nekog od oblika nasilja (u obitelji, među vršnjacima, na radnom mjestu) u odnosu na mlade koji nisu bili diskriminirani, isključeni ili žrtve nasilja. Nalazi istraživanja sugeriraju da diskriminacija, isključenost i nasilje (obiteljsko, vršnjačko, na radnom mjestu) vode ka većoj konzumaciji psihoaktivnih supstanci (Tabela *Odnos diskriminacije, isključenosti i uporabe psihoaktivnih supstanci*). Statistički značajne razlike nisu pronađene u relaciji koja tretira odnos uporabe nargile i teških droga sa diskriminacijom, isključenosti ili nasiljem.

Tabela 4. 25. Odnos diskriminacije, isključenosti i uporabe psihoaktivnih supstanci⁵²

Kriteriji uporedbe		Alkohol (%)		Cigarete (%)		Lake droge (%)	
		Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne
Diskriminiranost i isključenost u zajednici	Da	74,2	23,4	51,2	45,8	19,1	78,3
	Ne	50,5	43,5	36,8	59,5	12,7	84,1
Žrtva obiteljskog nasilja	Da	79,6	19	63,5	35	24,8	74,5
	Ne	56,6	38,4	38,8	57	12,8	83,5
Žrtva vršnjačkog nasilja	Da	71,3	26,6	53,7	44,7	23,4	75,8
	Ne	56,1	38,5	39,3	56,5	11,8	84,2
Žrtva mobinga	Da	94,3	5,7	74,3	25,7	28,6	71,4
	Ne	77,8	21	60,5	39,5	23,5	76,5

Oblast zdravstvene zaštite je dalje analizirana kroz nekoliko dimenzija: dostupnost i raspoloživost usluga zdravstvene zaštite, funkcionalnost zdravstvene zaštite, informiranost ispitanika, prevencija i mentalno zdravlje. U nastavku se daje ukupni pregled za svaku tvrdnju po pripadajućim varijablama a nakon toga se prezentiraju

⁵² U cilju jasnije preglednosti rezultata, u tabeli nisu navedeni % za ispitanike koji nisu željeli dati odgovore na navedena pitanja.

statistički značajane razlike po onim socio-demografskim obilježjima koji odgovaraju cilju ove studije. Prve dvije dimenzije (dostupnost i raspoloživost usluga zdravstvene zaštite te funkcionalnost zdravstvene zaštite) ispituju mišljenje ispitanika o kvalitetu njima dostupne zdravstvene zaštite. Druge dvije dimenzije (informiranost i prevencija) ispituju stavove mladih o zdravlju, dok zadnja dimenzija daje pregled stavova ispitanika o njihovom mentalnom zdravlju. Najniže prosječne vrijednosti su zabilježene u tvrdnjama koje se tiču zadovoljstva ispitanika kvalitetom zdravstvene zaštite.

Tabela 4. 26. Dimenzije zdravstvene zaštite

1. Dostupnost i raspoloživost usluga zdravstvene zaštite	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.1. U slučaju potrebe, mogu platiti zdravstvenu uslugu koju trebam.	3,27	0,029	1,101
1.2. U slučaju potrebe, mogu dobiti lijek koji mi treba.	3,03	0,031	1,175
1.3. Ukoliko imam potrebu, lako je doći do zdravstvene usluge.	2,99	0,031	1,179
1.4. Zdravstvena zaštita je dostupna svima.	2,78	0,031	1,202
1.5. Proračunski novac koji se prikuplja kroz doprinose za zdravstvo troši se adekvatno.	2,19	0,029	1,046
2. Funkcionalnost zdravstvene zaštite	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
2.1. U slučaju potrebe, preferiram privatnu zdravstvenu uslugu u odnosu na javnu zdravstvenu uslugu.	3,53	0,030	1,131
2.2. Vjerujem zdravstvenom sustavu.	2,43	0,029	1,113
2.3. Postoji dovoljno doktora i medicinskog osoblja.	2,38	0,030	1,154
2.4. Zdravstveni sustav je funkcionalan.	2,30	0,029	1,084
2.5. Zdravstvene ustanove su dobro opremljene medicinskom opremom i dijagnostikom.	2,19	0,027	1,024
3. Informiranost	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
3.1. Upoznat/a sam sa činjenicama o štetnosti opijata.	4,34	0,023	0,873
3.2. Upoznat/a sam sa činjenicama o štetnosti pušenja.	4,31	0,022	0,850
3.3. Upoznat/a sam sa činjenicama o štetnosti alkohola.	4,29	0,023	0,867
3.4. Upoznat/a sam o važnosti zdravog načina života.	4,04	0,023	0,880
3.5. Upoznat/a sam kako se zaštititi od spolno-prenosivih bolesti.	4,01	0,026	0,971
3.6. Upoznat/a sam sa činjenicama o sredstvima kontracepcije.	3,95	0,028	1,037
3.7. Upoznat/a sam o važnosti prevencije bolesti.	3,81	0,026	0,969
3.8. Upoznat/a sam sa poremećajima u ishrani i kako ih spriječiti.	3,72	0,028	1,040
3.9. Zdravstveni sustav promovira vrijednosti prevencije zdravlja.	2,76	0,030	1,082
4. Prevencija	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
4.1. O svom zdravlju razgovaram sa roditeljima ili bliskim ljudima.	3,87	0,027	1,02
4.2. Vodim računa o zdravoj ishrani.	3,35	0,026	1
4.3. Imam zdrav životni stil.	3,23	0,025	0,96
4.4. Redovito se bavim športom i rekreacijom.	3	0,029	1,12
4.5. Držim dijete.	2,36	0,033	1,17
4.6. Nemam problem da vozim motor ili bicikl bez kacige.	2,26	0,036	1,25
4.7. Nemam problem voziti automobil bez vezivanja pojasa.	2,02	0,033	1,158
4.8. Nemam problem da se vozim u vozilu sa osobom koja je konzumirala alkohol.	1,63	0,025	0,94
4.9. Nemam problem da se vozim u vozilu sa osobom koja nema vozačku dozvolu.	1,63	0,026	0,98

4.10. Nemam problem da se vozim pod utjecajem alkohola i/ili opijata.	1,43	0,022	0,80
5. Mentalno zdravlje	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
5.1. Imam pozitivan stav prema životu.	4,05	0,027	1,045
5.2. Osjećam da vrijedim jednako kao i drugi.	4,04	0,026	0,987
5.3. Osjećam da imam brojne kvalitete.	4,03	0,023	0,869
5.4. U cjelini, zadovoljan/a sam sobom.	3,73	0,027	1,044

Analiza rezultata prema dobnim skupina mladih pokazuje statistički značajne razlike u načinu na koji mladi ocjenjuju dimenzije zdravstvene zaštite. Najmlađi ispitanici (15-19 godina) većim ocjenama procjenjuju dostupnost i funkcionalnost zdravstvene zaštite, dok ispitanici srednje dobne skupine (20-24) bolje ocjenjuju informiranost, prevenciju i mentalno zdravlje (Kruskal Wallis i Mann Whitney test, $p < 0,05$). Također, najmlađi ispitanici većom prosječnom ocjenom procjenjuju dostupnost i funkcionalnost ($p < 0,05$) u odnosu na mlade starosne dobi 25-30 godina a stariji (25-30) bolje ocjenjuju svoje preventivno djelovanje u odnosu na najmlađe ispitanike ($p < 0,05$). Između druge i treće dobne skupine ne postoje značajne razlike u stavovima ka zdravstvenoj zaštiti, a statistički značajna razlika je uočena samo kod dimenzije koja označava dostupnost zdravstvene zaštite gdje ispitanici dobi 20-24 godine daju bolje ocjene dostupnim uslugama. Analiza rezultata je pokazala da ispitanici koji dolaze iz urbanih sredina, većim ocjenama procjenjuju dostupnost i funkcionalnost raspoložive zdravstvene usluge dok po ostalim dimenzijama nisu pronađene statistički značajne razlike.

Tabela 4. 27. Dimenzije zdravstvene zaštite posmatrane po dobnim skupinama

Kompoziti: Dimenzije zdravstvene zaštite	Dobna skupina 15-19			Dobna skupina 20-24			Dobna skupina 25-30		
	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
Dostupnost zdrav. zaštite	3,12	0,04	0,89	2,70	0,037	0,80	2,43	0,04	0,78
Funkcionalnost zdrav. zaštite	2,82	0,03	0,73	2,39	0,025	0,54	2,26	0,03	0,54
Informiranost o zdrav. zaštiti	3,86	0,04	0,78	4	0,03	0,64	3,89	0,04	0,68
Prevencija	3,57	0,03	0,57	3,80	0,02	0,52	3,73	0,03	0,49
Mentalno zdravlje	3,86	0,035	0,89	4,07	0,03	0,68	3,97	0,46	0,85

4.2.8. Socijalna zaštita

Mladi smatraju da je broj uposlenih u centrima za socijalnu zaštitu nedovoljan te da je sustav socijalne zaštite nefunkcionalan!

Socijalna zaštita je analizirana kroz sedam tvrdnji koje tretiraju područja dostupnosti usluga socijalne zaštite i njihove funkcionalnosti. Prosječne ocjene za sve tvrdnje se kreću u rasponu od 2,02 do 3,47, što implicira da su ispitanici nižim ocjenama procijenili kvalitet ispitanih usluga socijalne zaštite (tabela *Socijalna zaštita*). Prema nalazima istraživanja, na razini cijelog uzorka ispitanici smatraju da socijalna zaštita nije svima dostupna a niska prosječna ocjena od 2,61 sugerira i da ispitanici smatraju da nije lako doći do socijalne zaštite (u slučaju

potrebe). Također, ispitanici smatraju da je trenutačan broj uposlenih u centrima za socijalnu zaštitu nedovoljan te da je sustav socijalne zaštite nefunkcionalan.

Tabela 4. 28. Socijalna zaštita

1. Dostupnost i raspoloživost usluga socijalne zaštite	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.1. Socijalna zaštita je dostupna svima.	2,54	0,028	1,032
1.2. Ukoliko imam potrebu, lako je doći do usluge socijalne zaštite.	2,61	0,029	1,046
1.3. Imao/la sam potrebu tražiti socijalnu zaštitu.	2,02	0,029	1,065
1.4. Postoji dovoljno uposlenih u centrima za socijalnu zaštitu.	2,59	0,030	1,068
2. Funkcionalnost socijalne zaštite	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
2.1. Znam čime se bavi centar za socijalni rad.	3,47	0,028	1,066
2.2. Sustav socijalne zaštite je funkcionalan.	2,64	0,026	0,938
2.3. U slučaju potrebe, spreman/na sam obratiti najbližem centru za socijalnu zaštitu.	3,47	0,029	1,045

Uporabom Mann Whitney testa ($p < 0,05$) ustanovljeno je da nižim ocjenama dostupnost i raspoloživost te funkcionalnost usluga zdravstvene zaštite procjenjuju:

- Ispitanici koji su nekada bili diskriminirani ili isključeni u odnosu na one ispitanike koji nisu;
- Ispitanici koji su bili žrtve vršnjačkog nasilja u odnosu na one koji nisu;
- Neuposleni u odnosu na uposlene ispitanike;
- Stanovnici urbanih sredina u odnosu na stanovnike ruralnih sredina.

Istim testom je utvrđeno i da ispitanici koji su bili žrtve obiteljskog nasilja nižim ocjenama procjenjuju funkcionalnost socijalne zaštite (za dostupnost i raspoloživost usluga ne postoje statistički siginifikantne razlike u ovoj kategoriji ispitanika).

Istraživanje pokazuje i da 19,2% od ukupnog broja mladih primaju pomoć od obitelji ili prijatelja iz inozemstva.

Slika 4. 12. Pomoć od obitelji/prijatelja iz inozemstva

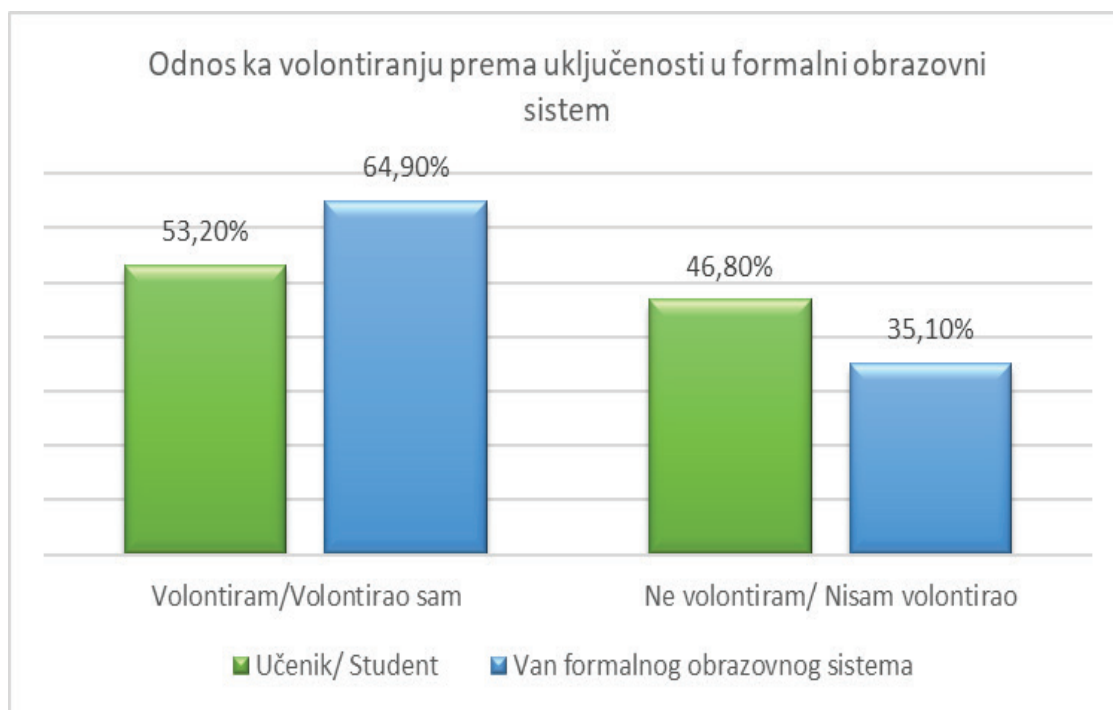
4.2.9. Aktivizam mladih

Oblast omladinskog aktivizma u okviru ovog istraživanja ispituje stav mladih ka volontiranju, politici, religiji, ekologiji kao i građanskom aktivizmu.

Posmatrano na razini ukupnog uzorka, više od polovine mladih (56,7%) volontira ili je nekada volontiralo. Posmatrajući učešće mladih u volontiranju prema kriteriju uključenosti u formalni obrazovni sustav, nalazi hi-kvadrat testa ($p = 00$) pokazuju značajne razlike u odnosu prema volontiranju između učenika/studenata i mladih koji su izvan formalne naobrazbe gdje učenici/studenti ispoljavaju manju sklonost ka volontiranju.

Svaka druga mlada osoba trenutačno je uključena ili ima iskustvo u volonterskom radu!

Statistički značajne razlike u odnosu prema volontiranju su potvrđene i prema spolnoj strukturi te uposlenosti/neuposlenosti. Prema nalazima istraživanja, djevojke su više sklone ka volontiranju kao i uposleni u odnosu na one mlade koji su neuposleni.

Slika 4. 13. Odnos prema volontiranju prema uključenosti u formalni sustav naobrazbe

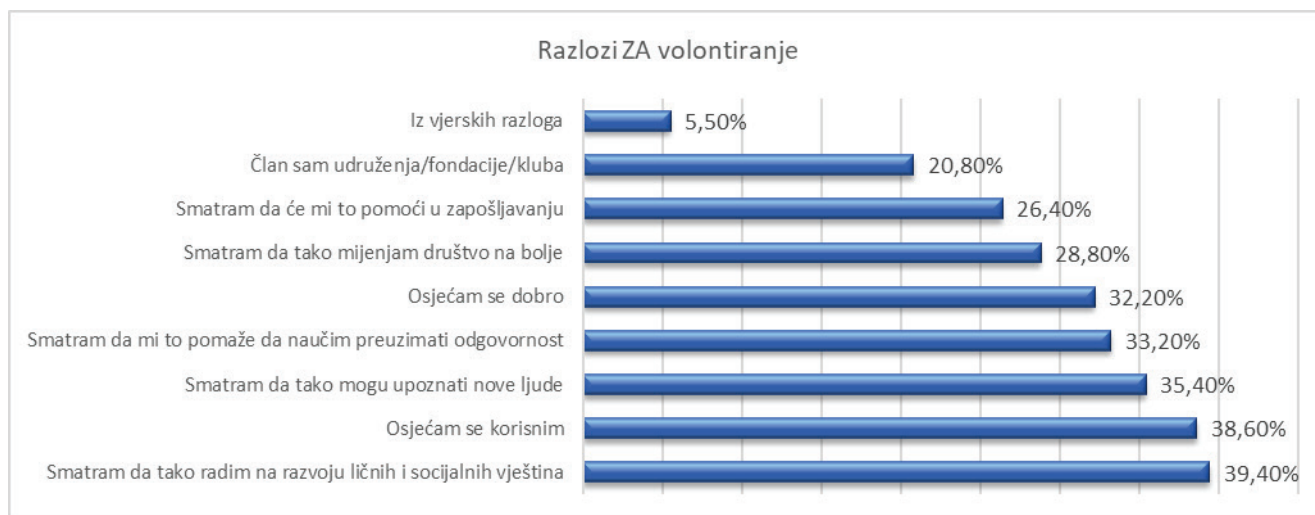
Unutar dobnih skupina, nalazi istraživanja pokazuju da najviše volontiraju mladi starosne dobi 25-30 godina. Dakle, statistički značajna razlika (Kruskal Wallis i Mann Whitney test, $p = 00$) je uočena u odnosu prema volontiranju između najstarije i najmlađe dobne skupine, dok između dobnih skupina 20-24 i 25-30 nisu pokazane značajne razlike prema volonterizmu.

Tabela 4. 29. Volontiranje prema dobnim skupinama

Dobna skupina	Volontiram/volontirao sam	Ne volontiram/nisam volontirao	Ukupno (%)
15-19 godina	42,1	57,9	100
20-24 godine	66,5	33,5	100
25-30 godina	71,2	28,8	100

U okviru anketnog upitnika koji se odnosio na volontiranje, mladima su ponuđena i dva pitanja sa opcijom izbora višestrukog odgovora a u kojima su mladi trebali (a) navesti razloge zbog kojih se odlučuju na volontiranje i (b) navesti razloge zbog kojih ne volontiraju.

Kao razloge za volontiranje, mladi najviše navode razvoj osobnih i socijalnih vještina te osjećaj korisnosti.

Slika 4. 14. Razlozi za volontiranje

Kao najčešći razlozi zbog kojih mladi se ne odlučuju na proces volontiranja, nalazi istraživanja navode odsustvo prilike te činjenicu da mlade nitko nije pozvao na volontiranje i da nemaju dovoljno informacija o mogućnostima za volontiranje.

Slika 4. 15. Razlozi zbog kojih mladi ne volontiraju

Od ukupno posmatranog uzorka, 11,9% mladih je potvrdno odgovorilo na pitanje o članstvu u nekoj od političkih partija (85,5% mladih nije član, 2,6% nije dalo odgovor). Posmatrajući dobne skupine, najveći broj mladih koji su članovi političkih partija dolazi iz najstarije dobne skupine (21,8%), zatim iz dobne skupine 20-24 godine (16,3%) a najmanji broj iz najmlađe dobne skupine (3,7%). Komparacija varijabli koje govore o statusu uposlenosti/neuposlenosti mladih i članstva u političkim strankama, ukazuje da su uposleni mladi u većem broju članovi političkih stranaka u odnosu na neuposlene mlade (statistički značajna razlika utvrđena uporabom hi-kvadrat testa, $p = 00$).

Svaka deseta mlada osoba član je političke stranke, a svaka dvadeseta mlada osoba aktivno je uključena u rad političke stranke!

Tabela 4. 30. Članstvo u političkoj stranci i uposlenost

Varijabla	Članstvo u političkoj stranci			Ukupno (%)
	Da (%)	Ne (%)	Ne želim da odgovorim (%)	
Uposlen	23,8	75,4	0,8	100
Neuposlen	9,6	87,5	2,9	100

Od ukupnog broja mladih koji su članovi političkih stranaka, gotovo polovina njih potvrđuje aktivno učešće u radu stranke čiji su članovi (Graf *Članstvo i aktivnost u stranci*).

Slika 4. 16. Članstvo i aktivnosti u stranci

Stavovi mladih o politici su dodatno ispitani kroz set tvrdnji čiji odgovori su se kretali u rasponu od 1 (apsolutno se ne slažem) do 5 (apsolutno se slažem). Nalazi istraživanja sugeriraju da mladi nisu zainteresirani za politiku te da je ne doživljavaju pozitivno (tvrdnje broj 7 i 8). Dodatno, mladi vjeruju kako interesi politike nisu usklađeni sa interesima građana.

Tabela 4. 31. Stavovi o politici

Stavovi o politici	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1. Interesi politike i građana su suprotni.	4	0,028	1,02
2. Politika određuje sva važna kretanja u društvu.	3,75	0,031	1,16
3. Izlazim na izbore.	3,54	0,041	1,49

4. Smatram da kroz članstvo u političkoj partiji mogu unaprijediti svoju poziciju u društvu.	3,02	0,036	1,30
5. Na politiku ne mogu utjecati, ona je zadana stvar.	3,01	0,033	1,25
6. Upoznat/a sam sa ideologijom političke partije koju podupirem.	2,95	0,040	1,24
7. Politika me zanima.	2,65	0,034	1,32
8. Politiku doživljavam pozitivno.	2,05	0,029	1,052

Mladi smatraju da su interesi politike i građana suprotni te posljedično iskazuju nepovoljan stav prema politici i nizak interes za politiku!

Znatno su izraženiji stavovi o politici kod ispitanika starijih dobnih skupina gdje su utvrđene i značajne razlike (Mann Withney test, $p = 00$) među ispitanicima dobnе skupine 15-19 godina i preostale dvije skupine (pojedinačno). Dalje, primjenom istih testova je utvrđeno da su muški ispitanici u odnosu na ženske više zainteresirani za politiku, kao i uposljeni u odnosu na neuposljene.

Kada je u pitanju domen aktivizma koji se tiče vjere i religioznosti, 71,2% mladih je izjavilo da se osjeća vjernikom dok 10,3% nije odgovorilo na ovo pitanje. Na ukupnom uzorku 36,5% mladih je izjavilo da redovito prakticira religiju a na uzorku onih koji su izjavili da se osjećaju vjernicima (71,2%) mladih, njih 51,4% je izjavilo da prakticira religiju. Nisu pronađene značajne razlike prilikom uporedbe socio-demografskih obilježja (spol, dobnа skupina, uposlenost). Stavovi o vjeri su ispitani kroz dvije tvrdnje predočene u nastavku (Tabela *Stavovi o vjeri*).

Tabela 4. 32. Stavovi o vjeri

Stavovi o vjeri	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1. Moje osobne vrijednosti su sukladne vjerskim principima.	4,02	0,44	1,45
2. Moje ponašanje je sukladno vjerskim principima.	3,89	0,42	1,41

Set od šest tvrdnji poslužio je za ispitivanje stavova mladih o ekologiji. Tvrdnje su se ispitivale na skali od 1 do 5 odnosno odgovori su se kretali u rasponu od apsolutno se ne slažem do apsolutno se slažem. Najveća srednja ocjena je zabilježena kod tvrdnje „nastojim da svojim djelovanjem ne zagađujem okolinu i ugrožavam prirodu“ ($M = 4,37$), dok su četiri tvrdnje koje izražavaju stav mladih prema zagađenosti okruženja i odnosu lokalne zajednice prema okolišu ocijenjene prosječnim ocjenama od 2,24 do 2,86. Detaljniji prikaz ocjene stavova mladih o ekologiji je predočen u Tabeli *Stavovi o ekologiji*.

Tabela 4. 33. Stavovi o ekologiji

Stavovi o ekologiji	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1. Živim u okruženju u kojem je voda čista.	3,26	0,032	1,23
2. Živim u okruženju u kojem je zrak čist.	2,55	0,035	1,34
3. Živim u okruženju u kojem je zemlja čista.	2,80	0,032	1,24
4. Lokalna zajednica u kojoj živim vodi računa o zaštiti okoline.	2,24	0,028	1,07
5. Poznato mi je da u mojoj zajednici postoje udruge koje se bave pitanjima zaštite okoline.	2,86	0,033	1,24
6. Nastojim da svojim djelovanjem ne zagađujem okolinu i ugrožavam prirodu.	4,37	0,022	0,84

Mladi su okolinski osviješteni i smatraju da lokalna zajednica u kojoj žive ne vodi dovoljno računa o zaštiti okoline!

Presjek uzorka prema tri dobne skupine pokazuje da kako se krećemo od mlađih ka starijim ispitanicima, prosječna ocjena vrijednosti stava ka ekologiji opada. Ova razlika koja implicira da stariji ispitanici nižim vrijednostima ocjenjuju tvrdnje o ekologiji je dokazana uporabom Kruskal Wallis i Mann Whitney testa gdje su testovi signifikantni prilikom komparacije između svake dobne skupine ($p < 0,05$). Obzirom da stavovi o ekologiji mogu ovisiti o gradu/općini iz koje ispitanici dolaze, izračunata je prosječna vrijednost stavova o ekologiji za svaki pojedinačni grad/općinu TK. Prosječna ocjena kreće se u rasponu od 2,56 (Lukavac) do 3,55 (Teočak). Dodatno, tri od 13 gradova/općina TK ima prosječnu ocjenu nižu od 3. Tabela *Stavovi o ekologiji prema gradovima/općinama TK* daje pregled za svaki grad/općinu.

Tabela 4. 34. Stavovi o ekologiji prema gradu/općini življenja

Grad/Općina	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
Teočak	3,55	0,25	1,16
Čelić	3,41	0,08	0,72
Gradačac	3,35	0,68	0,67
Sapna	3,33	0,20	0,84
Doboj Istok	3,30	0,12	0,68
Srebrenik	3,29	0,08	0,84
Kladanj	3,28	0,14	0,84
Kalesija	3,19	0,09	0,55
Banovići	3,11	0,09	0,749
Gračanica	3,07	0,06	0,72
Živinice	2,98	0,46	0,65
Tuzla	2,76	0,03	0,60
Lukavac	2,56	0,07	0,74

Građanski aktivizam kao dio aktivizma mladih se posmatrao kroz skupinu od 12 tvrdnji koje su se trebale ocijeniti na skali od 1 do 5 (apsolutno se ne slažem – apsolutno se slažem). Prosječna ocjena tvrdnji se kreće od 2,52 („vjerujem da će netko drugi riješiti probleme u društvu“) do 4,27 („spreman sam donirati krv“). Osam tvrdnji koje izražavaju spremnost mladih na različite oblike akcije je ocijenjeno prosječnom ocjenom većom od 4.

Mladi su dobri građani odnosno iskazuju visoku spremnost učešća u građanstvu koje se temelji na potrebama zajednice!

Tabela 4. 35. Stavovi o građanskom aktivizmu

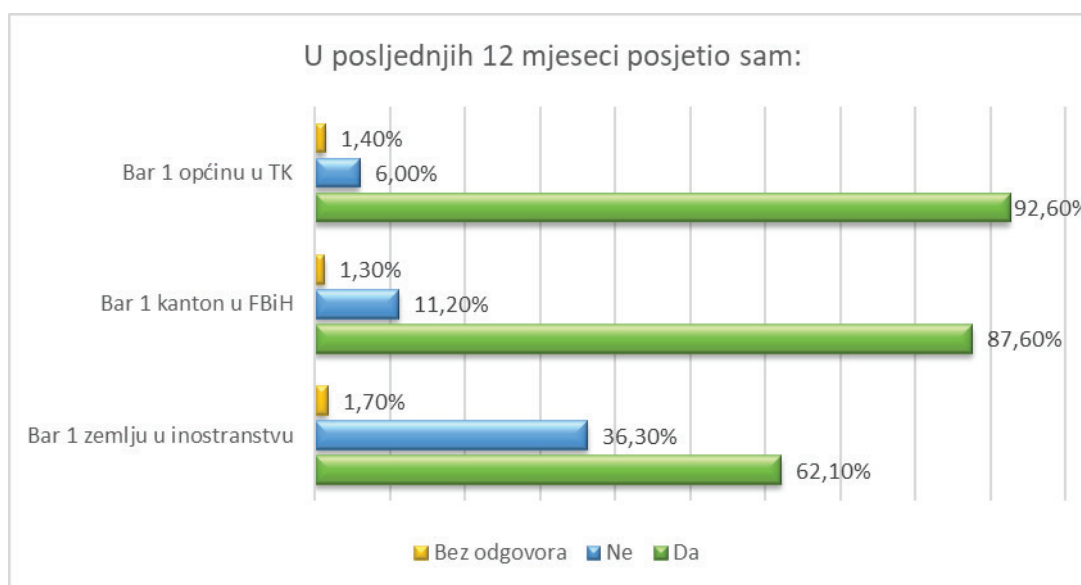
Stavovi o građanskom aktivizmu	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
Spreman/a sam donirati krv.	4,27	0,09	0,954
Obavijestiti ću organe (inspekciju, policiju, itd) ukoliko su ugrožena moja prava ili sigurnost.	4,23	0,83	0,863
Spreman/a sam prijaviti kriminal.	4,16	0,89	0,936
Spreman/a sam potpisati peticiju.	4,15	0,14	0,988

Spreman/a sam boriti se kako bi svi imali jednaka prava u mojoj sredini.	4,12	0,96	0,917
Učestvujem u humanitarnim akcijama.	4,05	0,09	0,905
Obavijestiti ću organe (inspekciju, policiju, itd) ukoliko su ugrožena prava ili sigurnost drugih ljudi.	4,03	0,80	0,948
Spreman/a sam prijaviti korupciju.	4,01	1	0,985
Spreman/a sam podnijeti osobnu žrtvu (npr. novac, vrijeme, energija) da doprinesem dobrobiti društva.	3,81	1,14	1,036
Spreman/a sam biti donor organa.	3,47	1,14	1,242
Učestvujem na društveno-političkim javnim skupovima.	2,53	0,14	1,139
Vjerujem da će neko drugi riješiti probleme u društvu.	2,52	0,15	1,077

Nalazi analize nisu pokazali statistički značajne razlike u komparaciji socio-demografskih obilježja (spol, dobne skupine, uposlenost) ispitanika i stavova prema građanskom aktivizmu. Dodatno, nisu utvrđene ni značajne razlike u odnosu osoba sa invaliditetom ka građanskom aktivizmu što implicira da bez obzira na spol, dob, uposlenost i invaliditet, građanski aktivizam se jednako percipira među ispitanicima. Međutim, statistički značajna razlika (Kruskal Wallis, $p < 0,05$) je uočena između osoba koje su diskriminirane i isključene i osoba koje se nisu osjetile diskriminirano i isključeno. Diskriminirana i isključena skupina snažnije percipira građanski aktivizam u poređenju sa ostalim ispitanicima (daju veće prosječne ocjene na tvrdnje iz prethodne tabele što ukazuje da su u poređenju sa nediskriminiranim spremniji na poduzimanje akcija građanskog aktivizma).

4.2.10. Mobilnost

Nalazi anketnog upitnika pokazuju da u zadnjoj godini dana mobilnost mladih se najviše odvijala na razini općina/gradova TK, zatim na razini FBiH a zatim izvan granica BiH. Uporabom Mann Whitney testa za provjeru mobilnosti među dobnim skupinama uočena je statistički značajna razlika za dobne skupine 15-19 i 25-30 gdje rezultati pokazuju da su ispitanici starije dobne skupine više putovali u inozemstvo tijekom zadnjih 12 mjeseci, u odnosu na mlađe ispitanike. Među ostalim dobnim skupinama i prema drugim parametrima pitanja nisu pronađene značajne razlike.

Slika 4. 17. Mobilnost mladih

Kao najčešće motivatore za putovanja u inozemstvo mladi navode odmor, stjecanje novih znanja i iskustava, upoznavanje drugih kultura, zabavu i kulturu te posjetu rodbini i prijateljima, dok povremeni posao i školovanje/studiranje predstavlja najslabije motivatore za putovanja mladih ljudi. Motivatori su u anketnom upitniku predstavljeni kroz set od 11 tvrdnji koje su se trebale ocijeniti ocjenom od 1 do 5 (apsolutno se slažem – apsolutno se ne slažem).

Tabela 4. 36. Motivi za mobilnost

#	Motivi za putovanja u inozemstvo (mobilnost)	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1.	Odmor/opuštanje.	4,30	0,02	0,85
2.	Stjecanje novih znanja i iskustava.	4,27	0,02	0,87
3.	Upoznavanje drugih kultura	4,23	0,02	0,91
4.	Zabava i kultura.	4,07	0,02	0,96
5.	Posjeta rodbini i prijateljima.	4,06	0,02	1,03
6.	Učenje stranih jezika.	3,91	0,02	1,05
7.	Stalni posao.	3,82	0,03	1,22
8.	Učešće na natjecanjima/nastupima/konferencijama i slično.	3,82	0,03	1,15
9.	Bijeg od svakodnevnice.	3,74	0,03	1,17
10.	Školovanje/studiranje.	3,58	0,03	1,23
11.	Povremeni posao.	3,25	0,03	1,19

Kako bi se procijenile razlike prema određenim socio-demografskim obilježjima koja su značajna za mobilnost, formiran je kompozit Motivacije koji sadrži prethodno navedene motivatore. Značajne razlike u ocjeni motivatora za putovanja su pokazana između skupine koja se osjetila diskriminirano i isključeno te ostalih mladih. Nalazi Mann Whitney testa ($p = 00$) su pokazali da skupina koja se osjetila diskriminirano i isključeno većim ocjenama ocjenjuje motivatore za putovanja u inozemstvo u odnosu na ostale ispitanike. Razlike u motivaciji za putovanje u inozemstvo su posmatrane još za skupinu osoba sa invaliditetom, tri dobne skupine te mlade koji dolaze iz urbanih/ruralnih sredina i nisu utvrđene statistički značajne razlike.

Mladi nemaju formiran niti pozitivan niti negativan stav prema odlasku u inozemstvo!

Stavovi o mobilnosti su dodatno posmatrani u okviru seta tvrdnji gdje su mladi ispitanici trebali ocijeniti (skala 1-5 sa značenjem apsolutno se ne slažem do apsolutno se slažem) prilike za putovanja te namjeru odlaska/ostanka u BiH. Ovi rezultati ukazuju da mladi trenutne prilike za putovanja u inozemstvo ne smatraju dovoljnim.

Tabela 4. 37. Stavovi o mobilnosti

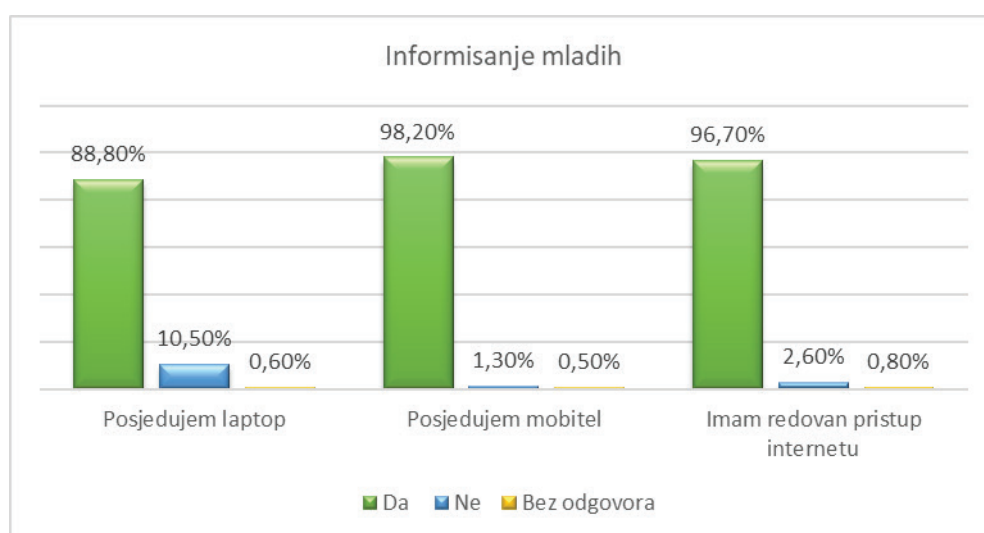
Stavovi o mobilnosti	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1. Govorim barem jedan strani jezik.	4,26	0,022	0,847
2. Svoju budućnost vidim u inozemstvu.	3,39	0,032	1,195
3. Želim otići iz BiH.	3,19	0,036	1,375
4. Svoju budućnost vidim u BiH.	2,93	0,033	1,242
5. Svoju budućnost vidim u Tuzlanskom kantonu.	2,69	0,031	1,169
6. Ako odem iz BiH, ne želim se više vraćati.	2,69	0,037	1,405
7. Već sam pokrenuo/la aktivnosti u cilju odlaska iz BiH.	2,57	0,036	1,344
8. Mladi imaju dovoljno prilika za putovanja.	2,42	0,029	1,114

Mladi koji su neuposleni te mladi koji su bili diskriminirani i isključeni iskazuju veću sklonost ka odlasku iz TK i BiH!

Primjenom metode glavnih komponenti⁵³ prethodnih osam tvrdnji je grupirano u dva faktora od kojih se u nastavku pojašnjava faktor koji smo nazvali „Napuštanje BiH“⁵⁴. Za faktor Napuštanje BiH, srednja vrijednost je $M = 3,04$ ($SE = 0,29$; $SD = 1,09$) te ovi rezultati sugeriraju da su stavovi mladih o odlasku/ostanku u BiH podijeljeni i indiferentni⁵⁵. Uporabom Kruskal Wallis i Mann Whitney testova nisu utvrđene značajne razlike u stavu mladih o napuštanju BiH prema dobnim skupinama, mjestu stanovanja (urbano/ruralno) te između osoba sa invaliditetom i ostalih mladih u uzorku. Ovi testovi su pokazali razlike u kategorijama uposleni/neuposleni mladi i diskriminirani i isključeni/nediskriminirani. Mladi koji su neuposleni te mladi koji su bili diskriminirani i isključeni iskazuju veće ocjene u tvrdnjama koje govore o napuštanju TK i BiH.

4.2.11. Informiranje

Kada je u pitanju oblast informiranja mladih, gotovo svi ispitanici posjeduju mobitel i redovit pristup internetu. Oko 10% mladih ne posjeduje laptop dok preostali posjeduju.

Slika 4. 18. Informiranje mladih

Najveći broj mladih tijekom dana provede 5-6h na internetu, njih čak 44,2%, dok 3-4h na internetu provede 38,3% mladih. Tek 17,5% mladih tijekom dana provodi manje od 2h na internetu. Posmatrano po dobnim skupinama, najveći broj vremena provedenog na internetu je uočljiv kod ispitanika najmlađe dobi, a kako idemo ka ispitanicima starijih dobnih skupina smanjuje se prosječan broj sati proveden na internetu. Posmatrajući spolnu strukturu te mjesto življenja (urbano/ruralno) nisu uočene značajne razlike u vremenu koje se provodi korištenjem interneta. Sukladno ovim nalazima, daljnji rezultati istraživanja pokazuju da mladi kao najčešći izvor informiranja koriste internet, gotovo tri puta više nego TV, i znatno više nego radio te dnevne novine i časopise.

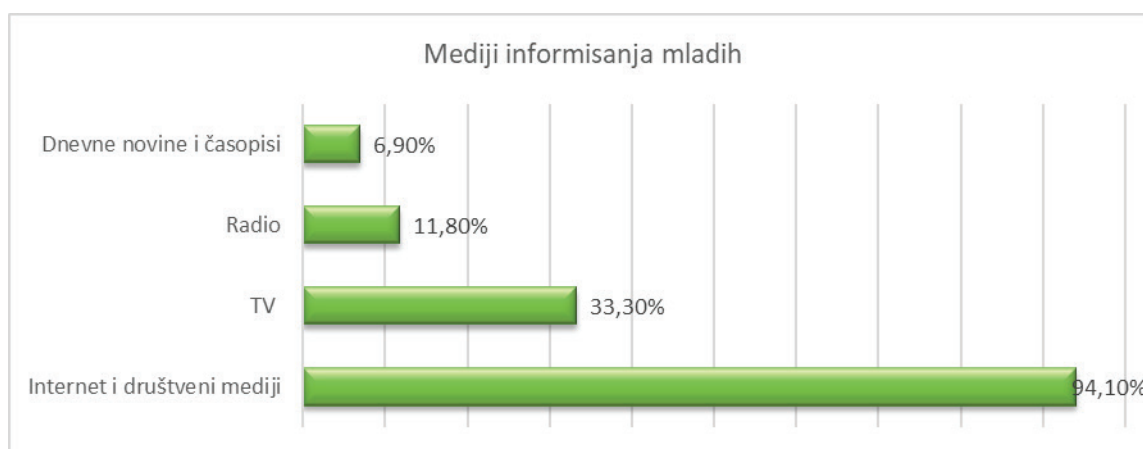
⁵³ Engl. *Principal Component Analysis* (PCA)

⁵⁴ U faktoru Napuštanje BiH su grupiranje tvrdnje rednog broja 2-7 tj.: Svoju budućnost vidim u inozemstvu, Želim otići iz BiH, Svoju budućnost vidim u Tuzlanskom kantonu, Ako odem iz BiH, ne želim se više vraćati, Već sam pokrenuo/la aktivnosti u cilju odlaska iz BiH.

⁵⁵ $N = 1332$; Cronbach Alpha (napuštanje mladih) = 0,918

Internet i društveni mediji su dominantan izvor informiranja mladih!

Slika 4. 19. Mediji informiranja mladih

Informiranje mladih se analiziralo putem seta od 10 tvrdnji grupiranih u dvije skupine: Opća informiranost mladih i Razumijevanje medija. Tvrdnje su se trebale ocijeniti na skali 1 (apsolutno se ne slažem) do 5 (apsolutno se slažem). Generalno, prosječna ocjena rangiranih tvrdnji za Opću informiranost mladih se kreće u rasponu od 3,32 do 3,87 a za Razumijevanje medija od 3,16 do 3,48.

Tabela 4. 38. Opća informiranost mladih

Opća informiranost mladih	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1. Uglavnom koristim više izvora za provjeru informacija koje dobijam.	3,87	0,023	0,850
2. Smatram da mogu objektivno procijeniti informacije koje dobijam.	3,85	0,021	0,799
3. Objavljujem sadržaje na društvenim mrežama i internetu (komentari, fotografije, videa, ocjene, itd.).	3,61	0,028	1,083
4. Dovoljno sam informiran/a o aktuelnim događajima u mojoj općini.	3,48	0,026	15
5. Produktivno koristim svoje vrijeme na internetu.	3,32	0,025	0,936

Komparirajući dobne skupine sa Općom informiranošću, mladi starosne dobi 20-24 godine se pokazuju kao najviše informirani sa statistički signifikantnom razlikom samo u odnosu na mlade starosti 15-19 godina. Također, značajna razlika je uočena i prema spolu, jer se muški ispitanici smatraju više informiranim. Kod Razumijevanja medija, nisu pronađene statistički signifikantne razlike prema spolu, dobnim skupinama ili sredini življenja (urbano/ruralno).

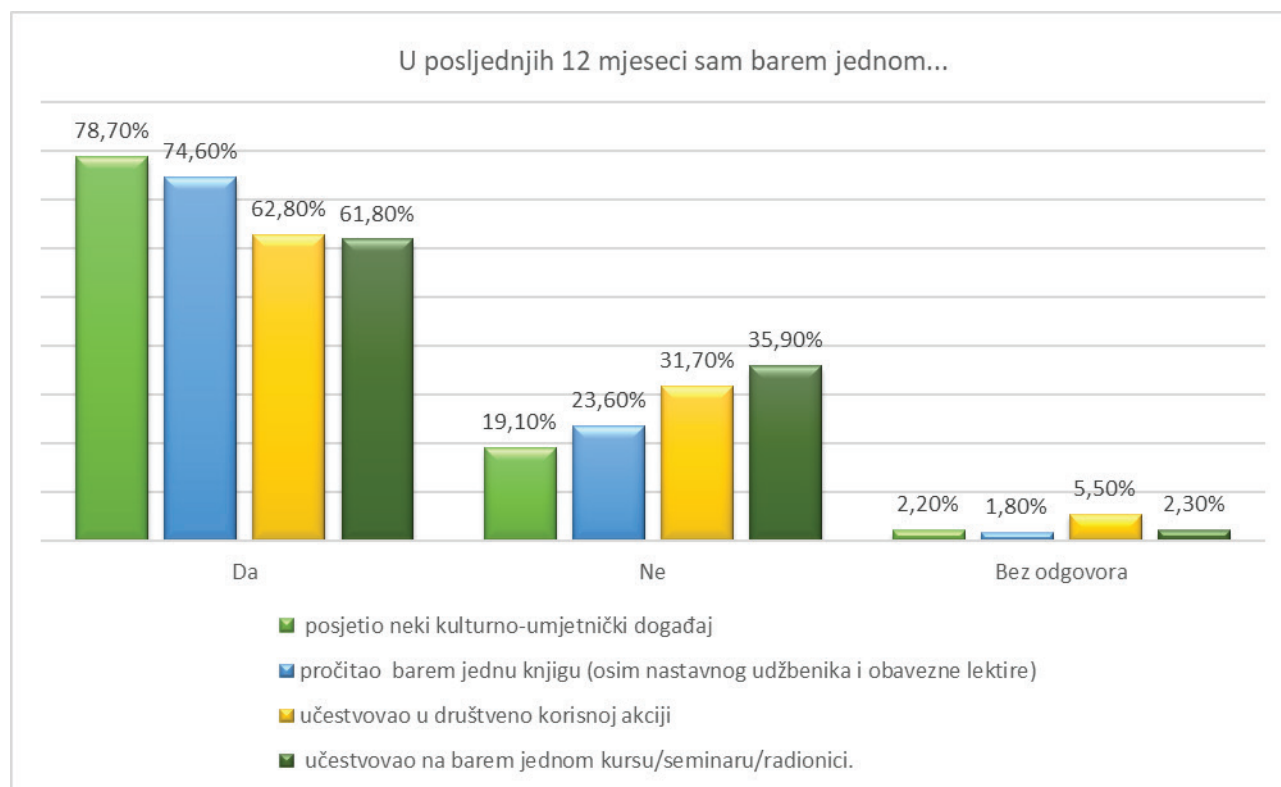
Tabela 4. 39. Razumijevanje medija

Razumijevanje medija	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
1. Dovoljno sam informiran/a o aktuelnim događajima u mojoj općini.	3,48	0,026	15
2. Dovoljno sam informiran/a o aktuelnim događajima u državi.	3,29	0,027	15
3. Dovoljno sam informiran/a o aktuelnim događajima u TK.	3,28	0,026	0,979
4. Dovoljno sam informiran/a o aktuelnim događajima u svijetu.	3,26	0,026	0,995
5. Dovoljno sam informiran/a o aktuelnim događajima u regiji.	3,16	0,027	16

4.2.12. Slobodno vrijeme

Posljednja oblast analize tretira način na koji mladi provode slobodno vrijeme. Analizirala se kroz tri seta pitanja gdje je prvi set sadržavao dihotomna pitanja (da/ne) koja se tiču potencijalnih aktivnosti u kojima su mladi učestvovali tijekom zadnje godine dana. Druga i treća skupina pitanja se ocjenjuju na skali od 1 do 5 (apsolutno se ne slažem – apsolutno se slažem) pri čemu druga skupina pitanja nudi mladima 17 mogućih aktivnosti kako bi se ispitalo koliko u kojoj učestvuju. Treći set pitanja se tiče ocjene raznovrsnosti sadržaja koji se nude u zajednici u kojoj mladi ljudi žive.

Rezultati prvog seta pitanja ukazuju da tijekom posljednjih 12 mjeseci, od 60% – 80% mladih je sudjelovalo na kursovima/radionicama, društveno korisnim akcijama, kulturno-umjetničkim događajima ili pročitalo knjigu koja nije obvezno nastavno gradivo (ukoliko su mladi dio formalnog obrazovnog sustava). Analiza rezultata je pokazala da mladi starosne dobi 20-24 godine u odnosu na mlade druge dvije starosne skupine više: čitaju (knjige osim obveznih koje se koriste u nastavnom procesu), pohađaju kurseve/seminare/radionice i posjećuju kulturno-umjetničke događaje. Na drugoj strani, mladi prve dvije dobne skupine (15-19 i 20-24) znatno više u odnosu na mlade starosti 25-30 godina učestvuju u društveno korisnim akcijama.

Slika 4. 20. Slobodno vrijeme mladih

Analiza načina na koji provode slobodno vrijeme je pokazala da se mladi najviše družu sa prijateljima i ovu aktivnost su ocijenili prosječnom ocjenom $M = 4,16$. Pet ponuđenih opcija je ocijenjeno prosječnom ocjenom u intervalu od $M = 1,6$ (Učestvujem u igrama na sreću (loto, športska prognoza i sl.) do $M = 2,99$ (Posjećujem športske događaje)⁵⁶, što upućuje da mladi tijekom slobodnog vremena ne obavljaju ove aktivnosti. Ostalih 11

⁵⁶ Ostale tvrdnje ocijenjenje u interval od 1,6 do 2,99 su: Igram video igre, Bavim se športom i volontiram. Tvrdnje su navedene od najniže ka najvećoj srednjoj vrijednosti u okviru ovog intervala a SD i SE ne ukazuju na značajne razlike među odgovorima.

aktivnosti je ocijenjeno prosječnom ocjenom $M = 3,02$ (Aktivan sam član/ica udruga/kluba/društva i sl.) do $M = 3,9$ (Družim se sa rodbinom)⁵⁷.

Mladi smatraju da u mjestu u kojem žive ne postoji dovoljno kulturnih i umjetničkih sadržaja, športskih terena i objekata te drugih sadržaja za korisno provođenje slobodnog vremena!

Analiza zadnjeg seta pitanja koji se tiče ocjene Raznovrsnosti sadržaja kojeg mladi mogu koristiti u slobodno vrijeme pokazuje nezadovoljstvo mladih ponudom. Tvrdnje su ocijenjene niskim prosječnim ocjenama od 2,29 do 2,63, u rasponu ocjena od 1 do 5. Mladi su ocjenjivali naredne tvrdnje:

1. U mjestu u kojem živim ima dovoljno sadržaja za koristan razvoj mladih ljudi ($M = 2,29$, $SE = 0,03$, $SD = 1,08$);
2. U mjestu u kojem živim ima dovoljno kulturnih i umjetničkih sadržaja ($M = 2,33$, $SE = 0,028$, $SD = 1,06$);
3. U mjestu u kojem živim ima dovoljno zabavnih sadržaja ($M = 2,33$, $SE = 0,028$, $SD = 1,08$);
4. U mjestu u kojem živim ima dovoljno športskih terena i športskih objekata ($M = 2,63$, $SE = 0,031$, $SD = 1,19$);
5. U mjestu u kojem živim ima dovoljno sadržaja za korisno provođenje slobodnog vremena mladih ($M = 2,36$, $SE = 0,03$, $SD = 1,14$),

Iako su prosječne ocjene prilično ujednačene i kreću se u uskom rasponu, urađen je pregled ocjene raznovrsnosti sadržaja prema općinama/gradovima TK.

Tabela 4. 40. Slobodno vrijeme: Ocjena raznovrsnosti sadržaja u gradovima/općinama TK

Grad/Općina	Srednja vrijednost	St. greška	St. devijacija
Tuzla	2,66	0,04	0,92
Teočak	2,65	0,29	1,50
Živinice	2,53	0,06	0,95
Sapna	2,47	0,18	0,74
Banovići	2,34	0,12	0,86
Srebrenik	2,34	0,12	1,13
Gradačac	2,25	0,08	0,82
Gračanica	2,16	0,07	0,85
Kalesija	2,16	0,13	0,84
Kladanj	2,07	0,15	0,94
Lukavac	2,04	0,08	0,89
Doboj Istok	1,84	0,15	0,84
Čelić	1,82	0,08	0,76

Također, značajne razlike za ovu stavku nisu pronađene po socio-demografskim obilježjima niti za osobe sa invaliditetom. Ovi rezultati sugeriraju da je odsustvo sadržaja za mlade univerzalni problem u svim općinama i za sve skupine ispitanika bez obzira na dob, spol, sredinu iz koje dolaze i sl.

⁵⁷ Ostale tvrdnje ocijenjene prosječnom ocjenom od 3,02 do 3,9 su: Osjećam dosadu, Putujem, Imam dovoljno slobodnog vremena, Posjećujem kulturne i umjetničke događaje, Gledam TV, Korisno provodim svoje slobodno vrijeme, Bavim se hobijima, čitam, učim i razvijam svoje vještine. Tvrdnje su navedene od najniže ka najvećoj srednjoj vrijednosti u okviru ovog intervala a SD i SE ne ukazuju na značajne razlike među odgovorima.

5. SWOT ANALIZA, VIZIJA, STRATEŠKI I PRIORITETNI CILJEVI

5.1. SWOT analiza

SWOT matrica predstavlja analitički alat koji se koristi u strateškom planiranju a sastoji se od analize unutarnjih snaga (engl. Strength) i slabosti (engl. Weakness) te vanjskih prilika (engl. Opportunities) i prijetnji (engl. Threats). Na narednim stranicama je predstavljena SWOT analiza TK za mlade. Iako je sadržaj analize prevashodno tretiran uzimajući u obzir populaciju mladih, na nekim dijelovima će biti predstavljene i neki opći pokazatelji (npr. putna infrastruktura koja je ista za sve, bez obzira na godine) koji sasvim sigurno utječu na kvalitet života mladih na TK.

SNAGE

- Jednu trećinu populacije TK čini mlado stanovništvo (20-29 godina)
- Polovina mladih dobi 15+ godina ima završenu sekundarnu i tercijarnu naobrazbu
- Mladi imaju mogućnost studiranja u Tuzli
- Postojanje obrazovne infrastrukture za razvoj IT sektora
- Programi stipendiranja i kreditiranja na kantonalnoj razini
- Razvijenost poduzetničkog duha u pojedinim općinama (primjer Gračanica, Gradačac, Živinice)
- Postojanje zdravstvene infrastrukture (npr. Univerzitetski klinički centar, Centar za srce BH, domovi zdravlja, opća Bolnica Gračanica)
- Registrirani centri za socijalni rad u svim općinama TK
- Spremnost društvene zajednice na usvajanje i sprovođenje programa koji će voditi na razumijevanje i prihvatanje različitosti
- Postojanje Vijeća mladih na Kantonalnoj razini
- Brojnost omladinskih organizacija
- Okolinska osviještenost mladih
- Spremnost mladih na učešće u građanskom aktivizmu koje se temelji na potrebama zajednice
- Geografska pozicija i prometa uvezanost Kantona

SLABOSTI

- Mladi ne ostvaruju svoja prava garantirana Zakonom o mladima
- Demografsku sliku TK obilježava prirodna depopulacija
- Neefikasnost javnog sektora
- Nepovjerenje mladih u sustav
- Smanjenje broja učenika upisanih u srednje škole na području TK
- Nedovoljan obim praktične i stručne nastave za mlade
- Nedovoljna znanja i vještine mladih za suvremena tržišta
- Nerazvijen sustav profesionalne orijentacije za mlade
- Nizak interes za studentske projekte razmjene i nedovoljna potpora akademskoj mobilnosti mladih
- Nedinamična naobrazba koja ne prati potrebe tržišta rada
- Različita razina opremljenosti škola (oprema, tehnologija, športski sadržaji, itd.)

- Nerazvijenost sustava neformalne naobrazbe
- Sustav naobrazbe neusklađen sa potrebama osoba sa invaliditetom
- Visok udio mladih NEET-ovaca (mladi izvan naobrazbe, uposlenja i osposobljavanja)
- Nizak stupanj diverzifikacije privrede TK ne vodi kreiranju novih radnih mjesta
- Visoka razina neuposlenosti mladih, a posebno mladih sa SSS i NEET populacije
- Korupcija i nepotizam u upošljavanju mladih ljudi
- Nepostojanje sustavnog pristupa u pružanju podsticaja za upošljavanje mladih
- Problemi mladih u pronalasku prvog posla (45% mladih prvi put traži uposlenje)
- Kompleksne procedure za pokretanje vlastitog biznisa mladih
- Nedostatak sustavne potpore za mlade poduzetnike
- Nejednako razvijena poduzetnička infrastruktura u svim gradovima/općinama TK
- Ograničene mogućnosti za upošljavanje mladih osoba sa invaliditetom
- Manjak programa mentorstva i monitoringa, konzultantske pomoći i edukacije za poduzetničke poduhvate mladih
- Debalans u razvoju i prilikama za isti između urbanog i ruralnog dijela Kantona
- Loš ekonomski položaj mladih i nemogućnost zasnivanja bračne zajednice
- Veliki broj mladih nema vlastite prihode
- Mobing na radnom mjestu
- Nepostojanje prilika za napredovanje na radnom mjestu
- Odliv mozgova i trajni odlazak cijelih mladih obitelji u inozemstvo
- Nedovoljno razvijena zdravstvena kultura, kultura redovitog pregleda
- Manjak interresorne suradnje i odsustvo holističkog pristupa problemu zdravstvene i socijalne zaštite
- Nefunkcionalan sustav socijalne zaštite
- Nedovoljni materijalni, ljudski i financijski kapaciteti za pružanje socijalnih usluga mladima
- Stigmatizacija osoba sa poteškoćama u razvoju
- Socijalna isključenost mladih u TK
- Mali procenat mladih sa lošim položajem koji prima neku vrstu socijalne pomoći
- Pojava nasilja (obiteljsko, vršnjačko)
- Nedovoljna povezanost civilnog društva i različitih razina vlasti
- Neadekvatan sustav monitoringa i evaluacije rezultata projekata organizacija civilnog društva financiranih od strane javnog sektora
- Donor-driven aktivizam određenog broja omladinskih i nevladinih organizacija i pojava kvaziaktivizma
- Niska razina održivosti omladinskih organizacija
- Kadrovska i tehnička osposobljenost nevladinog sektora
- Ne postoji jedinstvena baza/registar udruga mladih na TK
- Manje sredine pružaju manje mogućnosti za kvalitetno provođenje slobodnog vremena i razvoj mladih ljudi
- Neusklađena i neadekvatna ulaganja u šport i kulturu
- Neadekvatan način financijske potpore športskim organizacijama sa različitih razina vlasti

- Nerazvijena i nedovoljna športska infrastruktura (stadioni, zatvoreni bazeni,...)
- Kvalitet okoliša (voda, zrak, zemljište) i problem mina
- Nedovoljno iskorišten potencijal volonterskog rada
- Javni gradski promet ne saobraća prema manjim mjestima unutar TK u večernjim satima
- Nedovoljno uključivanje mladih u politike koje se sprovode na lokalnoj i kantonalnoj razini
- Neujednačena razvijenost nevladinog sektora i razina omladinskog aktivizma
- Nerazvijenost infrastrukture za rekreacijske aktivnosti i slobodno vrijeme mladih
- Slaba mobilnost mladih unutar i van zemlje
- Nedostatak infrastrukture i neprilagođen transport za osobe sa invaliditetom

PRILIKE

- Rastući broj otvorenih programa mobilnosti za učenike i studente
- Projekti upošljavanja i samoupošljavanja kroz razvoj omladinskog i socijalnog poduzetništva
- Međunarodni razvojni programi EU i drugih donatora (SIDA, USAID, itd)
- Međunarodni programi razmjene (Erasmus+)
- Mogućnost uključivanja dijaspore u privredne i društvene projekte razvoja
- Zakon o volontiranju FBIH
- Razvoj turizma u BiH
- Razvoj informacijskih i komunikacijskih tehnologija

PRIJETNJE

- Korupcija
- Nepostojanje strateške populacione politike
- Sporost provođenja mjera koje se tiču EU integracija na državnoj razini što vodi nezadovoljstvu mladih i napuštanju zemlje
- Politička i ekonomska nestabilnost BiH
- Poslovni ambijent u BiH
- Nedovoljne subvencije i podsticaji za razvoj privrede u BiH
- Okolinske politike
- Starenje populacije u BiH
- Neadekvatna potpora za ukupni društveni razvoj u BiH
- Niska razina stranih investicija
- Nedovoljno ulaganje sa viših razina vlasti u oblasti naobrazbe, kulture i športa
- Narušen sustav vrijednosti, pojava apatije i tzv. stanja naučene bespomoćnosti
- Nepostojanje omladinske politike na državnoj razini
- Utjecaj politike na sve aspekte života

5.2. Vizija razvoja

Na temelju provedenih istraživanja, moguće je definirati temeljne vrijednosti na kojima se bazira razvoj, kao i vizija razvoja prema mladima TK.

Vrijednosti predstavljaju neograničene, vremenski univerzalne, strastvene, vodeće principe. Vizija je formalno artikulirana, atraktivna, vjerodostojna ali ne lako dostižna izjava usmjerena na idealnu budućnost (Daft i Marcic, 2009). Treba da služi kao vodič za strategiju i inspiracija za djelovanje.

Vizija se manifestira kroz dugoročni, opći cilj čijem se ostvarenju teži. Vizija se ostvaruje postizanjem strateških ciljeva.

Temeljne vrijednosti na kojima se temelji Strategija prema mladima TK 2020.-2024. su:

- Sloboda,
- Ravnopravnost/jednakost – jednaka prava, jednake mogućnosti i jednake koristi za sve mlade,
- Solidarnost,
- Humanost i
- Multikulturalnost i multietičnost.

VIZIJA PREMA MLADIMA

Tuzlanski kanton – prosperitetno, dinamično, inovativno i održivo društvo u kojem mladi dosežu svoj puni potencijal

---

U cilju ostvarenja vizije potrebno je ostvariti suradnju među interesnim skupinama, transformaciju postojećeg stanja i zajedničku akciju u smislu valorizacije potencijala mladih ljudi.

Stoga se kao slogan Strategije može predložiti akronim STAV koji predstavlja suradnju, transformaciju, akciju i valorizaciju.

STAV: Suradnja, Transformacija, Akcija, Valorizacija

5.3. Strateški i prioritetni ciljevi

Navedena vizija će se ostvariti ostvarenjem sljedećih strateških ciljeva (SC):

SC1: Jednake mogućnosti za dosezanje punog potencijala u naobrazbi i razvoju.

SC2: Ekonomska i socijalna sigurnost.

SC3: Sigurno, ekološki održivo i ugodno okruženje.

SC4: Aktivno učešće u razvoju zajednice.

5.3.1. SC1: Jednake mogućnosti za dosezanje punog potencijala u naobrazbi i razvoju

---

*Strateški cilj 1.**Jednake mogućnosti za dosezanje punog potencijala u naobrazbi i razvoju.*

Relevantnost

Naobrazba, kao dio društvenog kapitala, je temelj razvoja pojedinca i društva. Izvrsnost i inkluzivnost na svim razinama formalne naobrazbe (osnovna naobrazba, srednjoškolska naobrazba i visoka naobrazba), usklađivanje sustava naobrazbe sa zahtjevima tržišta, te cjeloživotno učenje temelj su kreiranja inovativnog i kreativnog okruženja za učenje koje svim mladim građanima/kama omogućuje stjecanje znanja i vještina za poslove budućnosti.

Očekivani načini postizanja cilja

Cilj se planira ostvariti putem sljedećih prioriteta:

- izvrsnost i inkluzivnost na svim razinama formalne naobrazbe
- cjeloživotno učenje u funkciji osobnog razvoja mladih i sigurnog uposlenja.

Dosljednost cilja

Cilj je sukladan "Strategiji razvoja TK za period 2016.-2020". odnosno drugom strateškom cilju (uspostaviti efikasne sustave upravljanja razvojem ljudskih potencijala i tržišta rada, u cilju povećanja upošljavanja), te prioritetnom cilju usmjerenom ka poboljšanju kvaliteta naobrazbe i znanstveno-istraživačkog rada. Također, cilj je usklađen sa strategijama razvoja gradova/općina TK, u kojima je unapređenje naobrazbe identificiran kao jedan od ključnih prioriteta društvenog razvoja na lokalnoj razini. Na razini EU cilj je sukladan strategiji Europa 2020 u kojoj je naobrazba prepoznata kao jedan od temelja pametnog rasta te strategiji EU za mlade 2019.-2027., u kojoj se navodi da je naobrazba ključna za aktivno građanstvo, uključivo društvo i zapošljivost.

Indikatori uspješnosti

Indikatori Strategije prema mladima Tuzlanskog kantona 2020.-2024. predstavljaju pokazatelje koji imaju za cilj da na objektivnan način ilustriraju da li su mjere definirane Strategijom polučile rezultate u kontekstu unapređenja položaja mladih u Tuzlanskom kantonu.

S tim u svezi, definirani su indikatori za strateški cilj kako slijedi:

- Razvijena i usvojena Strategija naobrazbe Tuzlanskog kantona;
- Povećanje broja upisanih studenata na visokoškolske institucije u Tuzlanskom kantonu za 20%;
- Minimalno 10 realiziranih programa profesionalne orijentacije koji su sukladni potrebama na tržištu rada;
- Povećan broj djece i mladih u radu sekcija u osnovnim i srednjim školama za 30%;
- Povećan broj talentiranih i uspješnih studenata koji su nakon završenog studija uposleni na visokoškolskim institucijama za 40%;
- Povećan broj mladih koji primaju stipendije za 30%;
- Povećan broj objavljenih znanstvenih i stručnih radova i obavljenih znanstveno-istraživačkih projekata na visokoškolskim institucijama za 30%;
- Minimalno 1.000 djece i mladih koji su obuhvaćeni edukacijama u STEM oblastima;
- Povećanje broja mladih koji su upisani u stručne škole i fakultete za deficitarna zanimanja za 20%;

- Povećanje broja nastavnika na svim obrazovnim razinama educiranih u oblasti inkluzivne naobrazbe za 50%;
- Minimalno 10 realiziranih programa profesionalne orijentacije za mlade osobe sa invaliditetom;
- Povećan broj djece i mladih uključenih u programe obrazovne mobilnosti za 50%.
- Povećanje broja mladih uključenih u edukacije o razvijanju poduzetničkih vještina i kompetencija za 50%;
- Povećanje broja mladih u programima dokvalifikacije i prekvalifikacije za 30%.

5.3.2. SC2: Ekonomska i socijalna sigurnost

Strateški cilj 2.

Ekonomska i socijalna sigurnost.

Relevantnost

Kreiranje novih radnih mjesta i provođenje aktivnih mjera upošljavanja (potpora za upošljavanje, potpora za usavršavanje, potpora za samoupošljavanje, naobrazbu neuposlenih, naobrazbu na radnom mjestu, stjecanje prvog radnog iskustva/pripravništva) temeljni su instrumenti borbe protiv neuposlenosti i neaktivnosti mladih na području TK.

Očekivani načini postizanja cilja

Cilj se planira ostvariti putem sljedećih prioriteta:

- razvijanje sustava institucionalne, programske i projektne potpore upošljavanju mladih;
- razvoj poticajnog okruženja za poduzetništvo mladih.

Dosljednost cilja

Cilj je sukladan "Strategiji razvoja TK za period 2016.-2020." odnosno prvom strateškom cilju (osigurati stabilnost i prosperitet razvoja privrede TK) kao i prioritetnom cilju usmjerenom ka razvoju privrede TK kroz realizaciju novih investicija i poticanja sektora poduzetništva. Također, cilj je usklađen sa strategijama razvoja gradova/općina TK, u kojima su unapređenje razvoja privrede i povećanje uposlenosti prepoznati kao strateški pravci lokalnog razvoja. Na razini EU, cilj je konzistentan sa strategijom Europa 2020, koja povećanje mogućnosti upošljavanja građana/ki posmatra kao temelj pametnog, uključivog i održivog rasta. Dodatno, cilj je usklađen sa strategijom EU za mlade 2019.-2027. (kvalitetno upošljavanje za sve).

Indikatori uspješnosti

Definirani su indikatori za strateški cilj kako slijedi:

- Povećan broj mladih u programima pripravničkog stažiranja i prvog upošljavanja za 40%;
- Smanjenje broja neuposlenih mladih za 20% u odnosu na 2019. godinu;
- Povećanje broja start-upa čiji su utemeljitelji mladi za 40%;
- Razvijena i usvojena Strategija razvoja kreativnih industrija Tuzlanskog kantona;
- Uspostavljen i funkcionalan Centar za rad kreativnih industrija i inovacije;
- Implementacija minimalno 20 programa potpore start-upima;
- Uspostavljeno minimalno 10 poduzetničkih inkubatora i akceleratora.

5.3.3. SC3: Sigurno, ekološki održivo i ugodno okruženje

Strateški cilj 3.

Sigurno, ekološki održivo i ugodno okruženje.

Relevantnost

Unapređenje javne infrastrukture te prostornih kapaciteta i funkcija gradova/općina TK temelj je osiguranja zdravog života i blagostanja (dobrobiti) za ljude svih generacija, uključujući i mlade. Većina razvojnih potreba odnosi se na zaštitu i poboljšanje kvalitete zraka i pitke vode unapređenje sustava upravljanja otpadom (aktivne i "divlje" deponije), unapređenje sustava zdravstvene i socijalne zaštite, nedovoljan broj sportskih objekata koji zadovoljava realne potrebe mladih za bavljenje športom, relativno mali udio mladih koji se redovito bavi sportsko-rekreacijskim aktivnostima, neravnomjeran raspored ustanova kulture i kulturnih sadržaja.

Očekivani načini postizanja cilja

Cilj se planira ostvariti putem sljedećih prioriteta:

- izgradnja i obnova javne infrastrukture;
- razvijanje holističkog (cjelovitog) sustava potpore psiho-fizičkom razvoju i očuvanju zdravlja mladih;
- socijalna integracija mladih, sigurnost i kvalitetno slobodno vrijeme.

Dosljednost cilja

Cilj je sukladan "Strategiji razvoja TK za period 2016.-2020." kojom su definirani sljedeći strateški ciljevi: poboljšati kvalitetu života, sigurnost i socijalnu uključenost građana i učiniti politiku socijalne zaštite pravičnom i djelotvornom (SC3), modernizirati i učiniti ekonomski održivom javnu infrastrukturu, prvenstveno prometnu, vodnu i energetska (SC4) te uspostaviti funkcionalan sustav zaštite okoliša i održivog upravljanja prirodnim resursima (SC5). Dodatno, navedeni je cilj konzistentan sa strateškim i prioritarnim ciljevima razvoja gradova/općina TK koji su usmjereni ka izgradnji i obnovi javne infrastrukture radi pružanja kvalitetnije usluge građanima. Mentalno zdravlje i dobrobit (blagostanje) mladih te inkluzivna društva strateški su prioriteti strategije EU za mlade 2019.-2027.

Indikatori uspješnosti

Definirani su indikatori za strateški cilj kako slijedi:

- Povećanje broja novouposlenih odgajatelja u predškolskom odgoju za 20%;
- Povećanje broja novouposlenih ljekara i medicinskih radnika u zdravstvu za 30%;
- Razvijena i usvojena Strategije socijalne zaštite;
- Povećanje broja novouposlenih socijalnih radnika za 30%;
- Povećanje broja izgrađenih i rekonstruiranih zdravstvenih ustanova za 30%;
- Povećanje broja izgrađenih i rekonstruiranih sportskih objekata i sportskih ploha za 30%;
- Mapiranje pješačkih, biciklističkih i planinarskih staza u svih 13 općina/gradova u Tuzlanskom kantonu;
- Povećanje broja sportskih objekata u kojima su uklonjene arhitektonske barijere za osobe sa invaliditetom za 50%;
- Povećanje broja nabavljenih i/ili prilagođenih sredstava javnog prijevoza osobama sa invaliditetom za 30%;

- Razvijena i usvojena Strategija športa;
- Razvijena i usvojena Strategija razvoja kulture i umjetnosti;
- Povećanje broja izgrađenih, rekonstruiranih i unaprijeđenih objekata javne infrastrukture za 20%;
- Povećanje broja mladih koji redovito obavljaju sistematski pregled za 30%;
- Poboljšanje svijesti o reproduktivnom zdravlju kod mladih za 50%;
- Poboljšanje svijesti o preventivnom očuvanju zdravlja kod mladih za 50%;
- Povećanje broja mladih koji se bave rekreacijskim športskim aktivnostima za 30%;
- Implementacija minimalno 10 programa u obrazovnim institucijama, a koji se tiču unapređenja rezilijentnosti djece i mladih na nasilje u obitelji, vršnjačko nasilje i cyberbullying;
- Smanjenje broja mladih koji su počinitelji kaznenih djela za 20%;
- Povećanje broja programa rane detekcije, dijagnostike i intervencije u predškolskim institucijama za 50%;
- Povećanje broja športskih aktivnosti za mlade osobe sa invaliditetom za 50%;
- Povećanje broja mladih osoba koji su korisnici programa za potporu u rješavanju stambenih pitanja za 40%;
- Povećanje uposlenosti u populaciji neuposlenih mladih majki za 25%;
- Povećanje financiranog broja športskih natjecanja za 30%;
- Povećanje financijske potpore pojedincima, udrugama i klubovima za nastupe, natjecanja i slično u BiH i inozemstvu za 50%;
- Povećanje financijske potpore kulturnim i umjetničkim aktivnostima i manifestacijama na općinskoj i kantonalnoj razini za 40%;
- Povećanje sredstava za nagrade istaknutim pojedincima i udrugama za uspjehe ostvarene u i izvan BiH za 30%;
- Povećanje sredstava za subvencioniranje troškova prijevoza za 20%.

5.3.4. SC4: Aktivno učešće u razvoju zajednice

Strateški cilj 4.

Aktivno učešće u razvoju zajednice.

Relevantnost

Razvijanje holističkog (cjelovitog) sustava potpore programima, projektima i inicijativama mladih i za mlade u lokalnoj zajednici u svim općinama/gradovima TK neophodno je kako bi mladi postali aktivni građani/ke i nositelji pozitivnih promjena. Većina razvojnih problema odnosi se na slabe institucionalne kapacitete gradskih/općinskih uprava u području implementacije politike prema mladima, ograničena financijska sredstva za programsku i projektnu potporu organizacijama mladih i za mlade, nedovoljno razvijeni i primjenjivani mehanizmi monitoringa i evaluacije sufinanciranih programa i projekata organizacija mladih i za mlade.

Očekivani načini postizanja cilja

Cilj se planira ostvariti putem sljedećih prioriteta:

- jačanje kapaciteta gradskih/općinskih uprava u području implementacije politike prema mladima;

- razvijanje holističkog (cjelovitog) sustava institucionalne, programske i projektne potpore organizacijama mladih i za mlade.

Dosljednost cilja

Cilj je sukladan "Strategiji razvoja TK 2016.-2020." te gradskim/općinskim strategijama lokalnog razvoja koje prepoznaju bolju upravu, uređen društveni sektor te kvalitet života građana/ki kao strateški (prioritetni) pravac razvoja Kantona i JLS. Također, oblast aktivnog uključivanja mladih prepoznata je u aktuelnim strategijama prema mladima gradova/općina TK (Strategija za mlade Grada Tuzla 2017.-2026.; Strategija prema mladima Općine Živinice 2018.-2023.). Na razini EU, cilj je konzistentan sa Europskom poveljom o učešću mladih u životu na općinskoj i regionalnoj razini te strategijom EU za mlade 2019.-2027.

Indikatori

Definirani su indikatori za strateški cilj kako slijedi:

- Uspostavljen funkcionalan sustav rada sa mladima u općinama/gradovima i TK sukladno ZMFBiH;
- Povećanje sredstava za financiranje unapređenja infrastrukture i kapaciteta zaposlenim u kantonalnim i općinskim službama koje su nadležne za rad sa mladima za 25%;
- Implementacija minimalno pet programa o financiranju, kontroli i efektima projekata za mlade u okviru nadležnih kantonalnih i općinskih službi;
- Razvijene i usvojene strategije prema mladima u općinama/gradovima;
- Povećanje sredstava za financiranje/sufinanciranje utemeljenja ili rada Omladinskih centara ili prostora za mlade za 30%;
- Uspostavljena i redovito ažurirana baza omladinskih i športskih udruga i klubova;
- Povećanje broja mladih aktivno uključenih u rad omladinskih organizacija za 30%;
- Povećanje broja mladih uključenih u programe volontiranja za 40%.

6. PROGRAMSKI ASPEKTI I IMPLEMENTACIJA STRATEGIJE

6.1. Implementacija, monitoring i evaluacija

Pregled strateških ciljeva, prioritetnih ciljeva i potencijalnih projekata dat je u formi okvirnog Akcionog plana (Aneks 2) i predstavlja podlogu za implementaciju Strategije.

Na temelju nalaza radionica, te prikupljenih projektnih prijedloga, kreirana je lista od 154 potencijalna projekta za implementaciju koji su povezani sa ostvarenjem postavljenih strateških i prioritetnih ciljeva.

Implementacija Strategije, odnosno projekata u okviru Strategije, u najvećoj je mjeri u nadležnosti Vlade TK. Međutim, za ostvarivanje postavljene vizije i strateških ciljeva neophodno je da se u implementaciju ravnopravno uključe i ostala nadležna ministarstva Tuzlanskog kantona, te zainteresirane strane iz privatnog, javnog i nevladinog sektora. U tom smislu su identificirani potencijalni nositelji projektnih aktivnosti. Osim sredstava iz proračuna TK, potrebno je raditi i na privlačenju privatnih kompanija, te donatora.

Značajan aspekt pripreme implementacije i same implementacije Strategije odnosi se na osiguranje odgovarajuće stručne i kadrovske kapacitiranosti i ekipiranosti institucija na kantonalnoj i lokalnoj razini u oblasti politike prema mladima. Za potrebe implementacije Strategije predlaže se formiranje tijela – Kantonalni odbor za implementaciju Strategije – koje će biti zaduženo za koordinaciju i praćenje implementacije Strategije. Kantonalni

odbor za implementaciju Strategije bi uključivao predstavnike nadležnih ministarstava Tuzlanskog kantona, te bi trebao imati sljedeće zadatke:

- Izrada Pravilnika o implementaciji Strategije (uključujući način pripreme, selekcije i praćenja projekata u okviru Strategije te prijedlog kriterija za odabir projekata);
- Izrada obrazaca za prikupljanje projektnih ideja te priprema i objava javnih poziva te upostavljanje i redovito ažuriranje baze projekata i projektnih ideja;
- Uspostavljanje suradnje sa nadležnim federalnim, kantonalnim ministarstvima/institucijama, susjednim kantonima i jedinicama lokalne samouprave Tuzlanskog kantona u procesu implementacije Strategije;
- Redovito praćenje implementacije Strategije i vrednovanje ostvarenih rezultata implementiranih projekata prema kriteriju utrošenih sredstava i doprinosa ostvarenju strateških ciljeva Strategije;
- Provođenje postupka izmjene i dopune Strategije posebno u operativnom dijelu Strategije (akcioni planovi);
- Priprema godišnjeg izvješća o implementaciji Strategije.

Zadatak Kantonalnog odbora za implementaciju Strategije je da izradi godišnji plan implementacije Strategije u periodu od 2020. do 2024. godine. Strategija predstavlja polaznu osnovu za izradu godišnjih planova, pri čemu se treba primijeniti princip „odozgo prema dolje“ uz uvažavanje strateških ciljeva definiranih ovom Strategijom.

Proces planiranja implementacije Strategije na godišnjoj razini završava izradom proračuna za određenu proračunsku godinu. Proračun za određenu proračunsku godinu je kvantificirani financijski izraz ciljeva definiranih Strategijom odnosno reflektira aktivnosti godišnjeg plana implementacije Strategije. Preporuka je da se ministarstva Vlade TK imenuju kao nositelji aktivnosti godišnjeg plana implementacije Strategije, te da budu odgovorna i za izvršavanje dijela proračuna povezanog s planiranim aktivnostima.

U svrhu ostvarenja principa inkluzivnosti i participativnosti u procesu implementacije Strategije, predlaže se utemeljenje Partnerske skupine. Partnerska skupina bi djelovala kao konzultativno partnersko tijelo, koje bi u svoj djelovanje trebalo uključiti predstavnike različitih interesnih skupina: predstavnici kantonalnih razina vlasti i gradskih (općinskih) vlasti, predstavnici javnog sektora, privatnog sektora i nevladinog sektora. Utemeljenjem Partnerske skupine osigurala bi se participativna platforma za međusektorsku suradnju u procesu implementacije Strategije te savjetodavna/konzultativna potpora u djelovanju Kantonalnog odbora za implementaciju Strategije.

Monitoring implementacije Strategije odvijat će se na godišnjoj bazi. Takav godišnji monitoring osigurat će informacije o provedenim aktivnostima/projektima, nositeljima provedenih aktivnosti/projekata, uključenim financijskim sredstvima i njihovim izvorima te ostvarenim rezultatima. Izvješće o napretku pripremat će Kantonalni odbor za implementaciju Strategije, a usvajat će ih Vlada Tuzlanskog kantona. U Strategiji je naglasak na mehanizmu praćenja Strategije, tj. dozvoljena je mogućnost da se promijene unose i tijekom procesa implementacije Strategije. Takav mehanizam počiva na stalnim promjenama i potrebi inoviranja Strategije, kako bi se osigurala fleksibilnost u procesu implementacije Strategije.

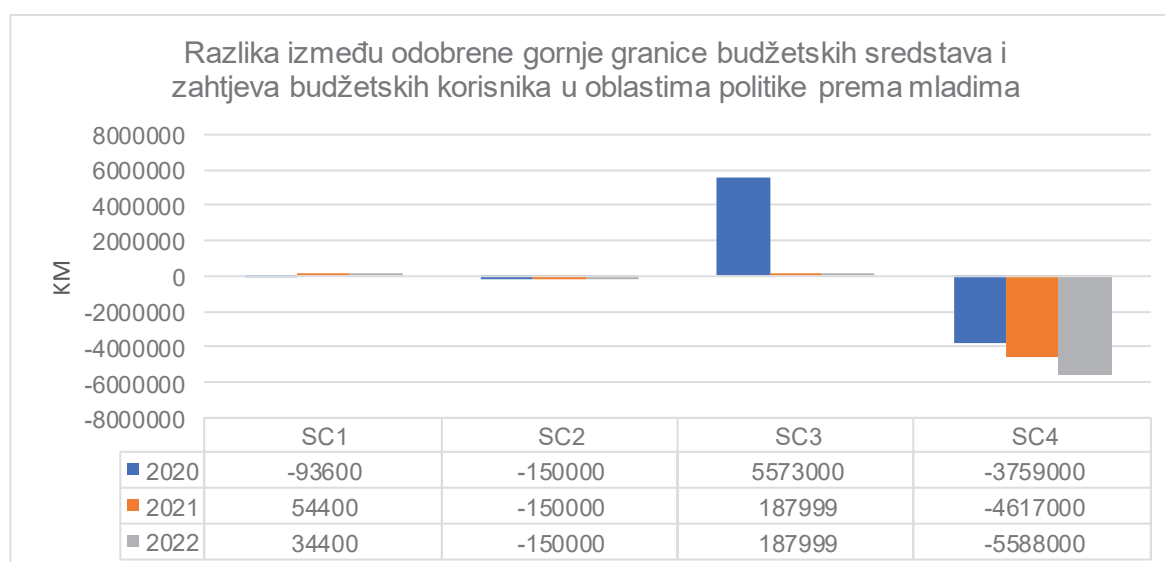
6.2. Indikativni financijski okvir strategije

Indikativni financijski okvir Strategije izrađen je na temelju Okvinog Proračuna Tuzlanskog kantona za period 2020.-2022. Budući da indikativni financijski okvir ne uključuje sredstva iz drugih izvora financiranja (sredstva iz proračuna jedinica lokalne samouprave Tuzlanskog kantona, sredstva nevladinih organizacija, sredstva po osnovu donacija, sredstva po osnovu javno-privatnih partnerstava, sredstva međunarodnih programa i

projekata), isti je orijentacionog karaktera i zahtijeva usklađivanje sa projekcijama proračuna Tuzlanskog kantona, te proračuna jedinica lokalne samouprave Tuzlanskog kantona.

Na temelju Okvirnog Proračuna Tuzlanskog kantona za period 2020.-2022. godine izdvojene su proračunske pozicije koje su izravno i neizravno vezane za implementaciju Strategije. Budući da se Strategija temelji na holističkom (cjelovitom) pristupu kreiranju sustavne potpore mladima, osim programa koji se izravno odnosi na mlade (Potpora mladima) razmatrane su i proračunske pozicije koje neizravno doprinose poboljšanju položaja mladih Tuzlanskog kantona, a vezane su za ostvarenje strateških ciljeva Strategije. Prikaz proračunskih pozicija koje su izravno i neizravno povezane sa Strategijom prema mladima TK dat je u narednoj tabeli proračunskih pozicija povezane sa implementacijom Strategije).

Prema utvrđenim gornjima granicama Okvirnog Proračuna Tuzlanskog kantona za period 2020. – 2022. godina, postoji negativni jaz između projiciranih proračunskih izdvajanja (rashoda) i zahtijevanih sredstava proračunskih korisnika koji svojim djelovanjem doprinose ostvarenju Strateškog cilja 2: Ekonomska i socijalna odgovornost, Strateškog cilja 3: Sigurno, ekološki održivo i ugodno okruženje, te Strateškog cilja 4: Aktivno učešće u razvoju zajednice. Najveća razlika između odobrene gornje granice proračunskih sredstava i zahtjeva korisnika zabilježena je u programima koji su u nadležnosti Ministarstva za kulturu, šport i mlade (Tjelesna kultura i šport, Manifestacije kulture od interesa za TK, te Potpora mladima).

Izvor: Okvirni Proračun Tuzlanskog kantona za period 2020.-2022. godine

Strateškim ciljem 4 (Aktivno učešće u zajednici) su primarno obuhvaćene oblasti slobodnog vremena (kultura, šport) i aktivizma mladih. U svrhu implementacije Strategije sugerira se redefiniranje utvrđene gornje granice (limita) za sljedeće proračunske pozicije: Tjelesna kultura i šport, Manifestacije kulture od interesa za TK i Program za mlade. Preporuka je da se gornje granice (limiti) za prethodno navedene tri proračunske pozicije utvrde na razini od 50% zahtijevanih sredstava proračunskih korisnika. Također, negativan gap između odobrene gornje granice i zahtjeva proračunskih korisnika je prisutan kod strateškog cilja 2. Preporuka je da se odobrena gornja granica za Potporu razvoju Kantona odredi na razini od 100% zahtijevanih sredstava proračunskih korisnika. Zbog značajnih proračunskih sredstava usmjerenih na zaštitu okolice kod strateškog cilja 3 je zabilježen pozitivan gap. Ipak sugerira se redefiniranje gornje granice (limita) za proračunsku poziciju Subvencija troškova prevencije ovisnosti o drogama, prevencije, intervencije i resocijalizacije maloljetničke delikvencije, i to na razini od 100%

zahtijevanih sredstava proračunskih korisnika. U pogledu strateškog cilja 1, projicirana proračunska sredstva su nešto veća od zahtijeva proračunskih korisnika te time dostatna za ostvarenje željenih ishoda u oblasti naobrazbe.

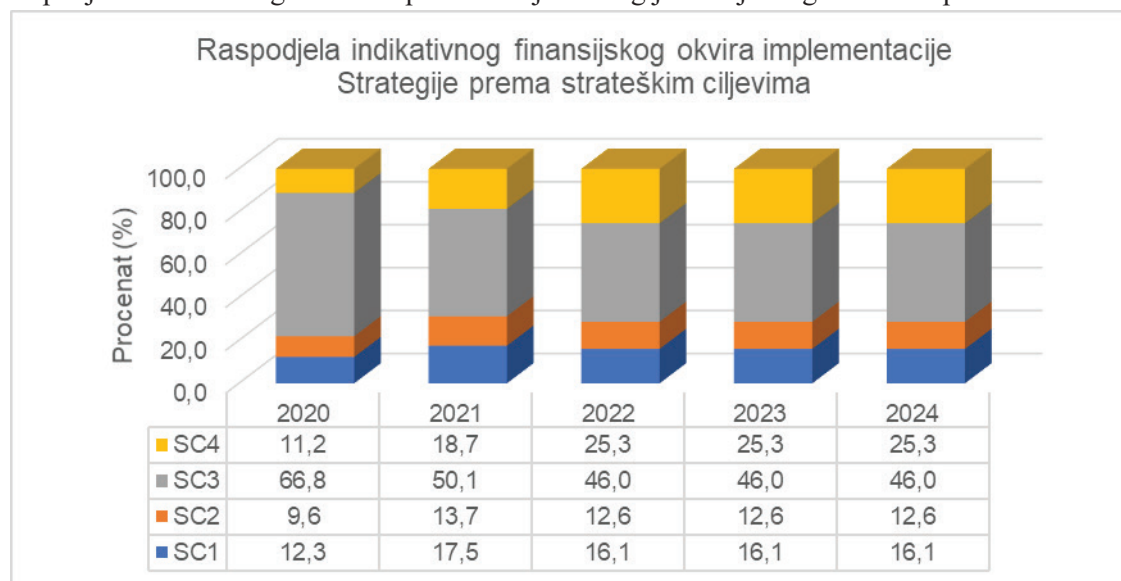
Na temelju naprijed navedenih preporuka te podataka dostupnih u Okvirnom Proračunu Tuzlanskog kantona za period 2020.-2022. godine izrađen je indikativni financijski okvir implementacije Strategije za period 2020.-2024.

Pretpostavke financijskog okvira za implementaciju Strategije u periodu od 2020.-2024. su sljedeće:

- Realizacija proračuna prema odobrenoj gornjoj granici rashoda za proračunske korisnike za programe koje se odnose na oblast naobrazbe u periodu 2020.-2022.;
- Utvrđivanje gornje granice (limita) za proračunske pozicije Subvencije za djecu, učenike i studente na razini od 100% zahtijevanih sredstava proračunskih korisnika;
- Utvrđivanje gornje granice (limita) za proračunsku poziciju Potpora razvoju Kantona na razina od 100% zahtijevanih sredstava proračunskih korisnika;
- Utvrđivanje gornje granice (limita) za proračunsku poziciju Subvencije troškova prevencije ovisnosti o drogama, prevencije, intervencije i resocijalizacije maloljetničke delikvencije na razina od 100% zahtijevanih sredstava proračunskih korisnika;
- Utvrđivanje gornje granice (limita) za proračunske pozicije Tjelesna kultura i šport, Manifestacije kulture od interesa za TK i Program za mlade na razina od 50% zahtijevanih sredstava proračunskih korisnika;
- Proračun Tuzlanskog kantona za 2022. se ne razlikuje od Proračuna Tuzlanskog kantona za 2023. i 2024. godinu.

Prema indikativnom financijskom okviru implementacije Strategije, za programe usmjerene na poboljšanje položaja mladih Tuzlanskog kantona godišnje je potrebno izdvojiti između 17.115.881 KM (2020. godina), 12.015.380 KM (2021. godina), te 13.088.130 KM (2022., 2023. i 2024. godina). Na temelju indikativnog financijskog okvira implementacije Strategije, za 2020. godinu je potrebno izdvojiti 3,98% proračuna TK (Proračun TK za 2020. godinu iznosi 429.843.670 KM).

Raspodjela indikativnog okvira implementacije Strategije data je na grafikonu ispod.

Izvor: Okvirni Proračun Tuzlanskog kantona za period 2020.-2022. godine

Raspodjela indikativnog financijskog okvira za implementaciju Strategije po pojedinim strateškim ciljevima u periodu od 2020. do 2024. godine je sljedeća:

- za programe usmjerene na ostvarenje strateškog cilja 1: Jednake mogućnosti za ostvarenje punog potencijala u naobrazbi i razvoju izdvojit će se u prosjeku 15,6% projiciranog proračuna Strategije;
- za programe usmjerene na ostvarenje strateškog cilja 2: Ekonomska i socijalna sigurnost izdvojit će se u prosjeku 12,2% projiciranog proračuna Strategije;
- za programe usmjerene na ostvarenje strateškog cilja 3: Sigurno, ekološki održivo i ugodno okruženje izdvojit će se u prosjeku 51,0% projiciranog proračuna Strategije;
- za programe usmjerene na ostvarenje strateškog cilja 4: Aktivno učešće u zajednici izdvojit će se u prosjeku 21,2% projiciranog proračuna Strategije.

Relativno neravnomjerna distribucija indikativnog financijskog okvira po pojedinim strateškim ciljevima (iznadproporcionalno učešće proračunskih sredstava za programe u okviru SC3) rezultat je uključivanja projiciranih proračunskih sredstava za implementaciju programa Zaštita okoline. Iako realizacija navedenog programa nije u nadležnosti Ministarstva za kulturu, šport i mlade, program Zaštita okolica je neizravno povezan za dostizanjem ciljeva definiranih ovom Strategijom. Naime, rezultati situacione analize i rezultati istraživanja provedenog među mladima TK ukazuju da je zagađenje jedan od ključnih izazova s kojima se suočava stanovništvo TK. Prema podacima Zavoda za javno zdravstvo Federacije BiH, dozvoljeni broj prekoračenja dnevne granične vrijednosti koncentracije sumpordioksida (125 ug/m^3) prekoračen je na svim mjernim stanicama na području Tuzlanskog kantona tijekom 2016. i 2017. godine. Također, rezultati istraživanja mladih u TK ukazuju da čak 79,6% ispitanika smatraju da je zagađenje okoliša primarni problem s kojim se suočava TK.

Tabela 6. 2. Proračunske pozicije izravno i neizravno povezane sa implementacijom Strategije

SC	Proračunska pozicija	Zahjevi proračunskih korisnika				Odobrene gornje granice (limiti)				Razlika - odobrene gornje granice (limit) - zahjevi proračunskih korisnika				Proračun			
		2020.	2021.	2022.		2020.	2021.	2022.		2020.	2021.	2022.		2020.	2021.	2022.	
1	Znanost	164601	164601	164601	164601	164601	164601	164601	0	0	0	0	164401	164401	164401		
1	Obilježavanje jubileja i održavanje manifestacija u naobrazbi	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000	0	0	0	0	4000	4000	4000		
1	Kantonalna natjecanja učenika	52630	52630	52630	52630	52630	52630	52630	0	0	0	0	52630	52630	52630		
1	Implementacija akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma i ostalih nacionalnih manjina	36000	36000	36000	36000	36000	36000	36000	0	0	0	0	36000	36000	36000		
1	Subvencioniranje troškova ishrane i smještaja studenata	252000	252000	252000	252000	252000	252000	252000	0	0	0	0	252000	252000	252000		
1	Fond za kreditiranje studenata	500	500	500	500	500	500	500	0	0	0	0	500	500	500		
1	Stipendiranje učenika srednjih škola za deficitarna zanimanja	100000	100000	100000	100000	100000	100000	100000	0	0	0	0	100000	100000	100000		
1	Strategija za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u naobrazbi	542500	394500	414500	492500	492500	492500	492500	-50000	98000	78000	80000	492500	492500	492500		
1	Subvencije za djecu, učenike i studente	1000000	1000000	1000000	956400	956400	956400	956400	-43600	-43600	-43600	-43600	956400	956400	956400		
1	Inoviranje nastavnih planova i programa za srednju naobrazbu	50000	50000	50000	50000	50000	50000	50000	0	0	0	0	50000	50000	50000		
2	Potpora razvoju Kantona	1650000	1650000	1650000	1500000	1500000	1500000	1500000	-150000	-150000	-150000	-150000	1500000	1500000	1500000		
3	Naknade za procjenu sposobnosti i određivanje potpore za djecu i omladinu sa onesposobljenjem i medicinsko vještačenje	310000	310000	310000	310000	310000	310000	310000	0	0	0	0	310000	310000	310000		
3	Subvencije troškova prevencije ovisnosti o drogama, prevencije, intervencije i resocijalizacije	30000	35000	35000	20000	20000	20000	20000	-10000	-15000	-15000	-15000	20000	20000	20000		
3	Zaštita okolice	5517000	5467000	5467000	5669999	5669999	5669999	5669999	5833000	202999	202999	202999	11000000	5669000	5669000		
4	Tjelesna kultura i šport	2519000	2937000	3458000	855000	855000	855000	855000	-1664000	-2082000	-2603000	-2603000	855000	855000	855000		
4	Manifestacije kulture od interesa za Tuzlanski kanton	1860000	2155000	2450000	150000	150000	150000	150000	-1710000	-2005000	-2300000	-2300000	150000	150000	150000		
4	Potpora mladima	715000	860000	1015000	330000	330000	330000	330000	-385000	-530000	-685000	-685000	330000	330000	330000		
	Ukupno	14803231	15468231	16459231	16373631	10943630	10943630	10943630	1570400	-4524601	-5515601	-5515601	17173431	11842431	11842431		

Tabela 6. 2. Indikativni financijski okvir implementacije strategije

PRORAČUNSKI RASHODI	GODINA				
	2020.	2021.	2022.	2023.	2024.
SC1: JEDNAKE MOGUĆNOSTI U DOSEZANJU PUNOG POTENCIJALA U NAOBRABZI I RAZVOJU					
Znanost	164601	164601	164601	164601	164601
Obilježavanje jubileja i održavanje manifestacija u naobrazbi	4000	4000	4000	4000	4000
Kantonalna natjecanja učenika	52630	52630	52630	52630	52630
Implementacija akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma i ostalih nacionalnih manjina	36000	36000	36000	36000	36000
Subvencioniranje troškova ishrane i smještaja studenata	252000	252000	252000	252000	252000
Fond za kreditiranje studenata	500	500	500	500	500
Stipendiranje učenika srednjih škola za deficitarna zanimanja	100000	100000	100000	100000	100000
Strategija za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u naobrazbu	492500	492500	492500	492500	492500
Subvencije za djecu, učenike i studente	956400	956400	956400	956400	956400
Inoviranje nastavnih planova i programa za srednju naobrazbu	50000	50000	50000	50000	50000
UKUPNO - SC1	2108631	2108631	2108631	2108631	2108631
SC2: EKONOMSKA I SOCIJALNA ODGOVORNOST					
Potpora razvoju Kantona	1650000	1650000	1650000	1650000	1650000
UKUPNO - SC2	1650000	1650000	1650000	1650000	1650000
SC3: SIGURNO, EKOLOŠKI ODRŽIVO I UGODNO OKRUŽENJE					
Naknade za procjenu sposobnosti i određivanje potpore za djecu i omladinu sa onesposobljenjem i medicinsko vještačenje	310000	310000	310000	310000	310000
Subvencije troškova prevencije ovisnosti o drogama, prevencije, intervencije i resocijalizacije maloljetničke delikvencije	30000	35000	35000	35000	35000
Zaštita okoliša	11100000	5669999	5669999	5669999	5669999
UKUPNO - SC3	11440000	6014999	6014999	6014999	6014999
SC4: AKTIVNO UČEŠĆE U RAZVOJU ZAJEDNICE					
Tjelesna kultura i šport	629750	734250	864500	864500	864500
Manifestacije kulture od interesa za Tuzlanski kanton	930000	1077500	1225000	1225000	1225000
Potpora mladima	357500	430000	1225000	1225000	1225000
UKUPNO - SC4	1917250	2241750	3314500	3314500	3314500
UKUPNO (SC1, SC2, SC3 i SC4)	17115881	12015380	13088130	13088130	13088130

ANEKS 1 – BIBLIOGRAFIJA

A new impetus for European Youth, European Commission. (preuzeto sa <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a3fb3071-785e-4e15-a2cd-51cb40a6c06b>).

A renewed framework for European cooperation in the youth field (2010. – 2018.). European Commission. (preuzeto sa [https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/?uri=celex:32009G1219\(01\)](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/?uri=celex:32009G1219(01))).

Akcioni plan za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Kantonu Sarajevo 2018.-2021. (svibanj 2018). Interresorni tim za izradu i implementaciju Akcionog plana (Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljene osobe i izbjeglice KS).

Akcioni plan za izradu i provođenje kvalifikacijskog okvira u BiH za period 2014.-2020. „Službeni glasnik BiH“, broj: 28/15.

Akcioni plan za mlade Tuzlanskog kantona za period 2010.-2013. Prijedlog, Verzija 6. BiH, FBiH, Tuzlanski kanton, Savjet za nevladin sektor i pitanja mladih. Tuzla, svibanj 2010.

Analiza potreba, prava i položaja osoba sa invaliditetom u BiH, Fondacija za socijalno uključivanje u BiH (veljača 2017).

Ang, S. H. (2014). *Research Design for Business and Management*. SAGE Publication.

Cerić, H. (2018). Inkluzivna naobrazba u Bosni i Hercegovini: Utopija ili put do humanijeg društva?. *Novi Mušlim*, god. XIX, br. 73.

Child and Youth Participation in Finland. Programme „Building a Europe for and with Children“ (2011). A Council in Europe policy review. Strasbourg Cedex.

Cooke, M. and Buckley, N. (2008). Web 2.0, social networks and the future of market research. *International Journal of Market Research*. 50, 267-292.

DVV International – Ured za BiH. (2018). Harmonizacija politika naobrazbe odraslih u Bosni i Hercegovini. Istraživačka studija prosinac 2018.

EUROSTAT. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Main_Page.

Farnell, T. (2008). Ljudsko pravo na naobrazbu. Institut za naobrazbu, Zagreb.

Federalni zavod za programiranje razvoja <https://www.fzzpr.gov.ba/>.

Federalni zavod za statistiku <http://fzs.ba/>.

Federalni zavod za upošljavanje <http://www.fzzz.ba/portal>.

Federalno ministarstvo naobrazbe i znanosti. Informacija o upisu učenika u osnovne i srednje škole u školskoj 2018/19. godini u Federaciji Bosne i Hercegovine. Studeni 2018.

Halilbašić, M., Osmanković, J. i Talić, A. (2015). Modeli socijalnog poduzetništva u BiH. YEP Working Papers, YEP-WP-01-09-15.

Informacija o problemu odlaska građana sa prostora Tuzlanskog kantona sa prijedlogom mjera. BiH, FBiH, Tuzlanski kanton, Ministarstvo za kulturu, šport i mlade. Ožujak 2018. godine.

Informacija o stanju u oblasti kulture na području Tuzlanskog kantona u 2018. godini. BiH, FBiH, Tuzlanski kanton, Ministarstvo za kulturu, šport i mlade. Ožujak 2019. godine.

Informacija o stanju u oblasti športa na području Tuzlanskog kantona u 2018. godini.

Informacija o stanju u oblasti športa na području Tuzlanskog kantona u 2018. godini. BiH, FBiH, Tuzlanski kanton, Ministarstvo za kulturu, šport i mlade. Travanj 2019. godine.

Informacija u svezi zaključnih razmatranja Komiteta za prava osoba sa invaliditetom o Inicijalnom Izvješću BiH, 27-28 ožujak 2017. godine, Ženeva, Švajcarska. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice.

Izvješće nevladinih organizacija o primjeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom u BiH. Srpanj 2013. Open Society Foundations.

Izvješće o implementaciji dokumenta „Informacija i preporuke za poboljšanje provedbe strateških i akcionih dokumenata u oblasti invalidnosti na svim razinama vlasti u Bosni i Hercegovini“ i njegovog doprinosa implementaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini. Studeni 2016. godine.

Izvješće o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016.-2020. za 2016. godinu.

Izvješće o implementaciji Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2016.-2020. za 2017. godinu.

Izvješće o provođenju Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom u BiH po članku 35. stavku 1., Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

Izvješće o radu Ministarstva privrede Tuzlanskog kantona za 2018. godinu. Veljača 2019. BiH, FBiH, Tuzlanski kanton. Ministarstvo privrede.

Izvješće o radu Ministarstva za kulturu, šport i mlade za 2018. godinu. BiH, FBiH, Tuzlanski kanton, Ministarstvo za kulturu, šport i mlade. Veljača 2019. godine.

Izvješće o radu sa Izvješćem o Izvršenju finansijskog plana. JU Službe za upošljavanje Tuzlanskog kantona Tuzla za period 01.01.-31.12.2018. Tuzla, ožujak 2019. BiH, FBiH, JU Služba za upošljavanje TK.

Izvješće o stanju u oblasti invalidnosti, 2012. U sklopu projekta: Jačanje kapaciteta invalidskih organizacija. ACED u partnerstvu sa Koordinacionim odborom invalidskih organizacija Republike Srpske – KOOIRS.

U Služba za upošljavanje Tuzlanskog kantona <https://szztk.ba/>.

Krizmanić, M. i Kolesarić, V. (1989). Pokušaj konceptualizacije pojma “kvaliteta života“. *Primijenjena psihologija*, 10, 179–184.

Kvrgić, S. (2001). *Kvalitet života školske djece i omladine*. Beograd: Zadužbina Andrejević.

Malhotra, N. K. (2010). *Marketing research: an applied orientation*. Pearson/Prentice Hall.

Mapa puta za implementaciju EU Direktive o reguliranim profesijama 2005/36EC i 2013/55EU. „Službeni glasnik BiH“, broj: 10/16.

Mijatović, M. (2016). Trinaest poruka za bolji i kvalitetniji položaj mladih u Općini Tuzla (Istraživanje trenutnog položaja mladih na području Općine). Finalno izvješće. Tuzla, rujna 2016. godine.

Mobility Scoreboard. <https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/mobility-scoreboard>.

Nejašmić, i Mišetić, R. (2010). Sintetični pokazatelj demografskih resursa: doprinos tipologiji hrvatskog prostora. *Hrvatski geografski glasnik* 72/1, 49 - 62.

Osnove kvalifikacijskog okvira u BiH. „Službeni glasnik BiH“, broj: 31/11.

Pehlić, I. (2014). Slobodno vrijeme mladih: Socijalnopedagoške refleksije. Centar za napredne studije.

Platforma za razvoj predškolskog odgoja i naobrazbe (POO) u BiH za period 2017. – 2022. „Službeni glasnik BiH“, broj: 2/18.

Pranjić, N. I Bajraktarević, A. (2010). Depression and suicide ideation among secondary school adolescents involved in school bullying. *Primary Health Care Research and Development*. DOI: 10.1017/S1463423610000307 (dostupno na <https://www.researchgate.net/publication/231803294>).

Pranjić, N., Brković, A. i Beganlić, A. (2007). Discontent with Financial Situation, Self-rated Health, and Well-being of Adolescents in Bosnia and Herzegovina: Cross-sectional Study in Tuzla Canton. *Croat Med J*. 2007; 48:691-700

Principi i standardi u oblasti naobrazbe odraslih u Bosni i Hercegovini. „Službeni glasnik BiH“, br. 39/14.

Prioriteti za razvoj visoke naobrazbe u Bosni i Hercegovini za period 2016.-2026. „Službeni glasnik BiH“, broj: 35/16.

Program rada Javne ustanove Službe za upošljavanje Tuzlanskog kantona Tuzla za 2019. godinu. Tuzla, studeni 2018. BiH, FBiH, JU Služba za upošljavanje TK.

Program rada Ministarstva za kulturu, šport i mlade za 2019. godinu. BiH, FBiH, Tuzlanski kanton, Ministarstvo za kulturu, šport i mlade. Travanj 2019. godine.

Program rada Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak za 2018. godinu. Tuzla, studeni 2017. Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak.

Program rada Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak za 2017. godinu. Tuzla, studeni 2016. Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak.

Program rada Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak za 2016. godinu. Tuzla, studeni 2015. Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak.

Put ka samostalnom životu – Izvješće o istraživanju o stavovima mladih osoba sa invaliditetom i njihovih obitelji o pravima i mogućnostima osoba sa invaliditetom u TK (2015), Informativni centar za osobe sa invaliditetom „Lotos“, Tuzla (preuzeto sa www.ic-lotos.org.ba).

Revidirana strategija razvoja općine Dobož Istok za period 2017.-2020. godina. Dobož Istok, listopad 2016.

Rezolucija Vijeća i predstavnika država članica, koji su se sastali u okviru Vijeća, o utvrđivanju smjernica o upravljanju dijalogom EU-a s mladima – Strategija Europske unije za mlade za razdoblje 2019.-2027.

Saunders, M., Lewis, P., and Thornhill, A. (2007). *Research Methods for Business Students*. 4th Edition. Prentice Hall.

Situaciona analiza o položaju djece sa poteškoćama u BiH. Studeni 2017. UNICEF.

Socio-ekonomske karakteristike stanovništva općine Čelić. Podaci iz Socio-ekonomske analize općine Čelić iz 2007. godine.

Specijalno izvješće o pravima osoba sa invaliditetom. Studeni 2010. Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH.

Strategija razvoja općine Sapna za period 2014.-2020. Sapna, lipanj 2015.

Strategija integriranog razvoja općine Lukavac (strateška platforma, radni materijal) 2018.-2027. Općinski razvojni tim. Travanj 2018.

Strategija integriranog razvoja općine Živinice 2017.-2026. Živinice, studeni 2016.

- Strategija lokalnog razvoja općine Gračanica 2011.-2020. (revidirana Strategija lokalnog razvoja za period 2016.-2020.). Gračanica, listopad 2017.
- Strategija lokalnog razvoja općine Kalesija 2018.-2027. Općinski razvojni tim. Prosinac 2017.
- Strategija razvoja općine Banovići 2017.-2027. (nacrt). Rujan 2017.
- Strategija razvoja općine Gradačac 2014.-2023. Gradačac, decembar/prosinac 2013. godine.
- Strategija razvoja općine Kladanj. Razvojni tim Općine Kladanj i Komisija za planiranje općinskog razvoja u okviru Projekta integriranog lokalnog razvoja (ILDLP). 2010. godina.
- Strategija razvoja općine Srebrenik 2011.-2020. Općinski razvojni tim 2010. godina.
- Strategija razvoja općine Srebrenik 2011.-2020. Revidirana Strategija lokalnog razvoja za period 2015.-2020. Općinski razvojni tim, 2016.
- Strategija razvoja općine Teočak 2012.-2017. Teočak, siječanj 2012.
- Strategija razvoja općine Tuzla. Knjiga 2: Vizija, strateški ciljevi razvoja, programi i projekti. Tuzla, travanj 2012.
- Strategija razvoja Tuzlanskog kantona za period 2016.-2020.
- Strategija za mlade Grada Tuzla 2017.-2026. Sa akcionim planom za 2017.-2019. godinu. Studeni, 2017.
- Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine (2016.-2021.). Srpanj 2016. Bosna i Hercegovina, Federacija BiH, Vlada Federacije BiH.
- Strateška platforma razvoja naobrazbe odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini, za period 2014.-2020. „Službeni glasnik BiH“, broj: 96/14.
- Strateški plan 2018.-2022. sa akcionim planom za period 2018.-2019. Vijeće mladih Grada Tuzla. Tuzla, 2018.
- Sumirani rezultati aktivnosti Promocije poduzetništva i obrta u obrazovnim institucijama. Ministarstvo privrede Tuzlanskog kantona. (Materijal pripremljen za potrebe izrade Strategije prema mladima TK 2020.-2024.), srpanj – rujan 2019.
- Ujedinjene nacije, Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom. Rujan 2016. Komitet za prava osoba sa invaliditetom. Lista pitanja u svezi sa inicijalnim izvješćem BiH. (Unaprijed poslana neredigirana verzija).
- UN Flagship Report on Disability and Development 2018. Realization of the Sustainable Development Goals by, for and with Persons with Disabilities. United Nations Department of Economics and Social Affairs.
- Vitalni znaci Tuzlanskog kantona 2015/2016. Fondacija Tuzlanske zajednice.
- Vlada Tuzlanskog kantona <http://www.vladatk.kim.ba/>.
- Vojnović, N. (2012). Demografski resursi općina i gradova Istarske županije, *Annales*, 22(1), 198-198.
- World Report On Disability (2011) World Health Organization.
- Youth 2030 Working with and for Young People (2018). United Nations Youth Strategy.
- Youth Policies in Germany (2017). European Commission. Youth Wiki national description (preuzeto sa <https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/en/youthwiki>).
- Youth Policies in Sweden (2017). European Commission. Youth Wiki national description (preuzeto sa <https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/en/youthwiki>).

Zakon o izmjenama i dopunama zakona o športu. „Službene novine Tuzlanskog kantona“, broj: 6/18.

Zakon o izmjenama Zakona o srednjoj naobrazbi i odgoju u Tuzlanskom kantonu, „Službene novine Tuzlanskog kantona“, broj: 9/15.

Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine. „Službene novine FBiH“, broj: 36/10.

Zakon o naobrazbi odraslih u Tuzlanskom kantonu. „Službene novine Tuzlanskog kantona“, broj: 9/15.

Zakon o osnovnom odgoju i naobrazbi u Tuzlanskom kantonu. „Službene novine Tuzlanskog kantona“, broj: 9/15.

Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti obitelji sa djecom. „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 5/12, 7/14, 11/15, 13/16, 4/18 i 12/20.

Zakon o visokoj naobrazbi. „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 7/16, 10/16, 5/17 i 15/17.

Zakon o zabrani diskriminacije. „Službeni glasnik BiH“, broj: 59/09.

Zapošljavanje osoba sa invaliditetom kroz poticaje poslodavcima, Udruga poslodavaca FBiH.

Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH 2016. Zavod za javno zdravstvo Federacije BiH.

Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH 2017. Zavod za javno zdravstvo Federacije BiH.

Značaj inkluzivne naobrazbe za osobe sa invaliditetom (2014). Koalicija organizacija osoba sa invaliditetom Tuzlanskog kantona.

ANEKS 2 – OKVIRNI AKCIONI PLAN STRATEGIJE PREMA MLADIMA TUZLANSKOG KANTONA 2020.-2024.

STRATEŠKI CILJ 1: JEDNAKE MOGUĆNOSTI ZA DOSEZANJE PUNOG POTENCIJALA U NAOBRAZBI I RAZVOJU				
Prioritetni cilj 1.1. Izvrsnost i inkluzivnost na svim razinama formalne naobrazbe				
	Projektne aktivnosti	Odgovorne institucije i partneri	Okvirni rokovi aktivnosti	Mogući izvor financiranja
1.1.1.	Izrada strategije naobrazbe	Vlada TK Ministarstvo naobrazbe i znanosti	2020.	Proračun
1.1.2.	Promocija Tuzle kao univerzitetskog grada i privlačenje studenata iz BiH i regije	Vlada TK Visokoškolske institucije Grad Tuzla	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
1.1.3.	Razvoj i unapređenje programa profesionalne orijentacije sukladno potrebama na tržištu rada	Vlada TK Ministarstvo naobrazbe i znanosti PPZ Udruge poslodavaca i strukovne udruge Privredna komora	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.1.4.	Modernizacija nastavnih programa za osnovnu, srednjoškolsku i visokoškolsku naobrazbu	Vlada TK Ministarstvo naobrazbe i znanosti PPZ Udruge poslodavaca i strukovne udruge Privredna komora OCD	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
1.1.5.	Razvoj programa naobrazbe i mentorstva nadarene i talentirane djece i mladih	Vlada TK Ministarstvo naobrazbe i znanosti PPZ OCD	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
1.1.6.	Aktivna potpora uspostavljanju i radu sekcija u osnovnim i srednjim školama	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Osnovne i srednje škole	Kontinuirano	Proračun
1.1.7.	Intenziviranje rada škole u prirodi	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Osnovne i srednje škole Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun
1.1.8.	Unapređenje obrazovne infrastrukture u školama i na visokoškolskim institucijama sa fokusom na digitalizaciju i primjenu tehnologija u naobrazbi	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Privredni subjekti	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.1.9.	Osiguranje pristupa bazama podataka za visokoškolske institucije	Ministarstvo naobrazbe i znanosti	Kontinuirano	Proračun
1.1.10.	Kadrovsko jačanje visokoškolskih institucija kroz zadržavanje talenata i naprednih studenata na fakultetima	Vlada TK Ministarstvo naobrazbe i znanosti Visokoškolske institucije	Kontinuirano	Proračun
1.1.11.	Promocija znanstveno-istraživačkog rada i potpora učešću na međunarodnim konferencijama, objavi radova te financiranje znanstveno-istraživačkih projekata	Vlada TK Ministarstvo naobrazbe i znanosti Visokoškolske institucije	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori

1.1.12.	Razvoj mreže biblioteka i unapređenje postojećeg stanja u svim bibliotekama	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.1.13.	Edukacija djece i mladih u STEM oblastima	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Osnovne i srednje škole Visokoškolske institucije	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.1.14.	Uvođenje informatike i programiranja kao obveznog predmeta u osnovnim i srednjim školama	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Osnovne i srednje škole Visokoškolske institucije	2020.	Proračun Privatne kompanije
1.1.15.	Program poticaji upisa učenika u stručne škole i fakultete za deficitarna zanimanja	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Ministarstvo privrede Priredna komora TK Udruge poslodavaca i strukovne udruge i Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije
1.1.16.	Poboljšanje uvjeta i kvalitete praktične nastave u srednjoj naobrazbi	Vlada TK Ministarstvo naobrazbe i znanosti Ministarstvo privrede Privatni sektor Udruge poslodavaca i strukovne udruge Privredna komora PPZ Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.1.17.	Inkluzivni program na svim razinama naobrazbe „Naobrazba za sve“	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Osnovne i srednje škole Visokoškolske institucije PPZ Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
1.1.1.8.	Unapređenje glazbene naobrazbe učenika i utemeljenje područnih odjeljenja glazbenih škola u TK	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Osnovne i srednje škole Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun Donacije privatnog sektora
1.1.19.	Stipendije za mlade	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Ministarstvo za kulturu, šport i mlade Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun Donacije privatnog sektora
1.1.20.	Programi profesionalne orijentacije za mlade osobe sa invaliditetom	Ministarstvo naobrazbe i znanosti PPZ Ministarstvo privrede Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Udruge osoba sa invaliditetom	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
1.1.21.	Podizanje svijesti nastavnika, učenika i studenata o prirodi problema i potrebama mladih osoba sa invaliditetom	Ministarstvo naobrazbe i znanosti PPZ Ministarstvo privrede Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Udruge osoba sa invaliditetom	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
1.1.22.	Promocija obrazovne mobilnosti i uspostavljanje okvira za međunarodnu mobilnost učenika i studenata	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Osnovne i srednje škole Visokoškolske institucije	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori

1.1.23.	Promocija i povezivanje privatnog sektora sa edukacijskim ustanovama	Vlada TK Ministarstvo naobrazbe i znanosti Općine/gradovi Ministarstvo privrede Privredna komora Udruge poslodavaca	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
1.1.24.	Modernizacija odgojno obrazovnog procesa za cjeloživotno učenje	OŠ Treštenica (Banovići)	svibanj 2020. - prosinac 2020.	Proračun
1.1.25.	Formiranje općinske biblioteke „Knjiga stvara smisao, smisao stvara život!“	Općina Doboj Istok	travanj 2020. - kolovoz 2020.	Proračun
1.1.26.	Povećanje bibliotečkog fonda	OŠ Dr. Safvet-beg Bašagić Gradačac	studeni 2019. - svibanj 2020.	Proračun
1.1.27.	Osiguranje uvjeta za interaktivne treninge i edukacije mladih u oblasti mašinskog inženjerstva	Visokoškolske institucije u Tuzli, Mašinski fakultet	siječanj 2020. - prosinac 2020.	Proračun
1.1.28.	Poboljšanje kvaliteta praktične nastave u srednjoj naobrazbi	JU MSS Doboj Istok	2020. godina	Proračun
1.1.29.	Opremanje radionica za realizaciju praktične nastave	Ministarstvo naobrazbe i znanosti	Kontinuirano	Proračun
1.1.30.	Utemeljenje odjeljenja osnovne glazbene škole pri OŠ Kalesija	Općina Kalesija	2020.-2022.	Proračun
1.1.31.	„Škola za sve“	JU OŠ „Lukavica“, Gračanica	siječanj 2020. - ožujak 2020. (školska 2019/2020.)	Proračun
1.1.32.	Unapređenje glazbene naobrazbe učenika	OŠ "Musa Ćazim Ćatić" Gradačac	svibanj 2020.- prosinac 2020.	Proračun
1.1.33.	Usavršavanje stranog jezika uz pomoć novih tehnologija	JU OŠ „Hamdija Kreševljaković“ Kamberi, Gradačac	studeni 2019. - svibanj 2020.	Proračun
1.1.34.	Opremanje kabineta tehničke kulture	JU OŠ “Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak“ Srnice Donje, Gradačac	siječanj 2020. - kolovoz 2020.	Proračun
1.1.35.	Oprema za ozvučenje	JU Mješovita srednja škola Teočak	siječanj - veljača 2020.	Proračun
1.1.36.	3D Printing	Studentsko vijeće Mašinskog fakulteta u Tuzli	ožujak 2020. - travanj 2020.	Proračun Privatne kompanije
1.1.37.	Opremanje fiskulturnih sala osnovnih i srednjih škola na području Tuzlanskog kantona	Vlada TK	Kontinuirano	Proračun

Prioritetni cilj 1.2. Cjeloživotno učenje u funkciji osobnog razvoja mladih i sigurnog uposlenja

1.2.1.	Promocija poduzetništva i razvijanje poduzetničkog duha i kompetencija kod mladih	Vlada TK Ministarstvo privrede TK, Odjeljenje za poduzetništvo i obrt Općine/gradovi Obrtnička komora Privredna komora TK	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.2.2.	Uspostava centra za profesionalnu izvrsnost pri općinama	Vlada TK Općine/gradovi Privredna komora TK Udruge poslodavaca i strukovne udruge	2021.	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.2.3.	Program intenziviranja aktivnog traženja posla: obuke i doškolovanja, prekvalifikacije i dokvalifikacije	Vlada TK Općine/gradovi Privredna komora TK	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije

		Udruge poslodavaca i strukovne udruge Služba za upošljavanje		EU fondovi i drugi donatori
1.2.4.	Programi dokvalifikacije i prekvalifikacije u oblasti IT za neuposlene mlade	Vlada TK Općine/gradovi Privredna komora TK Udruge poslodavaca i strukovna udruge Služba za upošljavanje	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
1.2.5.	Razvijanje poduzetničkog duha i kompetencija kod učenika stručne škole pri JU Mješovita srednja škola Živinice	JU Mješovita srednja škola Živinice	studeni 2019. - lipanj 2020.	Proračun

STRATEŠKI CILJ 2: EKONOMSKA I SOCIJALNA SIGURNOST

Prioritetni cilj 2.1. Razvijanje sustava institucionalne, programske i projektne potpore upošljavanju mladih

	Projektne aktivnosti	Odgovorne institucije i partneri	Okvirni rokovi aktivnosti	Mogući izvor financiranja
2.1.1.	Analiza radne snage i potreba na tržištu rada na razini TK	Vlada TK Ministarstvo privrede Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Udruge poslodavaca i strukovne udruge Služba za upošljavanje Privredna komora	2020. Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije
2.1.2.	Programi pripravničkog stažiranja	Vlada TK Općine/gradovi Služba za upošljavanje Udruge poslodavaca i strukovne udruge Privredna komora	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije
2.1.3.	Programi potpore prvom upošljavanju	Vlada TK Ministarstvo privrede Ministarstvo za šport, kulturu i mlade Općine/gradovi Udruge poslodavaca i strukovne udruge Privredna komora	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije
2.1.4.	Suzbijanje rada „na crno“	Vlada TK Ministarstvo privrede Inspeksijske službe Općine/gradovi Privredna komora	Kontinuirano	Proračun
2.1.5.	Potpora razvoju ruralnog turizma	Vlada TK Ministarstvo trgovine, turizma i prometa Ministarstvo šumarstva, poljoprivrede i vodoprivrede Turistička zajednica TK Privredna komora Općine/gradovi Ministarstvo privrede	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori

2.1.6.	Poticaji mladima za bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom	Vlada TK Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Općine/gradovi Ministarstvo privrede	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
2.1.7.	Promocija i povezivanje zadrugarstva i poljoprivrednika sa edukacijskim ustanovama	Vlada TK Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Općine/gradovi Ministarstvo privrede	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
2.1.8.	Upošljavanje mladih od 2020. do 2024.	JP RPC Tuzla-Inkubator „Lipnica“ d.o.o.	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
2.1.9.	Sustavni pristup u razvoju poduzetništva mladih kroz lokalna partnerstva za upošljavanje i poduzetništvo i aktivne mjere upošljavanja	Služba za upošljavanje GOPA predstavništvo BiH Općine/gradovi	Kontinuirano	Služba za upošljavanje Općine/gradovi GOPA/YEP

Prioritetni cilj 2.2. Razvoj poticajnog okruženja za poduzetništvo mladih

2.2.1.	Izrada strategije razvoja kreativnih industrija	Vlada TK Ministarstvo privrede Ministarstvo za kulturu, šport i mlade Ministarstvo naobrazbe i znanosti	2020.	Proračun
2.2.2.	Uspostava Centra za rad kreativnih industrija i inovacije	Vlada TK Visokoškolske institucije	2021.	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
2.2.3.	Potpore razvoju klastera kreativnih industrija u TK	Vlada TK Visokoškolske institucije	2021.	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
2.2.4.	Potpore razvoju klastera u IT industriji	Vlada TK Ministarstvo privrede Privredna komora Udruge poslodavaca i sturkovne udruge Visokoškolske institucije	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
2.2.5.	Programi potpore start-upima	Vlada TK Ministarstvo privrede Privredna komora TK Udruge poslodavaca i strukovne udruge, Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
2.2.6.	Uspostavljanje poduzetničkih inkubatora i akceleratora	Vlada TK Ministarstvo privrede Privredna komora TK Općine/gradovi	2020.	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
2.2.7.	Stimulisanje socijalnog poduzetništva	Vlada TK Ministarstvo privrede Općine/gradovi Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori

2.2.8.	Izgradnja Centra za mlade (Start-up centar)	Općina Lukavac	ožujak 2020 – studeni 2020	Proračun Privatne kompanije EU fondovi i drugi donatori
2.2.9.	Uvođenje predmeta „Poduzetništvo“ u programe osnovne i srednje naobrazbe	Vlada TK Ministarstvo naobrazbe	Kontinuirano	Proračun

STRATEŠKI CILJ 3: SIGURNO, EKOLOŠKI ODRŽIVO I UGODNO OKRUŽENJE

Prioritetni cilj 3.1. Izgradnja i obnova javne infrastrukture

	Projektne aktivnosti	Odgovorne institucije i partneri	Okvirni rokovi aktivnosti	Mogući izvor finansiranja
3.1.1.	Program potpore vrtićima kroz jačanje kapaciteta i opremljenosti	Vlada TK Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun
3.1.2.	Kadrovsko jačanje i razvoj infrastrukture u zdravstvu	Vlada TK Ministarstvo zdravstva Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
3.1.3.	Izrada Strategije socijalne zaštite	Vlada TK Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Općine/gradovi	2020.	Proračun EU fondovi i drugi donatori
3.1.4.	Kadrovsko jačanje i razvoj infrastrukture za kvalitetnije pružanje socijalnih usluga	Vlada TK Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun
3.1.5.	Izgradnja, rekonstrukcija i opremanje zdravstvenih ustanova	Vlada TK Ministarstvo zdravstva Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
3.1.6.	Izrada planske dokumentacije i izgradnja, rekonstrukcija i opremanje športske infrastrukture	Vlada TK Ministarstvo za kulturu, šport i mlade Općine/gradovi Športske udruge i klubovi	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
3.1.7.	Projekti javnih radova	Vlada TK Općine/gradovi Služba za upošljavanje Javna poduzeća	Kontinuirano	Proračun
3.1.8.	Sufinanciranje izgradnje mobilijara javnih površina (street work-out)	Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun
3.1.9.	Mapiranje pješačkih, biciklističkih i planinarskih staza u općinama	Vlada TK Ministarstvo prostornog uređenja i okolice Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun
3.1.10.	Pristupačnost športskih objekata osobama sa invaliditetom	Vlada TK Ministarstvo za kulturu, šport i mlade Općine/gradovi Javna poduzeća	Kontinuirano	Proračun

3.1.11.	Nabava i/ili prilagodba javnog prijevoza osobama sa invaliditetom	Vlada TK Ministarstvo trgovine, turizma i saobraćaja Općine/gradovi Javna i privatna poduzeća u oblasti prijevoza	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
3.1.12.	Sufinanciranje programa edukacije i stručnog usavršavanja trenera i trenerica	Vlada TK Ministarstvo za kulturu, šport i mlade Općine/gradovi Športske udruge	Kontinuirano	Proračun
3.1.13.	Izrada Strategije razvoja kulture	Vlada TK Ministarstvo za kulturu, šport i mlade Općine/gradovi Javne kulturne ustanove	2020.	Proračun
3.1.14.	Izrada Strategije športa	Vlada TK Ministarstvo za kulturu, šport i mlade Općine/gradovi Športske udruge	2020.	Proračun
3.1.15.	Izgradnja, obnova i unapređenje javne infrastrukture (putevi, rasvjeta, komunalna infrastruktura, itd.)	Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun
3.1.16.	Rekonstrukcija pedijatrijske službe	JZU Dom zdravlja Kalesija	veljača 2020.- prosinac 2020.	Proračun
3.1.17.	Izgradnja športskih tribina na poligonu JU OŠ „Klokotnica“	JU OŠ „Klokotnica“ Klokotnica	svibanj 2020.- kolovoz 2020.	Proračun
3.1.18.	„Teretana na otvorenom“	JU Mješovita srednja škola Teočak	veljača 2020.- svibanj 2020.	Proračun

Prioritetni cilj 3.2. Razvijanje holističkog (cjelovitog) sustava potpore psiho-fizičkom razvoju i očuvanju zdravlja mladih

3.2.1.	Univerzitet otvoren za šport	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Visokoškolske institucije u Tuzli – Fakultet za tjelesni odgoj i šport Športske udruge	Kontinuirano	Proračun
3.2.2.	Promocija zdravih stilova života	Vlada TK Ministarstvo zdravstva OCD Općine/gradovi Zavod za javno zdravstvo	Kontinuirano	Proračun
3.2.3.	Promocija preventivnog zdravstvenog djelovanja u očuvanju mentalnog zdravlja i suzbijanju rizičnog socijalnog ponašanja	Vlada TK Ministarstvo zdravstva Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak OCD Općine/gradovi Centri za socijalni rad Zavod za javno zdravstvo	Kontinuirano	Proračun
3.2.4.	Programi rane detekcije, dijagnostike i intervencije za djecu i mlade sa poteškoćama u razvoju	Vlada TK Ministarstvo zdravstva Ministarstvo naobrazbe i znanosti OCD Centri za socijalni rad Zavod za javno zdravstvo	Kontinuirano	Proračun

3.2.5.	Prevenција vršnjačkog nasilja	Vlada TK Ministarstvo zdravstva Ministarstvo naobrazbe i znanosti OCD Centri za socijalni rad Općine/gradovi Osnovne i srednje škole MUP Ministarstvo pravde	Kontinuirano	Proračun
3.2.6.	Prevenција nasilja u obitelji	Vlada TK Ministarstvo zdravstva Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak OCD Centri za socijalni rad MUP Ministarstvo pravde	Kontinuirano	Proračun
3.2.7.	Unapređenje modela rada sa mladima sa poremećajima u ponašanju	Vlada TK Ministarstvo zdravstva Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak OCD Centri za socijalni rad Osnovne i srednje škole	Kontinuirano	Proračun
3.2.8.	Uspostava mehanizama za efikasnu koordinaciju socijalne zaštite između općina i kantona	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Općine/gradovi Centri za socijalni rad	Kontinuirano	Proračun
3.2.9.	Škola plivanja	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Osnovne škole Športski klubovi i udruge	Kontinuirano	Proračun
3.2.10	Športske aktivnosti za mlade osobe sa invaliditetom	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Visokoškolske institucije Osnovne i srednje škole Športske udruge/klubovi /organizacije OCD Udruge osoba sa invaliditetom Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun
3.2.11.	Modernizacija sustava/pravilnika za procjenu stupnja invaliditeta	Ministarstvo zdravstva Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Centri za socijalni rad	Kontinuirano	Proračun
3.2.12.	„Svi na bicikla“	JU OŠ „Grivice	2020.	Proračun
3.2.13.	„Športom do zdravlja“	JU OŠ „Prokosovići“ Prokosovići	studeni 2019. - prosinac 2020.	Proračun
3.2.14.	„Šport kao bitan segment zdravog života mladih“	JU OŠ „Turija“ Turija	2020.	Proračun
3.2.15.	„Poligon – Put do zdravlja za sve“	JU OŠ „Prokosovići“ Prokosovići	studeni 2019. - prosinac 2023.	Proračun
3.2.16.	„Športskih aktivnostima do zdravije budućnosti“	JU OŠ „Banovići Selo“	svibanj 2020. - lipanj 2020.	Proračun
3.2.17.	„Športom do zdravlja“	Športski savez općine Kalesija	studeni 2019. - prosinac 2019.	Proračun

3.2.18.	„U zdravom tijelu zdrav duh“	JU OŠ Banovići	2020. - 2021. i kontinuirano	Proračun
3.2.19.	„U zdravom tijelu zdrav duh“	JU OŠ Doborovci, Gračanica	2020.	Proračun
3.2.20.	Otvoreni dan „Športom do zdravlja“	ŽOK „Bosna“ Kalesija	15.09.2020. - 01.11.2020.	Proračun
3.2.21.	Reproduktivno zdravlje mladih	Udruga „Snaga žene“	siječanj 2020. - prosinac 2020.	Proračun
3.2.22.	„Zdravlje za sve“	JZU Dom zdravlja Banovići	2-6 mjeseci, okvirni početak lipanj 2020.	Proračun
3.2.23.	„Pričaonica“	JZU Dom zdravlja Banovići	Školska 2019/2020. godina	Proračun
3.2.24.	Rano otkrivanje i prevencija poremaćaja u ponašanju u školi	JU OŠ Čelić	siječanj 2020. - lipanj 2020.	Proračun
3.2.25.	„Šutjeti znači sudjelovati, stop vršnjačkom nasilju u školama“	JU Centar za socijalni rad Doboj Istok	studeni 2019. - lipanj 2020. i listopad 2020. - lipanj 2021.	Proračun
3.2.26.	Veliko „NE“ nasilju	Omladinski kulturni centar „Bosna Art“ Stjepan Polje	veljača 2020. - studeni 2020.	Proračun
3.2.27.	Partnerstvom (školskih, socijalnih, zdravstvenih i policijskih) ustanova do smanjenja devijantnih pojava u suvremenom društvu	Općina Doboj Istok	siječanj 2020. - prosinac 2020.	Proračun

Prioritetni cilj 3.3. Socijalna integracija mladih, sigurnost i kvalitetno slobodno vrijeme

3.3.1.	Potpora mladima u rješavanju stambenih pitanja	Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun
3.3.2.	Potpora mladim majkama	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun
3.3.3.	Izrada studije siromaštva i socijalne isključenosti	Vlada TK Općine/gradovi OCD	2020.	Proračun
3.3.4.	Procjena dosadašnjih efekata inkluzije i kreiranje strategije prema osobama sa invaliditetom	Ministarstvo naobrazbe Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Centri za socijalni rad Općine/gradovi OCD Udruge osoba sa invaliditetom	2020.	Proračun
3.3.5.	Sufinanciranje projekata ženskih športskih klubova	Ministarstvo za kulturu, šport i mlade Športski klubovi i udruge Općine/gradovi Privredni subjekti	Kontinuirano	Proračun
3.3.6.	Sufinanciranje organizacije športskih natjecanja	Ministarstvo za kulturu, šport i mlade Športski klubovi i udruge Općine/gradovi Privredni subjekti	Kontinuirano	Proračun
3.3.7.	Promocija kulturnog življenja i usluga iz domena kulture	Vlada TK Ministarstvo za kulturu, šport i mlade	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori

		Kulturne institucije Privredni subjekti Općine/gradovi OCD		
3.3.8.	Potpora pojedincima, udrugama i klubovima za nastupe, natjecanja i slično u BiH i inozemstvu	Ministarstvo naobrazbe i znanosti Ministarstvo za kulturu, šport i mlade Općine/gradovi Privredni subjekti Športski klubovi i udruge	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije
3.3.9.	Jačanje suradnje između škola i sportskih organizacija/klubova/udruga	Osnovne i srednje škole Športske organizacije/klubovi/udruge	Kontinuirano	Proračun
3.3.10.	Potpora kulturnim i umjetničkim aktivnostima i manifestacijama na općinskoj i kantonalnoj razini	Ministarstvo za kulturu, šport i mlade Općine/gradovi Kulturne institucije Privredni subjekti OCD	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije
3.3.11.	Nagrade istaknutim pojedincima i udrugama za uspjehe ostvarene u i izvan BiH	Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije
3.3.12.	Subvencioniranje troškova vrtića mladima	Ministarstvo za kulturu, šport i mlade Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun
3.3.13.	Programi za unapređenje standarda življenja mladih	Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun
3.3.14.	Subvencioniranje troškova prijevoza	Vlada TK Općine/gradovi		Proračun
3.3.15.	„Pozorište za sve“	Udruga „Pozorište mladih Tuzle“ Tuzla	siječanj 2020. - prosinac 2020.	Proračun
3.3.16.	Školsko pozorište Tuzlanskog kantona	Udruga „Pozorište mladih Tuzle“ Tuzla	siječanj 2021. - lipanj 2021.	Proračun
3.3.17.	Dramski studio za djecu, mlade i odrasle TK	Udruga „Pozorište mladih Tuzle“ Tuzla	Prva faza: veljača 2020. - prosinac 2020.; Druga faza: siječanj 2021. - prosinac 2021.	Proračun
3.3.18.	„Izbor najtinejdžera/najtinejdžerke grada Tuzla“	Udruga „Mladi Tuzle“ Tuzla	siječanj 2020. - studeni 2020.	Proračun
3.3.19.	„Sačuvajmo kulturu i tradiciju“	Udruga žena „Humci“ – Humci	6 mjeseci	Proračun
3.3.20.	„Gastro za mlade“	UGIP Rino Zandonai Tuzla	veljača - srpanj 2020.	Proračun
3.3.21.	Međunarodni festival folklor „Dani časke“ (CIOFF)	UG KUD Puračić	siječanj 2020.– prosinac 2021.	Proračun
3.3.22.	„Ljetna pozornica“	UG KUD Puračić	siječanj 2020.- kolovoz 2021.	Proračun
3.3.23.	„Tuzlascope 2020.“	Udruga „Mladi Tuzle“ Tuzla	siječanj 2020.- prosinac 2020.	Proračun
3.3.24.	„Studentska benefit kartica“	Visoka škola „Internacionalna poslovno-informaciona akademija“ Tuzla	12 mjeseci	Proračun

3.3.25.	Nabava vozila za potrebe Ženskog odbojkaškog kluba „Bosna Kalesija“ i Invalidskog odbojkaškog kluba „OKI“ Kalesija.	ŽOK „Bosna“ Kalesija (ispred klubova)	20.01.2020. godine - 19.03.2020. godine	Proračun
3.3.26.	Organizacija školskih natjecanja „Male olimpijske igre TK“	Športski savez TK	studenj 2019. - svibanj 2020.	Proračun Privatne kompanije
3.3.27.	Nabava športske opreme	JZU Dom zdravlja Kalesija	veljača 2020. - prosinac 2021.	Proračun
3.3.28.	Edukativni centar prve pomoći	Crveni križ Kalesija	ožujak 2020. - prosinac 2024.	Proračun

STRATEŠKI CILJ 4: AKTIVNO UČEŠĆE U RAZVOJU ZAJEDNICE

Prioritetni cilj 4.1. Jačanje kapaciteta gradskih/općinskih uprava u području implementacije politike prema mladima

	Projektne aktivnosti	Odgovorne institucije i partneri	Okvirni okviri aktivnosti	Mogući izvor financiranja
4.1.1.	Jačanje kapaciteta općina za prikupljanje sredstava iz EU fondova	Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
4.1.2.	Uspostavljanje i izgradnja efikasnog modela za raspodjelu sredstava i ravnomjerno financiranje projekata te kontrolu utroška i mjerenje efekata projekata	Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
4.1.3.	Primjena IT u komunikaciji kantonalnih i općinskih službi i institucija sa mladima	Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun
4.1.4.	Profesionalno usavršavanje službenika/ca za mlade ili osoba koje rade sa mladima	Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
4.1.5.	Financiranje/sufinanciranje izrade općinskih/gradskih Strategija prema mladima	Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun
4.1.6.	Strategija prema mladima Grada Tuzle 2020. – 2024.	Ministarstvo za rad socijalnu politiku i povratak TK	2019/2020.	Proračun

Prioritetni cilj 4.2. Razvijanje holističkog (cjelovitog) sustava institucionalne, programske i projektne potpore organizacijama za mlade

4.2.1.	Financiranje/sufinanciranje utemeljenja ili rada Omladinskih centara ili prostora za mlade	Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije
4.2.2.	Kreiranje i redovito ažuriranje baze omladinskih udruga	Vlada TK Općine/gradovi	Kontinuirano	Proračun
4.2.3.	Kreiranje registra/baze športskih klubova i udruga	Općine/gradovi		Proračun
4.2.4.	Promocija volonterizma i građanskog aktivizma	Vlada TK Općine/gradovi OCD Organizacije mladih i za mlade	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
4.2.5.	Uvođenje programa obveznog volontiranja mladih	Vlada TK Općine/gradovi Osnovne i srednje škole	Kontinuirano	Proračun
4.2.6.	Utemeljenje i rad akademije građanskog aktivizma	Vlada TK Općine/gradovi OCD	2020.	Proračun EU fondovi i drugi donatori

4.2.7.	Jačanje svijesti o okolišu i potpora aktivnostima vezanim za očuvanje životne sredine	Vlada TK Ministarstvo prostornog uređenja i okoliše Općine/gradovi OCD Organizacije mladih i za mlade	Kontinuirano	Proračun Privatne kompanije
4.2.8.	Potpora programima unapređenja ljudskih prava, izgradnje mira i mirovnog aktivizma	Vlada TK Općine/gradovi OCD Organizacije mladih i za mlade	Kontinuirano	Proračun EU fondovi i drugi donatori
4.2.9.	Slobodno vrijeme mladih u svom prostoru	MZ Sapna	2020.	Proračun
4.2.10.	Omladinski centar Lukavac	Vijeće mladih općine Lukavac	siječanj 2020. - prosinac 2020.	Proračun Privatne kompanije
4.2.11.	Opremanje edukativne sale za mlade	MZ Prnjavor, Kalesija	15.05.2020. - 01.11.2020.	Proračun
4.2.12.	Program potpore mladima na TK – Omladinska banka	Fondacija tuzlanske zajednice	siječanj 2020. - prosinac 2024.	Proračun
4.2.13.	Pošumljavanje privatnih i državnih šumskih površina na području općine Doboj Istok	Općina Doboj Istok	ožujak, travanj, svibanj, rujanj, listopad 2020.	Proračun Privatne kompanije
4.2.14.	Formiranje Dnevno-edukacijskog centra za mlade u oblasti ljudskih prava (DECEN)	JU Visokoškolske institucije u Tuzli, Pravni fakultet	listopad 2020. - listopad 2022.	Proračun
4.2.15.	Radionice "Izgradnja mira"	Humanitarna organizacija Horizonti Tuzla	6 mjeseci	Proračun

ANEKS 3 – POPIS UČESNIKA U IZRADI STRATEGIJE PREMA MLADIMA TUZLANSKOG KANTONA 2020.-2024.

1	Agić	Maida	GKUD "Bosna" Tuzla
2	Ajanović	Senad	SKPC Mejdan Tuzla
3	Ahmetović	Menisa	Općina Čelić
4	Alihodžić	Redžo	JU MSŠ Gračanica
5	Altumbabić	Samija	Centar za mentalno zdravlje Tuzla
6	Amra	Smajić	JU Mješovita srednja škola Čelić
7	Anesa	Jaganjac	JZU UKC Tuzla
8	Antić-Štauber	Branka	Udruga Snaga žene Tuzla
9	Arnaut	Emina	Visoka škola za financije FINRA Tuzla
10	Arnautović	Lejla	JU OŠ Lukavica, Gračanica
11	Atlagić	Adis	Općina Kalesija
12	Avdibegović	Ervina	Općina Kladanj
13	Avdić	Muhamed	Športski savez općine Kladanj
14	Azabagić	Tarik	JU MSŠ Čelić
15	Azapagić	Amir	Ministarstvo zdravstva TK
16	Babović	Armin	Udruga građana oštećenog vida
17	Bajramović	Armina	Udruga Snaga žene Tuzla
18	Bakić	Iva	JU OŠ Sapna
19	Bećarević	Vedrana	Udruga Snaga žene Tuzla
20	Bećirović	Damir	IPI Akademija Tuzla
21	Bećirović	Mirzet	JU MSŠ Sapna
22	Beganović	Dino	Udruga neoavisni biro za razvoj Modriča
23	Berbić	Safet	JU Centar za kulturu i informiranje Banovići
24	Bešić	Amela	Agencija za razvoj Općine Kalesija
25	Bešić-Čerkezović	Selma	Ministarstvo za kulturu, šport i mlade TK
26	Bratovčić	Vesna	Univerzitet u Tuzli - ERF
27	Brčaninović	Anela	JU MSŠ Elektrotehnička Tuzla
28	Brčinović	Sonja	JU CSR Tuzla
29	Brigić	Ajdin	Studentsko Vijeće Mašinskog fakulteta u Tuzli
30	Brkić	Erhad	Grad Gračanica
31	Bulić	Fatma	I.C. Lotos Tuzla
32	Bulić	Gordana	Udruga potrošača TK
33	Bulić	Miralem	Fondacija Tuzlanske zajednice
34	Bulić	Fatma	I.C. Lotos Tuzla
35	Buljubašić	Indira	Mašinski Fakultet Univerziteta u Tuzli
36	Buljubašić	Reuf	JU OŠ Džakule Džakule
37	Burek	Benjamin	Omladinski resursni centar Tuzla
38	Butković	Suvad	Grad Živinice
39	Čavalić	Admir	Udruga Multi
40	Ćetin	Elmedina	JU Specijalna biblioteka Behram-beg Tuzla
41	Ćosić	Ervin	I.C. Lotos Tuzla
42	Dautović	Vedrana	Agora centar
43	Dedić	Enis	JU OŠ Tinja
44	Delić	Adisa	JU Centar za socijalni rad Srebrenik
45	Delić	Adisa	JU CSR Živinice
46	Delić	Anela	JU OŠ Lukavac

47	Delić-Selimović	Kada	AK Sloboda Tehnograd Tuzla
48	Dizdarević	Amila	City cars
49	Dizdarević	Asja	Vijeće mladih Tuzlanskog kantona
50	Djedović	Elvisa	JU CSR Gradačac
51	Džebo	Aldina	OKC Bosna Art Stjepan Polje
52	Džebo	Dženet	Organizacija Osmjeh za osmjeh
53	Džebo	Maida	OKC Bosna Art Stjepan Polje
54	Đonlagić	Branka	JU SMS Čestimir Mirko Dušek Tuzla
55	Đulović	Nermina	JZNU dom zdravlja Tuzla
56	Elezović	Lejla	Ministarstvo za kulturu, šport i mlade TK
57	Ganić	Damir	JU Gimnazija "Mustafa Kamarić" Gračanica
58	Gobeljić	Amina	KUD Puračić
59	Gotovušić	Adisa	Ministarstvo privrede TK
60	Grabić	Ammar	Vijeće mladih općine Gradačac
61	Grbić	Kerim	Vijeće mladih TK
62	Hadarhodžić	Ademir	RSD Sloboda Tuzla
63	Halusić	Lejla	KUD Živinice
64	Hamidović	Emira	JU MS Građevinsko-geodetska škola Tuzla
65	Hamidović	Nijaz	Općina Kalesija
66	Hamzić	Emir	JP RPC Tuzla Inkubator Lipnica doo
67	Hasanović	Enes	Karate klub Bosna Kalesija
68	Hećimović	Aida	JU OŠ "Hamdija Kreševljaković" Kamberi, Gradačac
69	Helić	Kemal	JU II OŠ Gračanica
70	Hodžić	Amir	JZU Dom zdravlja Lukavac
71	Hodžić	Elvira	JU Mješovita srednja škola Tuzla
72	Hukić	Enver	GKUD "Bosna" Tuzla
73	Huremović	Alma	Univerzitet u Tuzli
74	Husejnović	Muhamed	I.C. Lotos Tuzla
75	Husičić	Samida	JU MSŠ Gračanica
76	Ibrahimović	Almedin	JU Služba za upošljavanje TK
77	Idrizović	Mersiha	Grad Tuzla
78	Ikanović	Malik	Ministarstvo naobrazbe i znanosti TK
79	Imširović	Vesna	JU Mješovita srednja škola Doboj Istok
80	Isanović	Azra	Fondacija Tuzlanske zajednice
81	Ivanek	Ivana	JU OŠ Pasci, Tuzla
82	Jaganjac	Amra	JU OŠ Mejdan
83	Jahić	Jasmin	JU OŠ Mejdan
84	Jusić	Elvira	JU OŠ Grivice, Banovići
85	Jusufbegović	Azra	Udruga za razvoj Nerda
86	Jusufović	Ermin	SSO RVI TK
87	Karabašić	Jasmina	Općina Banovići
88	Karić	Adnan	Odbojkaški klub Bosna Kalesija
89	Kasumović	Nermin	Športski savez TK
90	Kavazović	Aida	Općina Lukavac
91	Knežiček	Tihomir	Udruga Italijana Rino Zandonai Tuzla
92	Kovačević	Šejla	Udruga Snaga žene Tuzla
93	Kukuruzović	Amela	JU OŠ Kiseljak
94	Kukuruzović	Damir	JU OŠ "Dr. Safvet beg Bašagić" Gradačac
95	Kunić	Tarik	JZU UKC Tuzla
96	Kuralić-Čišić	Lejla	Univerzitet u Tuzli

97	Kurtić	Edina	Kantonalna privredna komora Tuzla
98	Kurtić	Ibrahim	Ženski odbojkaški klub Bosna Kalesija
99	Lasetović	Jadran	Športski savez Tuzlanskog kantona
100	Mahmutović	Amela	JU OŠ Doborovci, Gračanica
101	Malkić	Vanesa	JU Zavod za odgoj i naobrazbu
102	Marić	Ivana	JU MSS Teočak
103	Marinović	Adela	Udruga Snaga žene Tuzla
104	Maslić	Merisa	JU Srednja ekonomsko-trgovinska škola Tuzla
105	Mehanović	Amela	JP RPC Tuzla-Inkubator Lipnica doo
106	Mehanović	Hafiza	OKC Bosna Art Stjepan Polje
107	Mehanović	Lejla	JU MSS Živinice
108	Mehinbašić	Nihad	JU OŠ Gornja Orahovica
109	Mehinović	Nerdina	Fakultet elektrotehnike Tuzla
110	Mehmedović	Nihad	Grad Srebrenik
111	Mešanović	Jasmina	JU MSS "Hasan Kikić" Gradačac
112	Mešić	Besim	Nogometni klub Rainci
113	Mujčinović-Babović	Majda	Madgifts
113	Mujezinović	Mirza	Fondacija Tuzlanske zajednice
114	Mujić	Arnes	JU CSR Dobož Istok
115	Mujkić	Adnan	Pozorište mladih Tuzla
116	Mujkić	Belma	Obrtnička komora Tuzla
117	Mumbašić	Jasmin	Općina Teočak
118	Muminović	Omer	Vijeće mladih Teočak
119	Muratović	Nahida	Općina Čelić
120	Musić	Edina	Općina Sapna
121	Nermin	Burđić	JU Druga osnovna škola Srebrenik
122	Nikolić	Milena	Univerzitet u Tuzli - ERF
123	Nišić	Edin	Ministarstvo za kulturu, šport i mlade TK
124	Numanović	Merima	JZU Dom zdravlja Banovići
125	Okanović	Amra	JU OŠ Bukinje
126	Omerović	Mirela	GOPA/Projekt upošljavanja mladih YEP
127	Omerović	Salih	JU CZSR Sapna
128	Osmanović	Dženita	KUD Puračić
129	Osmanović	Mirela	Društvo pedagoga tjelesnog i zdravstvenog odgoja
130	Osmanović	Selma	JU Centar za socijalni rad Lukavac
131	Osmić	Adisa	JU OŠ Rainci Gornji
132	Oštraković	Mirsad	Fakultet elektrotehnike Tuzla
133	Paloš	Zlatan	JU OŠ Kalesija
134	Piragić	Jasna	Udruga Snaga žene Tuzla
135	Pobrić	Osman	JU OŠ "Hasan Kikić" Gradačac
136	Prelić	Nedim	JU OŠ Stjepan Polje
137	Rahimić	Midhat	KUD Živinice
138	Ribić	Samra	Vijeće mladih Tuzlanskog kantona
139	Riket	Amila	PPU Vrtić Čarolija Lukavac
140	Sadiković	Rabija	JU OŠ "Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak"
141	Salihović	Ina	CRP Tuzla
142	Salkić	Mersiha	Vijeće mladih općine Čelić
143	Selamović	Hanifa	Općina Sapna
144	Selić	Amila	KUD Živinice
145	Selimović	Suada	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak

146	Selman	Adi	Udruga mladih Tuzlanskog kantona
147	Sinanović	Ernada	JU OŠ "Musa Ćazim Ćatić" Gradačac
148	Sokoljanin	Ismet	Fondacija tuzlanske zajednice
149	Stjepić	Mirha	JU Gimnazija "Ismet Mujezinović" Tuzla
150	Sukanović	Fahir	JU OŠ Humci, Humci
151	Šabanović	Mirela	JU OŠ Miričina, Miričina
152	Šestan	Asmir	Udruga "Horizonti" Tuzla
153	Šimić	Jelena	CRP Tuzla
154	Šišić	Alisa	JZNU Dom zdravlja Tuzla
155	Šljivić	Isak	JU Srednja medicinska škola Tuzla
156	Šmigalović	Senad	JU CSR Kalesija
157	Špirtović	Merima	Centar za mentalno zdravlje Tuzla
158	Tanović	Adi	Centar za razvoj i potporu CRP Tuzla
159	Tanović	Lejla	JU Mješovita srednja škola Sapna
160	Telalović	Mirnesa	JU OŠ Banovići Selo
161	Terzić	Lejla	OŠ "Mehmed beg Kapetanović Ljubušak" Gradačac
162	Tokić	Lejla	JU OŠ Poljice, Poljice
163	Topčagić	Salih	Mladi poduzetnik
164	Trgovčević	Edin	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak TK
165	Tučić	Tifa	Udruga građana oštećenog vida
166	Turkušić	Kanita	JU Mješovita srednja mašinska škola Tuzla
167	Tursić	Nermin	Grad Srebrenik
168	Vantić	Medina	Univerzitet u Tuzli - ERF
169	Zaketović	Nermin	JU OŠ SOKO Gračanica
170	Zombra	Željko	KBS ORKKA Lukavac
171	Zukić	Almir	JZU Dom zdravlja Srebrenik
172	Zukić	Minela	JU Gimnazija "Mustafa Novalić" Gradačac

Službene novine Tuzlanskog kantona
Broj: 4/21

SADRŽAJ

SKUPŠTINA

296. Odluka o raspoređivanju sredstava Proračuna Tuzlanskog kantona za 2021. godinu, namijenjenih financiranju političkih stranaka, parlamentarnih grupa, koalicija i neovisnih poslanika u Skupštini Tuzlanskog kantona, broj: 02-02-100-1/21 od 04.02.2021. godine 555
297. Odluka o usvajanju Strategije prema mladima Tuzlanskog kantona 2020.-2024., broj: 01-02-181-8/20 od 25.02.2021. godine
- Strategija prema mladima Tuzlanskog kantona 2020.-2024. 555